cogito

DAVID EDMONDS
JOHN EIDINOW

wittgenstein'ın maşası

Çeviren: Aslı Biçen

YKY

WITTGENSTEIN'IN MAŞASI

İki Büyük Filozof Arasındaki On Dakikalık Tartışmanın Hikâyesi

David Edmonds 1990'dan beri, belgesel uzmanı olarak BBC'de çalışıyor. Önde gelen İngiliz gazete ve dergilerine yazılar yazıyor. Oxford Üniversitesi'nde felsefe dalında yüksek lisans yaptı; halen felsefe doktorası çalışmalarını sürdürüyor.

John Eidinow yirmi yılı aşkın bir süredir BBC için söyleşiler yapıyor, metin yazarı ve sunucu olarak çalışıyor. Cambridge Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ni bitirdi ve BBC'ye girmeden önce bir süre avukatlık, ayrıca İngiliz Ordusu'nda Rusça çevirmeni olarak görev yaptı. BBC'de bazı önemli tarih belgesellerine prodüktör ve yönetmen olarak imza attı.

Aslı Biçen 1970'te Bursa'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi, İngiliz Filolojisi Bölümü'nü bitirdi. Julio Cortazar'dan *62 Maket Seti*'ni, Djuna Barnes'tan *Geceyi Anlat Bana*'yı, Carlos Fuentes'ten *Doğmamış Kristof*'u, Salman Rushdie'den *Geceyarısı Çocukları*'nı, John Fowles'tan *Fransız Teğmenin Kadını*'nı dilimize çevirdi. William Faulkner'dan *Absalom, Absalom!* ve Charles Dickens'tan *Kasvetli Ev* 2001'de, Louis Breger'den çevirdiği *Freud: Görüntünün Ortasındaki Karanlık* ve Isaac Bashevis Singer'ın *Toplu Öyküler*'i 2002'de Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlandı.

DAVID EDMONDS
JOHN EIDINOW

WITTGENSTEIN'IN MAŞASI

İki Büyük Filozof Arasındaki On Dakikalık Tartışmanın Hikâyesi

ÇEVİREN:
ASLI BİÇEN

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2012
Cogito - 130

Wittgenstein'ın Maşası - İki Büyük Filozof Arasındaki
On Dakikalık Tartışmanın Hikâyesi / David Edmonds - John Eidinow
Özgün Adı: Wittgenstein's Poker -
The Story of a Ten-Minute Argument Between Two Great Philosophers
Çeviren: Aslı Biçen

Kitap Editörü: Cem Akaş
Düzelti: Belgin Sunal

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli/İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Mart 2004
2. Baskı: İstanbul, Haziran 2004
ISBN 975-08-0764-2

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2002
© Deutsche Verlags - Anstalt GmbH,
Stuttgart München, 2001

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
Bilgi Hattı: (0 212) 473 0 444
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
www.teleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

Maşa • 11
Anılar Böyledir İşte • 15
Büyülenme • 27
Müritler • 34
Üçüncü Adam • 42
Fakülte • 57
Bir Viyana Girdabı • 70
Palais'deki Konserler • 76
Bir Kere Yahudi Olan • 86
Popper *Mein Kampf*'ı Okuyor • 97
Ne Yahudi! • 102
Küçük Luki • 109
Viyana'da Ölüm 8 127
Popper Çevreyi Turluyor • 145
Kaynak Makinesi • 153
Zavallı Küçük Zengin Çocuk • 162
Başarı Yörüngeleri • 177
Bilmece Meselesi • 189
Mesele Bilmecesi • 206

Gecekondu Sahipleri ve Gözde Tiksintiler • 213
Maşanın Ötesi • 216
Bulanıklığı Netleştirmek • 230
Herkes Ödül Almalı • 242

Kronoloji • 247
Ekler • 255
Teşekkürler • 263
Fotoğraflara Dair • 265
Kaynakça • 266

Hannah ve Herbert Edmonds ile
Elisabeth Eidinow'a

Bu dünyada acayip şeyler olduğunu biliyorum. Hayatımda tam manasıyla öğrendiğim üç beş şeyden biridir bu.
—WITTGENSTEIN

Büyük adamlar büyük hatalar yapabilir.
—POPPER

King's College'ın nehirden görünüşü. Maşa hadisesine sahne olan H3 odası birinci katta sol tarafta.

1

Maşa

Tarih gelecekte yapacağımız keşiflerle değişir.
–POPPER

25 Ekim 1946, Cuma gününün akşamı Cambridge Ahlak Bilimi Kulübü mutat toplantılarından birini yapıyordu –üniversitedeki filozoflar ve felsefe öğrencileri haftada bir toplanıp tartışırlardı. Üyeler her zamanki gibi saat 8.30'da King's College'daki Gibbs Binası'nın bir odasında toplanmışlardı –H katındaki 3 numaralı odada.

O akşam konuk konuşmacı, kulağa zararsız gelen 'Felsefi Sorunlar Var mıdır?' başlıklı bildirisini sunmak üzere Londra'dan gelen Dr. Karl Popper'di. Dinleyicileri arasında, pek çoklarının devrin en parlak filozofu olarak gördüğü, kulüp başkanı Profesör Ludwig Wittgenstein da vardı. Ayrıca yirmi otuz yıldır filozofluğu ve radikal eylemleriyle nam salmış Bertrand Russell da toplantıda mevcuttu.

Popper kısa süre önce London School of Economics'de (LSE) Mantık ve Bilimsel Yöntem dalında doçentliğe tayin edilmişti. Avusturya Yahudisi bir aileden geliyordu; savaş yıllarını Yeni Zelanda'da konferanslar vererek geçirmiş, Britanya'ya yeni gelmişti. Nazilerin Avusturya'ya girdiği gün yazmaya başladığı ve savaş sona ermeye yüz tuttuğunda bitirdiği, totalitarizmi amansızca yerin dibine batıran *Açık Toplum ve Düşmanları* İngiltere'de yeni yayımlanmıştı. Bu kitap sayesinde

kısa sürede seçkin bir hayran grubu edindi –aralarında Bertrand Russell da vardı.

Bu üç büyük filozof –Russell, Wittgenstein ve Popper– sadece o gün bir araya geldiler. Ama o gün neler olduğuna dair fikirler bugün bile muhteliftir. Açık olan bir şey varsa, o da Popper ve Wittgenstein'ın felsefenin temel doğası –gerçekten felsefi sorunlar mı var (Popper) yoksa bunlar sadece bilmeceler mi (Wittgenstein)– konusunda hararetli bir tartışmaya girdiğidir. Bu tartışma anında efsane malzemesi yapıldı. İlk dedikodulara bakılırsa Popper ve Wittgenstein, birbirlerine karşı üstünlük elde etmek için korlaşmış maşalarla kapışmışlardı. Popper'in de daha sonra anımsadığı gibi, "Olaydan şaşırtıcı ölçüde kısa bir zaman sonra Yeni Zelanda'dan gelen bir mektupta, Wittgenstein'la benim maşalarla birbirimize saldırdığımızın doğru olup olmadığı soruluyordu."

25 Ekim 1946 günü yaşanan o on küsur dakika üzerinde hâlâ şiddetli fikir ayrılığı mevcuttur. Dahası halen canlılığını koruyan bir ihtilaf da vardır: Karl Popper sonradan yayımladığı bir yazıda olayları yanlış mı aksettirdi? Yalan mı söyledi?

Yalan söylemişse, bu gerçekleri rasgele süsleyip püslemekten ibaret değildi. Yalan söylemişse, bunun hayatının merkezindeki iki ihtirasla doğrudan alakası vardı: çok moda olan yirminci yüzyıl dil felsefesini teorik bir düzeyde alt etmek ve kişisel düzeyde, kariyerini gölgeleyen büyücü Wittgenstein'a karşı zafer kazanmak.

Popper olayı kendi ifadesiyle, 1974'te yayımladığı entelektüel otobiyografisi, *Bitmeyen Arayış*'ta aktarmıştır. Olayın bu versiyonuna göre, Popper gerçek felsefi sorunlar olduğunda ısrar ettiği bir dizi sorun ortaya koymuştu. Wittgenstein bunların hepsini aceleyle geçiştirmişti. Popper'in hatırladığı kadarıyla Wittgenstein "sinirli sinirli maşayla oynuyordu", maşayı "kendi iddialarını vurgulamak için bir orkestra şefinin sopası gibi kullanıyordu" ve etiğin statüsü üzerine bir soru sorulduğunda Wittgenstein, bir ahlaki kural örneği vermesini söyleyerek Popper'e meydan okumuştu. "Ona şöyle karşılık verdim: 'Konuk konuşmacıları maşalarla tehdit etmemek'. Bunun üzerine Wittgenstein öfkeyle elindeki maşayı yere attı ve hışımla odadan çıkıp kapıyı çarptı."

Popper 1994'te öldüğünde, gazetede onun anısına yazı yazanlar, hikayeyi kelimesi kelimesine onun anlattığı şekilde aktardılar (karşılaşma tarihini de 25'i değil 26'sı olarak yazmışlardı). Derken Popper'in ölümünden üç yıl sonra, Britanya'nın en önde gelen ilim irfan kurumlarından British Academy bünyesinde, olayları temelde aynı şekilde anlatan bir anma yazısı yayımlandı. Ancak yazı, Popper'in LSE'deki halefi olan, yazarı Profesör John Watkins'e karşı bir itiraz yağmuruna ve *London Times Literary Supplement*'te karşılıklı haşin mektupların uçuşmasına neden oldu. Toplantıya bizzat katılmış olan ateşli Wittgenstein taraftarı Profesör Peter Geach, Popper'in hikayesini "baştan sona yanlış" ilan etti. Profesör Geach'in bu iddiayı ilk öne sürüşü değildi bu. Başka şahitlerin ve kahramanların diğer taraftarlarının akın akın arbedeye katılmasıyla mektuplaşma çığ gibi büyüdü.

Birbiriyle çelişen tanıklıklarda enfes bir ironi vardı. Profesyonel olarak epistemoloji (bilginin temelleri), kavrayış ve hakikat kuramlarıyla ilintili insanlardan geliyordu bu tanıklıklar. Ancak, itiraz edenler çok hayati gerçeklere görgü tanıklığı etmişlerdi.

Bu hikaye pek çok yazarın hayalgücüne de hitap etmişti: bu iki adamın herhangi biri hakkındaki bütün biyografilerde, felsefi açıklamalarda ya da romanlarda hikayenin bir versiyonu mutlaka yer alıyordu. Bir şehir efsanesi olmamışsa bile en azından fildişi kule masalı olmuştu.

Peki yarım küsur yüzyıl önce, mütevazı bir üniversite kulübünün mutat toplantılarmdan birinde, küçük bir odada, esrarengiz bir konu üzerine yapılan bir tartışma esnasında olup bitenler herkesi neden bu kadar öfkelendirmişti? O akşamın anıları onlarca yıl taze kalmış, ancak karmaşık bir felsefi kuram ya da ideolojiler çatışması üzerinde durmak yerine nükteli bir cevap ve kısa bir madeni çubuğun sallanması üzerine odaklanmıştı.

Bu olay ve sonrasında olanlar bize Wittgenstein ve Popper hakkında, takdire şayan klikleri, ilişkileri ve inançları hakkında neler söylüyor? İkisinin de *fin de siècle* Viyanasından gelmeleri, asimile olmuş Yahudi ailelerin çocukları olmaları, aralarında

büyük bir zenginlik ve nüfuz uçurumu olması ne derece önemli? Peki ya o akşamki tartışmanın en can alıcı noktası neydi: felsefi ayrılık mı?

Wittgenstein'la Popper'in, uygarlık, bilim ve kültür gibi temel meseleleri ele alma tarzımız üzerinde derin bir etkileri olmuştur. Hem neyi bildiğimizin söylenebileceği, bilgimizi nasıl geliştirebileceğimiz ve kendimizi nasıl yönetmemiz gerektiği gibi asırlık sorunlara, hem de dilin ve anlamın sınırları, bu sınırların ötesinde neyin bulunduğu gibi günümüz bilmecelerine karşılıklı büyük katkılarda bulunmuşlardır. Her ikisi de felsefeyi geçmişteki hatalardan kurtardığına ve geleceğinin sorumluluğunu üstlendiğine inanırdı. Popper, Wittgenstein'ı felsefenin en büyük düşmanı olarak görmüştü. Yine de maşa hikayesi, kahramanlarının karakterleri ve inançlarının ötesinde bir şeydir. Yaşadıkları devrin hikayesinden, hayatlarını şekillendiren ve ikisini Cambridge'de bir araya getiren dağdağalı ve trajik tarihten ayrı düşünülemez. Bu aynı zamanda, yirminci yüzyıl felsefesinde dilin önemi konusunda yaşanan bölünmenin hikayesidir: geleneksel felsefi sorunların sadece dilsel engellerden kaynaklandığı teşhisini koyanlarla, bu sorunların dili aştığına inananlar arasındaki bölünmeydi bu. Elbette, neticede başlıbaşına bir dil bilmecesinin hikayesiydi: Popper, şahitlerle dolu bir odada o kelimeleri kime ve neden söylemişti?

Karakterlerin, tarihin ve H3'teki o on dakikanın felsefesinin derinliklerine dalmadan önce kesin ve net olan şeyler üzerinde duralım: yani mekan, şahitler ve yeminli ifadeleri üzerinde.

2

Anılar Böyledir İşte

Anı: "Bizi hareketsiz görüyorum, o masada otururken." Ama kafamda gerçekten de aynı görsel imge mi var –yani o zamanki görsel imgelerden biri mi? Masayı ve arkadaşımı kesinlikle o zamanki bakış açısından mı görüyorum ve kendimi görmüyor muyum?

–WITTGENSTEIN

King's College'ın Gibbs Binası, beyaz Portland taşından yapılmış, heyula gibi, amansızca klasik bir bloktur. 1723'te, kolejin listesinde ikinci sırada yer alan James Gibbs tarafından yapılmıştır: devrin önde gelen mimarlarından Nicholas Hawksmoor'un yaptığı ilk plan biraz fazla pahalıya geliyordu, süslemeler açısından binanın pek methedilen sadeliği de Kral'ın paraya sıkışık olmasından kaynaklanmıştı.

King's Parade sokağından bakıldığında H3, binanın sağ tarafında birinci katta yer alır. Odaya çıkan halısız, tahta merdivenler ve seslerin yankılandığı çıplak duvarlar soğuk ve sevimsizdir. İki kanatlı ön kapıdan dosdoğru oturma odasına girilir. Önlerinde sedirler bulunan iki uzun pencere, kolejin ön avlusunun ferah sadeliğine bakar, sol tarafta ise dikey mimarinin seçkin bir örneği olan, VI. Henry'nin muazzam kireçtaşı şapeli vardır. Ekim akşamının sessizliğinde Kral'ın meşhur korosu aniden şarkıya başlayarak akademisyenlerin dikkatini dağıtıverir.

H3'ün, bu onlarca yıllık kavganın merkezinde yer alan şöminesi mermerle çevrelenmiştir, üzerinde de oymalı, ahşap bir şömine rafı vardır. Küçük, kara, demir bir şöminedir bu –*Brideshead'e Son Gidiş*'ten ziyade *Wigan Pier Yolu* romanından fırlamış gibi. Sağında iki küçük odaya açılan kapılar vardır. Büyük çimenliği ve Cam nehrini gören odalar, söz konusu toplantı gerçekleştiği sırada çalışma ve yatak odası olarak kullanılıyormuş ama şimdi yatak odası da çalışma odasına dönüştürülmüş. O zamanlar, Cambridge kolejlerinin çoğu üyesi –hem öğrenciler hem de öğretim görevlileri– sabahlıklarıyla avlulardan geçip, ortak kullanılan banyoya giderlerdi.

1946'da Gibbs Binası'nın dışındaki ihtişam, odalarının içine yansımamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden topu topu bir yıl sonraydı. Hâlâ karartma perdeleri asılıydı –Luftwaffe'nin son tehdidinin kalıntıları. Duvar resimleri dökülmüş ve kirlenmişti, duvarların da badanaya ihtiyacı vardı. Bir öğretim görevlisi olan Richard Braithwaite'in ikametine ayrıldığı halde H3 de binadaki diğer odalar gibi bakımsız, isli, tozlu ve kirliydi. Isınmak için şömineler kullanılıyordu – merkezi ısıtma ve banyolar, fazlasıyla sert geçen 1947 kışından sonra yapılmıştı; o kış gaz borularında biriken sular donarak boruları tıkamış ve kolej sakinleri kirlenmesin diye elbiselerinin üzerine giydikleri sabahlıklarıyla çuval çuval kömür taşımışlardı.

Ahlak Bilimi Kulübü'nde konuşma yapanların çoğu hatırı sayılır kişiler olduğu halde, normalde dinleyici sayısı on beşi geçmezdi; Dr. Popper geldiği zaman bu sayı ikiye katlanmıştı. Öğrenciler, mezunlar ve öğretim üyeleri bulabildikleri boşluklara zar zor sokulmuşlardı. Wittgenstein'ın akşam üzeri, Whewell'in Court'un kulesindeki, neredeyse çıplak odasında verdiği seminere gelenlerin çoğu, King's'de de ona katılmışlardı. Whewell Court, Wittgenstein'in üyesi olduğu Trinity College'in büyük kapısının tam karşısındaydı.

Haftada iki kere düzenlenen bu seminerler öğrencilere hipnotize edici bir deneyim sunuyordu. Wittgenstein bir düşünceyle boğuşurken uzun ve sancılı bir sessizlik olurdu; düşünce oluştuğunda da aniden müthiş bir enerji patlaması meydana

gelirdi. Öğrenciler bu seminerlere izinle katılırdı –ama "turist" gibi durmamak şartıyla. 25 Ekim ikindisi, Hintli bir mezun olan Kanti Shah bazı notlar almıştı. Wittgenstein, kendi kendine konuşmanın ne manaya geldiğini bilmek istiyordu. "Konuşmadan daha soluk bir şey midir? Kirli bir kağıda yazılmış 2+2=4'ü temiz bir kağıda yazılmış 2+2=4'le kıyaslamak gibi midir?" Öğrencilerden biri "çalmayı yeni bırakmış bir çan gibi, insan sesini hayal mi etti yoksa duydu mu bilemez" diye bir benzetme yapmıştı. Ama Wittgenstein bunu beğenmemişti.

Bu arada Trinity College'da, eskiden Sir Isaac Newton'un kaldığı odada, Popper'la Russell limonlu Çin çayı içiyor ve bisküvi yiyorlardı. O serin günde, pencerelere yeni takılmış olan panjurlara minnettar kalmışlardır herhalde. Kimileri Wittgenstein'a kumpas kurduklarını iddia etse de ne konuştukları bilinmemektedir.

* * *

Neyse ki felsefe insanın ömrüne ömür katıyor anlaşılan: o gece toplantıda bulanan otuz kişiden dokuzu (şimdi yetmiş seksen yaşlarındalar) o akşamdan hatırlarında kalanları anlatmaları rica edildiğinde mektup, telefon ve e-mail'le dünyanın dört bir köşesinden –İngiltere, Fransa, Avusturya, Birleşik Devletler ve Yeni Zelanda'dan– cevap yolladılar. İçlerinden birisi İngiliz Yüksek Mahkemesi yargıçlığından emekli, Sir John Vinelott; mahkeme salonunda alçak sesle konuşması ve kendisinden sesini yükseltmesini isteyen avukatlara sert çıkışlar yapmasıyla tanınırmış. Ayrıca beş profesör var. Profesör Peter Munz, St. Johns'a Yeni Zelanda'dan gelmiş ve memleketine geri dönüp itibarlı bir akademisyen olmuş. *Our Knowledge of the Search for Knowledge* (Bilgi Arayışı Hakkındaki Bilginiz) kitabı, maşa hadisesiyle açılıyordu: yirminci yüzyıl felsefesinde "simgesel ve dönüp bakıldığında geleceği haber veren" bir doruk noktasıydı, diye yazmış kitabında.

Profesör Stephen Toulmin, akademik kariyerinin son bölümünde Birleşik Devletler üniversitelerinde ders vermiş, ilgi alanları çok çeşitli olan tanınmış bir filozof. *The Uses of Argu-*

ment (Tartışmanın Kullanımları) gibi önemli eserler vermiş, ayrıca Wittgenstein üzerine yazılmış zorlu bir revizyonist metnin de yazarlarından biri; metinde Wittgenstein'ın felsefesi Viyana kültürü ve *fin de siècle* enetelektüel mayası bağlamına yerleştiriliyor. King's College'da genç bir araştırma görevlisiyken, Karl Popper'in asistanı olma teklifini reddetmiş.

Mantık ve Alman mantıkçısı Gottlob Frege üzerine uzman olan (tabii başka uzmanlıkları da var) Profesör Peter Geach önce Birmingham, sonra Leeds üniversitelerinde ders vermiş. Profesör Michael Wollf, Victoria İngilteresi üzerine uzmanlaşmış ve akademik kariyeri onu Indiana Üniversitesi ve Massachusetts Üniversitesi'ne sürüklemiş. Başarılı bir matematikçi olan Profesör Georg Kreisel, Stanford'da hocalık yapmış; Wittgenstein onun, aynı zamanda matematikçi olan en yetenekli filozof olduğunu söylermiş. Peter Grey-Lucas bir müddet akademisyenlik yaptıktan sonra iş hayatına atılmış, önce çelik, sonra fotoğraf filmleri, sonra da kağıt imalatıyla ilgilenmiş. 1947'nin dondurucu soğuğunda evlenen Stephen Plaister ilkokul öğretmeni olup, klasikleri okutmuş.

Wasfi Hijab'dan ayrıca söz etmek lazım. Meşum toplantı yapıldığı sırada Ahlak Bilimi Kulübü'nün sekreteriymiş. Bu mevkiin pek fazla bir itibarı olmadığını söylüyor. Hatta kendisinin bu mevkiye nasıl geldiğini bile hatırlamıyor – muhtemelen herkes bu vazifeyi sırayla yapıyordu. Sekreter olarak görevi o dönemin programını hazırlamakmış, bunu da fakülte üyelerine danışarak yapıyormuş. Görev süresince sadece Popper'i değil, Viyana'dan İngiltere'ye mantıkçı pozitivizm haberlerini getiren A.J. Ayer'i de Cambridge'e gelmeye ikna edebilmiş. Wittgenstein'ın önünde konuşmayı hep bir "ateşten gömlek" olarak görmüş olan Ayer, Cambridge felsefesini "teknik açısından zengin, içerik açısından fakir bulduğu" halde cemiyete konuşma yapmayı seve seve kabul etmiş. Hijab, "Bu söylediği, onun bu işi ne kadar bildiğini gösteriyordu," diyor.

Hijab'ın Cambridge deneyimi, Wittgenstein hakkında pek çok ipucu veriyor. Lise matematik öğretmenliği yaptığı Kudüs'ten, 1945'te burslu olarak Cambridge'e gelmiş. Amacı felsefe doktorası yaparak başka bir dala geçmekmiş. Üç yıl sonra

doktorasını bitirmeden okuldan ayrılmış. Emellerinin sonu demek olan bir hata yapmış: bütün uyarılara rağmen –uyaranlar arasında Richard Braithwaite de varmış– Wittgenstein'dan danışmanı olmasını istemiş. Wittgenstein da kabul ederek herkesi hayrete düşürmüş.

Hijab aldığı dersleri gayet iyi hatırlıyor. Hava müsaade ettiği ölçüde dersler dışarıda yapılıyormuş. Trinity College'ın bakımlı bahçesinde, Hijab, Wittgenstein ve yine öğrenci olan Elizabeth Anscombe, din felsefesi tartışarak dolanıp dururlarmış. "Bir adamın dindar olup olmadığını anlamak istiyorsan ona sorma, onu incele," dermiş Wittgenstein. Damşmanının yanında Hijab'ın genelde korkudan dili tutulurmuş; o yokken, zaman zaman eski ustadan bir şeyler kaptığını belli ettiği olurmuş.

Hijab geri dönüp baktığında, Wittgenstein'ın entelektüel temellerini, dini inancını ve soyut düşünce gücünü yerle bir ettiğini düşünüyor. Doktorasını bırakıp Cambridge'den ayrıldıktan sonra yıllarca felsefeyi bir kenara bırakıp sadece matematikle ilgilenmiş. Wittgenstein, diyor, "bir atom bombası, bir tayfun gibiydi –herkes bundan hoşlanmaz."

Yine de Hijab, hocasına karşı müthiş sadakatini koruyor. "Genelde felsefenin sadece Platon'a düşülmüş bir dipnot olduğunu söylerler," diyor Hijab, "ama bunun sonuna 'Wittgenstein'a kadar' diye eklemeleri lazım." Bu sadakatinin karşılığını da sonunda görmüş. 1999'da Avusturya'da yapılan Wittgenstein konferansında kendini programa adeta zorla dahil ettirerek büyük sansasyon yaratmış ama sonrasında usta hakkında konuşması için ona iki seans daha ayırmışlar ve aşırı-ciddi *Neue Zürcher Zeitung*'da bir yazısının yayımlanmasına hak kazanmış. Hijab Avusturya'dan, seminerler vermek üzere Cambridge'deki Wittgenstein Arşivi'ne geçmiş. Kendi deyimiyle Wittgenstein'a "fazlasıyla maruz kalmanın" etkilerini üzerinden atması yarım yüzyıl sürmüş. Artık kaybettiği zamanı telafi etmek istiyor.

Wittgenstein-Popper karşılaşmasının tafsilatlı hikayesine geçmeden önce bütün verilerin tamamlanmasını beklemeliyiz. Ama işe görgü tanıklarından başlamak en iyisi olacak.

Odaya göz gezdirirken, Dr. Popper'in konuşmaya başlamasını bekleyen hayalet kalabalığını görmek ve onlar arasında gençlikteki hallerine dönmüş dokuz şahidimizi görmek normalde tüylerimizi diken diken ederdi. Kaçınılmaz olarak insanın gözü geceyi taçlandıran büyük beyinleri arıyor. Şöminenin önünde, ağır ağır piposunu tüttüren, kır saçlı Bertrand Russell var. Russell'ın solunda, yüzünü dinleyicilere dönmüş, kendi halinde, önemsiz biri gibi görünen Karl Popper duruyor. Öğrencilerden bir iki tanesi, toplantıdan sonra bir şeyler içerken dalga geçmek üzere iri kulaklarını akıllarının bir köşesine not ediyor – ufak tefek vücuduna nazaran iyice abartılı görünüyor kulakları. Popper üzerine çok düşündüğü ama o ana kadar hiç görmediği hasmını tartıyor; kulüp başkanı Wittgenstein Russell'ın sağında oturuyor. O da minyon ama asabi bir enerjiyle dolu, toplantının açılışını yapmak için sabırsızlanırken eliyle alnını sıvazlıyor ve delici mavi gözleriyle Popper'e bakıyor; "gözlerinin bembeyaz, geniş akları insana kendini rahatsız hissettiriyor."

Burada bulunma sebebimiz Wittgenstein'la Popper. Ama şimdi gözümüze genç Filistinli doktora öğrencisi Wasfi Hijab çalınıyor. Ahlak Bilimi Kulübü'nün tutanak defterini sıkı sıkı kavramış, sonradan akşamki karşılaşmayı tanımlamak için deftere: "Toplantı olağanüstü elektrikliydi" kelimelerini çiziktirecek.

Muntazam el yazısıyla yazılmış davetiyeyi Popper'e gönderen ve misafirin isteği üzerine her zaman Perşembe günleri yapılan toplantıyı Cumaya aldıran Hijab'tı. Bütün sekreterler gibi misafirin gelmesinden kendini sorumlu hissediyor ve onu bizzat karşısında görene kadar içi rahat etmiyor. Popper'in elini sıkarken sıkıca kavraması, ufak tefekliğinin iddialı kişiliğini sakladığının erken bir işareti.

Yakınlarda Popper'in Cambridge'deki en yakın arkadaşlarından Peter Munz oturuyor, o sırada tarih mastırı için araştırma yapmakla meşgul. Hem Wittgenstein hem de Popper'den ders almış olan iki kişiden biri Munz: savaş sırasında Yeni Zelanda'da Popper'in öğrencisi olmuş ve topu topu bir kaç hafta önce saydam bir dürüstlüğü olan, zeki bir öğrenci olarak Wittgenstein'ın, Whewell Court seminerlerine kabul edilmişti. Munz, Popper'i elindeki tebeşiri atıp tutarak, odada bir aşağı

Hem Popper hem de Wittgenstein'dan ders almanın entelektüel zorluklarından sağ kurtulmuş Peter Munz'un 1946'daki hali.

bir yukarı ağır ağır hiç durmadan yürüyen ve uzun, mükemmel cümlelerle konuşan biri olarak hatırlıyor. Öte yandan gözle görülür biçimde düşünceleriyle boğuşan, ellerini başına koyan, her sözü diken gibi batıyormuşçasına aralıklarla, kesik kesik konuşan ve "Tanrım bugün aptallığım üstümde" diye mırıldanan ya da "Allah kahretsin!... Biri bana yardım etsin!" diye bağıran Wittgenstein'la yeni tanışmıştı.

John Vinelott da orada, yirmi üç yaşında olduğu halde yüz hatlarından bahriye askeri olarak Uzak Doğu'da verdiği hizmetin gerilimi okunuyor. Onu buraya savaş sırasında meydana gelen bir rastlantı getirmiş. Deniz kuvvetlerine katılmadan önce Londra Üniversitesi'nde dil öğrencisiymiş. Eski Seylan, şimdiki Sri Lanka'nın başkenti Kolombo'da bir kitapçı dükkanını gezerken eline Wittgenstein'ın *Tractatus Logico-Philosophicus*'u geçmiş ve hemen saflara katılmış. Savaş bittiğinde "Wittgenstein'in ayaklarının dibinde oturmak için" Cambridge'e yazılmış. Sonradan pek çok davacı ve avukatın huzurunu kaçıracak olan gözleri şimdi konuk konuşmacı Popper'i tartıyor. O öğleden sonra Whewell Court'taki seans her zamankinden daha zorlu

bir entelektüel gayret gerektirmiş. Kendi kendine konuşma bilmecesinin yanı sıra matematik kurallarının esnekliğini de tartışmışlar. "Diyelim ki hepiniz bu odada aritmetik yaptınız," diye bir varsayım ileri sürmüş Wittgenstein. "Diyelim ki sonra yandaki odaya geçtiniz. Bu 2+2=5'i meşru kılmaz mı?" Bu aşikar saçmalığı iyice ileri götürmüş. "Yandaki odadan 20x20=600 diye bir sonuçla gelseniz ve ben bunun yanlış olduğunu söylesem, bana 'Ama yandaki odada yanlış değildi' diyemez misiniz?" Vinelott'un kafası hâlâ bununla meşgul. Daha önce hiç bu kadar derin bir adamla karşılaşmamış: "Entelektüel bir tutkuyla ışıldıyordu" diyecek sonradan.

Ön sıralarda bir Wittgenstein hastası oturuyor: mastırını Cambridge'de yapmış olan ama şu anda okulla resmen ilintisi bulunmayan Peter Geach. Ancak karısı Elizabeth Anscombe kadınlar koleji Newnham'da mastır öğrencisi ve o da kocası gibi ABK'nin üyesi. Bu gece King's Parade'in hemen arkasındaki Fitzwilliam Sokağı'ndaki evlerinde kalmış, iki küçük çocuklarına bakıyor. Karıkoca Wittgenstein'a çok yakınlar: Elizabeth onun mirasçılarından biri, çevirmeni, ölümünden sonra yayımlanan eserlerinin sorumlusu ve bizzat kendisi de hatırı sayılır bir filozof olacak. Wittgenstein ondan şefkatle "bizim ihtiyar" diye bahseder. "Kısa boylu, sağlam yapılı... pantalon ve erkek ceketi giyer" tanımı ona gayet iyi uyuyor. Elizabeth'le Peter birlikte bileği bükülmez bir akademik çift teşkil ediyorlar, ikisinin de Oxford'un en çetin entelektüel güç gösterisi olan *Literae Humaniores*'te, yani antik Yunan ve Latin edebiyatı, Yunan ve Roma tarihi, antik ve modern felsefe alanlarında birinci sınıf dereceleri var. Felsefelerini, koyu birer Katolik olmaları biçimlendirmiş. Peter'in dindarlığı, görünürde en ufak vicdan azabı çekmeden iki üç ayda bir din değiştiren babasının ayran gönüllülüğüne tepki olabilir; Elizabeth'inkiyse mühtedi olmasından kaynaklanıyor.

Beklenti içindeki kalabalığa göz gezdirdiğimizde Stephen Toulmin, Peter Gray-Lucas, Stephen Plaister ve Georg Kreisel'i de görüyoruz. Dördü de savaşta orduya hizmet verdikten sonra Cambridge'e gelmiş. Esasen matematik ve fizik öğrencisi olan Toulmin bir radar istasyonunda görev yapmış. Şimdi yir-

mi dört yaşında, bilimi bırakıp felsefeden mezun olmuş: doktora tezinin standardı o kadar yüksek bulunmuş ki daha hocaları tarafından kabul edilmeden Cambridge University Press tarafından basılmak üzere alınmış. Eski bir felsefe profesörü olan G.E. Moore'un bahçesindeki kulübeyi kiralamış, buraya da oradan koştura koştura gelmiş. Almancası çok kuvvetli olan, yetenekli dilbilimci Peter Gray-Lucas savaşta Bletchley Park'taki çok gizli şifre çözme merkezinde çalışmış, burada Nazilerin savaş stratejilerinin pek çoğu çözülmüştü. Avusturya'da doğmuş bir Yahudi olan Georg Kreisel deniz kuvvetlerindeymiş; Wittgenstein'dan ürkmeyen ya da ona hayran olmayan üç beş kişiden biri. Wittgenstein'ın sonu gelmez aforizmalarından biraz edepsizce olanını pek seviyor, "Kıçından daha yükseğe sıçmaya uğraşma." Bunu, Popper gibi dünyayı değiştirebileceğini düşünen filozoflar için söylemiş. Stephen Plaister felsefeyle daha az alakalı, Wittgenstein'la da fazla bir irtibatı yok. Ama bir anısının onda ayrı bir yeri olacak hep. Günün birinde yolda Wittgenstein'la Kreisel'e rastlamış ve sonradan Kreisel ona Wittgenstein'in yüzünü beğendiğini söylemiş. Savaştan dönmüş bu adamlar arasında genç duruşuyla hemen göze çarpan, taze yüzlü Michael Wolff on dokuzunda, liseden yeni mezun olmuş ve kendini burada biraz iğreti hissediyor.

Saydıklarımız ve hayalet alayının geri kalanının çoğu kalın spor ceketler, gri spor pantalonlar, ordu ya da okul kravatları, yelek ya da süveterler giymişler. Kıyafet kuponu kat olanlarda hâlâ üniforma kalıntıları göze çarpıyor. Bir iki tanesinde "Ben oradaydım" süet, çöl botu ve süvari pantalonu olabilir. Wittgenstein'ın müritleri ustalarını taklit ettikleri için hemen seçiliyorlar: gömleklerinin yakaları açık, dağınık, hatta derbeder bir halleri var.

O odada bulunanların, akşam olan bitenleri farklı farklı hatırlamaları beklenmedik bir şey değil. Kiminin görüş açısı kısıtlıydı. Her şey üst üste olmuş, gerçek sıralama biraz karışmıştı. Tartışma o kadar hızlı akıyordu ki takip etmek zordu. Ama çoğunluğun aklında kalan ortak bir şey var: maşa.

Maşayı eline alıp, felsefi bir örnek olarak kullanan Wittgenstein'ın, Popper'e "Şu maşayı ele alalım," dediğini duyuyor

Peter Geach. Ama aralarındaki tartışma ilerledikçe Wittgenstein (alışık olduğu üzre) misafiri susmaya zorlayamıyor, misafir de onu susturamıyor (keza). Nihayet, Wittgenstein Popper'in savlarına bir bir meydan okuduktan sonra pes ediyor. Bir ara ayağa kalkmış olmalı, çünkü Geach onun sandalyesine geri dönüp oturduğunu görüyor. Maşa hâlâ elinde. Yüzünde büyük bir bitkinlik ifadesiyle sandalyesine sırtını yaslıyor ve kolunu şömineye doğru uzatıyor. Maşa tangırdayarak şöminenin önüne düşüyor. O anda Geach'in dikkatini evsahibi Richard Braithwaite çekiyor. Wittgenstein'ın maşayla yaptığı hareketlerden telaşlanmış, çömelmiş vaziyette dinleyicilerin arasında ilerliyor. Maşayı alıp bir şekilde ortadan kaybediyor. Çok geçmeden Wittgenstein ayağa kalkıyor ve kapıyı usulca arkasından kapayarak küskün küskün toplantıdan ayrılıyor.

Michael Wolff, Wittgenstein'ın ateşe bakarak dalgın dalgın maşayla oynadığını görüyor. Birisi Wittgenstein'ın gözle görülür biçimde canını sıkan bir şey söylüyor. Bu arada işin içine Russell giriyor. Wittgenstein da Russell da ayaktalar. Wittgenstein, "Beni yanlış anladın, Russell. Zaten beni hep yanlış anlarsın," diyor. "Yanlış" derken ş'yi vurguluyor ve "Russell"ı da "HRussell" gibi söylüyor. Russell, "Her şeyi birbirine karıştırıyorsun Wittgenstein. Hep karıştırırsın zaten," diyor. Russell'in sesi biraz tiz çıkıyor, ders verirkenki sesine benzemiyor pek.

Peter Munz, Wittgenstein'ın –korlaşmış– maşayı birden ateşten aldığını ve öfkeyle Russell'ın yüzüne doğru salladığını görüyor. Sonra o ana dek tek kelime etmemiş olan Russell, piposunu ağzından çıkarıp kararlı bir sesle, "Wittgenstein o maşayı hemen yerine bırak!" diyor. Sesi tiz, adeta cırtlak. Wittgenstein kendisine söyleneni yapıyor ve kısa bir süre bekledikten sonra ayağa kalkıp kapıyı çarparak dışarı çıkıyor.

Peter Gray-Lucas'ın oturduğu yerden bakıldığında, Wittgenstein, Popper'in besbelli ki çok münasebetsiz bulduğu tavrı yüzünden fazlasıyla sinirleniyor ve maşayı sallıyor. Wittgenstein "her zamanki gülünç ölçüde saldırgan, inatçı, kaba ve hoyrat tavrıyla hareket ediyor. Sonradan Popper'i bir maşayla tehdit ettiğini anlatmak çok zevkli olacak." Stephen Plaister da maşanın havaya kaldırıldığını görüyor. Popper'e de bundan başka

türlü davranılamazmış gibi geliyor ona ve bir şaşkınlık ya da hayret hissetmiyor.

Wittgenstein'dan sadece iki metre ötede oturan Stephen Toulmin için sıradışı bir şey olduğu yok: sonradan dönüp bakınca "hadise" denebilecek bir şey görünmüyor. Popper'in felsefenin manasız olduğu fikrine saldırışı ve verdiği çeşitli örnekler üzerine odaklanmış. Nedensellik üzerine bir soru soruluyor ve o noktada Wittgenstein nedensellik üzerine fikrini açıklarken kullanmak üzere eline maşayı alıyor. Toplantının ilerleyen dakikalarında –ama ancak Wittgenstein gittikten sonra– Popper'in maşa ilkesini ifade ettiğini duyuyor: insan konuk konuşmacıları maşayla tehdit etmemeli.

1946-47 akademik yılını Cambridge'de Russell'la birlikte çalışarak geçiren ve o gün H3'te bulunan Harvardlı Amerikan Hiram McLendon'ın yazılı ifadesi de mevcut. O akşam olanlar onu o kadar çok etkilemiş ki yıllar sonra anılarını yazmış ve metni Russell'a göstererek onun da onayını almış. Süslü betimlemelerinde eski hocasına bir kahraman rolü biçiyor –"heybetli bir dev, kükreyen bir aslan, bir tekdir kamçısı." Popper, diye yazmış, bildirisini "adeta cesareti için özür dilercesine" sundu. Konuşması büyük bir heyecanla karşılandı, dinleyiciler coştukça coşuyordu. Wittgenstein harekete geçti, maşayı kaptı ve düşmanca bir tavırla sallamaya başladı, misafiri aşağılayan sesi yükselmişti. Bunun üzerine o ana kadar sessiz kalan Russell, Popper'i savunmak için aniden ayağa fırladı, "Sina'daki bir tanrı gibi gürlerken, sık beyaz saçları duruşunu taçlandırıyordu."

Bu anlatımların çoğunda maşa, şahitlerin zihinlerine kazınmış. Ama sadece Joh Vinelott hayati meseleyi –yani Popper'in, Wittgenstein'ın yüzüne karşı bir espri yapmaya teşebbüs edip etmediğini– Popper'in gözünden görüyor. Vinelott, Popper'in maşa prensibini mırıldandığını duyuyor ve Wittgenstein'ın fazlasıyla havai bulduğu bu söze sinirlendiğini görüyor. Wittgenstein odayı aniden terkediyor ama kapıyı çarpması söz konusu değil.

Bütün bu çeşitlemelerin karşısında Karl Popper'in tanıklığı var; ayrıntılı anlatısında Wittgenstein'ın maşayı sözlerini vurgulamak için nasıl kullandığı, ondan nasıl bir ahlaki prensip talep ettiği ve kendisinin ona cevaben "Misafir konuşmacıları

maşayla tehdit etmemek" dediğini buluyoruz. Wittgenstein'ın maşayı yere atıp, kapıyı çarparak dışarı fırladığını görüyor.

Profesör Geach bu farklı ifadeler karşısında nasıl bir tutum benimsiyor? Hadisenin bunca zaman sonra bile halen insanlarda güçlü hisler uyandırdığını kanıtlarcasına Popper'in yalan söylediğini ilan ediyor. Geach için mesele basit: Popper'in iddia ettiği gibi, Wittgenstein toplantıyı, Popper'in "maşa-tehdidi prensibi"ni dile getirmesinden önce mi terketti yoksa sonra mı? Geach, Wittgenstein'm daha önce ayrıldığına emin.

Profesör Watkins, *Times Literary Supplement*'te kendisine yöneltilen itirazların ardından kendi versiyonundan biraz şüpheye düşmüştü. Bir miktar araştırma yaptıktan sonra, Wittgenstein'ın toplantıyı tam olarak ne zaman terkettiği konusunda bir ihtiyat payı bırakmayı kabul ediyordu –"ne de olsa teferruattı." Riskli bir tavizdi bu. Ne de olsa, Popper'in otobiyografisinde Wittgenstein'ın öfkelenmesine muhtemelen Popper'in esprisi sebep olmuştu –Wittgenstein espriden önce gitmişse bu mantıken imkansızdı. Neticede, mesele iyice incelendikten sonra, Popper'in savunucusunun taviz vermesi, şahitlerin alay ve eleştirilerini iyice arttırdı. Geach küçümsemeyle onu iğneledi, "Birisi yalan yere 'John'la Mary'nin önce bebek sahibi olup sonra evlendiklerini' söylerse, evliliğin mi yoksa doğumun mu önce geldiğini tam olarak hatırlayamadığını söyleyen bir arkadaşı tarafından layıkıyla savunulamaz."

Hikayenin önemli unsurları –olayların sırası, ortam, kahramanların davranışları– söz konusu olduğunda açıkça birbiriyle çelişen anılar var. Maşa kimine göre kor halde, kimine göre soğuk. Kimine göre Wittgenstein maşayı öfkeyle sallıyor, kimine göre örnek vermek için kullanıyor. Maşayı kaldırıyor, sözlerini vurgulamak için kullanıyor, sallıyor ya da onunla oynuyor. Kimine göre Russell'in sözlerinden, kimine göre Popper'in maşa prensibini mırıldanmasından sonra toplantıyı terkediyor. Kimine göre sessizce, kimine göre kapıyı vururak, aniden dışarı çıkıyor. Kimine göre Russell tiz bir sesle konuşuyor, kimine göre kükrüyor.

Aslında ne olmuştu ve nedeni neydi?

3

Büyülenme

Tanrı geldi. Onu 5.15 treninden karşıladım.
–JOHN MAYNARD KEYNES

İnsanı büyülerdi.
–FANIA PASCAL

İki kahramanımıza da eşit muamele etmemizin önünde, onlarca yıl öteden gelip bize kendini hissettiren öyle bir engel var ki buna Wittgenstein'ın büyüleme özelliği diyebiliriz.

Bu büyü kısmen, öğrencilerinin onu hatırladıklarında gözlerinde beliren ışıltı, içlerinde uyanan heyecanla ve hocalarının üzerlerindeki etkisinin halen eksilmemiş olmasıyla bizlere ulaşıyor. Kısmen sonsuz bir yorumlama ve yeniden yorumlama süreci gerektiren, bilmecevari sözleriyle. Kısmen de anılar ve yorumlarla bize aktarılan karmaşık kişiliğiyle –Wittgenstein hakkındaki bir oyun bir de romanın yazarı olan edebiyat kuramcısı Terry Eagleton onun için "Keşiş, mistik ve mühendisin insanı cezbeden bir karışımı" demişti.

Wittgenstein'ın insanlık adına acı çeken, azizvari dini bir figür, bir kâhin imgesi, ister gerçek ister uydurma olsun, ona dair pek çok anlatımda yer alıyor. İktisatçı John Maynard Keynes'e 1920'lerde felsefeyi bırakıp Avusturya'daki bir köy okulunda öğretmenlik yaptığını çünkü öğretmenliğin acısının felsefe yapmanın acısını bastırdığını söylemişti –yanağa bastırılan

sıcak su dolu bir şişenin diş ağrısını gidermesi gibi. Filozof ve sosyal antropolog Ernest Gellner'in nazik ama hain yorumuna göre "Wittgenstein yerini çektiği ıstırapla kazanmıştır". Yahudi terminolojisiyle, geleneksel bir "çöllerde-dolaşan" *tsaddik*, mübarek bir adam gibi görülebilir. Bir romanda, "ekmek, yağmur suyu ve sessizlikle geçinen çöl mistiği" olarak resmedilir.

Ama kişilik betimlemelerini bu kadarda bırakmak yanıltıcı olur. Wittgenstein bize dinamik ve güçlü biri olarak aksettirilmiştir. Onu tanıyanlar –dostu düşmanı– hiç de ılımlı bir dille tarif etmezler. Felsefi yayınlar haricinde çok sayıda edebi ve sanatsal eserde Wittgenstein'ın ele alınış tarzı, ölümünden çok sonra bile hâlâ etkisini kaybetmediğinin çarpıcı bir kanıtıdır. Bu büyülenmeyi anlamlandırabilmenin sırrı belki de Wittgenstein'ın hem –Proust, Kafka, Eliot, Beckett gibi– yazarlar üzerine bir söyleme, hem de filozoflar üzerine bir çalışmaya aynı ölçüde uygun olmasıdır.

Amerikalı eleştirmen Marjorie Perloff, yirminci yüzyıl şiir dili üzerine yazdığı *Wittgenstein's Ladder* (Wittgenstein'ın Merdiveni) kitabında doğrudan Wittgenstein'la ilgili olan ya da on-

Maşa toplantısının olduğu sıralardaki haliyle Ludwig Wittgenstein. Öğrencileri onu "entelektüel tutkuyla ışıl ışıl" bulurlardı.

dan esinlenen sekiz roman ve oyun, on iki şiir kitabı, altı kadar performans metni ve deneysel sanat eserinden örnekler verir. Wittgenstein'ın hayatındaki paradoksların izini sürerken de şu yorumda bulunur, "Dramatik ve kurgusal temsile, mitlerin oluşturulmasına müsait bir hayattır bu. Zira Wittgenstein bize tam bir modernist dışarlıklı, kendini yeniden icat etmeyi asla bırakmayan değişken biri olarak görünür." Bir başka deyişle, Wittgenstein biz ondan ne olmasını istiyorsak o olabilir.

Acelesi olan gazeteci stenosunun bir parçası olması ve adının "karizmatik deha"ya karşılık gelmesiyle de belki filozoflar arasında eşi benzeri yoktur. 1990'larda bir modacı, "Wittgenstein'ın hipnotize edici etkisine sahip bir restoratör" diye tanımlanıyordu. "Bunu anlamak için Wittgenstein olmaya, gerek yok" lafı "Bunu anlamak için atom mühendisi olmaya gerek yok" yerine kullanılıyor; "Bir Wittgenstein sayılmaz," lafı da birisinin entelektüel mevkiini belirlemeye yarıyor. Wittgenstein'la hiç karşılaşmamış olmasına rağmen taslaklarında ondan fazlasıyla etkilenen mimar Sir Colin St. John Wilson, "Açıkca bir büyücüydü ve insanlarla ilişkilerinde büyülü bir şeyler vardı," diyor.

Wittgenstein'ın öğrencilerinin zihinlerine vurduğu damga, onunla H3'te karşılaşan Peter Gray-Lucas'ın anlattığı hikayede de kendini gösteriyor. Gray-Lucas, Wittgenstein'ın hayranlarından değilmiş, hatta onu "şarlatan" olarak görürmüş. Yine de kişiliğini çok çarpıcı bulmuş:

> Gerçekten de harika bir mim üstadıydı. Yanlış meslek seçmiş: gayet iyi stand-up komedyeni olurmuş. O komik Avusturya lehçesiyle, her türlü konuşma şeklini, üslubunu, şiveyi taklit edebilirdi. Bazı şeylerin kaç değişik ses tonuyla söylenebileceği hakkında konuşurdu hep, gerçekten çok ilginçti. Bir akşam sandalyesinden kalktığını ve o komik ses tonuyla "Şu duvarın içinden geçip gitsem ne dersiniz?" dediğini hatırlıyorum. Sandalyemin kollarını sıkmaktan eklem yerlerim bembeyaz olmuştu. Gerçekten de duvardan geçeceğini, tavanın kafamıza ineceğini düşünmüştüm. Büyüsünün bir parçası olmalıydı bu: hemen hemen her şeyi yapabilirdi.

Büyüsünün bir başka parçası, ilgilendiği her alanda özgünlük ve mükemmellik kazanabilmesiydi. 1910'da genç bir mühendislik öğrencisiyken jet motoruna öncülük eden yeni bir uçak motorunun patentini almıştı; bu motor 1943'te yeniden icat edilip testlerden başarıyla çıktı. Birinci Dünya Savaşı'nda ön saflarda savaşmış, pek çok madalya almıştı. İki savaş arasında ilkokul çocukları için yenilikçi bir sözlük hazırlamış ve çok takdir toplayan modernist bir evin tasarımında büyük rol oynamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nda, yaralanma şoku üzerinde araştırma yapan bir tıp ekibinde laboratuvar asistanlığı yaparken, kan basıncındaki değişimlerin neden olduğu solunum değişimlerini ölçen yeni bir alet yapmıştı. Wittgenstein nereye gitse yaratıcı izini bırakıyordu.

Halbuki tiyatro oyunlarında ya da şiirlerde Karl Popper'in varlığına rastlanmaz. Aslında böyle bir şey hayal etmek bile zordur: şaşmaz bir akademi ve evlilik hayatıyla, insan sıradanlığının adeta timsali olan Popper'den daha büyük bir tezat düşünülemez Wittgenstein'a. Başkaları üzerindeki etkilerine gelince, Wittgenstein'ın girdiği her odayı anında hükmü altına almasının yanında Popper hiç kimsenin dikkatini çekmeyebilirdi; nitekim arkadaşı ve yandaşı, filozof politikacı, radyo-televizyon yayıncısı Bryan Magee'nin onu bir toplantıda ilk görüşüne dair anıları bunu doğrular:

> Konuşmacıyla başkan yan yana içeri girdiler. O anda hangisinin Popper olduğunu bilmediğimi farkettim... Ama birisi sağlam yapılı ve kendine güvenli, diğeri ufak tefek ve etkileyicilikten uzak olduğu için, ilkinin Popper olduğuna karar verdim. Söylemeye ne hacet, ikincisi, yani silik, ufak tefek adam Popper'di. Yine de bu silikliği ancak konuşmaya başlayana kadar sürüyordu – ama o zaman bile dikkatleri üzerine toplayan konuşmasının üslubu değil içeriğiydi.

İlk bakışta Popper'in hallerindeki bu çekingenlikle, kürsüde ve tartışmadaki ataklığı arasındaki uyumsuzluk, London School of Economics'teki halefinin de dikkatini çekmişti. John Watkins, maşa hadisesini anlatırken, Popper'i şöyle tarif edi-

yordu, "Kediyle aslan arasında gidip gelmeye meyilliydi. İlk başta belki biraz ürkmüş, daha doğrusu çekingen ve güvensiz görünen, ufak tefek bir adam vardı. Sonra bir anda devleşip o büyük meydan okumayı gerçekleştirdi." Başlangıçtaki o çekingenlik Popper'in kafasındaki kendi-imgesiyle ilgili olabilir. Kısa boylu olmakla kalmıyordu, yapısı da tuhaftı – kısa bacaklar, geniş bir göğüs. Dahası, "Fizisel olarak bakıldığında, kocaman, uzun kulakları vardı. Dış görünüşüne oldum olası kafayı takmış, aşağılık kompleksine kapılmıştı." Yaşlandıkça, işitmek için kulak memelerini çekiştire çekiştire kulaklarını iyice büyütmüş anlaşılan. Kimileri, karısı Hennie'nin ona ihtiyaç duyduğu şefkati göstermeyerek kendisini yetersiz hissetmesine neden olduğunu iddia ediyor.

Kıyaslayacağımız son nokta ise iki kahramanımızın eserlerinin günümüze ne kadar hitap ettiği. Wittgenstein'ın –bir kâhinin sözleri gibi– düşüncelerimizi sorgulayan veciz çıkışları hâlâ ilgi çekmeye devam ediyor. Popper'in –sade bir düzyazıyla– siyasete, tarihi ve bilimsel yöntemi kavrayışımıza yaptığı büyük katkılarsa zamana yenik düşmüş ve eleştirmenler tarafından yıpratılmıştır. Berlin Duvarının yıkılışı ve komünist rejimlerin çöküşü, Popper'in totaliter hükümeti teorik açıdan parçalayışını ve açık toplumu savunuşunu doğrular. Ama tam da bu başarısı yüzünden, günümüzde etkili bir düşünür olmaktan ziyade geçmişte kalmış büyük bir figür olmuştur.

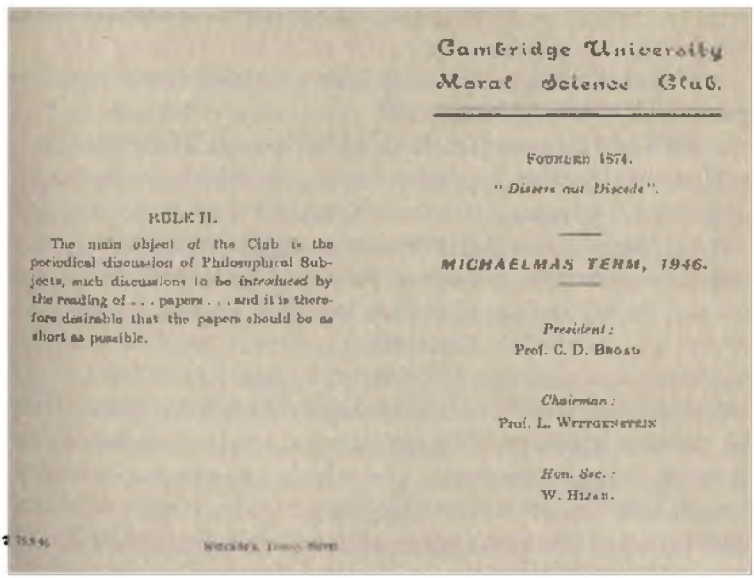
İkisinin de bugün bize söyleyeceği çok şeyler vardır ama basmdan alınmış iki örnek geçmişteki/şimdiki önemlerini sergilemektedir. *Spectator*'un yirminci yüzyıldaki son sayısında Wittgenstein'a tam üç tane çağdaş kültürel göndermede bulunuluyordu; geç dönem felsefesinin, Michael Frayn'in çok satan mizahi romanı *Headlong*'a ilham kaynağı olduğu fikri de bunlar arasındaydı. Aynı zamanda geçmiş yüzyılı inceleyen bir *Financial Times* makalesinde, yüzyılın dehşetleri ve ilerlemeleri arasındaki bağlantıyı analiz etmek için Popper'e başvurulmuştu. Yazar Martin Wolf, bu bağlantıyı Popper'in özgürlük ve özgürlük korkusu, açık ve kapalı toplum arasındaki hesaplaşma vizyonunda bulmuştur. Yirminci yüzyılın olumlu yönleri –bilimdeki ilerleme, yenilik patlaması, demokrasinin yayılışı, sömür-

geleşmenin bitişi– açık toplumun ürünleriydi. Olumsuz yönler, buna verilen tepkilerden kaynaklanıyordu – mesela uzlaşmaz bir ideal dünya tasavvuruna uymadıkları için milyonlarca insanı öldürme arzusu.

Kısacası Wittgenstein'ın halen canlılığını koruyan büyüsü, , Profesör Sir Karl Popper CH, FRS, FBA'nın hayattayken, yaygın olarak dünyadaki en özgün düşünürlerden biri kabul edildiği gerçeğini gölgelememeli.

Karl Popper'in 1946'daki hali. Yeni Zelanda'dan Britanya'ya yeni gelmişti ve totalitarizmi yerin dibine batıran Açık Toplum ve Düşmanları *kitabı sayesinde hayranları arttıkça artıyordu.*

Cambridge University
Moral Science Club.

FOUNDED 1874.

"*Dissere aut Discede*".

RULE II.

The main object of the Club is the periodical discussion of Philosophical Subjects, such discussions to be introduced by the reading of . . . papers . . . and it is therefore desirable that the papers should be as short as possible.

MICHAELMAS TERM, 1946.

President:
Prof. C. D. Broad

Chairman:
Prof. L. Wittgenstein

Hon. Sec.:
W. Hijab.

Ahlak Bilimi Kulübü dönem programı. Kulüpte önemli düşünürlerden, ciddi öğrencilere kadar pek çok kişi anlaşılması güç bildiriler sunardı.

4

Müritler

[Popper] çağımızın Sokrates'iydi.
–ARNE PETERSEN

Sokratik diyalogları okuduğunda insan şu hisse kapılıyor: ne büyük bir zaman kaybı!
–WITTGENSTEIN

Maşa sallamalar, kapı çarpmalar – Ahlak Bilimi Kulübü ne menem bir akademik forumdu?

1878'den bu yana Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde saklanan tutanaklar, kulübün, önemli düşünürlerin yönlendirdiği gizemli tartışmalara (günümüzde de) alışık olduğunu gösteriyor. Maşa hadisesinden bir hafta sonraki konuk konuşmacı, felsefede gündelik konuşmanın nüanslarını incelemeyi çok önemli bulan, olağan-dil ekolünün lideri, Oxford öğretim görevlisi J.L. Austin'di. Konuşmasını dildeki belirli bir olguya vakfetmişti: söylenmesi bile bir eylem teşkil eden birinci tekil şahısta, şimdiki zaman bildirme kipi –"Bu gemiye *Queen Elizabeth* adını veriyorum," "Bu toplantıyı açıyorum", (nikah törenlerinde) "Kabul ediyorum". O sıralarda sunulan başka bildiriler, halüsinasyonların olanaklılığını, görünüm ve gerçek arasındaki farkı ve kesinlik fikrini incelemişlerdi. Sene başlarında A.J. Ayer nedenselliğin doğası üzerine konuşmuştu.

ABK akşamlarına katılanlar, sıradan bir öğrenci gibi vazife

icabı gelmezler, felsefe konusunda daha büyük bir ciddiyet sergilerlerdi. Şimdi olduğu gibi o zaman da kulüp başka cazip uğraşlarla rekabet halindeydi. Sulu bira bulmak (pek az da olsa) mümkündü. Münazaralar, müzik, dergiler, siyaset tartışmaları gırlaydı. Sahne, nehir ve spor sahası çok davetkardı. Hatta yazılması gereken denemeler bile vardı. Konferanslar ve derslerle geçmiş bir günün ardından, birinci tekil şahısta şimdiki zaman bildirme kipiyle iki saat geçirmek ancak kendini bu işe tümüyle vakfetmiş, görev bilinci sahibi insanlara hitap ediyordu. Böylesi bir dinleyici topluluğuna bildirilerini sunanlar, en haşin meydan okumalara hazır olmalılardı.

Ama 1930'larla 1940'larda toplantılara sadece en azimlilerin katılabilmesinin yegâne sebebi bu değildi: kimi ifadelere bakılırsa, içrek bir akademi kulübünden ziyade stat tribünlerine yaraşır bir kabilecilik hakimdi. Bir tartışma yoktu ki Wittgenstein'a yönelik güçlü sadakat ifadeleri dile getirilmesin. Filozof Gilbert Ryle arada bir kulübe uğradığında "Wittgenstein'a duyulan hayranlık öyle dizginsizdi ki başka filozoflardan bahsettiğimde ıslıklarla karşılanıyordum," demişti.

ABK gediklilerinden bazıları bunu inkar ediyor. Kimi zaman sert fikirler dile getirilse de, diyor Sir John Vinelott, tartışma hep efendice yürütülürdü. Georg Kreisel de katılıyor: sert ama medeniydi. Ancak, kulübe bir bildiri sunmak, ıslıklarla karşılanmadığında bile konuşmacı için yıkım olabilirdi. 12 Haziran 1940'ta Alman tankları Fransız savunmasını yarıp, Paris ve Manş Denizi'ne giden yolu açtıklarında Isaiah Berlin, Oxford All Souls College'dan ABK'ne gelmeye cüret temişti. Biyografisini yazan Michael Ignatieff sahneyi şöyle betimliyor:

> Bütün Cambridge filozofları gelmişti –Braithwaite, Broad, Ewing, Moore, Wisdom ve biri daha, ufak tefek, eli yüzü düzgün, tıpatıp onunkine benzeyen tüvit ceketler ve yakası açık beyaz gömlekler giymiş olan havarileriyle çevrili altıncı filozof. Ludwig Wittgenstein. Berlin, insanın başkalarının zihinsel durumları hakkında nasıl bilgi sahibi olunabileceği sorunu üzerine bildirisini sundu. Bir iki başlangıç sorusundan sonra Wittgenstein sabırsızlanıp dizginleri ele aldı. Ber-

lin onun şöyle dediğini hatırlıyordu, "Hayır, hayır, bu iş böyle yapılmaz. Bana bırakın. Şimdi felsefe konuşmayalım isterseniz. İş üzerine konuşalım. Bildiğimiz iş..."

Bir saat sonra Wittgenstein ayağa kalktı, havarileri de onunla birlikte kalktı ve uzanıp Isaiah'ın elini sıktı. "Çok ilginç bir tartışmaydı. Teşekkür ederim." Bunu söyledikten sonra odadan çıkıp gitti. Bu karşılaşma Isaiah'ın aktif felsefe kariyerinin fiilen olmasa da simgesel olarak sonunu getirdi.

Wittgenstein'ın arkasında onu sesli olarak destekleyen bir ekibin bulunması şaşırtıcı değil gibi görünüyor. Ne de olsa öğrencileri mıknatıs gibi kendine çekiyordu. 1930'larda onunla yürüyerek ve konuşarak saatler geçiren, radikal İngilizce öğretim görevlisi F.R. Leavis gibi Wittgenstein da etrafına öğrenciden ziyade mürit topluyordu. Leavis'e de yaptıkları gibi onun jestlerini taklit ediyorlardı. Wittgenstein'ın halefi, felsefe profesörü Georg Henrik von Wright şöyle demiş, "Wittgenstein'ın kendisi de genelde bir öğretmen olarak öğrencileri üzerindeki etkisinin, müritlerinin bağımsız kafalar geliştirmesini engellediğini düşünüyordu. Korkarım haklıydı. İfade biçimlerini, sık kullandığı kelimeleri, hatta sesinin tonunu, tavrını, jestlerini kapmadan Wittgenstein'dan birşeyler öğrenmek imkansız gibiydi."

Wittgenstein'ın öğrencilerinden biri, sonra da Cornell Üniversitesi'nde felsefe profesörü olan Norman Malcolm –Wittgenstein'ın "ciddi ve dürüst bir adam" olduğuna inandığı bir arkadaşıydı– aynı sonuca varmıştı: "Pek azımız onun ifadelerini, jestlerini, tonlamasını, vurgularını taklit etmekten kendimizi alıkoyabiliyorduk." Elini alnına koyması, canıyürekten onayladığı bir şey olduğunda *"Ja!"* diye bağırması ve alnını kırıştırması, yaptığı hareketlerin sadece bir kaçıydı. Birisiyle aynı fikirde olduğunda, avuçlarını birbirine yapıştırdığı ellerini ona uzatırdı; aynı fikirde olmayınca aşağı doğru sert bir hareket yapardı.

Bu mimiklerle ilgili kayda değer bir anekdot da Wittgenstein'ın bizzat Malcolm üzerindeki etkisine dair. 1949'da Wittgenstein, Malcolm'u Cornell'de ziyarete gidip seminerlerinden

birine girdiğinde öğrencilerden biri "Malcolm'un taklidini yapan" şu arkadaki moruk da kim, diye sormuş. Wittgenstein çok derin izler bırakırdı. Ölümünden on yıl sonra, 1930'larda ona Rusça öğreten ve arkadaşı olan Fania Pascal, yeni tanıştığı birinde onun özelliklerini görmüştü – hem bu adam filozof da değildi.

Üst düğmeleri mutlaka açık bırakılan gömlekler vardı sonra. Sir John Vinelott havarilerin Wittgenstein'ın daha paspal versiyonları olduğunu hatırlıyor, zira o gelişigüzel giyinse de çok derli topluymuş: "Onunla ilk karşılaştığımda emekli bir subaya benzediğini düşünmüştüm. Açık yakalı bir gömlek, tüvit bir ceket, gri flanel pantalon, iyice parlatılmış ayakkabılar giymişti. Ama hiçbirinde en ufak bir paspallık yoktu. Her şeyi tertemizdi ve çok müstesna bir görüntüsü vardı."

En yakın müritlerin ustalarını adeta dini bir bağlılıkla takip etmelerinde komik bir hava var: dar yataklarda uyur, terlik giyer, sebzeleri nefes alsınlar diye filede taşır, yemekte ikram ettikleri suya sirke damlatırlardı. Ama bunlar sadece taklit edilen hoşluklardan ibaret değildi: öğrencileri genelde hayata karşı tavırlarını değiştirmeye de meyilliydiler, Wittgenstein'ın "mağrur, hatta karşısındakini küçük gören sadeliğini" takınırlar, eskiden zararsız lüksler olarak keyfini çıkardıkları şeyleri "tümüyle kıymetsiz, ilgilenmeye değmez" bularak küçümserlerdi. Aslında Wittgenstein'dan daha çok Wittgenstein'dılar zira ustaları genelde resmedildiği gibi çileci değildi. Mesela kravat takması gerektiği için asla Trinity'de protokol masasında yemek yemediği hikayesini alalım. 1930'ların sonunda Wittgenstein'ın derslerine giren ve sonradan Cambridge'de hoca olan Theodore Redpath, Wittgenstein'ın 1939 Ekimindeki Trinitiy Üyelik Kabül Yemeğine katılmak için kendi smokinini, beyaz yeleğini ve papyonunu ödünç aldığını anlatıyor. Redpath'a, "tipik şakacıktan-gururuyla" toplantıya *"Profesör"* olarak gittiğini söylemişti (vurgu Redpath'a ait).

Toplantıları esir almakla nam salmış olsa da Wittgenstein'ın Ahlaki Bilim Kulübü'nde dinlediği –ve öğrendiği– de olurdu. 1944'te G.E. Moore sunduğu bildiride bir bulmaca

ortaya atmıştı; bunu son derece önemli telakki eden Wittgenstein, bulmacaya "Moore Paradoksu" adını koymuş ve 25 Ekim 1945'te, yani Popper çarpışmasından bir yıl önce bütün bir akşamı buna ayırmıştı. Bunun üzerine Moore, Wittgenstein'ın cevabına, "P ama ben P'ye inanmıyorum" başlıklı konuşmasıyla cevap vermişti.

"Moore Paradoksu", "Smith odadan çıktı ama ben çıktığına inanmıyorum" ve "Bu odada ateş yanıyor ama ben yandığına inanmıyorum" türünden önermeleri konu ediyordu. Moore bunları psikolojik olarak imkansız oldukları için abes bulmuştu. Ama Wittgenstein'm heyecanı, bunların "Smith odadan çıktı ve Smith odada kaldı," türünden önermeler olmasalar bile mantıken kabul edilemez olmalarından geliyordu. Dilimizin mantığına aykırıydılar: kimse böyle bir söz söylemezdi. Bir başka deyişle, diye düşünmüştü Wittgenstein, önermeler tümüyle çelişkili olmasalar –yani "P ve P-değil" biçiminde olmasalar– bile kullanıma uygun olmayabilirlerdi. Bu durum Wittgenstein'a dilde kabul edilemez olanın daha önceleri zannettiğinden çok daha incelikli olduğunu –yani sağduyu mantığının, mantıkçıların icra ettikleri biçimsel mantıktan daha önemli olduğunu– göstermişti.

Cambridge felsefesinin diğer alimleri gibi Moore da ABK'yi palazlanmamış fikirlerini sınayabileceği bir forum olarak kullanırdı. Bu fikirlerin nasıl karşılandığına bağlı olarak, ileride ya biraz daha kurcalar ya da tümüyle bir kenara bırakırdı. Wittgenstein'a gelince, tartışılan konu ilgisini çekmişse kendini bütünüyle kaybeder, etrafında olan biteni görmez olurdu. Bir keresinde bir ABK toplantısından sonra Michael Wolff'la birlikte eve dönerken, iki ABD ordu kamyonu büyük bir hızla, Wolff'un paltosunun eteklerini uçuşturacak kadar yakınlarından geçmişti. "Bu kamyonlar çok hızlı gidiyor," diye homurdanmıştı Wolff. Kazayı nasıl kılpayı atlattıklarının farkında olmayan Wittgenstein, Wolff'un sözünün ABK'de dinlediği bildiri üzerine bir metafor olduğunu zannederek, "bunun meseleyle ne alakası var anlayamadım," demişti.

ABK toplantılarını olabildiğince üretken kılmak için neler yapılacağına dair Wittgenstein'ın katı fikirleri vardı. 1912'de,

Russell'la birlikte çalışmak için üniversiteye geldikten bir yıl sonra kulübe kendi iradesini dayatmış, tartışmayı "yönetecek" bir başkan bulunması planını kabul ettirmişti. Bu konuma G.E. Moore seçildi (otuz iki yılı aşkın bir süre görevinin başında kaldı). Wittgenstein'ın amacı poz kesmeleri ve boş lafları devre dışı bırakmaktı; Cambridge kariyeri boyunca bildirilerin olabildiğince kısa tutulmasını tercih etti. Başlangıcı kendisi yapmış, diğerlerinden de bunu devam ettirmelerini talep etmişti. 1912'nin sonlarına doğru kendi odasında "Felsefe Nedir?" başlıklı bir bildiri okumuştu. Kulübün tutanaklarında şöyle yazıyor: "Bildiri sadece dört dakika sürdü, böylece Mr. Tye'ın rekorunu da yaklaşık iki dakika farkla kırmış oldu. Felsefe, çeşitli bilimler tarafından kanıtlanmadığı halde doğru kabul edilen bütün o ilkel önermeler olarak tanımlanmıştı. Bu tanım tartışıldı ama pek kabul görmedi."

Bunu takip eden otuz beş yıl boyunca Wittgenstein'ın Ahlaki Bilim Kulübü'yle ilişkisi de diğer bütün ilişkileri gibi fırtınalı ve kestirilemez bir seyir izledi. 1930'ların başında, ondan başka kimsenin ağzını açıp tek kelime edemediği yönündeki şikayetleri üzerine toplantılara gelmeyi bıraktı. 1935'te ABK'de Russell'ın konuşacağını öğrendiğinde eski hocasına mazeret bildiren bir not yazdı. Doğal olarak katılmasının gerektiğini söylüyor ve ekliyordu:

> Ama: –(a) Ahlaki Bilim Kulübü'ne gitmeyi dört yıl önce bıraktım; insanlar onların tartışmalarında benim fazlaca konuşmama enikonu itiraz etmişlerdi. (b) Toplantıda, sanırım benim en fazla aleyhimde olan Broad da bulunacak. Öte yandan (c) tartışmaya katılacak olursam –muhtemelen– doğal olarak pek çok şey söyleyeceğim, yani uzunca bir süre konuşacağım. (d) Hem fazlaca konuşsam bile böyle bir toplantıda bir şeyler açıklamayı muhtemelen fuzuli bulacağım.

Moore, 1944'te sağlık sorunları yüzünden başkanlıktan ayrıldığında yerini Wittgenstein aldı. Bunu takip eden iki yıl boyunca yerini ne zaman başkasına bıraksa tekrar seçildi. Ancak o sıralarda toplantılara karşı tavrı değişmişti. Norman Mal-

colm, Wittgenstein'ın atmosferi "son derece nahoş" bulduğunu söylemişti:

> Tartışmalara mümkün mertebe çeki düzen vermek için elinden geleni yapması gerektiğini düşünerek, sadece görev duygusuyla gidiyordu toplantılara. Bildiri okunduktan sonra ilk konuşan mutlaka Wittgenstein olurdu ve mevcut bulunduğu sürece tartışmanın mutlak hakimi olurdu. Kendisinin kulüpte bu kadar ağırlıklı bir rol oynamasının kulüp için iyi olmadığına inanırdı, yine de her zamanki gibi cebren tartışmalara katılmaktan kendini alamazdı. Bunun için bulduğu çözüm, toplantılardan bir buçuk, iki saat içinde ayrılmaktı. Sonuçta Wittgenstein mevcutken tartışma önemli ve heyecan verici olur, o gittikten sonra sıradan, yavan, sönük bir hal alırdı.

Kulübün, Wittgenstein'ın toplantıları hükmü altına almasına bir çözüm geliştirmesi gerekiyordu. Onun Cambridge'de bulunduğu sırada pek çok kereler ABK, onun da desteğiyle bazı toplantılara yıldız koyma sistemini geliştirmişti, bu özel toplantılara fakülte üyelerinin "katılmaması bekleniyordu". Yıldız, teorik olarak bütün öğretim görevlilerini kapsadığı halde, uygulamada herkes bunun tek bir kişiyi hedef aldığını biliyordu. Wittgenstein öğrencileri zaten sindirmişti, öğretim görevlileri de konuşmacılara müdahalede bulunma alışkanlığının konuklara karşı nezaketsiz kaçtığından şikayet ediyorlardı. Programda bir bildirinin yanına yıldız konduğunda bile fakültenin diğer üyeleri kuralları esnetmenin bir yolunu buluyorlardı. Bazen öğrencilerden birinin misafiri olarak boy gösteriyorlardı.

Ama Popper'in bildirisi yanına yıldız işareti konmamıştı –o dönem hiçbir bildiriye yıldız işareti konmamıştı. Yine de Wittgenstein başkan olduktan sonra konulan başka kurallar yürürlükteydi. Konuk konuşmacılara gönderilen davetiyenin formatını da kendisi belirlemişti, "kısa bildiriler ya da felsefi bir bulmaca içeren birkaç açış cümlesi" olmalıydı. Bu kelime seçimi, hem resmi konferanslara duyduğu güvensizliğe hem

de felsefenin esas sınırları konusundaki (felsefenin gerçek sorunları yoktur sadece dilbilimsel bulmacalar vardır) görüşüne uyacak şekilde yapılmıştı. Wasfi Hijab, Popper'e gönderdiği davetiyede, kelimesi kelimesine Wittgenstein'ın ifadelerine sadık kalmıştı.

O Ekim akşamı H3'e doluşan öğrenciler ve öğretim görevlileri, Dr. Popper'in bu davetiyeyi dikkatle okuduğunu göreceklerdi.

5

Üçüncü Adam

Sonra Russell geldi –bana ders saatlerinde yapacağı bazı değişiklikleri bildirmek için– ve Wittgenstein'la ikisi konuşmaya başladı – Wittgenstein, Mantığın Temellerinde yaptığı son keşiflerinden birini açıklıyordu – anlayabildiğim kadarıyla bu keşfi daha o sabah yapmıştı ve çok mühim, çok ilginç bir şeye benziyordu. Russell gıkını bile çıkarmadan onun dediklerini onayladı.

–DAVID PINSENT

Şöminenin önündeki yüksek arkalıklı sallanan sandalyesinden, yaşlıca bir felsefe duayeni sükunetle Popper'le Wittgenstein arasındaki çekişmeyi izliyordu. Bu hikayede o Üçüncü Adam, iki Viyanalı arasındaki Cambridge bağlantısı.

Yetmiş dördünde, halk tarafından iki kahramanımıza nazaran çok daha iyi tanınıyordu kuşkusuz. Beyaz gür saçlar, kuşlarınkine benzeyen asil yüz hatları ve o malum pipo Lord Russell'ın –Bertrand Russell'ın– onu haber filmleri ve gazete fotoğraflarında görmüş milyonlar tarafından anında tanınmasını sağlardı, oysa filozof meslekdaşları bile Popper'le Wittgenstein'ı tarif etmekte zorlanırdı. Russell da diğer ikisi kadar önemli bir filozoftu kuşkusuz. Hatta o gün hem Popper hem de Wittgenstein'ın gerçekte onu konuştukları iddia edilebilir. Russell, Popper'e yardım elini uzatmış olsa da onu pek iyi tanımıyordu; yıllar önce arkadaşlık kurduğu Wittgenstein'ı ise çok

yakından tanıyordu. İkisi de ona borçluydu. Popper'in borcu azdı ama büyük bir minnettarlık duyuyordu. Wittgenstein'ın borcu fazlaydı ama 1946'da Russell'a karşı sadece şöyle böyle gizlenmiş bir küçümseme duyuyordu.

Popper'le Wittgenstein Britanya'da, ağızlarını her açtıklarında Avusturya kökenlerini açığa vuran iki sürgün konumundaydı, oysa Russell bir İngilizlik örneğiydi. Ondokuzuncu yüzyıl liberal başbakanlarından Lord John Russell'ın torunu olan Bertrand Arthur William 1872'de, Victoria dönemi sosyal ve siyasi hayatının üst tabakasına gözlerini açmıştı. Çocukluğunun geçtiği eve dönemin önde gelen siyasetçilerinin sık sık uğramasına alışıktı. Bir keresinde, hanımlar masadan çekildikten sonra İngiliz siyasetinin muazzam duayeni William Ewart Gladstone'u ağırlayacak bir tek o kalmıştı. Gladstone çocukla sadece bir kere konuştu: "Gerçekten de çok iyi bir porto şarabı ikram ettiler ama bunu neden Bordo şarabı bardağına koymuşlar anlamadım?" Böyle bir maziden gelen Russell için memleketin önde gelenleriyle fikir alışverişinde bulunmak gayet doğal bir şeydi. Bir teklifi olduğunda, bir politika önerdiğinde ya da uğruna savaştığı bir davası olduğunda ulusal liderlerin şahsına bir mektup yazıverirdi. Toplumsal ya da entelektüel açıdan kimseden çekinecek, kendini aşağı görecek biri değildi.

Russell akademik şöhretini otuzlu yaşlarının başlarında mantık ve matematik alanında öncülük eden eserleriyle kazanmıştı. Zamanla Anglo-Amerikan düşüncesini hükmü altına alan analitik felsefenin babası kabul edilse yeridir. Sırf bu sebeple bile felsefe panteonundaki yeri garantidir. Son zamanlarda pek az kişi ondan alıntı yapıyor, hatta onu tanıyor olsa da günümüzün belli başlı filozoflarının çoğu onun kurduğu çerçeve içinde faaliyet gösteriyor.

Daha sonra edindiği şöhretse akademiyi fersah fersah aşmıştı. Bu şöhreti, evlilikten tutun dine, eğitime, iktidara ve mutluluğa kadar uzanan, şaşırtıcı çeşitlilikte konular üzerine yazdığı popüler yazılarıyla ve siyasal faaliyetleriyle kazanmıştı. Hayatı boyunca muazzam bir üretkenlik gösterdi: senede bir ya da iki kitap yazardı – bunların bazıları kalın ciltler, bazıları popüler risalelerdi. Rahat üslubu –komik, hınzır, polemiğe açık ve

daima kristal berraklığında– dış ülkelerde de takip edilmesini ve 1950'de Nobel Edebiyat Ödülü almasını sağlamıştı.

Kitapları yüzünden başının derde girdiği de olurdu. Maşa çatışmasından sadece iki yıl önce, Birleşik Devletler'de kötü günler yaşamış, New York'taki City Üniversitesi'nde profesörlüğü engellenmiş ve Cambridge'e geri dönmüştü. Dini hiyerarşi tarafından desteklenen Katolik bir anne, Russell'ın öğretisinin kızına çok büyük zarar verebileceğini iddia etmişti. Kadının avukatı Russell'ın eserlerinden alıntılar yapmış, abartılı mahkeme retoriğiyle yazdıklarını "şehvet düşkünü, libidinal, ihtiras ve cinsellik dolu, erotoman, afrodizyak, saygısız, dar-kafalı, doğruluktan uzak ve ahlaki dokudan yoksun" olarak özetlemişti. Russell'ın işini kaybetmesine neden olmasa komik bulunabilirdi. Ama Russell kısa süre sonra *Anlam ve Hakikat Üzerine Bir Araştırma*'yı yayımladığında, kitabın kapağında etkileyici felsefi nitelikleri sıralanmış, en sona da alaylı bir ek düşülmüştü: "New York şehri kolejinde felsefe profesörü olmaya yasal olarak uygun bulunmamıştır."

Russell kavgadan kaçan bir adam değildi: mizacen açık sözlü, karşıtlarının hepsinden daha keskin ve işlek zekaya sahip biri olarak hayatını ihtilaflı davalar peşinde geçirmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Britanya'da konuşlanan Amerikan birliklerinin, işçilerin, savaşı sanayiye sekte vurarak bitirmeye çalışması halinde grev kırmak için kullanılacağını ima eden bir makale yazdığı için hapse atılmıştı. Bunun üzerine sosyal bağlantılarını kullanarak cezasını olabilecek en rahat hapisane koşullarında, kendine ait bir hücrede, dışarıdan gelen yemekler ve sınırsız kitapla doldurmuştu – oysa teşvik ettiği vicdani retçilerin koşulları hiç de böyle değildi ve onların çektikleri acılar, sıra kendisine geldiğinde onu korkutmuştu. Mahpusluğunun sükunetini felsefi araştırmalara dönmek için kullandı.

Seksen yaşını geçtikten sonra bir kez daha hapse mahkum oldu – bu sefer nükleer silahlara karşı yürüttüğü yılmaz kampanyanın bir uzantısı olarak sivil itaatsizlik politikası yürütüyordu (gerçi 1946'dan kısa süre önce Rusların nükleer programı onu o kadar endişelendirmişti ki bu silahların Ruslara karşı kullanılmasını savunuyordu). Nükleer Silahsızlanma Kampan-

yası'nın ilk başkanıydı, seçkin entelektüellerin dünya barışının nasıl garanti edileceğini tartıştığı Pugwash Konferansları'nın başlatılmasına katkıda bulunmuştu. O ileri yaşında, Vietnam Savaşı'na karşı saldırgan ve dizginlenemez karşıtlığı, siyaset kurumunda halen hayret, öfke karışımı bir his uyandırıyordu.

Russell bu arada üç kere seçimlere girmeyi (birinde kadın haklarını savunan bir platformla), dünyayı dolaşmayı, radyo yayıncılığı yapmayı, konferanslar vermeyi, bir okul açıp idare etmeyi, bir sandık dolusu nişan almayı, dört kere evlenmeyi, çocuk sahibi olmayı ve toplumun kibar kesimini dehşete düşüren pek çok hummalı faaliyette bulunmayı başarmıştı. Ayrıca, çoğu daha sonra arşivlerde gün ışığına çıkan on binlerce mektup yazmıştı. Kendisini övseler de, sıkça rastlandığı üzre de toplumun hemen hemen her üyesine cevap verirdi. Otobiyografisini yeni okumuş olan Bayan Bush'tan tipik bir not gelmişti. "Teşekkür ederim" diyordu, "Tanrı'ya zaten teşekkür etmiştim." Russell buna şöyle karşılık vermişti, "Otobiyografimi beğenmenize memnun oldum ama bunun için Tanrı'ya teşekkür etmenize canım sıkıldı, zira bu Tanrı'nın yayın haklarını ihlal ettiğini gösteriyor." (Evrenin bir sınırı olduğunu kavrayabilmek için ondan yardım isteyen dört yaşındaki bir öğrenciye –bu kitabın yazarlarından birine– de yazmıştı. Russell onu Öklitçi-olmayan geometriye yöneltmişti.)

Felsefe alanındaki konumuna ve çok sayıdaki faaliyetine rağmen Russell'ın, hem Wittgenstein hem de Popper'i tanımasına şaşmamak lazım. H3'teki hadiseyle onun da ilintisi vardı, zira ikisine de bizzat yardım etmişti ve onunla bağlantıları olmasa ikisi birbiriyle asla görüşmezdi. Wittgenstein için, Russell'la olan irtibatının hayatının akışını değiştirdiğini söylemek abartılı olmaz.

1911 yılında yirmi iki yaşında olan Ludwig matematik felsefesine merak sarmıştı. Babası teknik eğitim almasını istediğinden, havacılık eğitimi görmüş, deney uçurtmaları yaparak Berlin'de iki Manchester'de üç yılını harcamış ve nihayet bir uçak motoru tasarlamıştı. Artık felsefeye dönmeden yapamayacaktı; İngiliz ve Alman matematikçileriyle –Gottlob Frege dahil– görüştükten sonra uluslarası üne sahip mantıkçı, Cam-

ridge Trinity College'de öğretim görevlisi Sayın Betrand Russell'a gitti.

Sekiz hafta sonra, Trinity'de misafir öğrenci olarak sonbahar dönemini geçiren Wittgenstein basit bir soru için cevap talep etti: felsefe alanında ümitsiz vaka mıydı? Russell ne diyeceğini bilmiyordu. Wittgenstein, Russell'm incelemesi için bir şey yazmak üzere Viyana'ya döndü. Bu emeklerini Russell şöyle karşılamıştı: "Çok iyi, İngiliz öğrencilerimden çok daha iyi. Onu mutlaka cesaretlendirmem lazım. Belki ileride büyük işler başarır."

1912 yazına gelindiğinde Wittgenstein daha altı aydır bütün mesaisini öğrenciliğe veriyordu ama Russell entelektüel varisini bulduğuna inanmaya başlamıştı. Wittgenstein için şöyle düşünüyordu: "Geleneksel olarak düşünüldüğü şekliyle dehanın belki de gördüğüm en mükemmel örneği, tutkulu, derinlikli, haşin ve baskın." Daha sonra bu görüşünü Amerikalı sırdaşı Lucy Donnelly'ye tekrar edecekti: "Onun çığları benimkileri kartopu gibi gösteriyor... Her sabah çalışmaya umutlu başladığını, her akşam umutsuzlukla bitirdiğini söylüyor – benim anladığım şeyleri anlayamadı mı öyle bir öfkesi var ki."

Çok geçmeden öğretmen-öğrenci rolleri değişti; Russell hayatında ilk olarak entelektüel açıdan kendini altta kalmış hissediyordu. 1916'da sevgilisi, sosyetik Lady Ottoline Morrell'e yazdığı mektupta üç yıl önceki bir olayı, Wittgenstein'ın, Russell'm epistemoloji alanında yaptığı bir çalışmayı şiddetle eleştirmesini aktarmıştı. Russell, Wittgenstein'ın müphem yorumlarını tam olarak anlayamasa da kendisinin hatalı olduğuna ikna olmuştu:

> Sanırım o sırada kendisi farkında değildi ama eleştirisi benim hayatımda birinci derecede önemliydi ve o zamandan beri yaptığım her şeyi etkiledi. Haklı olduğunu ve bundan böyle felsefe alanında hiçbir temel eser veremeyeceğimi anladım... Wittgenstein, mantık alanında yapılması gerekenin benim için çok güç olduğuna beni ikna etti.

Russell, Wittgenstein'la tanışmasının üzerinden fazla za-

man geçmemişken Lady Ottoline'e şöyle yazmıştı, "Onu seviyorum ve benim ihtiyarlıktan çözemeyeceğim sorunları çözeceğine inanıyorum." Bir yıl kadar sonra, ailenin en küçüğünü ziyaret etmek için Cambridge'e gelmiş olan, Ludwig'in büyük ablası Hermine'e şöyle demişti Russell: "Felsefede bundan sonraki en büyük adımı kardeşinizin atmasını bekliyoruz."

İlişkileri ilk başlarda karşılıklı saygı ve sevgiye dayanıyordu. Russell, duygusal açıdan Wittgenstein'ın en çok güvendiği kişiydi, sık sık onun odasına gider, sessizce bir aşağı bir yukarı yürürdü. "Mantık mı düşünüyorsun yoksa günahlarını mı?" diye sormuştu Russell bir keresinde. "İkisi de," cevabını almıştı. Bazen Wittgenstein öyle vahşi bir ruh halinde olurdu ki Russell odasındaki bütün mobilyaları kıracağından korkardı.

Wittgenstein'ın bir buhran geçireceği –hatta kendini öldüreceği– endişesi yersiz değildi: Wittgenstein, aklından intiharı geçirdiğini, Trinity'de matematik öğrencisi olan arkadaşı David Pinsent'e itiraf etmişti. Wittgenstein, 1913'teki Norveç gezisinin ardından Cambridge'e döndüğünde Russell'a, bir an önce fyordlara geri döneceğini ve mantığın bütün sorularını cevaplayana kadar orada tek başına yaşayacağını söylemişti. Russell onu vazgeçirmek için mantığa başvurmuştu: çok karanlık olacağını söylemişti. Wittgenstein'ın cevabı hazırdı: gün ışığından nefret ediyordu.

> Ona kendisini yalnız hissedeceğini söyledim, bana zeki insanlarla konuşmakla zihnini peşkeş çektiğini söyledi. Ona aklını kaçırmış olduğunu söyledim, bana Tanrı beni aklı selimden korusun, dedi (Tanrı'nın buna bir itirazı olmaz herhalde). Ağustos ve Eylül aylarında mantık üzerine bazı çalışmalar yapmıştı, biraz daha törpülenmek istiyordu, ama bence şimdiye kadar mantık üzerine yapılmış hiçbir şeyden aşağı kalmazdı. Ama sanatsal vicdanı, mükemmele ulaşmadan tek kelime bile yazmasına engel oluyordu, ben de Şubat'ta intihar edeceğine epeyce ikna olmuştum.

Aklı selim üzerindeki bir uçurumun kenarında durma hissini Russell gayet iyi bilirdi. Ailesinde delilik vardı, kendisi de

sık sık eşiği aşma tehlikesiyle yüz yüze olduğunu hissetmişti. Lady Ottoline büyük bir düşüncelilikle, Avusturyalının gergin sinirlerini yatıştıracağına ve depresyonunu gidereceğine inandığı bir kakao tarifi göndermişti. Russell ona teşekkür etmişti ama Wittgenstein'ın bu tarifi deneyip denemediğini bilmiyoruz. Denemişse bile Lady Ottoline'in beklentilerini karşılamamış olmalı.

Wittgenstein'la arkadaşlık etmek dünyanın en kolay şeyi olmasa da Russell üzerinde entelektüel pillerini doldurma etkisi yaratıyordu. "Wittgenstein, bana varlığımın bir anlamı olduğunu hissettiriyor çünkü benden başka kimse onu anlayamaz ya da dünyanın onu anlamasını sağlayamaz." Aynı derecede önemli bir şey daha vardı ki Russell artık kendi çalışmalarını sürdürecek yetenekte birini bulduğuna inanıyordu ve mantığın istikbalini bu genç adama devretmekten memnun olduğunu ilan etmişti.

Russell'ın eski öğrencisine bu kadar büyük itibar göstermesinin Wittgenstein'a büyük faydası dokunacaktı. Wittgenstein'ın hayattayken yayınladığı tek felsefe kitabında, Büyük Savaş'ın siperlerinde yazdığı *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta, yazar büyük bir tevazuyla felsefenin bütün temel sorunlarını çözdüğü sonucuna varıyordu. Daha otuzuna gelmediğinden, bu yenilir yutulur bir iddia değildi ve yayıncıları pek ikna etmemişti; Russell'ın fiili yardımı olmasa *Tractatus* gün yüzü göremeyebilirdi. *Tractatus*'un cümleleri tek tek yanıltıcı bir basitliğe sahip olsa da sıradan okurun bir bütün olarak eseri anlaması çok zordur, uzmanlar için de durum pek farklı değildir. Savaştan sonra Alman bir yayıncı olan Wilhelm Ostwald'la bir basım anlaşması yapılmıştı ama bir şartla, Russell kitabın önemli olduğunu açıklayan bir önsöz yazacaktı. Russell kendisinden isteneni yaptı ama bazı ihtiyat payları bırakmayı da ihmal etmedi.

Russell'la Wittgenstein arasındaki bağlantı, Wittgenstein'ın binlerce Avusturya askeriyle birlikte İtalya'da esir düşmesiyle yeniden kuruldu. Wittgenstein 1918-19 yıllarının bir kısmını savaş esiri olarak bir kampta geçirdi ama Russell'a nerede bulunduğunu haber verdikten sonra, Russell, Keynes'in yardımıyla onun mektuplaşma ayrıcalıkları kazanmasını sağladı. Bu saye-

de Wittgenstein ona yazdığı metni gönderebildi. Russell'a ikisi, Wittgenstein'ın serbest bırakılmasının ardından buluştular ve kitabın önermelerini teker teker gözden geçirdiler. Ancak bu idmana rağmen, yazar nihayet Russell'ın giriş yazısını okuduğunda hiddete kapıldı – eski öğretmeninin can alıcı noktayı tümüyle ıskaladığını düşünüyordu. Yine de Russell'ın onayı her şeyi değiştirmişti: *Tractatus*, 1921'de Almanca yayınlandı, C.K. Ogden'in İngilizce çevirisi de 1922'de bunu takip etti.

Wittgenstein zihninin tümüyle boşaldığını hissediyordu. *Tractatus*'da doruğa ulaşan fikirlerle boğuşarak yedi yıl geçirmişti ve bu eserle felsefeye yapabileceği bütün katkıyı yaptığına inanıyordu – kendi deyimiyle, artık limonun sıkılacak suyu kalmamıştı. 1927-1929 yılları arasında, mantıkçı pozitivist filozoflardan oluşan Viyana Çevresi'nin kurucusu Moritz Schlick'le yaptığı konuşmaların itici gücüyle yeniden felsefe üzerine düşünmeye başladığında Cambridge'e geri dönmeye karar verdi. Russell, Keynes'le birlikte onu geri getirmekte büyük rol oynadı.

1920'den sonraki altı yıl boyunca felsefenin kayıp hanesinde görünen Wittgenstein kâh ilkokul öğretmenliği, kâh bahçıvanlık kâh mimarlık yaparken bile Russell ve bir grup Cambridge'liyle bağlantısını kaybetmemişti. Genç matematik dehası –henüz on dokuzundaydı– Frank Ramsey onu aşağı Avusturya'daki bir dağ köyü olan Trattenbach'ta ziyaret etmiş, Wittgenstein'ın ruh halini ve çileci hayat tarzını Russell'a duyurmuştu. Russell'la Wittgenstein zaten birbirleriyle doğrudan da mektuplaşıyorlardı. Bir mektupta, Wittgenstein'ın öğretmenlik yaptığı Trattenbach köyünün bütün ahalisinin alçak olduğu yolundaki ısrarlı iddiasına Russell'ın şüpheyle yaklaştığı görülüyor.

Wittgenstein 1929'da Cambridge'e döndüğünde Russell'ın, en azından ilk başlarda, ona yine çok yardımı dokundu. *Tractatus* doktora tezi olarak sunulmuştu. Wittgenstein'ın üniversitedeki ilk döneminden gayet iyi tanıdığı Russell ve G.E. Moore, en hafifinden düzmece denebilecek sınama sürecinde Wittgenstein'ın denetçileriydi. Wittgenstein'ın tezinin argümanları üzerine sorgulanması gereken sözlü sınav aşamasında, üç ahbap oturup hoşbeş etmişler, neden sonra Russell, Moore'a dönüp,

"Hadi, ona birkaç soru sorsana –profesör sensin," demişti. Bunu gelişigüzel bir tartışma takip etti; sonunda Wittgenstein ayağa kalkıp denetçilerinin omuzlarını sıvazladı ve "Sıkmayın canınızı. Bunu asla anlayamayacağınızı biliyorum," dedi. Dr. Wittgenstein ilk akademik yılını Trinity'den özel bir eğitim bursuyla bitirdikten sonra Russell'dan, himayesindeki bu öğrenciye dair bir rapor istendi; rapor neticesinde de Wittgenstein araştırma görevlisi oldu.

Russell bütün bunları Wittgenstein için seve seve yapmıştı – onun akıl hocası, sponsoru, terapistiydi ve ona şifalı sıcak içecekler tedarik ediyordu. Yine de 1946'ya gelindiğinde ilişkileri iyice bozulmuştu. 1911'den 1913'e kadar geceleri geç vakit yapılan tartışmaların yarattığı yakınlık ve heyecanın yerini, Wittgenstein'ın kişiliklerinin uyuşmadığı görüşünden kaynaklanan buz gibi bir mesafe almıştı.

Wittgenstein, Russell'ın felsefeye yaklaşımını çok mekanistik, insanlara yaklaşımını da duygusal açıdan yetersiz buluyordu. Ama Russell'ın kişiliğinin tahammül edemediği bir yönü varsa, o da hafif kayıtsızlığıydı. Wittgenstein'ın giriştiği faaliyetlere kendini tümüyle vermemek elinden gelmezdi. Russell, prensip sahibi bir adam olmasına –ve Wittgenstein'ın aksine– kamusal hayatta kendi değerlerini savunmaya hazırlıklı olmasına rağmen günün her saniyesi kesintisiz bir şahsi ahlakla hareket etmezdi. Uzlaşmak ister, yerine göre minicik bir yalan söyler, ufak bir mübalağada bulunur, gerekiyorsa biraz iltifat eder ya da yatıştırırdı. Peşinde koştuğu amaçların mazur gösterebileceği yöntemler – önemsiz kusurlardı bunlar.

Wittgenstein, bunun en bariz göstergesinin, Russell'ın yazdığı ve kendisinin iğrendiği popüler para kazanma kitapları olduğunu düşünüyordu. Özellikle de Russell'ın militan tanrıtanımazlığına gücenir, evlilik ve seks üzerine verdiği serbest fikirli öğütlerden hoşlanmazdı. Bu ikincisi hakkında şöyle demişti: "Birisi bana en kötü yerlerde bulunduğunu söylerse onu yargılamaya hakkım yoktur ama oralara gitmesini sağlayanın üstün bilgeliği olduğunu söylerse o zaman bilirim ki sahtekârdır."

Onu soğukluk, katılık ve zalimlikle suçlayan ailesiyle zayıf bağları ve duyguları değerlendirmekteki yetersizliği düşünü-

1940'lardaki haliyle Bertrand Russell. Popper için dilşilnür ve yazar olarak muhteşemdi; Wittgenstein için "hâlâ şaşırtıcı ölçüde zeki ama içtenliksiz ve yüzeysel"di.

lürse, Russell'ın ilişkiler üzerine vaaz vermesinde gerçekten de ironik bir yan vardı. Bisikletle gezerken ilk karısı Alys'i artık seymediğine karar vermiş ve eve döner dönmez bu haberi ona müjdelemişti. Boşandıkları halde Alys onu sevmeyi hep sürdürdü. Torunu, Russell'ın geliniyle yattığını iddia ettiğinde, oğlu John'un evliliği sona ermişti. John'un aklını kaçırmasına ve karılarından ikisinin intihara teşebbüs etmesine sebep olmakla suçlanmıştı.

İngiliz adab-ı muaşeretine yabancı olan Wittgenstein, Russell hakkındaki görüşlerinin çoğunu dosdoğru yüzüne söylemişti. Bu görüşler arasında, Russell'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yaptığı felsefi çalışmaları pek beğenmemesi de vardı. 1919'da savaş esiriyken yazdığı bir mektup durumu açıkça sergiliyor. Wittgenstein, Russell'ın son kitabı *Introduction to Mathematical Philosophy*'yi daha yeni okumuştu; *Tractatus* daha kafasındaydı. "İnsanın esarette bitirdiği bir eseri peşinden sürüklerken dışarıda ne saçmalıkların at koşturduğunu görmesi çok acı," diye yazmıştı.

Wittgenstein'ın tavrı ne olursa olsun, 1946'ya gelindiğinde Russell dünya sahnesinde bir aktördü: totemvari bir figür, popüler bir kâhindi, konferansları ve yazdıkları onu takip eden geniş bir kitle tarafından açlıkla tüketiliyordu. Bir yıl önce, Amerika'da geçirdiği İkinci Dünya Savaşı yıllarının belki de tek mutlu hadisesi gerçekleşmiş, 900 sayfalık kapsamlı özeti, *Batı Felsefesi Tarihi* yayımlanmıştı. Albert Einstein kitap hakkında şöyle yazmıştı: "Bu kadar çorak ve barbar bir neslin, bu bilge, şerefli, cesur ve espirili adama sahip olmasını büyük talih addediyorum." Kitap beklenmedik bir biçimde çok satınca Russell'ın maddi endişeleri de sona erdi. Amerikalı yayıncısı Simon & Schuster'in "üst mevkilerinden" gelen 30 Eylül 1946 tarihli mektupta, kitabın yaklaşık 40.000 sattığı belirtiliyordu.

Ama kamu nezdindeki itibarına rağmen Russell, halen önemsediği bir role sahip olduğu dar akademik çevrelerde gölgede kaldığını görüyordu. Wittgenstein'ın fikirleri gelişmişti ama Russell'ın açtığı yeni okulun bütün zamanını alması, onun felsefi çalışmalarını geri planda bırakmıştı. Felsefenin yaşlı doyeninin de belirttiği gibi, "İnsanın bir müddet moda olduktan sonra kendini antikaya çıkmış bulması pek de hoş bir deneyim sayılmaz." Wittgenstein'ın ileriki dönem çalışmalarını ne kadar anladığı da yoruma açıktır. Stephen Toulmin, 1946'da Russell'ın Braithwaite'e, Wittgenstein'ın *Tractatus*'tan beri neler yaptığını sorduğuna kulak misafiri olmuştu.

Russell moda olsa da olmasa da öğrencilerden çok rağbet görüyordu. Belki bir kalıntı gibi görünüyordu ama muazzam bir kalıntı, geçmiş felsefi çağın Acropolis'iydi. O sıralardaki öğretisi, *Human Knowledge: Its Scope and Limits* kitabında kemale erecek fikirlerinden çıkmıştı. Akademik eleştirmenler bu kitaba farklı tepkiler vermişlerdi. Yine de sınıfları öyle kalabalıktı ki ikinci bir oda daha açılması ve oraya hoparlörler konması gerekiyordu. Mizahtan nasibini pek almamış olan Ahlaki Bilimler Fakültesi'nde, Russell'ın espirilerle tatlandırılmış, anekdotlarla süslenmiş konferansları ilaç gibi geliyordu. Öğrencilerle konuşmayı o kadar severdi ki Trinity'nin büyük kapısı önünde kalabalıklar birikir, onun konuşmalarına dalıp, basılması yasak olan çimenlerin üzerine yayılırlardı.

Wittgenstein'ı tanıyan pek çok kişi gibi Russell da bir müddet onun büyüsü altında kalmış, gücünden gözleri kamaşmıştı. Ama zaman geçtikçe mesafesini arttırmış, onu çok acayip biri olarak tanımlamış ve "Müritlerinin onun ne menem bir adam olduğunu bildiklerinden kuşkuluyum," demişti. Yaşlılığında da Wittgenstein'ı felsefenin itibarını düşürmekle ve kendi büyüklüğüne "ihanetle" suçlamıştı. Wittgenstein'ın ölümünün ardından *Mind*'da yayımlanan anma yazısında, Russell "Wittgenstein'ı tanımak hayatımın en heyecan verici maceralarından biriydi," ifadesini kullanmıştı. Ama makale, *Tractatus*'un yayımlanmasıyla son buluyordu. Ahbaplıklarının geri kalan otuz senesi ve Wittgenstein'ın sonraki eserleri hakkında sessiz kalmayı tercih etmişti.

Wittgenstein'a gelince, 1946'ya gelindiğinde artık Russell'ın birinci sınıf eserler verebileceğine inanmıyordu. Popper'in konuşmasından birkaç hafta sonra Ahlaki Bilim Kulübü'nde düzenlenen bir toplantının ardından Wittgenstein Moore'a bir mektup göndermişti. "Maalesef (bence) Russell da oradaydı ve pek nahoştu. Sığ ve yüzeyseldi ama her zamanki gibi hayret verici ölçüde zekiydi." Muhtemelen birbirleriyle son görüşmeleriydi bu. Wittgenstein Amerikalı filozof O.K. Bouwsma'ya "karşılaştık ama konuşmadık" demişti.

Ama Cambridge'deki ilk yılların anılarına ve paylaşılan mantık çalışmalarına dayanan zoraki bir saygı son ana kadar varlığını korumuştu. Wittgenstein 1937'de defterine şöyle yazmıştı: "Konuşmalarımız sırasında Russell sık sık: 'Mantığın cehennemi!' diye bağırırdı. Mantığın sorunlarını, yani muazzam güçlüklerini, katı ve *kaygan* dokularını düşünürken kapıldığımız hisleri *mükemmelen* ifade ediyor bu laf."

Wittgenstein'm Russell'a karşı başkalarına gösterdiğinden çok daha fazla hürmet gösterdiği söylenirdi. Kendisi Russell'ı herkesin yanında tekdir, arkasından tenkit etse de onu taklit eden takipçilerini sertçe paylardı.

H3'te ilk başta sessiz kalan ve kariyerinin zirvesini çoktan geçmiş olan Russell, Wittgenstein'ı derin ve karmaşık ilişkilerinin ışığında görüyordu belki ama Popper'e baktığında pek az

tanıdığı halde kendisiyle derin bir ilişkiye girmeye hevesli biri vardı karşısında.

Russell'la Popper arasındaki irtibat o ana kadar sınırlı ama samimiydi. Bunda şaşacak bir şey yok. Bir kere aralarında büyük bir yaş farkı vardı –otuz yaş– yani mesleki kıskançlık kesinlikle söz konusu değildi. Russell'ın Alman sosyal demokrasisi üzerine yazdığı kitap Popper doğmadan altı yıl önce yayımlanmıştı.

Russell, Popper'in de kariyer yapmasına yardımcı olmuştu ama görece daha dolaylı bir biçimde. İkisi 1935'te Fransa'da düzenlenen bir felsefe konferasında kısa bir görüşme yapmışlar, sonra 1936'da İngiltere'deki Aristotelian Society toplantısında yeniden karşılaşmışlardı. Daha sonra Russell, Viyana'dan kaçmak için umutsuzca daimi bir iş arayan Popper'e referans vermişti. Referansm üstü kapalı ve formülü andıran ifadesi Russell'ın Popper'in çalışmalarını fazlaca bilmediği hissi veriyor: "Dr. Karl Popper, her üniversitenin kadrosunda görmekten gurur duyacağı son derece yetenekli biridir. Yeni Zelanda, Christchurch'teki Canterbury Üniversitesi'nde bir mevki için aday gösterildiğini öğrenmiş bulunmaktayım ve kendisini hiç tereddütsüz, bütün içtenliğimle tavsiye ederim." Bu şekilde kullanılmaya alışmış birinin hiç düşünmeden çiziktirebileceği hazır notlara benziyor.

Russell hem *Bilimsel Keşfin Mantığı* hem de *Açık Toplum ve Düşmanları*'nın, kendi adına imzalanmış kopyalarını almıştı. İlkine aşina olduğu şüphe götürür, zira kütüphanesindeki nüshanın sayfaları açılmamıştı. Popper ondan, *Açık Toplum*'u, *Batı Felsefesi Tarihi*'ni basan Amerikalı yayıncılara önermesini rica ettiğinde, Russell 1946 Temmuz'unda bir mektup yazarak bir nüsha daha talep etmişti; kitabı tekrar okuması gerektiğini ama taşındığı için kitaplarının elinin altında olmadığı açıklamasını getirmişti.

Popper bir nüsha daha yolladı. En azından bu sefer kitaba bütün dikkatini veren Russell gerçekten de çok etkilendi. Malum toplantıyla aynı ay içinde H3'te verdiği "Felsefe ve Politika" konulu konferansta, Platon'un siyaset felsefesine "Dr. K.R. Popper'in kısa süre önce çıkan kitabında başarıyla" saldırıldığını öne

sürmüştü. 1960'ta bir öğrenciye, Cambridge yerine LSE'ye gitmesini tavsiye etmişti, çünkü Londra'da felsefe "canlıydı".

Bu takdir karşılıksız değildi. Popper, Russell'ın Immanuel Kant'tan bu yana en önemli filozof olduğuna ve *Batı Felsefesi Tarihi*'nin bu konuda yazılmış en güzel özet olduğuna inanıyordu. 1947 Ocak'ında Avusturya Radyosu'nda yaptığı bir konuşmada, kitabı, Viyanalı olmayan birine fazlasıyla coşkulu gelecek şekilde methetmişti. Russell, devrin en büyük filozofu, Aristoteles'ten beri mantık alanına en büyük katkıda bulunan kişi olarak tanımlanmıştı. Kitabı büyük kitap yapan, yazarının ta kendisi, demişti Popper romantik bir edayla. Popper'in Russell'a karşı tutumunu "kahraman-tapınmasına yakın bir şey" diye tanımlamıştı Peter Munz.

Russell'ın sade ve açık nesre hakimiyeti, Popper'in çok beğendiği bir özellikti. İngilizce yazmaya başladığında, bile isteye Russell'm üslubunu taklit etmeye çalışmıştı. Öte yandan, adeta Wittgenstein'a gönderme yaparcasına, "her entelektüelin kendisinin dünyadaki bütün sırları bildiğini göstermek istediği" tumturakla "Alman" yaklaşımını yeriyordu. Russell asla gizemci ya da iddiacı olmamıştı, onun için "büyük ustamız," diyordu Popper, "İnsan onunla aynı fikirde olmasa bile takdir ediyor. Her zaman açık, sade ve etkili konuşuyor."

Popper, Russell'ın o kadar çok sayıda eser vermesi karşısında huşuya kapılmıştı; neredeyse bütün kitaplarını alıp okuyordu. Seneler sonra şöyle yazacaktı: öyle sanatçılar ve yazarlar vardır ki önceden hiçbir teşebbüste bulunmadan hatasız eserler çıkarırlar: mükemmelliğe bir anda ulaşırlar. "Filozoflar arasında Bertrand Russell işte böyle bir dehaydı. En güzel İngilizceyle yazmıştı; el yazmalarında da üç dört sayfada bir olsa olsa bir kelimeyi değiştirirdi."

Popper 1959'da bir kitabım Russell'a atfetmek için ondan izin istemiş ve bu izni koparmıştı. *Yirmi Yıl Sonra Sonsöz* başlığıyla çıkması planlanan kitabın basılması yıllar sürdü. Nihayet *Bilimsel Keşfin Mantığına Sonsöz* başlığıyla –üç bölüm halinde– yayımlandı, bu arada Popper, Russell'a yaptığı teklifi unutmuştu herhalde çünkü kitabın başında ithaf yoktu. İlk başta kitapta yer almasını istediği ithaf şöyledi:

Vuzuhu
İzan duygusu
Ve hakikate adanmışlığıyla
Felsefi yazına
Ulaşılamayacak bir standart getirmiş olan
Bertrand Russell'a

1950 ve 1960'lı yıllarda Russell'la Popper arasında cereyan eden gayet seyrek yazışmalardan birinde yer almıştı bu. Ama Popper'in kahraman tapınması, katkıda bulunduğu *Çağımız İngiliz Felsefesi* eseri üzerine bir eleştiri yazması istenen Russell'ın bu ricayı reddetmesine engel olamamıştı. Popper'in mektubunda, öğretmenine karşı sesini yükselten sitemkâr bir öğrenci havası vardı. Russell'ın cevabı uzlaşmacıydı: "Söz konusu eleştiriyi yazmayı reddedişimi, sana karşı küçültücü bir davranış olarak kabul edebileceğin aklımın köşesinden bile geçmemişti."

Popper'in umutları her ne olursa olsun, Russell'a asla yakınlaşamadı. H3'te Wittgenstein'a karşı takındığı tavrın, Russell'ın gözündeki itibarını biraz olsun yükselteceğini düşünmüşse bile bu taktiği tutmadı. Popper'in yazıları Russell'a yaptığı göndermelerle dolu olduğu halde, Russell'ın otobiyografisinde Popper'in adı bir kez olsun geçmiyordu.

6

Fakülte

Wittgenstein'ın özgürleştirici bir etkisi olmuştu.
–STEPHEN TOULMIN

Daha H3'teki bütün dinleyicileri gözden geçirmedik. Bir tarafta öğrenciler vardı ve bunların çoğu profesörleri gibi yürüyen, konuşan, giyinen ve tartışan Wittgenstein müritleriydi. Öte taraftaysa öğretim üyeleri vardı. Bir istisnayla –John Wisdom– hepsi kişisel ya da mesleki açıdan Wittgenstein'a düşmandı. Akademik hayatları, mesleklerinin vazgeçilmezi olan felsefi sorunların varlığı üzerine kuruluydu. Felsefeyi geleneksel bir biçimde öğretiyorlardı: Descartes ve Kant, etik ve epistemoloji, felsefi mantık ve zihin felsefesi. O gece, H3'teki diğer Viyanalı filozofa, yani Dr. Popper'e daha sıcak bakıyorlardı.

1946'ya gelindiğinde, Wittgenstein'ı bir kenara ayırırsak Cambridge felsefesinin parlak günleri geride kalmıştı. İkiz devleri Bertrand Russell ve G. E. Moore alacakaranlık yıllarına giriyorlardı. Russell için bu alacakaranlık, kuzey yaz gecelerinin uzun yarı-aydınlığı gibi olacaktı; yetmiş yaşlarında olduğu halde hayatının henüz dörtte üçlük bölümünü yaşamıştı. Yine de felsefede iyi olduğu zamanlar çok geride kalmıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce –genç Wittgenstein'ın altını üstüne getirdiği– Cambridge'in entelektüel ve kültürel seçkinlerini bir araya toplayan, çağdaşı Moore için de aynı şey geçerliydi.

Moore artık emekli olmuştu ve rahatsızlık veren ziyaretçi-

lerden onu karısı Dorothy koruyordu. Hâlâ zaman zaman Ahlak Bilimi Kulübü toplantılarına katıldığı oluyordu ama bu sefer gelmemişti. Popper de Wittgenstein da onu görmekten memnun olurdu –bu bize Moore'un felsefesinden ziyade karakteri hakkında ipuçları veriyor. Utangaç, dikkatli ve hoşgörülü biriydi, naif bir sadakati ve şaşmaz bir dürüstlüğü vardı: Russell'ın deyimiyle "bir nevi müstesna saflığa" sahipti. Russell bir keresinde Moore'a hiç yalan söyleyip söylemediğini sormuştu. "Evet, söyledim" demişti Moore ve Russell bunun söylediği tek yalan olduğuna inanıyordu.

Popper Cambridge fakültesinin çoğu üyesini tanıyordu zaten, ona 1936'da kısa-dönem öğretmenlik teklif eden, sonra Yeni Zelanda'daki mevki için onu öneren Moore da tanıdıkları arasındaydı. Wittgenstein'ın Moore'la ilişkisi daha eskiye dayanıyordu ve çok daha yakındı. Wittgenstein, ABK'deki toplantıda Popper'in bildirisine tepki verdikten üç hafta sonra Moore'a bir mektup göndermişti. Moore'un kendisini ziyaret etmesinden onur duyacağını yazmıştı. Ama Moore'un onu görmeye gittiğine dair bir kanıt yok. Bayan Moore, kocasının Wittgenstein'la olabildiğince az görüşmesini istiyordu çünkü Wittgenstein onu bitkin düşürüyordu.

Wittgenstein'la Moore 1912'de tanışmışlardı; ilişkilerinin seyri hem Wittgenstein'ın hem de onun Cambridge'le ilişkilerinin portresi gibidir. Moore o zaman şan şöhret sahibiydi, genç Avusturyalı ise sadece bir öğrenci. Yine de ihtiyar adam, dersleri sırasında bir şeyler kafasını kurcalıyormuş gibi görünen tek öğrenci olan Wittgenstein'ın hemen farkına varmıştı. Sonradan şöyle yazacaktı, "Kısa sürede, felsefe alanında benden çok daha akıllı olduğunu hissetmeye başladım, hem sadece akıllı değil çok daha derindi; gerçekten önemli olan, uğraşmaya değecek araştırma konularını sezmekte ustaydı ve bu tip araştırmaları yürütecek en iyi yöntemi biliyordu."

Aralarındaki güç dengesi hızla değişmeye başladı. 1912'de Moore, Whewell's Court'un en üst katındaki odasını boşaltarak, simgesel olduğu kadar gerçek anlamda da Wittgenstein'a yerini bıraktı. Moore'un 1914'te istemeye istemeye, feci bir deniz tutmasıyla boğuşarak, sadece Wittgenstein'ın ısrarları yü-

zünden Norveç'e gitmesi bu dengenin ne kadar bozulduğunun güzel bir örneğidir. Wittgenstein o sıralarda Bergen'in kuzeyindeki küçük bir köyde inzivaya çekilmiş, yürüyerek ve mantık üzerine düşünerek yalnız bir hayat sürüyordu. Yerine yerleşen hocanın en önemli görevi öğrencisinin söylediklerini yazmaktı. Daha sonra Wittgenstein hocasının aldığı notları düzeltir ve Moore'un kendisini anlamadığını gördüğünde "korkunç bir öfkeye" kapılırdı.

Moore geri döndükten sonra, Wittgenstein adına üniversite otoritelerine, mezun olması için yazdığı mantık risalesinin yetip yetmeyeceğini sordu. Kendisine yetmeyeceği bildirildi: gerekli formatta, önsöz, dipnotlar, vesaireyle sunulmamıştı. Moore bu haberi Norveç'e iletti. Karşılığında öyle sert ve haşin bir mektup aldı ki ilişkileri kesildi: "*Bazı* APTAL *ayrıntılar* söz konusu olduğunda bile benim için bir ayrıcalık yapmana değecek biri değilsem CEHENNEME gideyim daha iyi; yok eğer *ben* buna değecek biri olduğum halde sen yine ayrıcalık yapmıyorsan o zaman –Tanrı bilir– sen oraya gitsen daha iyi." Moore çok sarsılmış ve üzülmüştü: yardımcı olmak için elinden geleni yapmıştı. Mektup haftalarca kafasında yankılandı. Wittgenstein 1929'da Cambridge'e döndükten sonra, Londra'ya giden trende birbirleriyle karşılaşana kadar hiç konuşmadılar. Bu raslantı iyi kötü bir arkadaşlığı sürdürmelerini sağladı.

Wittgenstein gelene kadar Russell, Moore'un kafasındaki deha idealine uyduğunu düşünüyordu. Ancak Wittgenstein'ın Moore'un zihinsel yeteneklerine hiç saygısı yoktu –ona göre Moore bir insanın "zerrece zekası olmadan" hayatta ne kadar yukarı mevkilere çıkabileceğinin canlı kanıtıydı. Aslında Moore uluslararası alanda tanınan biriydi ve Russell'la birlikte analitik yaklaşımın öncüsü olarak saygı görüyordu. Günümüz felsefe öğrencileri hocalarının, olgunlaşmamış yorumlarını "Tam olarak ne demek istiyorsun?" nakaratıyla karşılamasına alışıktır. Bu sorunun patentini Moore alabilirdi; onun ağzına persenk ettiği bir soruydu bu ve bir kez olsun sorulmadan gün geçmezdi. Moore kesinlikte ısrar ederdi.

İlgi alanlarının genişliği çok etkileyiciydi. Gerçekçilik ve idealizm, kesinlik ve şüphecilik, dil ve mantık tartışmalarına

önemli katkılarda bulunmuştu. Büyük bir sağduyu savunucusuydu, bir keresinde iki elini havaya kaldırıp "Bu bir elim" ve "Bu öteki elim" diyerek dış dünyanın varlığını kanıtlayabileceğini öne sürmüştü. Ama en çok ahlak üzerine yazdığı *Principia Ethica* kitabıyla tanınırdı. Kitap 1903'te yayımlandığında büyük başarı kazanmış ve Bloomsbury Group tarafından kutsal metin olarak kabul edilmişti – ama muhtemelen üzerinde derin derin düşünülen değil, hızla okunup geçilen bir metindi. Virginia Woolf mektuplarından birinde şu soruyu sormuştu: "Hepimizi çok akıllı ve iyi yapan şu kitabı: *Principia Ethica*'yı okudun mu?"

Principia Ethica'da, Moore etikteki "iyi"nin aslen tanımlamaz olduğunu savunuyordu – sarı renk gibi. "İyi iyidir," yazmıştı, "mesele de bundan ibarettir." İyiliği başka şekillerde ifade etmeye çalışma aptallığını "Doğalcı Budalalık" olarak isimlendirmişti. Onsekizinci yüzyıl filozofu David Hume'un, bir "-dır"dan bir "-malıdır" çıkarmaya çalıştığımızda –yani olgudan, değere adım attığımızda, yaptığımızı iddia ettiği hataya benzer bir hataydı bu. İnsan mantıken, bir durum tanımından ("Burundi'de insanlar açlıktan ölüyor") bir ahlaki yargıya ("Onlara yiyecek yollamalıyız") geçemezdi: birisi *mantıken* diğerini takip etmezdi.

Madem öyle neyin doğru olduğunu nereden anlıyoruz? Moore, iyiye sezgilerimizle ulaştığımıza inanıyordu –sezgiler zihnin ahlak gözüydü. İyiyi de aynen sarı rengi algıladığımız gibi algılıyorduk. Ailemiz, öğretmenlerimiz, devlet ya da İncil yerine vicdanımız ahlaki otoritemiz oluyordu. Bloomsbury Group, Moore'un mesajını, denemelere ve cinsel açıklığa –ya da Bloomsbury olmayanların ahlaksızlık dediği şeye– yeşil ışık yakan bir özgürleşme olarak algıladı.

1946'da Ahlak Bilimi Fakültesi'nin böyle bir özgürleşme mesajını kendi hayatlarına ya da öğrencilerine verdikleri din ağırlıklı nasihatlere tatbik ettiklerini hayal etmek zor. Michael Wolff onlar için "İç bayıltıcı," deyip geçiyor. Pek sıradışı olmasalarda, son derece namuslu ve vicdanlı olan bu akademisyenler kıymetli bir amaca hizmet ediyorlardı. "Bir öğrenci Wittgenstein'a gitti mi başka öğretmenlere bir daha pek kulak as-

maz," deniyordu. Buna bir de itiraz şerhi düşülmeli: öğrenciler "Wittgenstein'dan ille de yetenekleri artmış biçimde gelmiyorlardı". Beyinsel havai fişek gösterisinin, en yüksel entelektüel taleplerin yeri Whewell Court'tu. Ama öğrenciler sınavları geçmek için "sönük" adamlara gitmek zorundaydı.

Oxford'un aksine 1940'larda Cambridge'de pek az akademik filozof vardı. Oxford'da görece yeni bir ders açılmıştı – Politika, Felsefe, Ekonomi. Bu dersin çok tutulması üzerine kolejler talebi karşılamak için kendi bünyelerine birer felsefe öğretim elemanı almışlardı; daha büyük ve zengin kolejlerin iki ya da üç öğretim elemanı vardı. Cambridge ise toplamda yarım düzine kadar öğretim elemanıyla yetinmek zorundaydı. Kaçınılmaz olarak felsefenin iktidar odağı kaymıştı. Britanya'da bir Wittgenstein ekolünden söz edilebilirse, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bunun karargahı Oxford olmuştur. Cambridge'de fakültenin bir bölümü Wittgenstein'ın etkisini kabul ediyor, hatta kitaplarıyla makalelerinde ona teşekkür ediyorlardı ama pratikte felsefeyi onun yaklaşımından çok farklı öğretiyorlardı.

Dört tane kadrolu felsefe hocası vardı: C.D. Broad, R.B. Braithwaite, J. Wisdom ve A.C. Ewing. H3'te Broad hariç hepsi mevcuttu. Wittgenstein hayatını Cambridge, Viyana ve Norveç arasında bölüştürmüştü ama meslekdaşları kariyerlerinin tümünü Cambridge'de geçirmişti. Müritleri yoktu –mürit sahibi olmaktan hicap duyarlardı. Cambridge'de ve felsefede pek iz bırakmadılar – ama felsefe hocalarının çoğunun kaderi budur. Toplum içinde İngiliz beyefendilerinin usul ve erkanının numunesi gibiydiler – hem Wittgenstein hem de Popper'in gürültücü Viyanalı dışavurumculuğundan çok farklı bir dünyaydı bu. Hoşgörü ilkesine büyük değer verirlerdi; tartışmalarda, söylenenleri karşılarındaki kişinin bakış açısından görmeye çalışırlardı. Kibar, ölçülü bir ses tonuyla konuşur, seslerini nadiren öfkeyle yükseltirlerdi (gerçi öğrencilerinin çoğu bu medeni tavırları yapay buluyordu). H3'teki retorik saldırganlığı izlerken kendilerini kötü hissetmiş, paniğe kapılmış olmalılar.

H3'te ikamet eden Richard Bevan Braithwaite, Peter Geach'in ifadesine bakılırsa olayda küçük bir rol oynamış, öğren-

Richard Braithwaite, H3'te ikamet eden King's felsefe hocası; Wittgenstein'ın Popper'e salladığı maşayı ortadan kaldırdığı söyleniyor.

cilerin bacakları arasından süzülerek maşayı ortadan kaldırmıştı. İki kahramanımızı da tanıyanlardan biriydi. Popper'le 1936'da Londra'ya geldiği zaman tanışmıştı, daha sonra Popper onu, Akademik Yardım Konseyi'ne –bu Britanya kurumu akademik sığınmacılara maddi yardım sağlıyordu– yaptığı başvuruda referans göstermişti. Bu hayat boyu sürecek ama daima resmi ve mesafeli kalacak bir arkadaşlığın başlangıcı olmuştu. Popper, 1946'nın başlarında Yeni Zelanda'dan döndükten birkaç ay sonra, Aristotelian Society ve Mind Association'ın İngiltere'nin kuzeyinde ortak olarak düzenledikleri toplantıda yeniden kaşılaştılar; Braithwaite toplantının açış konuşmasını yaptı, Popper ise mantık kurallarının statüsü üzerine bir teknik bildiri sundu. Braithwaite, Popper'in Cambridge'deki en yakın tanıdığıydı. Malum toplantıdan önce, misafire Londra'dan kalkan trenlerin saatlerini bildirmiş, onu King's'in protokol masasında yemeğe ve kendi evinde yatıya davet etmişti.

1900'de doğan Braithwaite King's kadrosuna 1924'te kabul edilmiş ve entelektüel açıdan üstün görülenlerin katıldığı gizli, dışarıya kapalı Cambridge topluluğu Havariler'e davet edile-

cek kadar müstesna bulunmuştu. *Tractatus*'un önemini daha ilk başlarda teşhis etmiş, 1923'te Ahlak Bilimi Kulübü'ne Wittgenstein'ın kitabı hakkında bir bildiri sunmuştu. 1953'te Knightsbridge Ahlak Felsefesi Profesörü olacaktı – ama etik asla özel ilgi alanı olmamıştı. Bu mevkide, matematikçiler ve oyun kuramcıları tarafından geliştirilen vasıtaları felsefeye ilk aktaranlar arasında olacaktı. İktisatçılar karmaşık insan etkileşimini taklit etmek için basit oyunları kullanma potansiyelini çoktan keşfetmişlerdi; Braithwaite aynı teknikleri ahlaka uyguladı. Farazi bir vakada, birbirine bitişik dairelerde oturan iki bekar hayal etmişti, Matthew ve Luke. Luke akşamları piyano çalmayı seviyordu; Matthew'nun hobisi caz trompetiydi. İkisinin de çalışmak için sessizliğe ihtiyacı vardı. Tercihleri konusundaki çeşitli tahminler göz önüne alındığında, Braithwaite en iyi çözümün Matthew'nun 26 gün trompet çalması karşılığında Luke'un 17 akşam klasik müzik çalması olduğunu kanıtlamıştı.

Böyle düşünce egzersizleri Popper'e yabancı değildi. Daha da önemlisi Popper'le Braithwaite bilim felsefesi, olasılık, sonsuzluk ve nedensellik gibi konulara ortak bir ilgi duyuyorlardı.

Nedensellik, Cambridge'de çok revaçtaydı – sadece Braithwaite değil Broad ve Russell da bu konuya meraklıydı. Biri Manchester diğeri Londra'daki iki fabrikayı konu alan farazi bir vaka hepsinin kafasını meşgul etmişti. İki fabrikada da sabah mesaisinin bittiğini haber veren ve tam on ikide çalan birer düdük vardı. Manchester'de düdük öğlen paydosunu her çaldığında Londra'daki işçilerin işlerini bıraktığı ampirik açıdan doğru olabilirdi o zaman. Hume'un da diyebileceği gibi, olayların peş peşe geldiğini görecektik –kuzeydeki düdük ne zaman çalsa güneydeki işçiler dışarı çıkacaktı. Ancak elbette birisi diğerinin nedeni değildi. Peki neden? Raslantısal olarak birbirine bağlanan iki olayla, nedensel olarak birbirine bağlanan iki olay arasındaki fark neredeydi? Gizemli nedensellik gücü –bu hiç görülmemiş, dokunulmamış, sinsi, casusvari fail– nasıl teşhis edilebilirdi? Belki nedensellik bir hayal, hayal gücümüzün bize oynadığı bir oyundu.

Popper bunların gerçek felsefi sorunlar olduğunda ısrar ederken Braithwaite'in kendisini destekleyeceğine güvenebilir-

di. Ama Braithwaite Popper'in felsefi projesine yakınlık duymasa bile H3'te onun yanında yer almak için başka bir sebebi vardı. On üç yıl önce, bütün meslekdaşlarının okuduğu, ülkenin en mühim felsefe dergisi *Mind*'da, Wittgenstein'dan alenen özür dilemek zorunda kalmıştı.

Buna Wittgenstein'ın daimi intihal şüphesi neden olmuştu. Braithwaite, Wittgenstein'ın 1929'da Viyana'dan Cambridge döndükten sonra verdiği seminerlere katılmıştı. 1933'te Wittgenstein'ın bazı gelişen fikirlerine açıklık getirmek için *University Studies*'e bir makale yazmıştı. Wittgenstein buna öyle öfkelendi ki hemen *Mind*'a bir mektup gönderip, Braithwaite'in "hatalı" olarak kendisine atfettiği fikirlerle kendi gerçek fikirleri arasında hiçbir bağlantı olmadığını belirtti. Buna cevaben Braithwaite, *Mind*'a Wittgenstein'ın adını uygunsuz bir biçimde kullandığı için üzgün olduğunu belirten bir mektup yolladı. Ancak sonuna iğneleyici bir cümle koymuştu: "Dr. Wittgenstein'ı ne ölçüde yanlış yorumladığım ancak dört gözle beklediğimiz kitabının çıkmasından sonra değerlendirilebilir." Braithwaite, Wittgenstein'ın bitmek bilmez mükemmellik arayışının bir kitap yayımlamasını engelleyeceğini tahmin etmişti belki de.

Braithwaite için kendi düşüncelerini yayımlatmak öyle azaplı bir iş değildi. Kitap haline getirdiği 1946 konferanslarında şöyle yazıyordu: "Cambridge'de G.E. Moore ve Ludwig Wittgenstein'dan feyz alma talihine ermiş olmasam, kuşkusuz bu şekilde felsefe yapmazdım." Yine de metnin içinde Wittgenstein'dan pek bahsedilmiyordu. Wittgenstein 1947'de emekli olduğunda Braithwaite, onun yöntemine topyekûn karşı olan muhtemel bir adayın yerine getirilmesini teşvik eden bir mektup yazmıştı. Ancak söz konusu kişi olan Popper bu mevki için başvurmaktan vazgeçmişti: paranormal hayranlığı yüzünden Profesör Broad'a bir zamanlar sert bir çıkışta bulunması bu işi alma şansını düşürüyordu. Wittgenstein'ın yerini Popper değil, koyu bir Wittgensteinci olan G.H. von Wright aldı.

O akşam H3'te bir Braithwaite daha vardı belki. Dinleyiciler arasında, Braithwaite'in kendine has tuhaflıkları olan ikinci karısının, kızlık adıyla Margaret Masterman'ın da bulunduğu söyleniyor. Britanya'nın Birinci Dünya Savaşı propaganda biri-

mini kuran, Liberal bakan Charles Masterman'ın kızıydı. ABK'nin eski sekreteri olarak toplantılarla seminerlere kocasıyla birlikte gelmeyi adet edinmişti. Genelde pencerenin kenarına otururdu. Belki de hayal gücü biraz fazla kuvvetli olan bir görgü tanığına göre, kilot giymemesiyle ün yapmıştı. (Şahidimiz, kadının sürekli bacak bacak üstüne atıp indirmesinden maşa hadisesine konsantre olamadığını iddia ediyor.)

Braithwaite'ler misafirperver ve cömert insanlardı. Popper'ler Cambridge'e her geldiğinde onları misafir ederlerdi. Dahası, ileride göreceğimiz gibi, Wittgenstein Viyana'dan kaçan eski bir meslekdaşı olan Friedrich Waismann'a sırt çevirdiğinde onlar devreye girmişti. Braithwaite'ler Waismann ailesine barınacak yer, biraz para ve dostluk sundular.

Tartışmada hemen hemen hiç rol almamış olan bir diğer fakülte üyesini, Alfred Cyril Ewing'i, Michael Wolff "ufak tefek, silik bir adam" olarak hatırlıyor. Popper o kalabalık arasında onu görebilmişse, minnettarlıkla hatırlamış olmalı. Bölüm başkanı G.E. Moore'un, Akademik Yardım Konseyi'yle işin maddi yönünü halletmesinden sonra, 1936'da Popper'e Cambridge'de kısa dönem hocalık yapması için resmi teklif mektubunu yazan Ewing'di.

Yüzyıl başından bir sene önce doğmuş olan Ewing Oxford'da öğrenim gördü, uzun yıllar Galler'de hocalık yaptı ve 1931'de okutman olarak Cambridge'e geldi. Rahip Maurice Wiles, Ewing'in derslerini hatırlıyor: "Çok yöntemliydi. Bir süre konuşur sonra, 'Şimdi dikte ettiriyorum' derdi. İnsan kendini lisede gibi hissederdi. Çok can sıkıcıydı. Her şey için önceden hazırlanmış bir cevabı vardı. Hiç esnekliği yoktu." Ewing, Doğu İngiltere'nin düzlüklerinden ziyade dağlara tırmanmaya uygun, kalın tabanlı postallar giyerdi – sanki "ayaklarının ıslanmasından korkuyordu". Matematikçi Georg Kreisel onu "hâlâ annesiyle birlikte yaşıyormuş gibi görünen" bir insan olarak tanımlamıştı ki bu teşhisi doğruydu.

Gayek dindar ve ciddiydi. A.J. Ayer öteki dünyaya olan inancı yüzünden ona takılmış, öteki dünyada onu en çok cezbeden şeyin ne olduğunu sormuştu. Ewing hemen cevap ver-

mişti: "Tanrı bana sentetik a priori önermelerin olup olmadığını söyleyecek."

Ewing'in H3'teki tartışmanın ne kadarını takip ettiği pek bilinmiyor. Maurice Wiles bir keresinde Ewing'e, Wittgenstein'ın tek kelimesini bile anlamadığını itiraf etmişti. "Ben de öyle," demişti Ewing. Wittgenstein, Ewing'den hoşlanmadığını öğrencilerin önünde bile saklamaya gerek duymazdı. Wittgenstein'ın bir merakı da tekbencilikti –yani insanın sadece kendisi hakkında garantili bilgiye sahip olabileceği kuramı– ve eski bir ABK toplantısında Ewing'i örnek olarak kullanmıştı: "Ewin'in bir zihni olduğuna dair tümüyle farazi bir iddiada bulunalım," demişti. Ayrıca Ewing'in çalışmalarını açıktan açığa yerin dibine batırıyordu. Cornell'deki bir tartışma esnasında Ewin'in tanımını alıntılamıştı: "İyi, takdir edilmesi doğru olandır."

> Sonra başını iki yana salladı. "Bu tanım hiçbir açıklama getirmiyor. Üç kavram var, üçü de muğlak. Üç somut taş düşünün. Üçünü alıp birbirine yapıştırıyor, top yapıyorsunuz. Elinizdeki top, size üç şekil hakkında bir fikir veriyor. Şimdi yumuşak çamurdan ya da macundan üç topunuz olduğunu düşünün. Üçünü birbirine karıştırıp top yapıyorsunuz. Ewing üç çamur parçasından yumuşak bir top yapıyor."

Ahlak Bilimi Fakültesi'nin toplantıda bulunan son üyesi John Wisdom'dı; Wittgenstein yönteminin savunucusu olan tek Cambridge filozofuydu. Wisdom popüler, ulaşılması mümkün, insan olduğu aşikâr ve genelde çalışkan biriydi – gerçi zaman zaman dersleri iptal edip, bisikletiyle Newmarket'taki at yarışlarına gider, bahis oynayarak olasılık teorilerini sınardı.

Wisdom da Braithwaite gibi birkaç ay önce Mind Association ve Aristotelian Society'nin toplantısında Popper'le görüşmüştü. Orada, bir insanın kızdığını nereden anladığımızı sormuştu. Bir çaydanlığın kaynaması gibi bir şey miydi – yani fiziksel belirtilerden mi çıkarıyorduk? Kızgınlık da –zihinsel bir olgu, bir duygu olarak– sadece dış tezahürlerinden mi anlaşılabilirdi?

Dil kullanımı üzerinde ayrıntılı incelemeler yaparken ve

bunlarla gramerin karmaşık ve çok çeşitli yapılarını aydınlatırken Wittgenstein'dan alıp dönüştürdüğü bir yöntem kullanmıştı. Wisdom, Cambridge'de okutmanlık yapmaya başlamadan önce uzun yıllar İskoçya'daki St. Andrews Üniversitesi'nde görev yapmıştı ama 1934'te Cambridge'e geldikten sonra çalışmaları ve üslubunda köklü bir değişiklik oldu. O sıralarda Wittgenstein'ın seminerlerine katılmaya başlamıştı.

Wittgenstein'ın pek çok takipçisi gibi o da hayranlık ve korku arasına gerili bir ipin üzerinde yürüyor, bir yandan onu memnun etmeye bir yandan da haddini aşmamaya çalışıyordu. *Other Minds* kitabının ilk denemesinde bu durum gayet aşikâr, şöyle yazmış: "Bu yazının ne kadarını Wittgenstein'a borçlu olduğumu ancak onu dinleyenler değerlendirebilir. Ona çok şey borçluyum... Aynı zamanda tarzımı onaylayacağını pek zannetmiyorum – yeterince üzerinde çalışılmamış, ucuz ve gelgeç bulacaktır." Yine de Wittgenstein'ın üslubunu ve yaklaşımını takınmış, felsefenin gerçekte ne başarabileceği konusunda onun şüpheciliğini paylaşmıştı. Birinci sınıflara verdiği dersin ilk günündeki açılış konuşmasını dinleyen öğrenciler, "Felsefede bilgelik mi arıyorsunuz?" sorusuyla karşılaşırdı.

* * *

25 Ekim'de Cambridge'de olmadığı, belki olsa bile toplantıya katılmayı istemeyeceği halde, fakültenin son üyesi C.D. Broad'a burada yer ayırmalıyız. Braithwaite'ten önceki Knightsbridge Ahlak Felsefesi Profesörü oydu ve dördü arasında en tanınmışıydı. O akşam H3'te bulunduğunu belirten pek çok hatalı ifade varsa da aslında o sonbahar İsviçre'de akademik izne çıkmıştı.

Broad, Cambridge felsefesinin Wittgenstein'cı olmayan kanadını temsil ediyor ve şekillendiriyordu; üniversite dışında da 1920 ve 1930'lu yıllarda verdiği önemli eserlerle kazandığı büyük bir şöhreti vardı. Eserlerinde zihin ve beden arasındaki ilişki, dış dünyaya dair bilgimizi nasıl doğrulayabiliriz ve insan bir nesneyi algıladığında zihninde neler olur türünden eskimeyen sorularla uğraşmıştı. 1946'ya gelindiğinde Broad'un ilgisi

etik alanına kaymıştı. Toplantıdan kısa süre önce yazdığı bir denemede, etiği, hedef alınan kurban kadar etrafta bulunan masum insanları da etkileyebilecek bir terör eylemi olarak görüyordu. Wittgenstein pratik etik meseleleri analiz etmek için enerjisini harcamazdı hiç. Onun için ahlak, gösterilebilecek ama üzerine yorum yapılamayacak bir alandı; insanların hayatlarını sürdürme tarzlarında açığa çıkıyordu ama katı mantıksal analize açık değildi.

Broad, Wittgenstein'ın gölgesinde Russell'ın öğrencisi olduğu sıralarda, "Parlak olmasa da güvenilir" diye değerlendirmişti Russell onu. Bir öğretmen olarak, mezun toplantılarında hatırlanacak hocalara has zaafları vardı. Derslerini baştan sona yazar, her cümleyi yüksek sesle iki kere okurdu. Espirileri üç kere okurdu. Broad'un derslerine giren Maurice Wiles, bir şeyin espri olduğunun ancak bu sayede anlaşıldığını söylüyor. Bir dönem akademik izin aldığı için dersine ara verdiğinde, geri döndükten sonra ilk konuşmasına şöyle başlamıştı: "Madde D... "

Broad sınıfta kılı kırk yaran, sıkıcı bir tablo çizse de dışarıda dedikodu yapmaya bayılırdı; Wittgenstein'ı sürekli arkasından kötüler, yazılarına kötü niyetli göndermeler serpiştirirdi. Ahlak Bilimi Kulübü toplantılarına katılmaktan hoşlanmadığını itiraf etmişti. "Bir felsefi tartışmada şifahen faydalı bir rol oynayacak kadar ne dilim ne de kafam hızlıydı; hem Wittgenstein bütün numaralarını döktürürken ve ona iman etmiş olanlar şapşal bir hayranlıkla bu yaptıklarına şaşarken, sigara dumanının ağırlaştırdığı bir atmosferde saatlerimi geçirmeye istekli değildim," demişti. 1920'lerin ortasında basılan bir kitapta Broad, "Herr Wittgenstein'ın flütünün fazlasıyla sinkoplanmış melodileriyle danseden genç dostlarımın felsefi uçuşları" üzerine yorumlarda bulunmuştu.

Broad'la Wittgenstein arasındaki ilişki sonuna kadar netameli devam etti. Ölümünden önce Wittgenstein'ı evine alan doktorun karısı Joan Bevan bir keresinde misafirine eşek şakası yapmış, Broad'un çaya geleceğini söylemişti. Wittgenstein gerçeği öğrenince suratını asmış, ev sahibiyle iki gün konuşmamıştı.

Yine de Moore'un 1939'da emekli olmasının ardından Wittgenstein'ın profesör tayin edilmesini destekleyen Broad'un sağlam bir adalet duygusu olduğu görülüyor – bu özelliği Wittgenstein (ve Popper) çok takdir eder ve İngilizlere atfederdi. Broad'un, "Bu kürsüyü Wittgenstein'dan esirgemek, Einstein'dan bir fizik kürsüsünü esirgemek gibi olurdu," dediği aktarılmıştı. Savaş sırasında Wittgenstein'a maaş verilip verilmemesi üzerine çıkan tuhaf bir anlaşmazlıkta da onun tarafını tutmuştu. Wittgenstein kendisine maaş ödenmemesini istiyordu.

O sıralarda yani 1942'de Wittgenstein Londra'daki Guy's Hastanesi'nde dispanser asistanı olarak çalışıyor, Cambridge'e konferans vermek için sadece hafta sonları geliyordu. Bu derslerin başarısız olduğunu hissediyordu – belki de bunun nedeni savaşın ortasında öğrencilerin çapsız oluşuydu. Bu yüzden de konferanslarını "ev toplantıları" olarak sürdürmeyi, maaşının kesilmesini ve yeni formatın işe yaradığına kanaat getirene kadar sadece masraflarının karşılanmasını istemişti. Ek iş olarak Trinity'de muhasebecilik yapan –bunu seferberliğe kendi katkısı olarak tanımlayan– Broad, Ahlak Bilimi Fakültesi'ne şunları yazmıştı:

> Son derece yüksek standartları olan gayet vicdanlı bir adamdır; eminim çoğumuz yapacakları için ona maaş vermeyi kabul etmekte tereddüt etmeyecektir. Yine de kendini fazlasıyla rahatsız hissetmesini engelleyemeyiz. Mümkün olan her fırsatta felsefe yapmaya devam etmekten kendini alamıyor ve onun için felsefe yapmanın vazgeçilmez bir parçası sınıfla bir nevi Sokratik diyalog sürdürmek.

Broad Wittgenstein'ın tam manasıyla dürüst davranacağına güveniyordu. "Wittgenstein'ı tanıyan biri olarak böylesi bir düzenlemede üniversitenin kendini riske atmadığından eminim."

7

Bir Viyana Girdabı

Anladığım kadarıyla 1920'lerin başlarında Viyanalı filozoflar arasındaki ilişkiler karmaşık, gerilimli ve genelde paranoyakçaymış.

–STEPHEN TOULMIN

Dışarıdan bakan birine, Wittgenstein'la Popper arasındaki şiddetli kapışma inanılmaz görünebilir. Yüzeysel olarak, bir medeniyeti –ve onun çözülüşünü– paylaşıyorlardı. Wittgenstein, Popper'den on üç yaş büyük olduğu halde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun son yıllarının kültürel heyecanını ve kozmopolit siyasetini görmüşlerdi. Kaybedilen Birinci Dünya Savaşı'nın hayatları üzerindeki etkisini, monarşinin yıkıntıları arasından modern bir cumhuriyet yaratma teşebbüsünü, korporatist devlete razı oluşu, Hitler ve Nazizm girdabını da paylaşmışlardı.

Tabii Viyana'yı da. Alleegasse 16'daki Palais Wittgenstein'ın mermer kaplı hollerinde Avusturya çelik sektörünün devlerinden Karl Wittgenstein oturuyordu. 26 Nisan 1889'da, akşam saat 8.30'da doğmuş olan Ludwig Josef Johann sekizinci ve son çocuğuydu. Sadece bir buçuk kilometre ötede, St. Stephen's Katedrali'nin güney kapısına bakan rahat, kitaplarla dolu dairede 28 Temmuz 1902'de doğan Karl Popper büyüyecekti. Hali vakti yerinde bir avukatın üç çocuğunun en küçüğüydü. İki evin arasında Habsburg hanedanının sarayı Hofburg vardı ve

"imparatorluğun ilk bürokratı" İmparator Franz Josef sade döşenmiş çalışma odasında muhtemelen hummalı bir faaliyet içerisindeydi.

En parlak dönemlerinde Macarları, Çekleri, Slovakları, Polonyalıları, İtalyanları, Galiçyalıları, Slovenleri, Sırpları, Hırvatları –ve Avusturyalıları– yönetmiş olan imparatorluk başkenti Viyana şaşırtıcı ölçüde birbirine kaynaşmış insanlarla dolu bir şehirdi. Yahudi kökenleri, müzik merakları, kültürel radikallerle irtibatları, öğretmenlik eğitimi almış olmaları, mantıkçı pozitivizmin kaynağı Viyana Çevresi'ne yakınlıklarıyla Wittgenstein'la Popper'in pek çok potansiyel bağlantısı vardı. İçine girdikleri çakışan kültürel, sosyal ve akademik muhitlerde bir kez olsun karşılaşmamaları ilginçtir. Wittgenstein, mimar Adolf Loos'u, Loos ise Arnold Schoenberg'i tanırdı, Popper Schoenberg'in verdiği özel müzik-cemiyeti konserlerine giderdi. Ayrıca Ringstrasse'nin dar sınırları içinde Viyana'nın epik figürlerinin nerede ve ne zaman bulunabileceği herkesçe bilinirdi. Kahvelerin ve *Stammtisch*, yani müdavimler masasının dünyasıydı bu. Bir kahve ya da bir bardak su içerken, belki bir strudel yenirken makaleler yazılır, tartışmalar yenilenir, oyunlar eleştirilir, tanışmalar olurdu.

Loos'la modernist bir bina projesi üzerine ya da Alban Berg'le on iki tonlu müzik üzerine hoşbeş mi etmek istiyorsunuz? Café Museum'a ya da belki Herrenhof'a bir bakacaksınız. *Die Fackel*'deki cafcaflı makaleleri üzerine Karl Kraus'la çene yarıştırmak mı istiyorsunuz? Akşamları Café Central'de yemeğini –bol baharatlı sosis– yerken kendisiyle görüşmeye gelenleri kabul ediyor. Unutmayın, bütün gece çalışır, sabah da geç vakitlere kadar uyur. Şair Peter Altenberg'i de orada görebilirsiniz. Muhtemelen arkadaşlarıyla teması kaybetmemek için durmadan yazıp durduğu şu kartpostalların başında olacaktır. Gödel gibi matematikçiler beyaz masalı kahvelerde bulunur, zira masalara denklemler karalarlar. Canınız satranç oynamak mı çekti? Siyasi sığınmacı ve kahve müdavimi Lev Bronstein'a –daha sonraları çok daha iyi bilinecek devrimci takma adıyla "Troçki"ye– karşı şansınızı bir deneyin. Popüler bir gazetenin cinayet muhabirlerinden birini arıyorsanız biraz daha aşağılara

gitmeniz lazım – muhabirlerin haber kaynaklarını beklerken tarot falı baktığı, Joseph Rotz'un "kirli oyun kağıtlı, kahve, Okocimer birası, ucuz puro ve galeta kokulu" Café Wirzl'ı gibi bir yerlere.

Wittgenstein'la Popper'in Wirzl'da kağıt oynayıp bira içmeleri gibi gayet eğlenceli bir görüntüyü bir kenara bırakırsak Viyana'da pek çok ortak arkadaşları ve tanıdıkları olduğu ve sık sık birbirlerine teğet geçtikleri aşikâr. En azından, 15 Temmuz 1927'de polis gösteri yapan Sosyal Demokrat işçilerin ve onları seyredenlerin üzerine ateş açıp seksen beş kişiyi öldürdüğünde çok yakındılar. "Müstakbel eşim ve ben, bu sahnenin gözlerine inanamayan şahitleri arasındaydık," diye yazmıştı Popper. Wittgenstein ve ablası Margarete de o yakınlardaydı. Wittgenstein'ın ısrarı üzerine ablası arabayı ve şoförü göndermiş onunla birlikte yürüyordu. Wittgenstein, silah seslerini duyup kaçmaya yeltenen ablasını, "İnsan tüfekle ateş edildiğini duyunca kaçmaz" diye azarlamıştı.

Sosyal hayatlarının çakışmasına gelince, bunun örneklerinden biri ailelerinin Freud'larla olan ilişkisiydi. Sigmund Freud'un kardeşi Rosa Graf, Popper'in annesiyle babasının yakın arkadaşıydı. 1916'da oğlu onu üniformasıyla son kez ziyaret ettiğinde Popper'lerle tatildeydi; oğlu kısa süre sonra savaşta ölecekti. Viyana'da filizlenmekte olan farklı farklı entelektüel ve sanatsal hareketlerin kıyılarında dolaşan Wittgenstein'ın ablası Margarete 1930'ların başında Freud'la tanışmıştı. Margarete Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan Yardımı Yöneticisi, gelecekteki Birleşik Devletler başkanı Herbert Hoover tarafından, Amerika'nın Avusturya Yardım Programı'nın Özel Temsilcisi tayin edilmişti. Daha sonra çocuk hapishaneleri ve Graz Üniversitesi'nde psikolojik danışman olarak çalıştı ve bu onu Freud'un üzeri şalla örtülü kanepesine getirdi. Nevroz tedavisi üzerine bilgisini arttırmak için iki yıl boyunca Freud tarafından analiz edildi ve Freud ölene kadar da dostluklarını sürdürdüler. Freud, 3 Haziran 1938'de –Viyana'dan kaçtığı gün– *Bir Yanılsamanın Geleceği* kitabını "Bayan Margaret Stonborough'a, geçici ayrılığım sebebiyle" diye imzalayarak vermişti.

Freud'un çalışmaları hem kardeşini hem de Karl Popper'i

entelektüel olarak etkiledi ama üzerlerinde tümüyle zıt bir etki yarattı. Wittgenstein ileri dönem çalışmaları ve psikoterapi arasında paralellikler kurdu. Popper ise Freudculuğa, sözdebilimin iyice cıvık bir numunesi diyerek saldırdı.

Eğitim reformu şehrin kültürel mayasının bir diğer veçhesiydi ve kahramanlarımızın felsefi gelişiminde doğrudan etkili olmuştu. Popper de Wittgenstein da –dört yıl arayla– Viyana'da öğretmenlik eğitimi almışlardı. İkisi de bir dönem küçük çocuklara öğretmenlik yapmışlardı –Wittgenstein Avusturya kırlarındaki ilkokullarda ders vermiş, Popper ilk ve orta okullarda, ayrıca psikiyatrist (Freud'un eski meslekdaşı) Alfred Adler'in himayesinde özürlü çocuklara öğretmenlik yapmıştı. İkisi de Pedagoji Enstitüsü'nde Felsefe Profesörü olan, coşkulu Karl Bühler'den ve Viyana Eğitim Müşaviri olarak Avusturya okullarında kısa süreli bir deneyin itici kuvveti olan Otto Glöckel'den etkilenmişlerdi. Margarete Stonborough, Hoover'in temsilcisiyken Glöckel'in onunla yakın temas halinde olduğu düşünülüyor.

Wittgenstein 1919'da İtalya'daki esir kampından salıverildikten sonra tekrar öğretmenliğe dönmüştü. Bu istikamet değişikliği geçici bir heves değildi; altı yıl kadar ücra köylerde öğretmenlik yaptı – bu döneme, ailesindeki köklü kamu hizmeti geleneğinin ışığında bakılmalı. Büyük ablası Hermine de fakirlerin eğitilmesiyle uğraşıyordu. Margarete 1942'de Amerikan Kızılhaçı'na iş başvurusunda bulunduğunda (bu başvuru gizemli bir biçimde CIA'nın başlangıcı olan Stratejik Hizmetler Bürosu'nda değerlendirilmeye alınmıştı) hayatı boyunca çalıştığını ve hiç ücret almadığını belirtmişti. Ama Ludwig, kardeşlerinin aksine aristokratik hayır işleme mecburiyetini yerine getirmeye çalışmıyordu: artık hayatını bütün gereksiz süslerden ve yapmacıklardan temizlemek, kendini değil lüks, en ufak bir rahatlıktan bile mahrum bırakmak istiyordu. Çileci olmuştu; Avusturya'nın fakir kırsal kesiminde, ancak yaya olarak ulaşılabilen köylerde, ücra köşelerde öğretmenlik yapıyordu.

Karl Popper için eğitimcilik tercihi çilecilikle alakalı değildi: okuldan çıkar çıkmaz ilgilenmeye başladığı özürlü çocuklar

onu doğal olarak böyle bir şeye sevketmişti. Viyana'daki yeni Pedagoji Enstitüsü'ne yazılmasının önemli bir sebebi enstitünün üniversiteyle ortak dersleri olmasıydı, böylece lise bitirme sınavına –*Matura*– giremediği için kendisine kapalı olan yüksek öğretime atlama fırsatı bulabilecekti. İleride de göreceğimiz gibi babasının aniden maddi durumunun bozulması onu okulu erken bırakmaya mecbur etmişti.

Pedagoji Enstitüsü, Avusturya eğitim reformu programını sürdürmek üzere kurulmuştu. Reformun amacı eğitimi, çocukları, onlara dayatılan bilgi yığınları ve otoriteye saygıyla doldurulması gereken boş kaplar gibi gören "ezber okulu" yaklaşımından kurtarmak, çocukların kendilerini keşfederek ve meseleleri çözerek aktif etkileşime geçmesini sağlamaktı. Popper de Wittgenstein da bunu teşvik eden yöntemlerle eğitilmişlerdi. Bu bakışın ayrılmaz bir parçası, zihnin bilgiyi örgütleyecek çerçeveler üretmeye doğuştan muktedir olduğu fikriydi.

Wittgenstein programın "daha kaba sloganları ve projeleriyle" dalga geçse de çocuklar için hazırladığı *Wörterbuch für Volksschulen* sözlüğünde Avusturya köylülerinin lehçelerini kullanması ve kültürlerine saygı duyması reform ruhunu gayet iyi yansıtıyordu. *Felsefi Araştırmalar*'da onu toplulukların dili çok çeşitli ve tümüyle geçerli biçimlerde kullandığı fikrine götüren felsefi projenin de bir parçasıydı bu sözlük. Ayrıca örnekler üreterek ve öğrencilerin cevaplarını sorgulayarak nasıl ders verdiğini bize gösterdiği de düşünülebilir.

Popper'in eğitimi sırasında Karl Bühler'le tanışması entelektüel kimliğini şekillendirdi; sorunlar ve bunların geçici çözümleri üzerinden düşündüğümüz görüşünü Bühler'den aldı. Popper ileride, bilimin böyle geliştiğini savunacaktı. Bilimadamları gerçekleri bir araya getirip, nasıl bir yekûn oluşturduklarına bakmıyorlardı: daha ziyade çözümler hayal ediyorlar ve ancak ondan sonra bunları destekleyecek kanıt aramaya girişiyorlardı.

Bühler'i Viyana'ya Glöckel davet etmişti. O sırada Wittgenstein kırlara çoktan çekilmişti bile. Ancak Bühler'in öğrencisi olmadığı halde, çocukların dil-öğrenme süreci onu fazlasıyla meşgul ettiğinden hem Bühler'i hem de eserlerini tanıyordu.

(Bühler'le, tanınmış bir çocuk psikoloğu olan karısı Charlotte, Margarete'in ayarladığı, o mühim Moritz Schlick ve Wittgenstein tanışmasında mevcuttular.) Zaman zaman Wittgenstein, Bühler'i şarlatanlıkla itham ederdi.

Popper tam aksini düşünüyordu: "Pedagoji Enstitüsü öğretmenlerinden çok az şey öğendim ama Karl Bühler'den çok şey öğrendim." Bu takdir karşılıklıydı. Bühler, Popper'in Yeni Zelanda'da okutman olması için verdiği referansta doktora tezini şöyle tanımlamıştı: "çok derinlikli felsefi bir araştırma". Sonra da eklemişti, "Onu öğretmen olarak da çok kabiliyetli buluyorum."

Yine de iki Viyanalı arasındaki bu bağlantılar çok açık bir farklılığa da işaret ediyor. Bir tarafta gönüllü hayır işi, fakir köylere gitmek için Viyana'dan kendi isteğiyle ayrılma kararı. Öteki tarafta apaçık zorunluluk. Bu uçurumun derinliğini anlamak için Wittgenstein'ın Alleegasse'deki evine bir ziyarette bulunmak gerekiyor.

8

Palais'deki Konserler

Köy öğretmenliği yapan bir multimilyoner
kuşkusuz sapıkça bir şey.
–THOMAS BERNHARD

Popper de Wittgenstein da hayli kültürlü ailelerden geliyorlardı. Popper'in babası avukattı ve hem evi hem de bürosu Viyana'nın göbeğindeydi. On bin kitaplık bir kütüphanesi vardı ve hobi olarak Yunan ve Roma klasiklerini Almancaya tercüme ederdi. Evsizlerle de ilgiliydi, fakir işçilere ev temin eden komitelerde çalışırdı – Hitler, Viyana'daki ilk yıllarında onların misafirhanelerinden birinde kalmıştı. Çalışmaları karşılığında imparatorluk tarafından onurlandırılmış, Franz Josef Şeref Nişanı almıştı. Ama Wittgenstein'lar farklı bir sınıftandı – Popper'ler gibi burjuva ailelerini kolaylıkla küçümseyen bir sınıftan.

Ondokuzuncu yüzyıl sonunda Wittgenstein'lar Avusturya'nın süper zenginleri arasındaki yerlerini almışlardı, Rotschild ailesinin Viyana kolundan sonra ikinci sırada geliyorlardı. Ülkesinin çelik kartelinde gücü elinde bulunduran, çelik fiyatlarını istediği gibi yükseltip alçaltan Karl Wittgenstein tam bir iş dehasıydı. Alman olsa, Bismarck'ın onu ekonomi yönetiminin başına getireceği söylenirdi. Carnegie, Mellon ya da Rockefeller'a Amerikan yönetiminde bir mevki teklif etmek gibi bir şey olurdu bu.

Şimdiki Argentinierstrasse, eski Alleegasse'deki muhteşem Palais Wittgenstein'da otururdu (şimdi yerinde, savaş sonrası yapılmış bakımsız bloklar var). Aile zenginliğinin reklamını yapmaya karşı olan Karl Wittgenstein "Palais" lafını kullanmazdı; onun için evi "Haus" Wittgenstein'dı. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında yeni ticaret ve sanayi aristokrasisi tarafından iskân edilen bölgenin merkezinde, VI. Charles'ın imparatorluk kilisesi Karlskirche'nin hacimli, barok ihtişamı kıyısındaydı. Avusturya-Macaristan toplumunun katı ve köhne hiyerarşisinde, kemikleşmiş saray ve hükümet soylularından sadece bir basamak aşağıda yer alan ailelerin lüks malikaneleri bu bölgedeydi. Brahms, sık sık ziyaret ettiği Wittgenstein'lar için şöyle demişti: "Hepsi birbirine saraydaymış gibi davranıyor."

Böyle bir statünün getirdiği kamusal yükümlülükler vardı. Mahler, Schönberg, Webern, Berg ve elbette Brahms'ın şehrinde Wittgenstein'ların evi önde gelen müzik salonlarındandı. Brahms'ın Klarnet Dörtlüsü'nün ilk performansı burada gerçekleşmişti. Bestekâr, Karl ve Leopoldine'in müziğe karşı yeteneği olan çocuklarına piyano dersleri veriyordu, bir keresinde hastalandığı için saçları kısa kesilen Margarete'in saçlarının çabuk uzaması için kafasına kaliteli bir şampanya sürmüştü. Clara Schumann, Mahler ve orkestra şefi Bruno Walter evin düzenli konukları arasındaydı. (Walter, Popper'in büyükannesinin akrabası oluyordu.) Richard Strauss, Ludwig'in ağabeyi Paul'le düetler yapardı; bir konser piyanisti olan Paul Birinci Dünya Savaşı'nda sağ kolunu kaybetmiş ve 1931'de Ravel onun için, Sol El İçin Piano Konçerto'sunu yazmıştı. (Paul, Prokofiev'e ısmarladığı bir sol el çalışmasını, "Tek notasını bile anlamadım, çalmayacağım," diyerek reddetmişti. Prokofiev buna karşılık olarak, müziksel açıdan Paul'ün geçmiş yüzyılda kaldığını söylemişti.) Popper'ler destekledikleri konserlere kendileri giderken, Wittgenstein'ların himaye ettikleri konser ve resitallerin ayaklarına geldiğini söylemek abartı olmaz. Evlerinde piyanistlerin aralarında seçim yapabileceği altı kuyruklu piyano vardı.

1901'den 1912'ye kadar Viyana Devlet Operası'nın yardımcı şefliğini yapan, sonra da müzik direktörü olan Bruno Walter anılarında şöyle yazmıştı: "Wittgenstein'lar sanatı ve sanatçıyı

desteklemeyi görev bilen o seçkin Viyana gruplarının soylu geleneğini sürdürüyordu. Wittgenstein'ların evi ünlü ressamların, heykeltraşların, bilim dünyasının önde gelenlerinin uğrak yeriydi. Her yeri saran insanlık ve kültür atmosferini hep minnettarlıkla içime çekmişimdir." Yine de Wittgenstein'ların eski soylularla ilişkilerinde bir sıkıntı vardı –aile kendi mevcudiyetlerini dayatmama isteğiyle onlardan uzak duruyordu. Bu durum, Karl Wittgenstein'm evine "Haus Wittgenstein" deme ısrarında ve yaptığı büyük bağışları gizlemesinde kendini belli ediyordu. Karl, Ludwig'in ablalarının binicilik dersi almalarını, kendilerini aristokrat zannederek büyümesinler diye reddetmişti. Bir asilzade Finans Bakanı yapıldığında da Karl bu görevlendirmeyi yermiş, kont olmanın yeterli bir nitelik olmadığını şiddetle savunmuştu.

Karl kendisini radikal görüyordu ve görsel sanatlardaki devrimi destekleyen önemli bir güçtü: 1897'de, gösterişli konuları gösterişli bir biçimde işlemeye dayalı, yaygın kabul görmüş ekolün köreltici etkisinden kaçan sanatçıların toplandığı Ayrılık Binası büyük ölçüde onun parasıyla kurulmuştu. Ressam Gustav Klimt ona "güzel sanatlar bakanı" diyordu ve 1905'te evlenen Margarete'in portresini yapmıştı. Kompozisyonun süslü erotizminde, kara gözlerinde bir parça huzursuzluk vardı. Resmi olabildiğince çabuk, kır evinin tavanarasına saklamıştı.

Wittgenstein'lar fazla göze çarpmadan yaşamaya çalışsalar da zenginlikleri ve sanat hamilikleri herkesin hoşuna gitmiyordu. *Die Fackel* dergisi Viyana'nın, yaptıkları cömert yardımlarla gurur duyan ailelerini yerin dibine batırıyordu. Avusturya'nın en iyi çağdaş roman ve oyun yazarı olan ve eserlerinde bir Ludwig saplantısı görülen Thomas Bernard zenginlere yöneltilen hakaretlere katılıyordu. 1982'de yayımlanan *Wittgenstein'ın Yeğeni* adındaki kurgusal anı kitabında, Wittgenstein'ın Klimt'i himaye etmesi üzerine haşin bir yorumda bulunuyor. Hedef aldığı, sahip oldukları

> Klimt döneminden çok itici resimlerdi, hatta silah-imalatçısı Wittgenstein'ları resmeden tablolardan birini bizzat Klimt yapmıştı, devrin başka ünlü ressamlarının da benzer çalış-

Wittgenstein ve ablaları (soldan sağa) Hermine, Helene ve Margarete. Hermine onun için anne gibiydi. Luki sağda; ağabeyi Paul solda.

maları vardı zira yüzyıl sonunda, mahut yeni zenginler arasında kendilerini Maecenas-vari hamiler gibi resmettirmek modaydı. Temelde Wittgenstein'ların da bütün benzerleri gibi sanatla falan alakası yoktu, onlar sadece Maecenas olmak istiyorlardı.

Bernhard aileyi "sanata ve zekaya düşman, kendi servetlerinde, milyonlarında boğulmuş" olarak tarif ediyordu.

En azından Birinci Dünya Savaşı'na kadar, Ludwig babasının servetinin nimetlerinden gayet memnun görünüyordu. Kendisi de hali vakti yerinde bir aileden gelen Cambridge'li arkadaşı David Pinsent günlüğünde, Wittgenstein'ın, bütün masraflarını babasının ödeyeceği bir İzlanda tatiline çıkmayı teklif etmesine şaştığını yazmıştı. "Ona bu iş için tahminen ne kadar para gideceğini sorunca bana: 'Hiç fark etmez: benim param yok senin de paran yok – yani varsa bile fark etmez. Ama babamın çok parası var,' dedi. Daha sonra da babasının ikimizin

Popper ve ablaları (soldan sağa) Donna ve Annie. Karl ailenin bebeğiydi.

masrafını da çekmesini teklif etti." Daha sonra yolculukları başladığında Pinsent'in Londra'da nerede kalacağı sorun olmuştu. Wittgenstein onu Trafalgar Meydanı'ndaki Grand Hotel'e götürdü: "Daha iddiasız bir otelde kalmak istedim –özellikle de Wittgenstein Russell'a misafir olduğu için– ama bana kulak asmadı. Bu yolculukta hiçbir masraftan kaçınılmayacaktı." Her ne kadar Wittgenstein, sonradan Cambridge'deki odalarının sadeliğiyle ün saldıysa da Birinci Dünya Savaşı'ndan önce durum farklıydı. Pinsent, 1912 Ekiminde Wittgenstein'ın Trinity'deki odalarına taşınmasına nasıl yardım ettiğini hatırlıyor. Mobilyalar Londra'dan gelmişti: Wittgenstein, Cambridge'deki mobilyaları "hayvanlara göre" diyerek reddetmişti. "Mobilyalarını kendi tarzına göre özel olarak yaptırmıştı – biraz tuhaftı ama kötü değildi." İzlanda'dan döndükten sonra "Şampanya eşliğinde mükemmel bir yemek" yemişlerdi.

Wittgenstein'ın babası 1913'te kanserden öldü. Bunun üzerine Ludwig Avusturya'nın en zengin adamı, Avrupa'nın da en zenginleriden biri oldu. Popper'in babası Avusturya'nın savaş

sonrası enflasyonu yüzünden bütün biriktirdiklerini kaybetmişti ama Wittgenstein'ın babası parasını yurtdışına aktararak aile servetinin büyük bölümünü korumuştu.

Ama Ludwig'in serveti geçiciydi. Savaş onu ruhen değiştirmişti. Ablası Hermine, Tolstoy'un İncil tefsirini yanından ayırmadığı için askerlerin ondan "İncilli" diye bahsettiklerini anlatmıştı. Esir kampından çıktıktan sonra bütün parasını hayatta kalan tek ağabeyi Paul'e, Hermine ve Helene ablalarına bıraktı. (Margarete zengin bir Amerikalı olan Jerome Stonborough ile evlendiğinden maddi durumu gayet iyiydi.) Hermine Ludwig'in servetinden dönüşsüzce kurtulmayı garantilemek için zavallı noterle nasıl çekiştiğini hatırlıyor. Ancak "ağabeyinin ve ablalarının gelecekte icap etmesi halinde kendisine yardım etmelerine razı olacağını büyük bir rahatlıkla kabullenmişti."

İşte bu noktadan sonra Wittgenstein'ın hayatı takıntılı denebilecek ölçüde sade bir nitelik kazandı – buna temizlik ve düzen tutkusu da eşlik ediyordu. Sonradan birlikte mimari faaliyetlerde bulunduğu arkadaşı Paul Engelmann bunu şöyle açıklıyor:

> dış dünyaya karşı takındığı tavır üzerinde tahammül edilemez bir yük oluşturan bütün engellerden, ister serveti ister kravatı olsun kurtulmak için yenilmez bir arzu duyuyordu. Kravatlarını gençliğinde (anlatılanlardan hatırladığım kadarıyla) büyük bir özenle ve kuşkusuz şaşmaz zevkiyle seçermiş. Ama onlardan kurtulmasının nedeni çile çekmek değildi... Önemsiz ya da gülünç bulduğu büyük küçük her şeyi üzerinden atmaya karar vermişti.

Wittgenstein da yeğeni John Stonborough'a benzer bir açıklamada bulunmuştu. " 'Yalçın bir dağın zirvesine uzun bir yürüyüş yapacaksan,' demişti, 'eteklerinde ağır sırt çantanı bırakırsın.' Dayımın paraya karşı tavrı böyleydi. Kendisini ağır bir yükten kurtarmak istemişti." Ölümünün ardından *The Times*'da çıkan anma yazısında "Wittgenstein münzevi tipte dindar bir düşünür özellikleri göstermişti" ifadesi yer alıyor ve onun dünya işlerinden nasıl elini eteğini çektiği anlatılıyordu.

Zengin bir aileden gelmenin getirdiği kolaylıklar tümüyle bir kenara bırakılmamıştı. 1920'lerde ve 1930'larda Viyana Çevresi'nin itici gücü Moritz Schlick ve yine aynı grubun üyesi Friedrich Waismann'la sohbet ettiği sıralarda huzur ve sükûn bulabileceği pek çok Wittgenstein evi elinin altındaydı. Viyana'nın bir banliyösünde ailesi tarafından bahar aylarında sayfiye olarak kullanılan Neuwaldegg vardı. Augustinierstrasse'de ağabeyi ve ablasına ait bir ev vardı, bunun kullanılmayan bürosunda toplantılar düzenlerdi. Viyana'ya bir saat mesafede, dağlar arasında, ailenin yazlığı Hochreit bulunuyordu. Viyana'ya ve ablalarına karşı hep güçlü bir bağlılık duydu. Cambridge'e döndüğü 1929 senesinden 1937'ye ve 1949'dan ölene kadar Wittgenstein yaz ve noel tatillerini düzenli olarak Avusturya'da geçirdi.

Ancak asilzade tavırlarından, servet kadar kolay kurtulunmuyor. Leavis, Wittgenstein'ı sorunlu biri olarak görüyordu. Ama bunu, filozofun üst sınıftan bir ailede yetişmiş olmasına bağlıyordu. "Pervasızlık olarak adlandırdığım niteliğin, görgü

Alleegasse 16'nın girişi. Viyanalıların çoğu için ihtişamıyla "Palace" adını hak ediyordu. Karl Wittgenstein daha iddiasız "Ev" kelimesini tercih ediyordu.

ve sessiz bir temayüzle birleştiğinde aristokratik bir havası olduğunu tek düşünen ben değilimdir herhalde." Leavis'in hissettiği o derin huzursuzluk muhtemelen plütokratik duruşla sade bir hayat sürdürme iradesi arasındaki çatışmadan kaynaklanıyordu. Bernhard bunu daha haşin bir tarzda ifade etmişti: "köy öğretmenliği yapan bir mültimilyoner kuşkusuz sapıkça bir şey."

Görgüsüne diyecek yoktu, belki sessiz bir temayüzü de olduğu söylenebilirdi ama Popper'in onu başkalarından ayıracak aristokratik bir kökeni ya da güvenebileceği bir aile serveti yoktu. 1919-20'de o da sade bir hayat sürüyordu ama bu onun kendi tercihi değildi. Evinden ayrılmış, öğrenciler tarafından son derece ilkel bir yurda dönüştürülen, eski bir askeri hastanede kalmaya başlamıştı. "Bağımsız olmak istiyordum, altmışını çoktan geçmiş, bütün birikimini savaş sonrası enflasyonunda yitirmiş babama yük olmak istemiyordum."

Karl Wittgenstein, ailesinin zenginliklerini göstermemesinde ısrar etse de Viyana gibi herkesin herkesi bildiği bir şehirde, Wittgenstein'lar, Popper'ler gibi diğer Viyana aileleri tarafından tanınıyordu. Wittgenstein adı haberdi – hem sadece günlük basının toplum ve iş dünyası sayfalarında değil, kurulu düzeni sivri yorumlar ve hicivle topa tutan Karl Kraus'un dergisi *Die Fackel*'de de. Karl Wittgenstein'ın işinin, hayır işlerinin, ekonomi makalelerinin ve ailenin Viyana kültür hayatındaki konumunun Popper'lerin yemek masasma gelmemesi imkansızdı.

Karl Popper'in kişisel bir husumet beslediği, Peter Munz'un hatırladığı ve Ludwig Wittgenstein'ın bir kafeyle bir siperi birbirinden ayıramayacağı yolundaki aşağılayıcı lafından da anlaşılıyor. Kafelerin Popper için çok kesin çağrışımları vardı: parası ve zamanı bol, uçarı, moda düşünceler peşinde koşan insanların rahat hayatlarını temsil ediyorlardı. Önce öğrencisi sonra da meslekdaşı olan İsrailli filozof Joseph Agassi'ye "*Tractatus* kafe kokuyordu," demişti.

Popper, Wittgenstein'ın siper bilgisi konusunda yanılıyordu. *Tractatus* bir şey kokuyorsa o da ölüm ve çürümeydi. Wittgenstein Birinci Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak Avusturya

için büyük bir cesaretle çarpışmıştı. Ailesinin sosyal ilişkilerini savaştan kaçmak için değil ön saflara gönderilmek için kullanmıştı, oysa on yedi yaşında geçirdiği fıtık ameliyatı onu silah seslerinden uzak tutmaya yeterdi. Topçu sınıfı ileri gözlem subayı olmuş ve bu vazifeyi gereklerini de aşarak yerine getirmişti. Victoria Haçı'nın Avusturya-Macaristan'da tekabül ettiği madalyayı alabileceği söyleniyordu ama söz konusu savaş kaybedilmişti ve yenilgiye madalya verilmezdi. Yine de savaş boyunca *Tractatus* üzerinde çalışmaya devam etmişti.

Paul Engelmann şöyle yazıyor: "Wittgenstein savaşta hizmet vermeyi en büyük yükümlülük olarak görüyordu. Arkadaşı Bertrand Russell'ın savaş karşıtlığı yüzünden hapiste olduğunu duyunca kişisel cesaretine saygı duymuş ama kahramanlığını yanlış yerde sergilediği hissine kapılmıştı."

İkinci Dünya Savaşı'nda Wittgenstein yine sorumluluk hissiyle hareket etti. Elli yaşını geçmiş olduğu halde Cambridge'den ayrılıp Blitz sırasında güney Londra'daki bir hastanede eczacı yardımcısı olarak çalıştı. Orada da üzerine aldığı her göreve kendisini tümüyle vakfetme becerisini sergiledi ve yara travmasını inceleyen bir tıp ekibine yardımcı oldu. Ekip Newcastle'a gittiğinde, davetlerini kabul ederek o da peşlerinden gitti. Britanya'nın savaşına biraz fazla iddialı belki ama başka bir katkıda da bulunmuş olabilir. 1939'da matematiksel mantıktaki çelişkileri Alan Turing'le tartışıyordu; Turing, onun bu çelişkilerin önemi olmadığı fikrini tümüyle yanlış buluyordu. (Wittgenstein'ın dil felsefesi *Tractatus*'tan sonra büyük değişim göstermişti. O zamanlar muğlaklıktan uzak, mükemmel, ideal bir dile inanıyordu. Sonra, toplulukların iç çelişkiler barındıran bir dili geliştirmesi ya da benimsemesini normal karşılamaya başlamıştı.) Turing, Bletchley Park'ta Almanların Enigma şifresini tam zamanında kırmasını sağlayan ilkel bilgisayar Bombe'un mantıki tasarımını düşünürken belki de bu anlaşmazlıktan etkilenmişti.

Popper, Wittgenstein'ı aşağılasa da kendisi savaşa katılmamıştı. Birinci Dünya Savaşı bittiğinde on altı yaşındaydı; İkinci Dünya Savaşı'nda cepheden binlerce mil uzakta, Yeni Zelanda'nın emniyetli ortamında çalışıyordu; orada kırk kadar Avus-

Popper'lerin, St. Stephen Katedraline bakan ve on bin kitap barındıran, ikinci kattaki daireleri.

turyalı sığınmacının kaçmasını örgütlemeye yardımcı olmuştu. Yeni Zelanda ordusuna yazılmak istemiş ama fiziksel sebeplerden reddedilmişti. Ancak Nazizm'in yenilgisine, *Tarihselciliğin Sefaleti* ve *Açık Toplum ve Düşmanları*'yla katkıda bulunduğuna inanıyordu. Bir bakıma öyle de olmuştu – gerçi *Açık Toplum*'un yayımlanması Hitler Almanyası'nın düşüşünden sonraya kalmıştı. *Bitmeyen Arayış*'ta "benim savaşa katkım buydu" demişti. 1946'da Ernest Gellner'in yanında, Isaiah Berlin ve A.J. Ayer'e *Açık Toplum*'un "bir savaş kitabı" olduğunu söylemişti. İkisi de Yahudi ailelerinden gelen Popper ve Wittgenstein'ı şahsen ilgilendiren bir savaştı bu.

9

Bir Kere Yahudi Olan

Batı medeniyetinde Yahudi hep kendisine uymayan kıstaslarla ölçülür.
–WITTGENSTEIN

Wittgenstein'la Popper arasındaki sosyal konum ve servet farkı ne olursa olsun paylaştıkları göz ardı edilemez tek bir özellik vardı: Avrupa'nın en asimile olmuş şehrinde asimile olmuş Yahudi ailelerden geliyorlardı. Cambridge karşılaşması, kökleri hâlâ Viyana'da olan iki Yahudi asıllının çarpışması olarak da görülebilir. Yine de bu kendine has sosyal ve politik kültür onları birleştirmek şöyle dursun, hayata yaklaşımlarının ne kadar farklı olduğunu göstermiştir.

Yahudi kimliği konusu karmaşık sorunlar içeriyordu. Birbirine karşıt dışlanma ve asimilasyon kavramları, Viyana'nın Franz Josef yönetimindeki çokuluslu Hıristiyan toplumunda daima değişen bir konuma sahip –ne tümüyle dışlanmış ne de tümüyle asimile olmuş– çoğu Yahudi'nin durumunu açıklamaya yetmez. Yahudiler için yasal özgürlükler çeşitli olası öz-tanımlarına yol açmıştı. Ama öz-tanım ne olursa olsun, sosyal kabulün derecesini hep başkaları belirliyordu. Dışlama, ayrımcılık, dile getirilmeyen çekinceler, "Yahudi Meselesi" –bütün bunlar Yahudi olmayan Hıristiyan çoğunluğun ellerindeydi.

Sigmund Freud güçlü bir Yahudi kimliği sergileyebilmişti. "Bildiğiniz gibi Yahudiliğimi gururla ve memnuniyetle kabul ediyorum ama Yahudiliğim, bizimki de dahil dine karşı olan

tavrım, olumsuz anlamda eleştirel bir tavırdır," diye yazmıştı. Böyle bir ifadeyi Wittgenstein'm da Popper'in de kullanması mümkün değildi. İkisi de vaftiz olarak Hıristiyanlığa geçmiş Yahudi ailelerden geliyorlardı –Popper'in ailesi doğumundan kısa süre önce Hıristiyan olmuştu. Ablaları Yahudi bir evde doğmuşlardı.

Viyana Yahudileri, ister dini bütün, ister soy itibariyle Yahudi olsunlar, aynı geniş grup içinde yaşayan, çalışan, sosyalleşen ve evlenen tutarlı ve birbirine bağlı bir cemiyet teşkil ediyorlardı. Yüzyıl sonu Viyanası'nda, din değiştiren Yahudiler kendilerini, Innenstadt, Leopoldstadt ve Alsergrund gibi Yahudilerin çoğunlukta olduğu mahallelerde rahat hissediyor; din değiştirmiş olsun olmasın arkadaşlarını diğer Yahudi aileler arasından seçiyorlardı.

Viyana'da Hıristiyanlığı kabul eden Yahudiler'in oranı, diğer Avrupa şehirlerine göre çok fazlaydı – bu hem bulaşıcı anti-Semitizm kültürünün içselleştirilmesinden, hem de Habsburg toplumunda ilerlemek için din değiştirmenin gerekli olduğu inancından kaynaklanıyordu. Yahudilerle, dindar Hıristiyanların evlenmesini yasaklayan evlilik yasalarının da bunda rolü vardı. Farklı dinlerden gelen iki kişinin evlenmesi için ikisinden birinin diğerinin inancına geçmesi gerekliydi – ya da en azından birisi inançsız olduğunu ilan etmeliydi. Yahudi olmayan biriyle, bir Yahudi'nin evlenmesi durumunda genelde Yahudi dininden vazgeçiyordu.

Almanca konuşulan kültür ve toplumda yetişen Yahudiler asimilasyona rağbet ediyorlardı, ama tümüyle asimile olmak asla mümkün değildi. Ailelerinde, işlerinde, kültürel ve siyasi hayatlarında Alman kültürünü tam olarak benimsemiş olabilirlerdi. Ama Viyanalı oyun yazarı ve romancı Arthur Schnitzler'in de belirttiği gibi, "Bir Yahudi'nin, özellikle de kamu hayatında Yahudi olduğunu görmezden gelmesi imkansızdı. Zira başka hiç kimse, Hıristiyan olsun Yahudi olsun bunu görmezden gelmiyordu." Bu tümüyle Viyana'ya has bir durum değil. Alan Isler, New York'ta geçen *The Prince of West End Avenue* romanında bunu çok etkili bir dille ortaya koyuyor: "Goyim gözünde o yine Yahudi'ydi kuşkusuz; Yahudiler'in gözündeyse,

başarısı göz önünde bulundurulunca, yine Yahudi'ydi." Kendisine sık sık "bir Yahudi olarak" tepkileri sorulan Popper bu sözün doğruluğuna tanıklık edebilirdi.

Yahudi kökenden gelmek, din değiştirmek ve bunun ne koşullarda yapıldığı –incelikli ya da inceliksiz– pek çok şekilde ele alınabilir. Alman tarihçi Barbara Suchy böyle pek çok ifade kaydetmişti. *"Liegend getauft"* (bebekken vaftiz edilmiş) birinin Yahudi kökenli olduğunun bilmiş bir tavırla dile getirilmesiydi. Besteci Felix Mendelssohn *"als Kind getauft"* yani çocukken vaftiz edilmişti. Ludwig'in babaannesi, Fanny Figdor'un arkadaşı ve yeğeni virtüöz kemancı Joseph Joachim'in ilk sponsoruydu. Böyle terimleri kullananların gözünde bu olasılıkların ikisinden de daha "Yahudi" yani daha yabancı olan durum *"Übergetreten"* yani kendi iradesiyle din değiştirmeye karar verenlerdi.

> Sonraki yıllardı bazı Yahudiler bu terimleri kendileri için kullanmaya başladılar. "Liegend getauft" hafif alaycı bir tonda, hatta biraz *Schadenfreude* ile söyleniyordu. Şöyle bir şey denebiliyordu: *"das hat ihm auch nicht viel genützt"* – ona pek büyük bir faydası da dokunmadı hani. Ya da birisinin din değiştirmiş olmasına rağmen şöyle denebiliyordu: cemaati terkettiği için onu suçlamamak lazım, ne de olsa Katolik ya da Protestan olarak yetiştirilmek onun tercihi değildi. Söz konusu kişi ünlü bir isim, kültürel bir kahramansa elbette "bizden biri" kabul ediliyor, *Grosse Juden der Geschichte*'nin (Tarihteki Ünlü Yahudiler) gurur listesine ekleniyorlardı.

Popper'den *liegend getauft* diye bahsedilebilirdi ama Wittgenstein bu iğnelemeden nasibini almamış olmalı, zira onun ailesinde vaftiz çok daha eskilere dayanıyordu.

Viyana'da çoğunluğu oluşturan Hıristiyan toplumundan dışlanma ya da ona yabancılaşma hissi hem dinibütün hem de din değiştirmiş Yahudilerin bildikleri bir şeydi. Popper, 1920'lerde biraz olsun rahatlamak için Arnold Schönberg'in yardım konserlerine gittiği sıralarda farklılığıyla başkalarının dikkatini çekmişti. Schönberg'in öğrencisi Lona Truding, Pop-

per'i "harika bir adam, düşünürlüğü kadar insanlığı da bambaşka. O ortama uygun değildi. Kelimenin iyi anlamıyla dışarlıklı biriydi," diye hatırlamıştı. Kuşkusuz eleştirel mesafesini daima muhafaza ediyordu. Tarihçi Malachi Hacohen bunu temel gerekçelere dayandırıyordu: "Bu Orta Avrupa sürgününün hayatı ve eserleri, liberalizmin ikilemlerini, Yahudi asimilasyonunu ve Orta Avrupa kozmopolitliğini içinde barındırır."

Wittgenstein'ın mizacında da kendini etrafındaki dünyadan ayrılmış hissetmek vardı – ama bir farkla. Büyük servete eşlik eden kolay toplumsal kabul üstünlüğüne sahipti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilinçli olarak kendini inkâr etmiş olabilir, ama Theodore Redpath onun miras aldığı "zengin, üstsınıf Avusturya ailesinin oğlu" konumunun daima farkında olduğunu düşünüyordu: "bazen bunu açıkça göstererek insanı şaşırtırdı, mesela ikinci sınıf bulduğu şeyler için sürekli 'Ringstrasse' terimini kullanırdı." Ringstrasse, Viyana'nın merkezini çevreleyen büyük, kalabalık bulvardı, hâlâ da öyle, ama Wittgenstein için içi boş, poz ve yapmacık dolu bir yer anlamına geliyordu. Ringstrasse'nin çevrelediği bölge seçkin bir muhit olduğu halde, belli ki bir Wittgenstein için bu isim gerçek kaliteyle eş anlamlı değildi. Yine aynı küçümseyici ruh haliyle, hayatının sonlarına doğru, Trinity College Mayıs Balosuna giden genç kızların balo kıyafetlerini "uyduruk" bulmuştu –Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki parlak günlerde Palais Wittgenstein'da verilen bir davetin standartlarına uygun değillerdi belki.

Bütün bu ihtişam görece yeniydi. Wittgenstein'ların sosyal hareketliliği –Hesse'den gelen bir Alman Yahudi ailesi– Franz Josef'in ülkesindeki hoşgörünün tam bir numunesidir. Önemsiz bir Alman prensinin kahyasının oğlu olarak dünyaya gelen Ludwig'in dedesi önce yün tüccarı sonra Viyana'da emlakçı olmuştu; oğlu, yani Ludwig'in babası kendisini sanayi devi, sanat hamisi ve antik aristokrasinin ortağı haline getirdi –topu topu seksen yıl içinde. Yine de 1930'ların sonunda ortaya çıkacağı üzre bütün sosyal yapı, ince Avusturya buzu üzerine kurulmuştu.

Popper ve Wittgenstein'ın zihinlerinin şekillendiği –Karl

Kraus'un kabusumsu teşhisiyle "dünyanın mahvının deney alanı"– Viyana, Hitler ve Holokost'un da doğduğu yer olmuştu. Romancı Herman Kesten şehri "bir nevi kaybolmuş Vahşi Doğu masalı" diye tanımlamıştı. "Çürüyen bir kültür içindeki parlak yaratıcılığın" şehriydi. Bu parlak yaratıcılık entelektüel ve kültürel gelecekti: eski'nin boğuculuğundan kurtulmaya çabalayan yeni'ydi.

Bu devrimin kökeni ondokuzuncu yüzyıldaki hızlı sanayileşmenin yarattığı kargaşada yatıyordu – Karl Wittgenstein da bu devrimin içindeki belli başlı güçlerdendi. Yüzyıl sonuna gelindiğinde imparatorluk toplumuna yük olan, ufuklarını daraltan ve yenilikleri boğan birtakım şeyleri, Aydınlanmanın kesinliklerini, paye merakını ve geleneğe boyun eğmeyi reddeden yeni bir bakış ortaya çıkıyordu. Bütün bu eski olguların yerini deney talebi, işlevin biçimi belirlemesi, dürüstlük ve ifade netliği almıştı.

Hofburg'un duvarları altında ama onun egemen resmiyeti ve mirasından çok farklı bir havada, Ernst Mach'ın ve değişken, kararsız benlik kuramının şehriydi; Freud'un ve bilinçdışının gücünün; Schönberg'in ve on iki tonluk sistem uğruna geleneksel tonaliteyi terkedişin şehri. Arthur Schnitzler'in insan ilişkilerinin başlıca belirleyicisinin cinsel dürtü olduğu anlayışının hükmü altındaki iç monolog edebiyatı; Adolf Loos ve mimaride "süsleme için süsleme"nin terkedilmesi; Wittgenstein'ın da gençliğinde okuyup beğendiği *Seks ve Karakter* kitabının yazarı, kendinden nefret eden Yahudi, Otto Weininger; Karl Kraus ve siyasetle kültürde gerçekleri saklayan dilsel biçimlere –klişeler, metaforlar– taarruzu hep bu döneme sıkışmıştı. Kraus'un kamusal hayatın dilinin kültürel sahtekârlıktan temizlenmesi talebi Wittgenstein'ın dilsel uğraşlarına paraleldi.

Yahudi kökenli entelektüeller, şehrin kozmopolit çehresine asimile olarak baskın bir rol oynuyorlardı. Yukarıdaki paragrafta adı geçen önemli simaların altısı Yahudi kökenliydi –Schönberg Protestanlığa geçmiş ama Hitler'e meydan okumak için tekrar Yahudiliğe dönmüştü. 1929'da Viyana Çevresi resmen kurulduğunda on dört üyesinin sekizi Yahudi'ydi. Viktor Kraft gibi Yahudi olmayanlarsa genelde öyle zannediliyordu. Kraft,

hicivci Leon Hirschfeld'in yolculara nasihatini örnek gösteriyor: "Viyana'da kalırken fazla ilginç ya da özgün görünmemeye dikkat edin, yoksa arkanızdan Yahudi olduğunuzu söylemeye başlayıverirler."

Yahudi entelektüellerin çoğu Habsburg İmparatorluğu'nu altın çağ olarak görüyordu: imparatorluğun resmi hoşgörüsü, zengin uluslar ve kültürler karışımı, ister Galiçyalı gelenekçiler ister şehrin kültürünü kapmış Viyanalılar olsun bütün Yahudilerin kendilerine uygun bir yer bulabildiği yapısal bir karmaşa yaratmıştı. Hatta bir sesler karnavalının birbirini karşılıklı zenginleştirerek var olabilmesi için güvenli bir liberal yönetim çerçevesi sunan imparatorluğun en ilerici yönetim biçimi olduğuna dair paradoksal bir tezin ortaya çıkmasına neden olmuştu.

1850'lerde, Ludwig'in baba tarafından dedesi Hermann Christian Wittgenstein, Leipzig'den Viyana'ya gelip emlak işiyle uğraşmaya başladığında, Avrupa'mn en kozmopolit şehrindeki çok-etnili özgürlüğü öven bir tekerleme vardı:

> Hıristiyanı, Türkü, putperesti, Yahudisi
> Çağlar boyu burada yaşadı hepsi
> Uyum içinde, kavgasız gürültüsüz
> Çünkü kendi işinde gücünde hepsi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Viyana'nın Yahudi nüfusunda patlama olmuş, 1857'de yüzde 2 oranında seyreden nüfusları 1900'de yüzde 9'a yükselmiş, savaş çıkana kadar da bu oran biraz daha yavaş olmakla birlikte artmıştı. Varşova ve Budapeşte'den sonra Avrupa'nın en büyük üçüncü Yahudi cemaati buradaydı. Yine de bu rakamlar, Avusturya Yahudilerinin –saray ve hükümet hariç– hayatın her alanında oynadığı öncü rolü yansıtmıyor.

1913'te Yahudilere pek de dost olduğu söylenemeyecek *The Times*'ın Avusturya muhabiri, Britanyalı gözlemci Wickham Steed "iktisadi, siyasi ve genel nüfuz açısından Monarşinin önde gelen unsuru olduklarını" yazmıştı. 1890'larda Viyana'nın belediye başkanı olan Hıristiyan Sosyalist Karl Lueger, anti-Semitizmi kullanarak, bunu siyasi söylemin bir parçası ha-

line getirerek güç kazandığı halde, kendini "Ben Viyanalı Yahudilerimizin düşmanı değilim; o kadar da kötü değiller, hem onlar olmasa yapamazdık... Sadece Yahudiler sürekli birşeyler yapmaya uğraşıyor," demek zorunda hissetmişti. 1910'la 1913 arasında işsiz ve vasıfsız Hitler, Viyana'da evsizler için kurulmuş –Popper'in babasının da yardımda bulunduğu– bir hayır kurumu ve resimlerini satın alan Yahudi esnaf sayesinde hayatta kalmıştı.

Memuriyetten ve orduda üst rütbelerden dışlandıkları için, dini anlamda Yahudi olmasalar da o kökenden gelenler için geriye eğitim ve entelektüel meslekler kalıyordu. 1880'lerde klasik Gymnasium'a kaydolanların üçte biri, meslek okulu Realschule'ye kaydolanların beşte biri Yahudiydi. Tıp öğrencilerinin yarıdan biraz azı, avukatlık öğrencilerinin beşte biri, felsefe öğrencilerinin altıda biri Yahudiydi. İmparatorluk Viyanası Yahudilerinin tarihini araştıran Robert Wistrich, Yahudi özgürleşmesinin açığa çıkardığı sivil enerjiyi şöyle kaydetmiş:

> Bütün Avusturya vatandaşlarına eşit yurttaşlık hakları ve siyasi haklar tanıyan 1867 anayasasının yürürlüğe girmesiyle Yahudiler yaratıcı yeteneklerini kullanmaya istekli olduklarını gösterdiler... Hayır kurumları açtılar; gazeteler ve eğitici dergiler çıkardılar, müzik, edebiyat, iktisat ve siyasette öne çıktılar. Bankacı, hayırsever, profesör, doktor, yazar ve bilim adamı olarak Avusturya'nın gelişmesinde büyük rol oynadılar... Dahası ülkenin savunulmasında diğer Avusturyalıların yanında yerlerini aldılar ve pek çok tinsel savaşa da iştirak ettiler.

Bu üstünlük fırsatı için kendilerini borçlu hissediyorlardı ve karşılık olarak Avusturya'ya sadakatlerini sundular. Öyle ki imparatorluğun çok uluslu yapısı düşünüldüğünde, 1883'te Viyana'nın baş hahamı Adolf Jellinek'in ortaya attığı iddia hiç de şaşırtıcı görünmüyor: "Yahudiler, Avusturyalıların birlik fikrinin taşıyıcısıydılar." Doğruluğu kanıtlanamasa da gayet dokunaklı bir hikayede, bir grup Avusturya subayı silah arkadaşlarının mezarına toprak atarlar ve her biri bunu kendi ulusu adına

yapar – Macar, Çek, Slovak, Polonyalı. Sadece Yahudi subay Avusturya adına konuşur.

Ama o subayın sadakati onu Avusturya'daki sistematik anti-Semitizmden koruyamayacaktı. İmparator Franz Josef'in kızı Marie Valerie'ye söylediği bir söz bütün hayati çelişkileri yansıtıyor: "Yahudileri korumak için elimizden geleni yapmalıyız kuşkusuz ama gerçekte kim anti-Semit değil ki?" (Eski diplomat, biyografi yazarı ve eleştirmen Harold Nicolson da buna benzer bir laf sarfetmişti: "Anti-Semitizmden tiksiniyorum ama Yahudilerden hoşlanmıyorum.") Yahudi entelektüelleri kendilerini ne kadar rahat hissederlerse hissetsinler, başka katmanlarda şehir fazlasıyla anti-Semitik'ti. Hitler'in iktidara geçmesinden yarım yüzyıl önce, Karl Lueger'in yandaşları şöyle bağırıyordu: "Lueger yaşadıkça Yahudiler mortlayacak." Avusturya Yahudileri için devam eden başarılarının acı meyvesi, koyulaşan bir anti-Semitizmdi. Tarihçi Peter Pulzer şöyle bir yargıda bulunuyor: "Dünya üzerinde modern siyasi anti-Semitizmin beşiği olduğu iddia edilebilecek bir şehir varsa o da Viyana'dır." Bu melanetten Popper de Wittgenstein de kurtulamayacaktı.

Almanca konuşan Yahudilerin yerleşik varlığı Avrupa'nın diğer yerlerinde baskıcı yönetimler tarafından tehdit ediliyordu. Çarın katliamlarından kaçan fakir doğulu Yahudiler Viyana'ya gelip dilenci, seyyar satıcı ya da küçük çapta tüccar oluyorlardı – bunlara *Luftmenschen* deniyor, arabaları ya da bohçalarıyla kapı kapı dolaşıyorlardı. Şehrin daha fakir kesimlerinde, hemen göze çarpan Yidiş favorileri, kürk şapkaları ve kaftanlarıyla, gazete ofislerinde, avukat bürolarında, doktor muayenehanelerinde ve işten sonra kafelerde vakit geçiren kendi orta-sınıf (belki de sabık) din kardeşlerinden bambaşka bir ırk gibi görünüyorlardı – hele Wittgenstein'lar türünden kalantor ailelerle başka bir evrende yaşıyorlardı. Popper'in en eski arkadaşı, Viyana doğumlu sanat tarihçisi Ernst Gombrich bu yeni gelenlerin tepkilerini şöyle anlatmıştı:

Doğrusunu söylemek gerekirse Batılı Yahudiler, Batı kültü-

> rünü anlamakta, benimsemekte ve özümsemekte daima başarısız olan Doğulu Yahudileri küçük görüyor ve onlarla acımasızca alay ediyorlardı... Bu düşmanlığı yargılamak, lanetlemek ya da haklı çıkarmak bana düşmez ama Viyana'daki asimile olmuş Yahudilerin çoğunun, kendilerini doğudan yeni gelenlerden ziyade Hıristiyan Avusturyalılara yakın hissettiği bir gerçektir.

Orta sınıf Yahudiler, *Krawattenjuden*, yani kravat takan Yahudiler olarak, *Kaftanjuden* yani Doğulu Yahudiler ile kendi aralarında büyük bir fark görüyorlardı.

Eski yüzyıl, Avusturya ekonomisinin ağır buhranlarıyla sona ererken anti-Semitizm iyice sesini yükseltmişti. Bu içten gelen nefreti seslendirmekte batıl inançların yerini bilim almıştı. Tarihçi Steven Beller'in ifadesiyle,

> sosyal Darwinizme, yekpare milliyetçilik ve ırkçılığa ilham veren biyolojinin başarısı, Yahudilerin Orta Avrupa'ya entegrasyonunu sağlayan liberal, Aydınlanma-temelli tezleri tehdit ediyordu. Viyana'da Belediye Başkanı Karl Lueger ve Hıristiyan Sosyalist şürekasının, "küçük adamın" Yahudilerin başarısından duyduğu aslında pek de modern olmayan hoşnutsuzluğu kullanmasıyla, "bilimsel" anti-Semitizm biçimindeki bu "biyolojik eğilim" Yahudilerin (ve dostlarının) özgürleşmeci tezlerini gayet etkili bir biçimde ortadan kaldırdı.

Yahudi hayatının sürdüğü belli başlı bölgelerin dışına adım atınca *"Saujud!"* –"Pis Yahudi!"– bağırışları duyulmaya başlardı. Theodor Herzl, Viyana Yahudilerinin topyekûn Tuna nehrine yürüyüp vaftiz olacakları şeklindeki asimilasyon rüyasından vazgeçip Siyonizme geri dönmüştü. 1897'de Dünya Siyonist Örgütü'nün yaratılmasında başı çekmişti. Paris'teyken müşahede ettiği, Yahudi bir Fransız subayına –Dreyfus vakası– yöneltilen Almanlar için casusluk yaptığı suçlaması onun için dönüm noktası olmuştu.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonu Avusturya-Macaristan'ın ye-

nilip parçalanmasını ve Yahudi cemaati için bir ayrım noktasını beraberinde getirdi. Kısa ömürlü Avusturya Cumhuriyeti'nin kuruluşu Yahudilerin kalkınmasını sağlayan imparatorluk uzlaşımını paramparça etti. Küçük Popper okula gitmeye başladığında anti-Semitizm daha da açık ve habis bir hal almıştı. Yüzeysel olarak Viyana ışıltılı, kültürlü, kozmopolit, *fin d'empire* görüntüsünü sürdürüyordu. Ama siyaseti nefrete gebeydi. Şehre, liderlerinin çoğu Yahudi olan sosyalistler egemen olsa da taşrada Katolik, Hıristiyan-Sosyalist, pan-Alman partiler hüküm sürüyordu ve anti-Semitizm bu partilerde çok olağandı.

Savaş, şehrin Yahudi nüfusunu üçte bir oranında arttırmıştı; yine Doğu'dan göçmenler geliyordu – bunlar orta sınıfın asimilasyoncu idealine yine yabancıydı. Ama Avusturya ve Viyana doğum sancıları içindeydi. Viyana'dan kaçan ünlü İbranice alimi N.H. Tur-Sinai atmosferdeki değişimi yaşamıştı:

> Savaş şehrin ve yerel Yahudi cemaatinin *raison d'être*'ini değiştirmişti; artık ciddi ve inatçı bir sorun teşkil edenler sadece yeni gelenler değildi, bütün Viyana Yahudileri de bir bakıma göçmen olmuşlardı... Artık Yahudilerin siyasi temeli yıkılmıştı. Avusturyalılara gerek yoktu; şimdi sadece Almanlar vardı.

Çeşitli uluslardan oluşan imparatorluğun yıkılması ve müstakil ulus-devletler şeklinde yeniden kurulması kültürel görünmezlik pelerinini yırtmış, aniden "Alman" ülkesine dönüşen bir yerde Yahudileri cascavlak ortada bırakmıştı. Robert Wistrich, yaklaşmakta olan felaketi gayet iyi özetliyor: "[İmparator Franz Josef'in] ölümüyle, barbarlığın baraj kapakları ardına kadar açılacaktı."

Yahudi entelektüellerin tepkileri farklı farklıydı. Kimi göç etti; kimi sosyalist ya da komünist yeraltı örgütlerine katıldı; kimi Siyonizme ilgi duymaya başlayıp Yahudiliğini yeniden keşfetti. Çoğunluğu Viyana toplumundaki yerlerinden öyle emindi ki kişisel tehlike altında olduklarını kabullenemiyorlardı. Bazıları hükümetin Katolik muhafazakârlığını bile destekliyordu – "ehveni şer" diyerek. Buna ilaveten, Malachi Hacohen'in de-

yimiyle "tümüyle liberal ve çoğulcu bir 'Avusturya fikri'ne özlem" vardı, ama bu fikir çoğu Yahudiyle bazı Joseph'çi bürokratlar dışında kimsenin zihninde kendine yer bulamamıştı. Wittgenstein'lar "kimse bize dokunamaz" kategorisine giriyorlardı. Karl Popper ise memlekette kalmanın imkansız olduğu, yurtdışına gitmekten başka seçenek kalmadığı sonucuna varmıştı. "Avusturya fikri"ni de kendisiyle birlikte sürgüne taşıdı ve örnek toplum görüşünü bunun üzerine kurdu. Hacohen onun "hayatının sonuna kadar asimile olmuş, ilerici bir Yahudi olarak kaldığına" inanıyor. Popper'in kendisi bu tanımı kabul etmezdi. Onu Yahudi olarak tanımlamak içindeki güçlü muhalefeti açığa çıkarırdı. Yine de onu Avusturya'daki kariyerinden akademik sürgüne savuran Yahudiliğiydi; geri döndüğünde takipçilerine kanıtlayacak çok şeyi vardı, ama bunu yapacak zamanı azdı. H3 vitrine çıktığı ilk yerlerden biri olacaktı.

10

Popper Mein Kampf'*ı Okuyor*

Protestan, yeni evanjelik ama Yahudi kökenli.
–POPPER

Bitmeyen Arayış'ta Karl Popper şöyle yazmıştı: "Babam iyice düşünüp taşındıktan sonra çoğunluğunu Hıristiyanların oluşturduğu bir toplumda yaşamanın mümkün olduğunca az rahatsızlık verme –yani asimile olma– zorunluluğunu da beraberinde getirdiğine karar vermişti." Karl'ın babası Simon Bohemya'dan gelmişti, anneannesiyle dedesi ise Silesia (şimdi Polonya sınırları içinde) ve Macaristan doğumluydu. Bu bölgelerdeki Yahudiler, İmparatorluğun Yahudi tebası içinde en Almanlaşmış olanlardı. Malachi Hacohen, Viyana'ya geldikten sonra var olan kültürü nasıl benimsediklerini anlatıyor: "Çocuklarını Alman eğitim kurumlarına gönderdiler, beyaz-yakalı büro işlerine atıldılar ve Viyana'nın mesleki elitini dönüştürdüler." Popper'in babası bu eğilimin bir numunesiydi, Viyana'nın son liberal belediye başkanı Raimund Grübl'ün (Karl *Raimund* Popper ismi buradan geliyor) avukatlık bürosuna ortak olmuştu. Popper'in annesi Jenny Schiff, Viyana'nın Yahudi *haute burgeoisie* sınıfındandı. Hacoher onların "Viyanalı liberaller tarafından el üstünde tutulan *Besitz* (mülk), *Recht* (kanun) ve *Kultur* (kültür) erdemleri"ni bünyesinde toplamış bir hane teşkil ettiklerini düşünüyor.

Popper'in anababasının Katoliklik yerine Protestanlığa geç-

me tercihi, din değiştiren pek çok Yahudi'yle paylaştıkları bir tercihti: belki de Protestan iş ahlakı ve bireysel vicdan üzerindeki vurgu bu yeni inançta kendilerini daha rahat hissetmelerini sağlıyordu; belki de başat din olan Katolikliği seçmek çok daha büyük bir ihanetti.

Popper'in Yahudi atalarıyla ilişkisi ne durumdaydı peki? 1936'da Avusturya'dan ayrılmak için İngiltere'deki Akademik Yardım Konseyi'ne başvurduğunda kendisini "Protestan, yani evanjelik ama Yahudi kökenli," diye tanımlamıştı. Onun adına dini topluluklarla bağlantıya geçilmesini isteyip istemediği sorusuna, Ortodoks Yahudi hanesinin karşısına gayet net bir "HAYIR" yazarak cevap vermişti. Konumunu iyice açıklığa kavuşturmak için kelimenin altına iki çizgi çekmişti.

Ama Yahudi olmayı, insanın asla çıkamayacağı bir kulübe üye olmasına benzetenler haklıydı. Kendi hisleri ne olursa olsun Karl Popper, Yahudi olsun olmasın kendi kökeninden gelen insanların ilgisinden kurtulamadı. Mesela 1969'da *Yahudi Yıllığı*'nın editöründen, Profesör Karl Popper'in "hayatın her alanında yükselmiş Yahudiler'in tanıtıldığı Kim Kimdir" bölümünde yer almak isteyip istemediğini soran bir mektup almıştı. Popper buna cevaben, Yahudi kökenli olduğunu ama ailesinin kendisi doğmadan seneler önce vaftiz olduklarını; kendisinin de doğumunda vaftiz edildiğini ve Protestan olarak yetiştirildiğini belirtmişti. Şöyle devam ediyordu:

> Ben ırka inanmam; her türlü ırkçılık ya da milliyetçilikten nefret ederim; asla Yahudi inancı taşımadım. Dolayısıyla kendimi Yahudi olarak görebilmek için hiçbir dayanağım yok. Azınlıklara yakınlık duyarım; ama bu tutumum yüzünden Yahudi kökenli olduğumu vurgulamış olsam da kendimi Yahudi kabul etmiyorum.

Yine de Yahudiliğinin hep bilincindeydi. 1984'te İsrail'in Araplara karşı uyguladığı politikayı sertçe eleştirirken, "Kendi kökenimden utanç duyuyorum" demişti. Seçilmiş halk kavramı "şeytani"ydi.

Popper, Yahudilerin hem Yahudi kalıp hem de Alman ola-

rak kabul göremeyeceğini düşünüyordu ve babasının din değiştirme kararını savunmuştu:

> Bu, örgütlü Yahudiliğe hakaret demekti. Aynı zamanda korkak, anti-Semitizmden ürken bir adam olarak aşağılanmak anlamına geliyordu. Ama aslında anti-Semitizm Yahudi olsun olmasın herkesin korkması gereken bir melanetti ve onu tahrik etmemek için ellerinden geleni yapmak bütün Yahudi kökenli insanların göreviydi: dahası Yahudilerin çoğu diğer insanlarla kaynaşmıştı. Asimilasyon işe yaramıştı. Doğrusu, ırksal kökenleri yüzünden aşağılanan insanların bundan gurur duyduklarını söyleyerek tepki vermesi anlaşılır bir şeydir. Ama ırksal gurur, ırksal nefret tarafından körüklenmiş olsa bile, sadece aptalca değil yanlıştır da. Her türlü milliyetçilik ve ırkçılık kötüdür, Yahudi milliyetçiliği de istisna değildir.

Yahudilerin, anti-Semitizm ve genelgeçer toplumun dışında kalma suçlarından kendi paylarına düşeni yüklenmeleri ge-

1930'ların başında Viyanalı bir orta okul öğretmeni olarak Popper. Çocukların kendi kendilerine düşünmesine izin veren radikal yaklaşımla eğitilmişti. Daha önce çocuklar sadece ezberle öğrenirdi.

rekiyordu. Karl Kraus'un yaklaşımı da böyleydi: Yahudiler kendilerine dayattıkları kültürel ve sosyal gettodan çıkmalıdır; böylelikle kurtulacaklardır.

Aslında tam asimilasyon, Herzl'in toplu vaftiz töreni kadar hayali bir şeydi. Popper'in, Franz Josef'in yönettiği imparatorluğa duyduğu saygıdan kaynaklanan alternatif bir görüşü vardı. Popper bunun, çeşitliliği barındırabilecek liberal kozmopolit bir toplum projesi olduğunda ısrarlıydı. On farklı dili konuşan askerleriyle Avusturya-Macaristan Ordusu bu liberalizmin canlı bir örneğiydi. Tarihi gerçek daha farklıydı: Franz Josef'in hükümdarlığı, bastırmaya çalıştığı ama bastırmayı başaramadığı yerel, etnik milliyetçiliklerin yükselişi yüzünden tehdit altındaydı. Bu tür milliyetçilikler doğaları itibariyle dışlayıcıydılar – "yabancılar" hoş karşılanmıyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın ortasındaki ve güneyindeki devletlerin kurulmasıyla vahşi milliyetçilik gemi azıya almıştı. Popper, başkalarının gözünde Yahudi olduğu için şahsen tehlike altında olduğunu anladı. Hitler iktidara ancak 1933'te gelecek, Avusturya'yı da 1938'de işgal edecekti ama Orta Avrupa'da Yahudiler için yaratılan sorunları gören Popper daha o zamanlarda kasvetli öngörülerde bulunmuştu: "1929'dan itibaren Hitler'in yükseleceğini tahmin ediyordum; Avusturya'nın Hitler tarafından öyle ya da böyle ele geçirileceğini tahmin ediyordum ve Batı'ya karşı savaş açılacağını tahmin ediyordum." Gerçekten de ileriyi görmüştü. *Mein Kampf*'ı okumuş ve ciddiye almıştı. Popper bir yandan ortaokul öğretmenliği yapıp bir yandan da *Logik der Forschung*'u *(Bilimsel Araştırmanın Mantığı)* bitirmeye çalışırken Viyana sokaklarını "Nazi Swastikaları takan gençler ele geçiriyordu. Nazi şarkıları söyleyerek kaldırımlarda yürüyorlardı." Goering'in "kültür" kelimesini işittiğinde silaha davrandığı anekdotuna benzeyen, Hitler'in Almanya'da iktidara geçmesinden hemen önce meydana gelmiş bir olayı anlatmıştı Popper. Nazi üniforması giymiş, silah taşıyan Carinthia'lı bir delikanlıyla karşılaşmıştı. "Bana, 'Ne, tartışmak mı istiyorsun? Ben tartışmam vururum,' dedi." Popper, *Açık Toplum*'un tohumlarını belki de bu olayın attığını düşünüyordu.

1930'larda Avusturya Yahudi cemaati üzerinde baskılar iyice arttı. Sınırın öte yanında Hitler iktidardaydı. İçeride, dinci-korporatist devlet artan ayrımcılığa nezaret ediyordu. Robert Wistrich'in gözlemleri şöyleydi:

> Yahudiler ister zengin ister fakir sınıfa ait olsun, ister getto-da otursun ister Burgtheater'in sahnesine çıksın, ister Yahudiliklerine sahip çıksın, ister asimilasyonlarıyla –bireysel konumları ne olursa olsun– gösteriş yapsın Viyanalı anti-Semitler için daimi bir eleştiri nesnesi olmaktan kurtulamıyorlardı. Bir Yahudi hangi mesleği seçerse seçsin önyargı ve düşmanlıkla karşılanıyordu.

Avusturya Nazi Partisi üniversite hayatı üzerinde denetim kurmuştu; Nazi öğrenciler, üniversiteleri Yahudiler için girilmez bölge haline getirmek amacıyla şiddet uyguluyorlardı.

Daha kötü günlerin eli kulağındaydı. Ama o günler gelmeden Karl Popper Avrupa'dan çok uzakta olacaktı. Avusturya'da akademik kariyer kapısı kilitliydi ve anahtar Nazilerin elindeydi – hem de tam Popper'in ortaokul öğretmenliğini geride bırakma umutları beslediği sırada. Gittikçe kötüleyen atmosfer onu, mesleğini yeni bir rotaya sokacak bir tercih yapmaya itti ve bakış açısının ayrılmaz bir parçası olan akademik hayattan dışlanmışlık hissine kapılmasına neden oldu. Bu kıyıda kalma hissinin yarattığı kırgınlık, 25 Ekim 1946'daki Ahlak Bilimi Kulübü toplantısında ortaya çıkacaktı.

11

Ne Yahudi!

Her türlü gerekçeyi tüketmişsem, küreğim dipteki kayaya vurup eğrilmiş demektir. O zaman "Yaptığım budur işte" demeye meylederim.

–WITTGENSTEIN

Hem Popper'e, hem de daha geçerli olarak Wittgenstein'a yöneltilebilecek bir suçlama varsa o da yazılarında Yahudi olarak kendilerinden nefret etmeleri hatta anti-Semitizmleridir.

Popper dışsal şeylerle, sosyal ve politik dünyayla, Yahudi halkının buradaki yeriyle uğraşırken Wittgenstein bekleneceği üzre –kendine ve başkalarına ait– içsel şeylere odaklanmıştı. Yahudiliğin düşünceyi denetleyen bir mekanizma olduğu fikri onu endişelendiriyordu. Yahudilerin bünyevi olarak belli bir biçimde düşündükleri mefhumu, kendine uyguladığı daimi işkencenin bir unsuruydu ve (ayrılmaz bir parçası olan) "Yahudiliği" kısıtlayan ya da çarpıtan bir mekanizma olarak tanımlıyordu.

1930'larda aniden Yahudi olduğunu öğrenmesinin onda nasıl bir etki yarattığını anlamak kolay değil zira ailesi Yahudiliklerini geride bırakmak için epeyce uğraşmıştı. Babasının dedesinin adı Moses Maier'di ama aile 1808'de –Hesse'de, Moses Maier'in kahyalığını yaptığı prenslik ailesi Sayn-Wittgenstein'lardan esinlerek– Wittgenstein soyadını almıştı. Ludwig'in bu prenslik ailesinin varislerinden biri olduğunu düşünenler yanılıyordu. *The Times* anma yazısında, onun Avusturya'nın ta-

nınmış bir ailesinden geldiğini belirtmişti: "ataları arasında Napolyon'a karşı savaşan Prens Wittgenstein vardı."

Ludwig'in babaannesiyle dedesi Protestanlığa geçmişlerdi. Annesinin ailesinin Yahudi tarafı uzun zaman önce Hıristiyanlığı kabul etmiş, Hıristiyanlarla evlenmişlerdi; annesi Roma Katoliğiydi, Ludwig de öyle vaftiz edilmişti. Ortodoks Yahudi anlayışına göre Wittgenstein'ın anneannesi Marie Stallner Yahudi soyundan gelmiyordu, Wittgenstein'ın kendisi de – ama ileride de göreceğimiz gibi bu onu Nazilerin pençesinden uzak tutamayacaktı. Ludwig'in aile geçmişini ve vaftiz oluşunu göz önünde bulunduran, Cambridge'deki Rusça öğretmeni Fania Pascal onu Yahudi olarak tanımlamıyordu. Pascal, Ukrayna'da bir Yahudi çocuğu olarak Slav anti-Semitizmin bütün baskısını yaşamış ve anneannesinin Ludwig için "Ne Yahudi!" diyeceği yorumunu yapmıştı.

Ludwig'in, abla ve ağabeylerinin Yahudi miraslarını nasıl değerlendirdikleri yoruma açık bir konu. Ergen Ludwig ve ağabeyi Paul'ün Viyana'daki "sınırlı" bir atletizm kulübüne girmek istemelerinin hikayesi bir başlangıç olabilir. Ludwig zararsız bir yalan söyleyerek kulübe girebileceklerini düşünmüş; Paul onun gibi düşünmüyormuş. Başka bir kulüp bulmuşlar. Bu hikaye doğruysa, Almanların Avusturya'yı işgalinden, *Anschluss*'tan hemen sonra Paul'ün "dehşetten bembeyaz" kesilmiş vaziyette kızkardeşlerine "Biz de Yahudi sayılıyoruz," demesini nasıl açıklamalı? Korkmakta haklıydı. Almanya'da Nürnberg Kanunları çoktan üç yılını doldurmuştu: bu kanunlar Yahudi sınıfına girenlerin yurttaşlık haklarını (onları Alman uyruğunda bırakarak) ellerinden alıyordu. Kanunlar, Yahudi konser piyanistlerinin konser vermesini de imkansız kılıyordu. Paul, yasaklı piyanistlerin bazılarını tanıyor olmalıydı. Viyana ve Prag iş arayan Alman Yahudisi müzisyenlerle doluydu. Ama atletizm kulübündeki gerçekçi yaklaşımı düşünüldüğünde, bu hayreti tuhaf görünüyor.

Bir başka anekdota bakılırsa, Ludwig'in Milly halası, Louis amcasına, "kendilerinin Yahudi kökenli olduğu dedikodularının doğru olup olmadığını sormuş. 'Pur sang [saf kan], Milly,' demiş amcası. 'Saf kan'." Daha sonra, Milly'nin torununun, ai-

lenin Yahudiliğiyle ilgili görüşü onlar için büyük önem arzedecekti.

Şimdi de Ludwig'in kendisine bakalım. Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında, gönüllü olarak orduya katıldığında, karamsar bir havayla şöyle yazmıştı: "Bu sene olmasa da önümüzdeki sene yenilebiliriz, yenileceğiz. Irkımızın yenik düşeceği fikri beni çok mutsuz ediyor, zira tam manasıyla Almanım."

Bu hikayeler, Wittgenstein'ların Katolik-Hıristiyan Viyana toplumuyla derinlemesine kaynaştıklarını, Yahudi kökenli olduklarının farkında olmalarına rağmen bunun hayatlarında hiçbir rolü olmadığını gösteriyor. Bunu açıktan açığa inkâr etmeseler de -gerçi Ludwig bir noktada inkâra çok yaklaşıp kendini suçlu hissetmişti- anlaşılan kendileri için bile görünmez bir hal almış.

Maksadımız onları eleştirmek değil. Yahudi olan Paul Engelmann, Wittgenstein'ın 1938'e kadar Yahudi atalarından haberdar görünmediğine inanıyordu: "Wittgenstein'ın takdir ettiği Otto Weininger ve Karl Kraus gibi insanlarda Yahudi bir çevrenin etkilerini seçmek mümkündü ve kendileri de kuşkusuz bunun farkındaydı. Ama Wittgenstein'ın ataları onu bu şekilde etkileyemeyecek kadar gerilerde kalmış ve *Anschluss*'a (Birleşme) kadar enikonu unutulmuşlardı."

Ama onu Birinci Dünya Savaşı'ndan beri tanıyan Engelmann'a nasıl bir izlenim verirse versin Ludwig'in kendisi 1930'larda Yahudiliğinin çarpıcı bir biçimde açığa çıkışını tecrübe etmişti. Bu dönemde Yahudilik üzerine düşüncelerini yazmış ve 1931 ila 1937 yılları arasında günahlarını sıralayan bir "itiraf-name" kaleme alıp seçtiği arkadaşlarıyla ahbaplarına onları irkiltmek pahasına, zorla okumuştu. "Günahlar"ından biri herkesin dörtte bir Yahudi olduğuna inanmasına göz yummasıydı, halbuki dörtte üç Yahudiydi. Yüzeysel olarak bakıldığında, başka biri (mesela T.S. Eliot) tarafından söylenmiş olsa aşağıdaki düşünceler doğrudan doğruya ani-Semitik kabul edilebilir:

> Yahudilerin ketum ve kurnaz mizacının, uzun zaman maruz kaldıkları zulümlerden kaynaklandığı söylenmiştir zaman zaman. Bu doğru değil kuşkusuz; öte yandan bütün bu

> zulümlere karşı varlıklarını sürdürebilmelerinin tek sebebi öyle bir ketumluğa meyilli olmalarıdır.
> Avrupa halklarının tarihi içinde, Yahudilerin tarihine Avrupa meselelerine müdahaleleri ölçüsünde yer verilmez çünkü bu tarih içinde onlar bir nevi hastalık, bir anormallik olarak görülmüşlerdir ve kimse bir hastalığı normal hayatla aynı seviyeye koymak istemez... Şöyle diyebiliriz: insanlar bu tümörü, ancak vücutlarına dair bütün hisleri değişirse vücutlarının bir parçası kabul edebilirler (yani vücutları için duydukları milli duygular değişirse). Öte yandan yapabilecekleri en iyi şey buna katlanmaktır. Tek bir adamın böylesi bir hoşgörü göstermesi ya da böyle şeyleri görmezden gelmesi beklenebilir ama bir milletten bu beklenemez çünkü bir milleti millet yapan böyle şeyleri görmezden gelmemesidir.

Wittgenstein aynı zamanda kendisini sadece "türeterek", yani başkalarının (Yahudi olmayanların) özgün fikirleri üzerinden düşünmekle suçluyordu. Ona göre bu Yahudilere has bir şeydi: "en büyük Yahudi düşünürleri bile (mesela ben) yetenekli olmaktan öte geçemez," diyordu. Yahudi kafa yapısı üzerine başka genellemelerde de bulunmuştu. Cambridge'li arkadaşı Maurice O'Connor Drury'yle dini duygular üzerine konuşurken, kendisinin "%100 İbrani" düşüncelere sahip olduğunu belirtmişti.

Wittgenstein, Yahudi olmanın ne manaya geldiğine kafa yorarken Alman gazeteleri ve radyo yayınları Hitler'in nutuklarıyla doluydu. Wittgenstein'ın biyografisini yazan Ray Monk, yukarıdaki pasajları alıntılarken, büyük bir rahatsızlıkla şu gözlemde bulunuyor: "Wittgenstein'm Yahudilik hakkındaki sözlerinde insanı afallatan, anti-Semitizm dilini –hatta sloganlarını– kullanmasıdır... Hitler'in en aşağılayıcı iddiaları... bütün o saçmasapan sayıklamaları Wittgenstein'ın 1931'deki düşünceleriyle paralellik arzeder." Wittgenstein'ın saçmasapan sayıklamaları arasında Yahudilerin, ulusun kanındaki tehlikeli mikroplar olarak tanımlanması da vardı. Anlaşılan Wittgenstein için –Kraus ve Popper'in görüşlerinin aksine– Yahudilerin asimile olması imkansızdı ve böyle bir teşebbüste bulunmaları ancak evsahibi

kültür için tehlike oluşturabilirdi: bu tam da Nazilerin Nürnberg Kanunları'nın temelinde yatan düşünce tarzıydı.

Yine de Monk, Wittgenstein'la *Mein Kampf* arasına mesafe koymuştur: Wittgenstein'ın Nazi dilini kullanması kendisi için yeni bir başlangıç yapmaya çalışırken "bir tür metafordu". Wittgenstein iki itirafnamesi arasında Sovyetler Birliği'ne gitmişti; orada yaşamak, üniversitede ya da işçi olarak çalışmak gibi fikirleri vardı. Yahudilik hakkındaki keskin fikirleri, Sovyetler Birliği seyahati ve itirafnameler, Ray Monk'un arınma süreci dediği şeyin –dipteki kayaya ulaşıp onun üzerine yeni bir şey inşa etme ihtiyacının– parçalarıydı. Wittgenstein, çürümenin ve eski düzenin kökü kazınmak isteniyorsa böyle bir sürecin siyasette de gerekli olduğuna inanıyordu. Stalin'in Sovyetler Birliği'ni temelden yeniden yapılandırma yolundaki amansız gayretiyle de bu yüzden empati kurmuştu. Fania Pascal'a sarfettiği, onun da çok irkiltici bulduğu bir söz geliyor insanın aklına: (zihinsel) budanmanın onu daha sağlıklı kıldığını söylemişti. Ancak dalları kesilerek sağlığına kavuşturulabilecek bir ağaç gibiydi.

Anschluss'tan iki gün sonra Adlof Hitler. Heldenplatz'da "tarihe bildiriyor" –herhangi bir yerde toplanmış en büyük Avusturyalı kalabalığına hitap ediyor.

Verzeichnis über das Vermögen von Juden

12 Mart 1938'deki Anschluss*'un ardından, Wittgenstein'ın ablası Hermine'in yaptığı zorunlu mal beyanı. Nazi hükümeti, Wittgenstein'lar Yahudi olduğu için bunu talep etmişti. Ama Hermine bu belgeyle birlikte, ırksal sınıflandırma değişikliği talep etmişti.*

Wittgenstein'ın Yahudilik hakkında söylediklerinden pişman olduğunu ya da fikrini değiştirdiğini gösteren bir işaret yoktur. Zira imgeler benzese de kendi düşüncelerinden çıkarttığı hisse *Mein Kampf*'ın sonuçlarına hiç benzemiyordu. Onun çıkarttığı netice "Nasıl yaşamalıyız?" sorusuna verdiği cevapla tutarlılık arzediyordu. Yahudi özellikleri kötüye yönelik bir güç olarak düşünülmemeliydi. Yahudilerin tek kabahati kendi gerçek mizaçlarının farkına varamamak olabilirdi. Dürüstlük insanın kendi sınırlarını kabullenmesini gerektiriyordu.

Bu düşüncelerin dindar bir Yahudi olarak yaşamakla değil Yahudi ırkından olmakla ilgili olması manidardır. Çok sonra, 1949'da Wittgenstein, O.K. Bouwsma'ya "modern Yahudiliği anlamadığını söyledi. Artık kurban kesilmediğine göre geriye pek bir şey kalmamıştı. Sadece dualar, biraz da şarkı."

Yahudi kökenli oldukları için Popper de Wittgenstein da kuşkusuz Almanya'nın 12 Mart 1938'de Avusturya'yı işgal etmesinden fazlasıyla etkilenmişlerdi. İki gün sonra Hitler eski imparatorluk sarayı Hofburg'un balkonuna çıktı ve Heldenp-

latz, yani Kahramanlar Meydanı'nda toplanmış yüzbinlerce coşkulu Viyanalı –söylenenlere göre tarihteki en büyük Avusturyalı kalabalığı– tarafından sevinçle karşılandı. Onlara şöyle dedi: "Führer ve Alman ulusunun Başbakanı olarak, memleketimin Alman Reich'ına katıldığını tarihe bildiririm."

Anschluss Wittgenstein'ı ailesindeki Yahudilik gerçeğiyle yüz yüze getirecek, onu Berlin'deki yüksek rütbeli Nazilerle görüşmeye mecbur bırakacaktı.

12

Küçük Luki

Reichsführer'in yanından geliyorum: Führer, Yahudilerin fiziksel olarak ortadan kaldırılmasını emretti.

–SS-OBERGRUPPENFÜHRER
REINHARD HEYDRICH

... son bir iki ayın büyük gerginliği. (Bizimkiler Viyana'da, başları büyük dertte.)

–WITTGENSTEIN

1938 Haziranında, Karl Popper Yeni Zelanda'daki akademik hayatın gündelik hüsranlarına yavaş yavaş alışmaktayken, Ludwig Wittgenstein ablalarını ve diğer aile efradını SS'in elinden kurtarmak için Berlin'de pazarlık yapıyordu.

Nürnberg Kanunları'nın Almanya'da 1935'ten itibaren yürürlüğe girmiş olmasına ve Avusturya'nın Nazi yanlısı faaliyetlerin pençesinde olmasına rağmen, anlaşılan Wittgenstein'lar kendilerini tehlike içinde hissetmemişlerdi. Belki de gündelik hayatlarında Yahudi kökenlerinin farkında değillerdi. Belki de bunu inkâr ediyorlardı. Belki Viyana toplumundaki görünüşte dokunulmaz konumlarına güveniyorlardı – 1920'de Ludwig'in mütevazı köy okullarında öğretmenlik yapacağını duyan Paul ağabeyi çok sarsılmış ve ona şu satırları yazmıştı: "Avusturya'da yegâne taşıyıcısının bizler olduğumuz soyadımızın inanılmaz şöhreti, babamızın, Louis dayının, Clara teyzenin muaz-

zam muhitlerini, Avusturya'nın her yerinde sahip olduğumuz mülkleri, çeşitli hayır işlerimizi unutma..."

Nazilerin Almanya'yı ele geçirmesinin doğuracağı sonuçları düşünen Wittgenstein en kötüsünü önceden bilmişti: "Bir ülkenin hükümetini bir grup gansterin ele geçirmesi ne demektir bir düşünün. Karanlık çağlar geri dönüyor. İnsanların cadılar gibi diri diri yakılması türünden dehşet verici şeyler görürsek şaşmayın." Ama bu karamsar tahminlere rağmen bu durumun Avusturya üzerinde yaratacağı etki onu endişelendirmemişti. Linz lisesinde kendisinden iki sınıf küçük, on dört yaşındaki Adolf Hitler'in daha büyük bir Almanya'ya bağlılığını göstermek için yakasına peygamber çiçeği taktığını, Reich'ın kırmızı, siyah, sarı bayrağını salladığını ve bir Alman selamı olarak arkadaşlarına *"Heil"* diye bağırdığını hatırlamıyordu belli ki. Bu yüzden de gazetelerde yer alan Almanya'nın memleketine birliklerini yollamak için hazır beklediği söylentilerini gülünç bulmuştu: "Hitler Avusturya'yı istemez. Avusturya onun hiç işine yaramaz."

Kâhinliği filozofluğu kadar iyi değildi. Bu fikrini *Anschluss*'un hemen arifesinde dile getirmişti. Ama ertesi gün Drury ona Hitler'in gerçekten de Avusturya'yı işgal ettiğini söylediğinde Wittgenstein, "hayrettir, pek öyle canı sıkılmış görünmedi. Ona ablalarının tehlike altında olup olmadığını sordum. 'Öyle saygınlar ki kimse onlara dokunmaya cesaret edemez,' [dedi]". Ağabeyi Paul'ün yirmi yıl önce Wittgenstein'ların Avusturya toplumundaki konumuna dair yaptığı gözlemin bir yankısıydı bu. Halbuki Wittgenstein içten içe göründüğünden çok daha fazla endişeleniyordu.

Viyana'da –Paul'ün büyük bir şokla artık Yahudi sayıldıklarını öğrenmesiyle– gerçek hızla su yüzüne çıktı. Başkaları da onları öyle görürse büyük tehlike altına gireceklerdi. Avusturya Yahudilerine karşı hemen zulüm başladı, hatta Almanya'dakinden bile daha büyük bir hızla – sanki Avusturyalılar kaybettikleri zamanı telafi etmeye çalışıyorlardı. Hitler'in Heldenplatz konuşmasından iki gün sonra Yahudi memurlar ve hakimler işlerinden atılmış, başlıca sanayiciler öldürülmüş, doktorlarla

avukatlar, kendilerini taciz eden muzaffer kalabalıkların önünde *Anschluss* karşıtı sloganları diş fırçalarıyla kaldırımlardan temizlemeye zorlanmıştı. Yahudilerin apartmanları, dükkanları ve firmaları yağmalanmıştı.

"Kimsenin kurtuluşu yoktu," demişti bütün bunlara şahit olan Britanyalı Norman Benwitch, "dünyanın en kültürlü Yahudi topluluklarından biri, Avrupa'nın en büyük üçüncü Yahudi cemaatini öyle bir barbarlık, zulüm ve ümitsizlikle karşı karşıya kalmıştı ki. Onları kabul etmesi mümkün olan ülkelerin konsoloslukları önünde uzun kuyruklar oluşuyordu. Kilometrelerce uzayan bu kuyruklarda bekleyenler sürekli tacizlere maruz kalıyordu."

Nisanda, Hitler'in birleşmeyi oldu bittiye getirmesinin ardından yapılan oylamada Almanya'yla birleşmenin yüzde 99.71'le onaylanması Avusturyalıların hislerini gayet iyi yansıtıyordu. Yine de referandum kampanyasının ve oy kullanma işleminin yaygın Nazi baskısı altında gerçekleştiği ve Katolik Kilisesinin takipçilerini Anschluss'u "milli vazife" gereği desteklemeye zorladığı göz ardı edilmemeli. Oylamadan kısa süre sonra Goering Viyana'nın dört yıl içinde *"judenrein"* (Yahudilerden temizlenmiş) olacağını ilan etti: "Gidecekler." Ama Hitler'in doğum yeri olan Linz'deki Yahudiler derhal tahliye edileceklerdi.

Bu safhada Nazi politikası Yahudileri göç etmeye zorlamaktı. Yahudilerin maruz kaldığı baskılar kaçanların sayısından da belli oluyordu. Mart ayındaki *Anschluss*'tan Kasımda Yahudilere karşı girişilen *Kristallnacht* saldırılarına kadar elli bin Yahudi Avusturya'dan, yani yeni adıyla Ostmark'tan kaçmıştı. 1939 Mayısına gelindiğinde Avusturya Yahudilerinin yarısından fazlası gitmişti.

Nazi ekonomisi için göç, Yahudilerin paralarına el koyarak Reich'ın kasalarını doldurmak anlamına da geliyordu. Bunu amaçlayan yeni otoriteler hızla harekete geçmişti. Goering Yahudi teşebbüslerinin kayda geçirilmesini emretti: mülkler hariç, hesaplanan rakam iki milyar iki yüz elli milyon Reichsmark'tı. 14 Nisandan başlayarak bir göç vergisi, *Reichsfluchtsteuer* yürürlüğe kondu; buna göre vergiye tabi bütün malların yüzde

yirmi beşi talep ediliyordu. Göçmenler, göç ettikten sonra Reich'ın düşmanı sayılıyor ve geriye kalan mallarından 5000 Reichsmark'ın üzerinde olanlara el konuyordu. 27 Nisandan itibaren 5000 Reichsmark'ı geçen her türlü sermayenin, Nazilerden kaçırılmasını engellemek için bildirilmesi gerekiyordu.

1938 Kasımında *Kristallnacht* gerçekleşti, Alman yetkililerin 15.000 Polonyalı Yahudiyle birlikte Alman-Polonya sınırına bıraktığı bir ailenin Polonya Yahudisi oğlunun Paris'teki bir Alman diplomatı öldürmesinin "intikamı"ydı." Büyük Almanya"da Nazi Partisinin tetiklediği şiddet eylemlerinde Yahudi dükkanları, sanayi tesisleri, sinagogları ve kurumları yerle bir edilmiş, parti liderlerinin işin fazla ileri gittiğini düşünmesiyle de bu eylemlere son verilmişti. Avusturya'daki hasar 4 milyon dolar olarak tahmin ediliyordu. Üstüne üstlük Avusturyalı Yahudilerin, Reich'ın Yahudi cemaatine dayattığı cezayı, *Judenvermögensabgabe*'yi –5000 Reichsmark üzerindeki servetlerin yüzde 20 ila 25'ini– de ödemeleri gerekiyordu. Göç vergisi ve ceza 2 milyar Reichmark getirmiş ve hepsi silaha yatırılmıştı.

Paul'ün endişelerine rağmen, Ludwig'in ablaları Hermine ve Helen kendilerini Viyana Yahudi cemaatinden güvenli bir uzaklıkta hissetmiş olabilirler. Zira bu cemaatin meseleleriyle hiç alakaları yoktu. Aile politikası tam asimilasyondu –Ludwig'in baba tarafından dedesi Hermann Christian on bir çocuğunun Yahudilerle evlenmesini yasaklamıştı. Ancak Ludwig'in babası Karl –Roma Katolikliğini kabul etmiş bir aileden olmasına rağmen– yarı-Yahudi bir kadınla evlenerek ona karşı gelmişti. Sonuçta Karl'ın çocukları görünüşte olmasa da soy itibariyle kısmen Yahudiydi. 31 Mayıs 1938'den itibaren Avusturya'da yürürlüğe giren Nürnberg Kanunları her türlü dokunulmazlık hissini yıkmaya yeterdi. (Bir Amerikalıyla evlenmiş olan Margarete güvendeydi. Savaş yıllarını New York'ta geçirmiş, büyük oğlu Thomas Stratejik Hizmetler Bürosunda ajan olarak çalışmış, küçük oğlu John ise Kanada askeri istihbaratında görev almıştı.)

Hitler, 1935 Eylülünde Nürnberg'de yapılan parti kongresinden sonra düzenlediği özel bir toplantıda Reichstag'a Nürn-

berg Kanunları'nın amacının, Alman *Volk*'unun Yahudi halkıyla sürdürülebilir ilişkiler kurmasını sağlayacak yasal bir rejim kurmak olduğunu söylemişti. Bu rejim Reich yurttaşlığı diye bir kavram getiriyor ancak bunu Alman Yahudilerinden esirgiyordu. Onlar kendi ülkelerinde yabancı, sivil hakları olmayan uyruklar haline getiriliyordu; sadece Almanlar ya da onlarla kan akrabalığı olanlar yurttaş, *Reichsbürger* sayılıyor, siyasi ve sosyal haklardan yararlanabiliyorlardı. Tarihsel açıdan bu kanunların Yahudi özgürleşmesini iptal ettiği söylenebilir. Alman kanının saflığının Alman *Volk*'unun devamı için şart olduğu ilan edilerek Almanlarla Yahudiler arasında evlilikler ve evlilik dışı ilişkiler de yasaklanmıştı. Bu prensipler *Anschluss*'tan sonra Wittgenstein'lar için kahredici bir önem taşıyacak soruyu gündeme getiriyordu: kim Yahudi sayılıyordu? Bu sorunun yanıtının bulunması, Hitler'in konuşma metnine nihai şeklinin ancak konuşmadan hemen önce verilebilmesine neden olacak kadar gecikmişti.

Kilit mesele, soy itibariyle kısmen Yahudi olan –Nazilerin "Mischlinge" yani karışık ırk dedikleri– Almanların statüsüydü. Ağı olabildiğince geniş tutmak isteyen Nazi Partisi ve pratik sebeplerle ağı daraltmak isteyen bürokrasi arasındaki çekişme bir dizi ek kararnameyle çözüldü. Naziler Alman toplumunda asimilasyonun üst düzeyde olduğunu dikkate almaya mecbur kaldılar. Kanunların fazla katı olması halinde nesillerdir devam eden evlilikler, Yahudi eşleri olan ya da soylarında Yahudilik olan Almanları küstürme riskini beraberinde getiriyordu.

Nazi ırk kuramcıları için, *Mischling*'in büyükanne ve büyükbabası önemliydi. Büyükanne ve büyükbabalarının üçü Yahudi olanlar Yahudi kabul ediliyordu. İkisi Yahudi olanlar, ancak kendileri de dinen Yahudiliği seçmeleri ya da bir Yahudiyle evlenmeleri halinde Yahudi sayılıyordu. Yine de bu kuramlar, pek çok yarı-Yahudi'yi Nazi dehşetinden kurtaramayacaktı. Her şeye rağmen Ari ırka ait değillerdi ve Alman yurttaşı kabul edilmiyorlardı. "Birinci dereceden *Mischlinge*" yaftasını yemişlerse hayatları tehlike altındaydı.

Peki bu kararnamelerin ışığında Ludwig Wittgenstein'ın,

ablaları ve ağabeylerinin konumu neydi? Babaları Karl tam manasıyla Yahudi olduğuna göre babaanneleri ve dedeleri de Yahudiydi; anneleri Leopoldine ise yarı Yahudiydi, yani anababasından biri Yahudiydi, böylece toplamda üç Yahudi büyükbaba ve büyükanne oluyordu, yani tam manasıyla Yahudi sayılıyor, *Reichsbürger* olmaktan çıkıyorlardı. Babaları tam manasıyla Yahudi olmasa ve anababasından sadece biri Yahudi olsa o zaman iki büyükanne, büyükbabayla birinci dereceden *Mischlinge* olacaklardı. Eğer büyükanneleriyle büyükbabalarından sadece biri Yahudi olsa ikinci dereceden *Mischlinge* olacaklar, düzgün bir hayat sürme, zulümden kurtulma ve mülklerini kaybetmeme şansları artacaktı.

15 Temmuz 1938'de Paul, Hermine ve Helene, Yahudilere şart koşulan mal bildiriminde bulundular ama babalarının babası Hermann Christian tam manasıyla Yahudi olmadığı için ırksal açıdan yeniden sınıflandırılmayı talep ettiler.

Yahudilerin birinci ya da ikinci dereceden *Mischlinge, Mischlinge*'lerin de tam manasıyla Alman olarak yeniden sınıflandırılmasını sağlayan *"Befreiung"* 1935'ten itibaren Üçüncü Reich'ta uygulanan bir işlemdi. Sözde yararlılık gösterenler –ülkeye ya da partiye hizmet edenler– için de *Befreiung* mümkündü. Böylesi yeniden sınıflandırmaları Hitler'in yardımcısı Rudolf Hess –"sadakate karşı sadakat" prensibiyle– 1914 savaşının başlangıcından itibaren Almanya ya da müttefikleri için cephede çarpışan "melezler" ve aileleri için uyguluyordu.

Ludwig de Paul de gönüllü olarak cepheye gitmiş, yaralanmış ve madalya almışlardı. Bunun üzerine Wittgenstein'ların Nürnberg Kanunları'nın pençesinden kurtulmak için ilk teşebbüsü Hermine'in Paul ve Ludwig'in Birinci Dünya Savaşı madalyalarının listesini çıkarması oldu –ailenin Avusturya'ya cesur bağlılığının kanıtıydı bunlar. Yeniden sınıflandırmanın bu kategorisine Berlin'deki İçişleri Bakanlığı ve Reich Başbakanlığı bakıyordu; Hermine'le Paul madalyaları oradaki "yüksek mevkilere" götürdüler. Ama 1938'e gelindiğinde Führer böylesi taleplerle gelenleri azarlıyordu: "Muaf tutulmak için kovalar dolusu böyle başvuru alıyorum, kovalar dolusu, *meine Parteigenossen* [partidaşlarım]! Galiba bütün Alman Reich'ında yaşayan

Yahudilerden daha fazla namuslu Yahudi tanıyorsunuz. Bu bir skandal! Buna tahammül edemem."

1938'in sıkıntılı yazında kızkardeşleri bekleyen bir darbe daha vardı. Onlara bakması gereken Paul göç etmeye karar vermişti. Gitme sebebi ablalarına inanılaz görünmüş olmalı. 1914'te Rus cephesinde sağ kolunu kaybettikten sonra büyük zorluklarla konser piyanisti kariyerini yeniden inşa etmişti; boş zamanlarında kırlarda yürümeyi severdi. Nazi devletinde yaşayan bir Yahudi olarak mesleğini sürdürmesi imkansızdı, kırlarda yürümekse şiddeti davet etmekti. Avusturya için savaşmış, bir kolunu vermişti; şimdi de sevdiği iki şeyi yapamayacaktı. Hem bir kaygısı daha vardı. Paul'ün, ailesinin bilmediği iki küçük kızı vardı, Elizabeth ve Johanna. Anneleri Hilde, muhtemelen bir hayır işi çerçevesinde ondan özel ders alan Avusturyalı bir Katolikti. Beethoven seven yetenekli bir öğrenci olan Hilde Viyana varoşlarında yaşayan tipik bir ailenin kızıydı ama Paul'ün aristokrat ablaları böyle bir evliliği onaylamazdı. Hilde'nin babası tramvay sürücüsüydü. Paul'ün durumunu daha iyi anlamak için, Hilde'nin ondan yirmi sekiz yaş küçük ve kör olduğunu da göz önünde bulundurmak lazım. 1921'de altı yaşındayken difteri ve kızamık geçirmiş, görme duyusunu yitirmişti. Orta yaşlı özürlü konser piyanisti ve genç kör öğrencinin birbirlerini çok düşkün oldukları aşikâr; çok romantik bir hikaye. Paul'ün geleceği için duyduğu endişe tahmin edilebilir. Çocuklarının elinden alınıp Nazi devleti tarafından yetiştirilmesinden korkuyordu. Serveti, ailesi ve kariyeri hassas bir dengede asılı duruyordu.

Hermine'le Helene, onunla birlikte gelmeleri için yaptığı ricaları reddettiler. Paul tek başına İsviçre'ye gitti. Oradan İngiltere'ye geçip Ludwig'e ailesinden bahsetti ve nereye yerleşeceği konusunda ona akıl danıştı. Kardeşi Amerika'yı tavsiye etti. Paul 1939 Nisanı'nda Avrupa'dan ayrıldı; emniyetle New York'a ulaştıktan sonra, Wittgenstein'ların Reich'la yaptıkları pazarlıklarda önemli rol oynayacaktı.

Hilde'yle iki küçük çocuğu gezgin göçmenler oldular. Bir aile dostunun eşliğinde Viyana'dan İtalya'ya gittiler; orada endişeli bir bekleyişten sonra İsviçre'ye geri döndüler ve birkaç

ay kaldılar. Sonra tekrar İtalya'ya gidip, İtalya'dan kaçan son göçmen gemilerinden biri olan tıklık tıklım göçmen dolu bir Cenova gemisine bindiler. Önce Venezuela'ya, ardından Panama'ya, Küba'ya ve nihayet New York'a Paul'ün yanına gittiler.

İsviçre polis şefi Heinrich Rothmund'un, İsviçre'nin "Yahudileşmesi" tabir ettiği şeye karşı verdiği mücadelenin gururuyla Berlin'e gitmesinden bir ay önce kaçmıştı Paul. Polis şefi, Almanya'nın başkentinde, Yahudi göçmenlerin pasaportlarına kırmızı bir J harfi basılmasını talep edecekti, böylece İsviçre polisi onları teşhis edip yollarını kesebilecekti.

Bütün endişeler göz önüne alındığında, Wittgenstein'ların içerideki ve dışarıdaki servetlerinin avantajını kullanarak neden ülkeyi terketmedikleri sorulabilir. İltica izni almak hiç sorun olmazdı: bu safhada Naziler zengin Yahudilerden aldıkları cezalandırıcı çıkış vergilerini fakirleri boşaltma işlemini finanse etmek için kullanmayı düşünüyorlardı. Ama Viyana iki kızkardeşin de yuvasıydı, hem Helene hasta kocası Max Salzer'i bırakamazdı. Paul gitmişti, üzerlerindeki baskı artıyor, uluslararası sahne kararıyordu, bu noktada kızkardeşlerin kapıldığı huzursuzluk kendilerini korumak için attıkları aptalca adımdan da anlaşılabilir.

1938 sonbaharında Hermine'le Helene, gerektiği takdirde Yugoslav vatandaşı olarak ülkeden daha kolay ayrılabilecekleri umuduyla sahte Yugoslav pasaportları edinmişlerdi. Polis tam da o sıralarda sahtecileri yakaladı; kızkardeşler de tutuklandı. Hapishanede fazla uzun kalmadılar ama sağlıkları bozulmuştu. Lüksten ve itibardan yana hiç sıkıntıları olmamış, hayır işlemeyi Viyana'daki kamusal hayatlarının başlıca ilkesi haline getirmiş bu çekingen mizaçlı, aristokrat tavırlı hanımlara gelecek nasıl karanlık görünmüştü kim bilir. 1938 Ekiminde Ludwig, G.E. Moore'a onların kaderinden duyduğu endişeden bahsetti.

Artık ailenin yegâne gerçek umudu Temmuz ayında koydurdukları şerhti: babalarının babası Hermann Christian'ın Yahudi olmadığını kanıtlamak, böylece Yahudi büyükbaba ve büyükanne sayısını ikiye indirmek ve yarı Yahudi olarak sınıflandırılmanın yolunu açmak istiyorlardı. Ludwig'in Milly Halası'nın torunu Brigitte Zwiauer bu operasyonu başlatmıştı bile.

1938 Eylülü'nde *Reichsstelle für Sippenforschung* yani Berlin'deki soykütüğü araştırması yapan hükümet bürosuna dilekçe vermiş, Hermann Christian'ın, Waldeck prenslik ailesinin gayrimeşru çocuğu olduğunun bilindiğini iddia etmiş ve çocuklarını gören hiç kimsenin onlara Yahudi demeyeceğini kanıtlamak için on bir çocuğunun fotoğraflarını göndermişti. Böylece ırksal denklemde bir büyükbaba eksik olacaktı. Margarete'in oğlu John Stonborough, Hermann Christian'ın piç olmasının "pek muhtemel olmasa da mümkün" olduğunu düşünüyor; Major Stonborough, Meier/Wittgenstein ailesinin Hesse'de yaşarken prens tarafından himaye edilmişe benzediğini söylüyor.

Ancak kurtuluş, Nazi yetkililerin ailenin atalarını değil servetini araştırmasına bağlıydı. Berlin'deki Reichsbank, çoğu Amerika'da bulunan Wittgenstein servetiyle ilgilenmeye başlamıştı. Hitler'in savaş makinesinin paraya ihtiyacı vardı: 1938 Kasımında Goering, Reich Savunma Konseyi'ne Almanya'nın döviz rezervinin silahlanma nedeniyle tükendiğini bildirdi. *Anschluss* ve Avusturya Yahudilerinin fakirleştirilmesi sayesinde elde edilen dövize rağmen durum buydu.

Wittgenstein'lar ne kadar zengindi? Çocuklarının hiçbiri Karl'ın izinden gidip çelik sanayiine ya da iş hayatına atılmamıştı, bu yüzden de onun 1913'te ölmesinin ardından ailenin mal varlığı azalmış olabilirdi. Savaştan sonra yeni Avusturya Cumhuriyeti'ni etkileyen buhrandan ve enflasyondan zarar görmüş olabilirdi. Ancak Karl'ın yurtdışına –Avusturya sanayiiyle doğrudan ilişkisini kestikten sonra Birleşik Devletler, Hollanda ve İsviçre'de– yatırım yapmaktaki kurnazlığı, Popper'leri fazlasıyla etkilemiş olan ekonomik çöküşten ailenin fazla zarar görmeden çıkmasına yardımcı olmuştu. Yine de Ludwig 1919'da mirasını ağabeyi ve ablalarına aktardığında, en büyük ablası, ailenin başı Hermine, Wittgenstein'ların servetlerinin "büyük kısmını" kaybettiklerini açıklamıştı. Mal varlıkları, bütün dünyayı etkileyen 1930'daki ekonomik krizde daha da azalacaktı. Ama Ludwig 1938'de Keynes'e, "savaştan önce bizimkiler zengindi, şimdi de varlıklı sayılırlar," demişti.

Bu tanımlar elbette göreli – Helene'in Brahmsplatz 4'teki eski evini görenler de böyle düşünecektir. 1920'de ailenin mal

varlığı 200 milyon dolar kadardı, yani 1938'de bile Wittgenstein'lar Avusturya'nın en zengin aileleri arasındaydı. Brahmsplatz 4 ailenin pek çok evinden sadece biriydi: Brahmsplatz 7 de dahil ailenin şehirde on bir mülkü daha vardı ve bunların üçü büyük aile malikaneleriydi. Hem şehir dışındaki Hochreit vardı, bu devasa yapıyı Wittgenstein'lara ait dekarlarca ormanlık alan çevreliyordu. Paul'ün mal beyanı, 33x40 santimetrelik beş kağıda, sıkı bir daktilo yazısıyla yazılmıştı, sıralananlar arasında önde gelen otuz Amerikan firmasındaki hisseler de vardı. Ayrıca antika, telli çalgılar koleksiyonunu da beyan etmişti –aralarında bir Stradivarius vardı. Reichsbank'ın ailenin yurtdışındaki servetini bir hedef ve ırksal statüleri için bir pazarlık aracı görmesine şaşmamak lazım.

Bir ifadeye göre, kızkardeşler pazarlıkta yardım istemek için ticari çıkarlar üzerinde uzmanlaşmış Viyanalı bir avukat olan Dr. Arthur Seyss-Inquart'ı tutmuşlardı. Bu avukat daha sonra Nürnberg'de en büyük savaş suçlularından biri olmakla suçlanacak ve asılacaktı. Raslantı eseri, tutuklanacağı zaman Kanada Ordusu istihbarat subayı, Wittgenstein'ın yeğeni John Stonborough çevirmeni olarak görevlendirilmişti. Seyss-Inquart'ın, kendisinin Wittgenstein'larla akrabalığını anlamasından korkan Stonborough, tutuklamayı gerçekleştiren Amerikalıya "Kelepçeleri gördü mü çevirmene ihtiyaç duymaz," diyerek bu karşılaşmadan kaçmaya çalışmıştı.

Seyss-Inquart, Hitler'in Avusturya'daki adamı, Avusturya'nın *Anschluss* öncesi korporatist devletiyle Nasyonal Sosyalistler arasında aracıydı. *Anschluss*'un hemen öncesinden başlayarak kariyeri sürekli yükselmişti: Avusturya Cumhuriyeti'nin son günlerinde İçişleri Bakanı olmuş, Üçüncü Reich'ta, Ostmark (Avusturya) eyaletinin *SS-Obergruppenführer* ve sonrasında *Reichsstatthalter* (vali) mertebesine yükselmişti – bu görevi 1939 Nisanına kadar sürdürdü. Daha sonra Polonya Genel Valisi Hans Frank'ın yardımcısı oldu, ardından Hollanda Genel Valiliğine yükseldi ve Hollanda Yahudilerinin sınırdışı edilmesine nezaret etti.

Bu koşullarda Seyss-Inquart'ın Wittgenstein'ların yararına hareket ettiğini düşünmek zor ama aile 1938'de *Befreiung* talep-

lerini onun makamına yani *Reichsstatthalter*'e iletmişlerdi. Bundan bir netice alamadılar. Ama Seyss-Inquart'larla Wittgenstein'lar arasında bir ilişki vardı – Seyss-Inquart'ın Nazi olmayan erkek kardeşi Richard sorunlu çocular için kurulmuş bir kurumun yöneticisiydi ve Margarete onu yaptığı hayır işleri sayesinde tanımıştı. Margarete, savaştan sonra Richard'ın ailesine yiyecek yardımı yapmıştı. Muhtemelen yetkililer Paul'ün İsviçre'ye geçmesine Richard'ın araya girmesiyle izin vermişlerdi.

Aslında Reichsbank devreye girdikten sonra Wittgenstein'lar doğrudan doğruya Berlin'deki yetkililerle pazarlık etmişlerdi. Onların konumu hakkındaki son kararı bizzat Hitler verdi. Rakamlar *Befreiung* almanın ne kadar zor olduğunu gösteriyor. 1939'da farklı bir ırksal tanım için 2100 başvuru yapılmıştı: Führer bunların sadece on ikisini onayladı.

Başvuru yapanlar arasında, trajedisiyle Wittgenstein *Befreiung*'unu bağlamına yerleştiren birisi vardı. Harriet Freifrau von Campe, Bismarck'm bankeri –dindar bir Yahudi ve bir zamanlar Almanya'nın en zengin adamı olan– Gerson Bleichröder'in torunuydu. Kocası Prusya asilzadelerindendi. *Befreiung* için diğer bütün çareler tükendiğinde, gerçek babasının Bleichröder olmadığını, "Ari ırktan" olduğunu iddia etmiş ve bütün servetini Reich'a bağışlamak karşılığında *Befreiung* talep etmişti. Sonu 1942'de Riga'daki bir kampa gönderilmek oldu. Erkek kardeşleri, orduda verdikleri hizmetleri, Nazi Partisine başından beri destek vermelerini ve Arileşme niyetlerini bildirerek Yahudi karşıtı uygulamalardan muaf tutulmayı talep ettiler. 1942 Aralığında bütün Alman Reich'ındaki çıkış izinlerini ve Yahudilerin tahliyesini yöneten *SS-Obersturmführer* Adolf Eichmann bütün dilekçeleri geri çevirdi – "özellikle de Führer'in sık sık yinelediği irade beyanlarının ışığında" biraderler Yahudi'ydi. Doğuya gönderilmekten kurtuldular ama beş parasız İsviçre'ye kaçtılar.

Wittgenstein'ların daha mutlu bir sona ulaşmalarının sebebi belki de sadece önerdikleri paranın miktarının değil, Reichsbank'ın bunu ele geçirmekte karşılaştığı zorlukların da göstergesidir – bu belli ki Ostmark yetkililerinin altından kalkacağı bir iş değildi, Berlin'de en yüksek seviyede halledilmeliydi.

Margarete, Brigitte Zwiauer ve Ludwig, üç avukatla –birisi Amerikalı, birisi ailenin holding şirketinden sorumlu, birisi de müzakerelerde Nazi muhatapların önerisiyle tutulmuş uzman Viyanalı– Reich Başbakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Reichsbank'ın döviz bölümüyle pazarlık ettiler. Irksal sınıflandırılmalarından sorumlu olan *Reichsstelle für Sippenforschung* anlaşılan yukarıdan gelen emirlere bağlıydı.

Pazarlığın temelinde, ailenin yurtdışındaki parasının büyük bölümünün Reichsbank'a aktarılması karşılığında Brigitte'in aile cetleri hakkındaki bildiriminin kabul edilmesi yatıyordu. Ama savaş tehdidi büyüdükçe müzakereler uzadı. Aile temsilcileri bir anlaşma zemini bulmak için sürekli Zürih, Berlin, New York arasında mekik dokurken kızkardeşler diken üstündeydi.

Hitler ikaz etmişti, Yahudiler "bir kez daha ulusları bir dünya savaşına sürüklemeyi başarırlarsa, sonucu Yahudi ırkının Avrupa'dan silinmesi" olacaktı. Çekoslovakya'yı böldü ve işgal etti. Stalin'le saldırmazlık paktı imzaladı. Wittgenstein'lar hâlâ Reichsbank'la –ve kendi aralarında– müzakere ediyorlardı.

Paul, Amerika'dan tartışılan miktara itiraz etti ve kendi çıkarlarını korumak için Watchtell, Manheim & Group firmasından avukat Samuel R. Watchtell'i tuttu. Paul, Üçüncü Reich'a ablalarının geleceğini güvence altına alacak kadar para ödemeye razıydı ama bir kuruş fazlasını ödemek istemiyordu. Naziler şantaj yapıyordu – dolandırıcılarla pazarlık ederken zaaf göstermemek gerekir. Watchtell, Ludwig'e yazdığı bir mektupta müvekkilinin Reichsbank tarafından kabul edilebilecek bir teklifte bulunduğunu, ama Paul'ün fiyat yükseltmesini sağlamak için Viyana'daki ablalarının sıkıştırmanın Reichsbank'ın daha çok işine geldiğini belirtmişti. Ablaların hukuk ekibinde yer alan Dr. Schoene, müvekkillerini bekleyen tehlikeyi ima ederek, Paul'ü Reichsbank'ın taleplerini kabul etmeye zorlamıştı. Paul'ün çok yumuşak ve ileri gitmeye fazla meyilli bulduğu Margarete'in de ricaları vardı. Paul, kendi bakış açısını kabu etmeyenlere karşı çok tahammülsüz davranabilirdi.

Bütün bu işlerde Ludwig'in payı neydi? *Anschluss*'tan he-

men bir hafta sonra Cambridge'den arkadaşı, İtalyan iktisatçı Piero Sraffa onu Avusturya'ya gitmemesi için uyarmak zorunda kalmıştı, zira gittiği takdirde Alman uyruğunda sayılacaktı. Wittgenstein'ın kendisi de Alman olmanın korkutucu bir şey –"kor demir gibi"– olduğunun farkındaydı; Avusturya'ya giderse bir Alman Yahudisi olarak bir daha hiç çıkamayabilirdi.

18 Mart 1938'de Keynes'e şöyle yazdı, "Almanya'nın Avusturya'yı ele geçirmesiyle ben de Alman vatandaşı oldum ve Alman yasalarına göre (büyükbaba ve büyükannelerimin üçü yetişkin olarak vaftiz edildiklerinden) Alman Yahudisiyim." Neyse ki büyükanne ve büyükbabaları hakkındaki bu yorumları ve daha önce dörtte üç Yahudi olduğunu yazdığı "itirafname" Eichmann'ın eline geçmemişti. Yine de ailesinin kaderi konusunda hâlâ iyimserdi, "Bizimkiler fazla ön plana çıkmayan, gayet saygın, daima vatansever duygularla hareket etmiş insanlar olduklarından, şu anda tehlike altında olduklarına pek ihtimal vermiyorum," diye yazmıştı.

Ama Ludwig şimdi Britanya'daki kendi statüsünü düşünüyor, tabiyetini değiştirmek istiyordu. Teknik olarak Üçüncü Reich uyruğuna geçtikten iki hafta sonra Trinity'ye halen Britanya'da kalma izni olup olmadığını sordu. A.C. Ewing, Wittgenstein'ın kendi adının fakülte kadrosuna alınmasını arzuladığını belirtmişti, böylece Britanya vatandaşlığına geçmesi kolaylaşacaktı. Fakülte Yönetim Kurulu tutanağı Wittgenstein'ın içine su serpmezdi herhalde. Tutanakta, bir "yabancı"nın sekreterden "Fakülte Yönetim Kurulunun teklifiyle" ders verme izni alınması için İçişleri Bakanlığına başvurulmasını talep ettiği belirtiliyordu. "Gerekli girişimlerin Üniversite değil yabancı tarafından yapılmasına karar verilmişti."

Britanya tabiyetine geçmek artık şarttı. Drury'ye göre, Ludwig savaş çıkması halinde yabancı olarak sınırdışı edilmekten korkuyordu. 1939'da savaşın ilan edilmesinin ardından Pontypridd'de Drury'yi ziyarete gidip, hemen polis karakoluna rapor vermesi emredildiğinde, kendisini nelerin beklediğini anlamıştı. Otel sahibi kadın –özellikle de Drury'nin karartmayla ilgili espri yaptığını duyduktan sonra– Wittgenstein'ın isminden şüphelenmiş ve polise ihbarda bulunmuştu.

Wittgenstein daha önce de Britanya vatandaşlığına geçmeyi düşünmüş ama "yalandan İngiliz" olmak istemediği için bu fikirden vazgeçmişti. Şimdi Nazizm gerçeğinin Orta Avrupa'da hissedilmesiyle yalandan İngiliz olmak, kanunen Alman olmaya yeğdi. İyi bir avukat bulmak için Keynes'den yardım istedi. (Yıllar içinde Keynes'in Wittgenstein'a büyük yardımları dokunmuştu: Cambridge bağlantıları, para, Rus vizesi, uyruk değiştirme.) 1938 Mayısı'nda *Cambridge Daily News*'a Britanya tabiyetine geçme başvurusu yaptığını belirten bir ilan verdi. Ancak Keynes'in tavsiye ettiği avukat Bay Gwatkin'in çalışmalarına rağmen Wittgenstein ancak 12 Nisan 1939'da Britanya tabiyetine geçti ve bağlılık yemini etti. 2 Haziran Cuma günü Britanya pasaportunu aldı – no 234161. Nihayet ablalarının geleceğini güvence altına almak için Viyana'ya, oradan da Alman başkentine gitmesi mümkün olacaktı.

5 Temmuz Çarşamba günü Berlin'e gitti. Şehrin merkezinde Postdamer Platz yakınlarındaki Hotel Esplanade'a yerleşti. Yüzyıl başında açılmış olan otel Baedeker'in seyahat kılavuzunda "en üst sınıf" diye tasnif edilmişti –Berlin'de bu payenin verildiği sadece iki otel daha vardı: Adlon (Nazi hiyerarşisinin gözdesi) ve Kaiserhof. Berlin'de bir gün daha kaldı ve 7 Temmuz Cuma günü Viyana'ya döndü. Ablası Hermine, onun açık konuşması ve ayrıntılara olan hakimiyetiyle Reichsbank'm döviz bölümü şefini, muhtemelen Dr. Reinel'i, etkilemesinden gurur duymuştu. On beş gün sonra *Queen Mary*'de New York'a doğru yol alıyordu, Paul ve avukatı Samuel Watchtell'le görüşmek için. Lexington Bulvarı'nda Rockefeller Center yakınlarında bir otele yerleşmişti; daha sonra New York'ta sadece tek bir kişiden hoşlandığını, onun da Central Park'taki İtalyan ayakkabı boyacısı çocuk olduğunu anlatacaktı. Çocuk ayakkabılarını iki kere boyamış, o da çocuğa istediği ücretin iki katını vermişti.

30 Ağustos 1939'da Helene'le Hermine kaderleri için çok önemli olan açık mavi kağıt parçasını aldılar. Kağıtta birinci dereceden *Mischlinge* oldukları belgenmişti. Ama hâlâ emniyetsiz bir konumdaydılar, diğer aile üyelerinin de memur olması, mesleki ya da akademik kariyer yapması yasaktı. Ludwig'in

kuzeni, Profesör Ernst von Brücke enstitüsünden ayrılmaya ve sürgüne gitmeye mecbur bırakılmıştı. Ancak biraz daha rahatlamalarını sağlayan bir şey olacaktı. 10 Şubat 1940'ta *Reichsstelle für Sippenforschung* başkanı Dr. Kurt Meyer'den Nazi Partisinin Viyana koluna –görünüşe göre bir soruşturmaya cevaben– bir mektup gönderildi. 12 Eylül 1802'de Korbach'ta doğan Hermann Wittgenstein'ın Nürnberg Kanunları açısından Alman sayıldığı bu mektupta da tekrarlanıyordu. Mektubun tümünü alıntılamaya değer:

> 12.1.40 mektubuna cevap Aile Mi/Wu
>
> Wittgenstein ve varislerinin aile kökeni meselesinde, Führer ve Reich Başbakanı'nın emri ve İçişleri Bakanı'nın 29.8.39 tarihli talimatıyla kararımı vermiş bulunmaktayım. Bu koşullar altında köken ilişkileri, bu büro tarafından kendi yetki alanında daha ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Führer ve Reich Başbakanı'nın kararları hiçbir çekince olmaksızın (12.9.1802 Korbach doğumlu) Hermann Wittgenstein için de geçerlidir, bütün varislerinin Alman kanı taşıyan atası olarak kabul edilecektir ve torunları için ilgili kanunun 2(2) bendinin ikinci cümlesindeki Birinci Sınıf Reich Vatandaşlığı uygulanmayacaktır.
> Bu tarihten itibaren Hermann Wittgenstein'ın varisleri için yeni köken kararları geçerlidir, Reich Vatandaşlık Kanunu'na göre ırksal sınıflandırmaları başka bir zorluk çıkarmayacaktır. Gerekmesi halinde, şüpheli vakalarda köken kararları Soykütüğü Araştırmaları Bürosu'ndan temin edilebilir.
>
> Dr. Kurt Meyer

2(2) bendinin ikinci cümlesi Yahudi olarak ibadet edenleri tanımlıyordu. Başka bir deyişle Hermann Christian din değiştirmeden önce Korbach sinagoguna üye olmuşsa bile, bu Alman kanından kabul edilmesi önünde engel değildi.

Ablaların bebek kardeşleri "Küçük Luki" bunu kopartmaya yardımcı olmuştu. Ludwig'in New York gezisinden birkaç

gün sonra Paul avukatı Samuel Watchtell'e "gözardı edilemeyecek bir ahlaki sorumluluk"tan dem vurarak bir anlaşmayı onaylamıştı. 21 Ağustos 1939'da Zürih'te Paul ailenin iç meselelerini çözen ve Reichsbank'la anlaşmayı mümkün kılan üç müzekkere imzaladı. "Ablaları için duyduğu sevgi ve şefkati dikkate alarak," Viyana'dan kaçarken geride bıraktığı parayı ve mülkleri, zor günlerde kullanmak üzere, onlar için güvenli bir vakfa yatırdı. Nazilere ödenecek parayı bulmak için ailenin özel bir İsviçre şirketinin bünyesindeki ortak yatırımlarını –servetlerinin büyük bölümünü– nakde çevirmeyi kabul etti. Böylece Viyana'daki Wittgenstein'lara *Mischlinge* statüsü, emniyet ve huzur getirecek anlaşmaya önayak oldu. Güvenliklerini, Naiz hükümetini en yüksek seviyede ilgilendirebilecek kadar büyük bir meblağ karşığılında satın almışlardı: 1.7 ton altın –Berlin'in 1939'da el koyduğu Avusturya altın rezervlerinin yüzde ikisine eşit bir miktar.

Avusturya Yahudilerinin olarak ciddi sınırdışı edilmesine daha bir küsur yıl vardı. Wittgenstein'ın ablaları daha fazla kötü muameleye maruz kalmadan hayatlarını sürdürdüler. Ama savaş Wittgenstein kardeşlerin arasına kalıcı bir soğukluk getirmişti. Ablaları Paul'ü, Reichsbank pazarlıklarında mantıksız, katı ve uzlaşmaz davranak hayatlarını riske atmakla suçluyordu. Margarete'in de başka bir hıncı vardı. Paul'ün Avusturya'dan İsviçre'ye geçebilmesi için tanıdıklarını kullanmıştı. Paul'e bu izin geri dönmesi kaydıyla verilmiş, kendisi de bu şartı yerine getireceğine söz vermişti. Margarete onun sözünü tutmadığına inanıyordu. Paul ise kısa bir ziyaretle sözünü yerine getirdiğini iddia ediyordu. Bu duyarlı, gururlu ve özel adam ablalarının basiretsizce kendilerini tehlikeye attıklarını, kendisini durumu abartmakla eleştirerek ülkeden ayrılmaları öğüdünü kulak ardı ettiklerini düşünüyordu. Öfke ve karşılıklı anlayışsızlık yüzünden hep küs kaldılar – Nazizmin bir kurbanı da aile bağları olmuştu.

Yaptığı kamulaştırmalara daima yasal bir hava katmak için uğraşan Reich'la müzakareye oturan sadece Wittgenstein'lar değildi. Bunlar belli ölçüde hakiki müzakerelerdi – ama eşitler arasında olduğu pek söylenemezdi. Tarihçi Raul Hilberg şuna

işaret ediyordu: "Mülkün Arileştirilmesi, yıkım sürecinde Yahudilerin biraz olsun hareket alanı bulabildikleri, Alman karşısında Alman olabildikleri, erteleme taktiklerine başvurabildikleri belki de tek safhaydı. Ama bu tehlikeli bir oyundu. Zaman Yahudilere karşı işliyordu."

Popper'in ailesinden Avusturya'da kalanlar ne Wittgenstein'lar kadar zengin ne de şanslıydılar: annesinin ailesinin yani Schiff'lerin on altı üyesi Holokost'a kurban düştü. Annesiyle babası zaten ölmüşlerdi. Karl Viyana'dan ayrıldıktan sonra kızkardeşi Annie İsviçre'ye yerleşmiş, romantik kitaplar yazmaya başlamıştı. Yazar olmadan önce dansçılık yapıyordu. Onun açık saçık hikayeler yazdığını söyleyenlere Karl çok kızardı.

Karl Popper iki kere Britanya vatandaşı olmak için başvurdu –1938'de *Anschluss*'tan önce, sonra 1941'de– ama ilkinde ikamet gereklerini yerine getiremediği, ikincisinde de savaş çıktığı için bu hakkı elde edemedi. Savaş yıllarını dost bir yabancı olarak, belli bir devletin uyruğu olmaksızın geçirdi. London School of Economics'te göreve başlamak üzere Yeni Zelanda'dan ayrılırken yabancı statüsünde olması çıkış izinleri ve Britanya vizeleri konusunda sinir bozucu bazı engeller çıkardı. "Yola çıkmadan önce karşılaştığımız sorunlar can sıkıcı" diye yazmıştı Ernst Gombrich'e. Sonunda bütün sorunlar çözüldü. 1946'da vatandaşlığa alınmanın yeniden başlamasıyla Popper'ler Britanya tabiyetine kabul edilen ilk yabancılar arasına girdi. Britanya'ya LSE'ye doğru yola çıkmak üzere nihayet MV *New Zealand Star*'a binmeden önce son bir sıkıntı daha yaşanmıştı: "Yabancılarla birlikte beş altı hafta süren zorlu bir yolculuk yapmak için 320 pound ödemek pek de hoşumuza gitmedi. Beni endişelendiren, deniz yolculuğunda sigara kokusu duyar duymaz midemin bulanması – yine de buna alışmam lazım." 1946 Ocak ayının başlarında nihayet Britanya'ya ulaştı.

Avusturya'yı sevdiği halde geçmişe sırtını dönmüştü. 1945'te, günün birinde Viyana'ya dönmeyi düşünüp düşünmediği sorulduğunda, Popper, "Hayır, asla," dedi. Savaştan sonra Avusturya'dan gelen profesörlük teklifini reddetti ama Avusturya ve Alman radyolarında konuştu ve 1986'da kısa süreliği-

ne Viyana Üniversitesi'nde konuk profesör oldu. 1969'da, ilk olarak Londra'da 1935 senesinde tanıştığı Viyana doğumlu iktisatçı Friedrich von Hayek'e emekliliğinde Avusturya'ya yerleşmeyi düşündüğünü söylemişti. Ama Avusturya'daki anti-Semitizm yüzünden bundan vazgeçmişti. Yine de İngiltere'de çifte vatandaşlığın yasalar karşısındaki konumunu dikkatle araştırdıktan sonra, karısından önce ölürse zorluk çekmesin diye Avusturya vatandaşlığını da geri aldı. Karısı Yahudi değildi, ailesi Avusturya'daydı ve memleketine hep bağlı kalmıştı. Malachi Hacohen onun memleketinden uzak kaldığına yandığını düşünüyordu: "Yarım yüzyıl boyunca nereye gitseler hep sıla hasreti çekti. O da en az Popper kadar Orta Avrupa felaketinin bir kurbanıydı. Ama Popper'in hayalleri onunla birlikte göç etmiş; karısının hayalleriyse yok olmuştu."

Hem Popper hem de Wittgenstein, Prusya monarşisi sırasında serveti, nüfuzu ve maddi kazançları olan Gerson Bleichröder için tarihçi Fritz Stern'in yazdığı mezartaşı kitabesinden kendilerine uygun birer kıssa çıkarabilirler. "Sadece ait olma ve emniyet hissi, sadece güvenle kabul görme hissi elinden alınmıştı. Asimilasyon sancısının özü de budur belki."

Ama bu hikayeyi daha da çarpıcı kılan bir şey var. H3'te karşılaşan bu iki adam Nazizm ve savaşın kültürlerini silip süpürdüğünü, ailelerini tehdit ve yok ettiğini görmüşlerdi. Ama birisinin kişisel ve felsefi temayüllerinin peşinden gitme özgürlüğü veren zenginliği ve nüfuzu vardı; diğerininse felsefeden para kazanmak ve izini bırakmak için dişiyle tırnağıyla kendi kendine bir yer açması gerekiyordu.

Siyasi içerimleri olan bir cinayet bu özgürlük, zenginlik, sosyal statü ve akademik kabul uçurumunu açığa çıkaracaktı. Karl Popper pek memnun olmasa da bu durum, Ludwig Wittgenstein'ın belirgin biçimde mesafeli olmakla birlikte öncü bir rol oynadığı Viyana felsefesinin çehresini de değiştirecekti.

13

Viyana'da Ölüm

Seni lanet olası alçak, layıkını buldun işte.
–JOHANN NELBÖCK

21 Haziran 1936 sabahı dokuza doğru Moritz Schlick, Prinz Eugen Strasse'nin başında Belvedere Palace'ın geniş Fransız tarzı bahçelerine bakan apartmanından çıktı, Viyana'nın merkezine doğru yokuş aşağı ağır ağır inen Tramvay D'ye bindi ve Temel Bilimler Felsefesi bölümündeki kürsüsüne gitmek için Viyana Üniversitesi'ne yaptığı her zamanki on beş dakikalık yolculuğuna başladı. Heybetli ana girişe çıkan taş basamaklara birkaç metre kala tramvaydan indi, demir kapıdan ve uzun, loş ana holden aceleyle geçti; sağa, hukuk ve felsefe bölümlerine çıkan merdivenlere saptı. Elli dört yaşındaki profesör, doğa felsefesi hakkındaki derse geç kalmıştı; derste nedensellik ve belirlenimcilik, insanların özgür iradesi olup olmadığı gibi konuları tekrar işleyecekti.

Schlick coşkulu bir konuşmacı olmaktan çok uzaktı –zorlukla duyulan, monoton bir sesle konuşurdu– ama dersleri hep kalabalık olurdu. Öğrenciler, düşüncelerinin netliğini ve bilimden mantığa, etiğe kadar uzanan ilgi alanlarının çokluğunu takdir ederlerdi. Kır saçları ve yeleğiyle, ağırbaşlı ve otoriter bir görünümü vardı ve gençler tarafından –nezaketi ve sıcakkanlılığıyla– çok sevilirdi. Mantıkçı pozitivizm doktrinlerini felsefenin hakim gücü haline getiren filozoflar ve bilim

adamlarından oluşan Viyana Çevresi'nin kurucusu ve fikir babası olarak akademide de büyük ağırlığı vardı. Daha da önemlisi Ludwig Wittgenstein'ı felsefeye döndüren kişi olarak biliniyordu.

O derse yetişmek için hızla yürürken, merdivenlerde pek sevmediği biri, eski bir doktora öğrencisi Johann (ya da Hans) Nelböck onu bekliyordu. Nelböck, Schlick'i tehdit ettiği için iki kere psikiyatri koğuşunda yatmış ve kendisine paranoyak şizofren teşhisi konmuştu. Eski danışmanına karşı bu saplantısı kısmen âşık olduğu Sylvia Borowicka adlı bir öğrenciden kaynaklanıyordu. Kendisi de asabi ve dengesiz biri olan Borowicka, Nelböck'ün bütün teşebbüslerini reddetmiş ve Temel Bilimler Profesörüne karşı duyduğu romantik hisleri dile getirerek Nelböck'e göre anlaşılmaz bir muhakeme hatası yapmıştı. Amerikalı bir karısı ve iki çocuğu olan Schlick'in, Borowicka'nın bu hislerine karşılık verip vermediği bilinmiyor. Zaten önemi de yok, zira Nelböck'ün çılgınca hayallerinde ikisi iğrenç bir ilişki yaşıyorlardı.

Ayrıca Nelböck profesörün kendisine verdiği tek zararın bu olmadığına inanıyordu. Klinikte gözetim altında tutulduğu dönemlerin ardından Nelböck iş aramaya başlamış ancak hüsrana uğramıştı. Özellikle de bir iş başvurusunun reddedilmesi içine işlemişti. Bir yetişkin-eğitim merkezinde felsefe öğretmeni olması, gizli tutmaya çalıştığı akıl hastalığının ortaya çıkmasıyla kabul edilmemişti. Nelböck bu yüzden de Schlick'i suçluyordu çünkü ilk olarak onun şikayetleri yüzünden akıl hastanesine yatması gerekmişti. İntikam planı kurmaya başladı.

Bazen ders sırasında –önermelerin ya da gerçeğin doğasının analizini yaparken– Schlick başını notlarından kaldırır, öğrenciler arasından kendine bakan Nelböck'ün sıska, gözlüklü yüzüyle karşılaşırdı. Prinz-Eugen Strasse'deki evlerinde de huzur kalmamıştı; telefonu açtığında hakaretlerle, kötü tehditlerle karşılaşıyordu.

Genelde çok sakin olan profesör korkmaya başlamıştı – arkadaşlarıyla meslekdaşlarına bunu itiraf ediyordu. Polise haber verip bir koruma aldı. Ama bir müddet sonra tehditler sonuçsuz kalınca korumanın askıya alınmasına karar verildi ve Schlick po-

Moritz Schlick, Viyana Çevresi'nin kurucusu. 1936'da akıl hastası, eski bir öğrencisi tarafından öldürüldüğünde düşmanları onu "yeni ve sinsi bir felsefi akımın" temsilcisi olmakla suçlamışlardı.

lisle bütün temasını kaybetti. "Korkarım," demişti bir meslekdaşına, "esas benim deli olduğumu düşünmeye başladılar."

Saat 9.15'te Schlick felsefe bölümüne çıkan merdivenin sahanlığına geldiğinde Nelböck otomatik bir tabanca çıkarıp çok yakından dört el ateş etti. Schlick'in bacağına saplanan dördüncü kurşun gereksizdi: üçüncü kurşun mideyi ve bağırsakları parçalamış, ilk iki kurşun kalbine isabet etmişti. Profesör Dr. Moritz Sclick o anda öldü. Bugün olay yeri pirinç bir levhayla işaretlenmiştir.

Bu olayın ikinci bir kurbanı daha vardı. Nelböck, Avusturya Katolik-korporatist devletinde her seviyede eğitimi işgal eden bulaşıcı anti-Semitizmin tehdidi altında olan Viyana Çevresi'ne de son vermişti. Acı ama şehirde öyle bir bağnazlık vardı ki Schlick'in öldürüldüğü haberi yayıldığında gazeteler hemen profesörün Yahudi olduğu, katilinin de Katolik-korporatist devletin destekçisi olduğu sonucuna varmışlardı. Yayımlanan düzinelerce makalenin bazılarında Schlick'e hainee saldırılıyor, katile karşı takdirle karışık sempati ifadeleri kullanılıyordu.

Akademideki meslekdaşlarından biri tarafından "Academicus" rumuzuyla yazılan bir makalade olay, yazara göre uygun bağlama oturtuluyor ve okurlara cinayetin ardında yatan "gerçek hadiseler ve güdüler" anlatılıyordu. Halk, Schlick'in metafiziğe düşman, toplumun en aşağılık unsurları –Yahudiler, Komünistler ve Farmasonlar– tarafından desteklenen yeni ve sinsi bir felsefe akımının başlıca temsicisi olduğundan haberdar ediliyordu. Tanrı'nın ve ruhun varlığını inkâr eden, insanı sadece bir hücreler topluluğu olarak gören bir felsefeydi bu – mantıkçı pozitivizm. Moritz Schlick'i öldüren kurşunları bir delinin mantığı değil, hayatın anlamı elinden alınmış bir ruh harekete geçirmişti. Artık ideolojik toprakları habis işgal kuvvetlerinden geri almanın zamanı gelmişti:

> Yahudiler isterlerse kendi Kültür Enstitülerinde kendi Yahudi filozoflarını barındırsınlar! Hıristiyan-Alman Avusturya'da Viyana Üniversitesi'nin felsefe bölümünde Hıristiyan filozoflar olmalı! Avusturya'daki Yahudi meselesinin barışçıl yollardan çözülmesinin Yahudilerin de çıkarına olduğu çok kereler dile getirilirdi, çünkü aksi takdirde bu meseleyi şiddete başvururak çözmek kaçınılmaz olacak. Viyana Üniversitesi'ndeki korkunç cinayetin Yahudi meselesini gerçekten tatminkâr bir çözüm bulma gayretlerini hızlandırmasını umalım.

Schlick'in oğlu da dahil cesur bir iki kişi profesöre yöneltilen karalamaları tekzip etmeye çalıştılar. Yahudi ya da ateist olduğu doğru değildi. Protestan bir Almandı; çocukları vaftiz edilmişlerdi. Komünistlerle de alakası yoktu. Etrafına hep Yahudi asistanları topladığı da yalandı. Sadece tek bir Yahudi yardımcısı vardı, Friedrich Waismann adında bir kütüphaneci –zaten o da üniversiteleri Yahudilerden temizleme kampanyası sırasında işinden atılmıştı. Öyle bir siyasi atmosfer vardı ki kimse Schlick'in ya da meslekdaşlarının hangi ırktan olduğunun bu konuyla alakası olmadığını söyleyerek karşı saldırıya geçememişti.

Neblöck cinayetten yargılandı. Öyle zehirli bir ortamda,

Schlick'in başına gelenleri hakettiği yolundaki yaygın kanaate rağmen mahkeme onu suçlu buldu. Nelböck elinde dumanı tüten silahıyla cesedin başında yakalanmıştı. Tanıklardan biri onun "Seni lanet olası alçak, layıkını buldun işte," diye bağırdığını duymuştu. Zaten katil de cinayeti işlediğini itiraf etmişti.

İşlediği suç karşılığında aldığı on yıl hapis cezası yumuşaktı –zira cinayet suçunun cezası idamdı– ama mahkeme suçunu itiraf etmesini ve akıl hastalığını göz önünde bulundurmuştu. Ama suçun ağır olması sebebiyle suçluya fazladan bir ceza daha verilmişti – sert yatakta yatacak, üç ayda bir yatağı değiştirilecekti.

Neticede yatağının fazlaca değiştirilmesine gerek kalmadı. Neblöck vakası hızla ün kazandı ve hapishanedeki katil, halkın gözünde dengesiz bir adamdan pan-Germenik bir kahramana dönüştü. *Anschluss*'un ardından afla salıverildi ve savaş yıllarını Mineral Oil Authority'nin jeoloji bölümünde teknisyenlik yapıp Üçüncü Reich'a kendince katkıda bulunarak geçirdi. 1941'de tam anlamıyla affedilmek için başvurdu ama başvurusu reddedildi ve hüküm giydiğinde kendisinden alınan titrine bir daha asla kavuşamadı. Bir katil siyasi muhalefetinin suçunu mazur gösterdiği düşünülerek temize çıkarılırsa bunun sonu nereye varır, diye düşünmüş olmalı görevliler.

Ama korporatist devleti savunanların gözünde Schlick'in, Alman ruhunun asaletini bozmak için tasarlanmış Yahudi felsefesini yaymaya çalışan Yahudi bir filozof olduğu ve Nelböck'ün ideolojik inançları doğrultusunda Avusturya felsefesine büyük bir iyilik yaptığı kesinlik kazanmıştı. Nelböck, Avusturya felsefesinin ve her yerdeki Avusturyalılarla Almanların minnettarlığını hak ediyordu.

Moritz Schlick cinayeti Wittgenstein'la Popper arasındaki Viyana bağlantısının kopuşu olarak görülebilir. Yeni mantıkçı pozitivizm felsefesi –bilimsel yöntemden türemişti ve felsefenin amacının sadece önermelerin anlamını netleştirmek olduğunu savunuyordu– gelişen pro-Nazi güçlere kurban gitmişti. Hakiki tartışmaların askıya alınması, İngilizce konuşan dünyaya aktarılması ve orada tekrar açılması gerekecekti.

Schlick Viyana'ya şehrin daha aydınlık zamanlarında gelmişti. Alman aristokrasisinin altlarındaki bir aileden gelen Schlick, Berlin'de tıp eğitimi almış, Max Planck'ın öğrencisi olmuştu ve çağının büyük bilim adamlarını şahsen tanırdı. 1922'de Viyana'da profesör tayin edilmesiyle birlikte, üniversitenin ününü arttırmakla kalmadığı, nadir ve beklenmedik bir de becerisi olduğu anlaşılmıştı: adeta bir yetenek mıknatısıydı.

Çok geçmeden etrafına, felsefi meseleleri tartışmak için Perşembe akşamları bir araya gelen dikkate değer bir grup topladı. Bu grup Viyana Çevresi olarak tanındı ve iki savaş arasında asırlık felsefi varsayımları yerle bir etti. Özellikle etik ve metafiziği bu disiplinden çıkardılar. Modus operandi'leri olan mantıkçı pozitivizm onlara göre geleceğin dalgasıydı – bu dalga gerçekten İngilizce konuşan dünyada yerleşik felsefenin kıyılarını dövdü.

Grubun üyeleri arasında filozofların yanı sıra iktisatçılar, sosyal bilimciler, matematikçiler, mantıkçılar ve bilim adamları vardı – Otto Neurath, Herbert Feigl, Rudolf Carnap, Kurt Gödel, Viktor Kraft, Felix Kaufmann, Phillip Frank, Hans Hahn ve Hahn'ın Boole cebiri uzmam, puro içen, kör kızkardeşi Olga çapında düşünürler. Önce Nazizmin yükselişi sonra da Wittgenstein'ın hoyratlığı yüzünden geçimini sağlayamaz hale gelen Friedrich Waismann da bu gruba dahildi.

Çevre, Karl Popper'le Wittgenstein arasındaki ilk felsefi bağlantıyı da kurmuştu. Wittgenstein üyeliği ve sahiplenilmeyi reddetse de onlar Wittgenstein'ı şeref üyesi ve kılavuz olarak görüyorlardı. Popper üye olmak istese de olamamış, muhalefet rolünü üstlenmişti – yani H3'teki karşılaşmadan yıllar önce Wittgenstein'a karşıydı.

Farklı farklı huyları ve entelektüel ilgi alanları olan bir grup akademisyenden oluşan Viyana Çevresi, usulca egoları yatıştıran ve nezaketiyle gerilimi dağıtan, yumuşak huylu Schlick'in ayartıcı ve olumlu teşvikleri olmasa harekete benzer bir şeye dönüşemezdi. Katılması istenenleri sadece onun davet etmesi işe yarıyordu. Bu daveti alanlar kendilerini ayrıcalıklı ve minnettar hissediyorlardı; Popper gibi davet alamayanlarsa değerlerinin bilinmediğini düşünüyordu.

Grubun teknik yıldızı, yüce notasyon ve simge büyücüsü, mantıkçı Rudolf Carnap'tı – Schlick gibi o da Almanya'da doğmuştu. Çevre'nin siyasi tavrı iktisatçı ve sosyolog Otto Neurath'tan geliyordu; muazzam enerjik, şakacı, hayatı ve kadınları seven, işçi şapkası, gür ve dağınık kızıl sakalı, devasa cüssesi sayesinde hemen seçilen bir adamdı – mektuplarını fil resmiyle imzalardı. Genç akademisyenler arasında entelektüel açıdan en fazla öncülük niteliği olan Kurt Gödel'di; bu ince, gözlüklü, sosyal açıdan zayıf adamın tamamlanmamışlık teoremleri, Russell'ın mantıktan matematik çıkarma teşebbüslerinin boşuna olduğunu göstermek için kullanılmıştı.

Matematik ve fizik enstitülerinin bulunduğu Boltzmangasse'de bir binada, zemin kattaki bakımsız bir okuma odasında toplanırlardı. Sandalyeler tahtanın önünde yarım daire şeklinde dizilirdi; arkada sigara içenler ya da not almak isteyenler için uzun bir masa vardı. Sayıları yirmiyi nadiren geçen Viyanalılara zaman zaman yurtdışından konuklar katılırdı, bunlar arasında Amerika'dan W.V.O. Quine, Polonya'dan Alfred Tarski, Britanya'dan A.J. Ayer ve Berlin'den Carl Hempel vardı. Dışarıdan gelenler, egzotik bir bitkiyi yiyen kuşlar gibi memleketlerine döner ve oraya bitkinin tohumlarını saçarlardı. Bu şekilde Çevre'nin etkisi hızla yayıldı. Mesela 1936'da İngiltere'de Ayer, onu bir gecede akademi dünyasının ünlüleri arasına sokan *Dil, Doğruluk ve Mantık* adlı kitabını yayımlamıştı. Hoş ve saldırgan bir polemik sunan kitap neredeyse tümüyle yazarının Avusturya'da geçirdiği birkaç ayda içine sindirdiği fikirlere dayanıyordu.

Toplantılar belli bir düzene göre yapılırdı. Schlick herkesi sessizliğe davet ettikten sonra (Einstein, Russell, Alman matematikçi David Hilbert ya da Niels Bohr gibi) seçkin mektup arkadaşlarından gelen, grup içinde tartışma yaratabilecek mektupları okur; sonra bir hafta önce belirlenmiş olan konu üzerinde tartışmaya başlanırdı.

İdeolojik açıdan onları birbirine bağlayan felsefede bilimsel yöntem uygulanmasının önemine olan inançlarıydı – mantığın kesinliğinden felsefenin de diğer disiplinler kadar fayda göreceğini düşünüyorlardı. Bu noktada, dünyanın diğer felsefe baş-

kentinde, bilimin felsefeden öğrenecek çok şeyi olduğunu düşünen Cambridge'li meslekdaşlarından ayrılıyorlardı. Gilbert Ryle'ın ifadesiyle, "Felsefe Viyana'da kan emici bir asalak, İngiltere'deyse tedavi edici sülük gibi görülüyordu." Ancak gerçek düşman Camridge değil Alman idealizmiydi – Fichte, Hegel ve kısmen Kant'ı içine alan bu gelenekte akıl ve ruh, fizik ve mantıktan üstün tutuluyordu. Avusturyalılar bu ekolün karanlıkçılık, tevatür ve kafa karışıklığından ibaret olduğunu düşünüyordu.

Bu toplantılar çok ateşli olurdu. Üyeler kendilerini yepyeni ve taze bir şeyin merkezinde hissederlerdi; felsefenin geçmişindeki ateş saçan ejderleri öldürüyorlardı. 1929'da Schlick kazançlı ve prestijli bir mevki için Almanya'ya dönme fırsatını reddedince (Kim Viyana'yı bırakıp Bonn'a gitmek isterdi?) grubun birkaç üyesi onun şerefine, Çevre'nin amaçları ve değerlerini bildiren yarı resmi bir manifesto yayınladılar. Başlığı şuydu: *Wissenschaftliche Weltauffassung: Der Wiener Kreis*, yani *Dünyaya Bilimsel Açıdan Bakmak: Viyana Çevresi*. Hareketin entelektüel babaları olarak üç kişinin adı zikrediliyordu –Albert Einstein, Ludwig Wittgenstein ve Bertrand Russell.

Einstein yeni bilimsel aydınlanmanın en parlak yıldızıydı: zamanı ve mekanı çarpıcı bir biçimde sezgi-karşıtı tanımlaması –en azından öyle sanılıyordu– Kant'ın dünyada, insanın sadece bir koltuğa oturup başını iki eli arasına alarak düşüncelere daldığında keşfedilebilecek şeyler olduğu iddiasını yalanlıyordu. Bir örnek, Kant'a ait "Her olayın bir nedeni vardır" sözüydü; görünüşte bize dünyanın nasıl işlediği yolunda somut bir şey söylüyordu ama bu sonuca ampirik gözlem sonucu varılmamıştı. Newton fiziği kanunları da bir diğer örnekti. Ama Einstein bunun abesliğini göstermişti. Newton kanunlarını sadece düşünerek çıkarsamak şöyle dursun, bu "yasalar"ın yanlış olduğu ortaya çıkmıştı.

Viyana Çevresi'nin şeref listesindeki ikinci isim Bertrand Russell'dı. Bu cazibesi hem amprizmi –dünya hakkındaki bütün bilgimizin deneyimlerden kaynaklandığı teorisi– şiddetle savunmasından, hem de mantığı matematik ve dile uygulamakta öncülük etmesinden kaynaklanıyordu. Rudolf Carnap

ve Hans Hahn, Russell'ın 1910-13'te yayımlanan *Principia Mathematica*'sının içeriğini sindirdiğini iddia eden üç beş müstesna kişiden ikisiydi. Carnap, 1920'lerin başındaki hiperenflasyon sırasında Almanya'da züğürt bir öğrenciyken, Russell'a mektup yazmış ve bulamadığı –ya da alamadığı– 1929 sayfalık, üç ciltlik eserinin bir nüshasını rica etmişti; Russell ona bütün ana kanıtlarını ayrıntısıyla özetleyen otuz beş sayfalık bir mektupla cevap verdi. Hahn da Viyana Çevresi'nin tümü için benzer bir hizmette bulundu; onlara felsefi özü, kalabalık "formüller mezarlığı"ndan damıtarak hızlandırılmış bir Russell mantığı kursu verdi.

Ama hareket en çok Wittgenstein'a saygı duyuyordu. 1933 Şubatında A.J. Ayer, arkadaşı Isaiah Berlin'e gruptan edindiği izlenimleri aktarırken şöyle demişti: "Wittgenstein onlar için bir ilah." Ayer'e göre Russell sadece "İsa'nın [Wittgenstein] habercisi" gibi görülüyordu.

Aslında Ayer 1932 Kasımı'nda yirmi dört yaşındaki bir araştırma görevlisi olarak Oxford'dan Viyana'ya gittiğinde Wittgenstein tapınmasının en civcivli dönemi geride kalmıştı. *Tractatus Logico-Philosophicus*'un Almanca orjinali *Logisch-philosophische Abhandlung* 1921'de yazarın doğduğu şehirde yayımlandığında heyecan dalgasıyla karşılanmıştı. Eserin özgünlüğünü ilk teslim edenlerden biri Schlick'ti ve 1920'lerin ortalarında *Tractatus* Çevre'de yüksek sesle okunup, cümle cümle tartışılmıştı – hem de iki kere. Bu meşakkatli iş neredeyse bir yıl sürüyordu.

Schlick'in daha sonra yazarla tanışması sürecinde de benzer bir azim vardı. Wittgenstein'la tanışmak için can atan Schlick ona 1924'te bir mektup yazmıştı. Wittgenstein'ın temel fikirlerinin hem önemini hem de doğruluğunu açıkladığına kaniydi.

Wittgenstein ona resmi bir cevap yazmıştı. O sırada Avusturya'nın güneyindeki bir köy okulunda öğretmenlik yapıyordu ve Schlick'i oraya davet etmişti. Ne yazık ki araya başka meseleler girdi ve Schlick nihayet yola çıktığında Wittgenstein'ın oradan ayrılıp başka yere gittiğini öğrendi.

Sonunda ikisini bir araya getiren Ludwig'in ablası Marga-

rete oldu. Öğretmenliği bırakan kardeşi Viyana'ya geri dönmüş, Kundmanngasse'de onun için yeni bir ev yapmakla uğraşıyordu. Margarete'in oğlu John, Schlick'in öğrencisiydi. 1927'de Ludwig'in talimatıyla Schlick'le temasa geçti: Ludwig memnuniyetle Schlick'le görüşürdü ama onun teklif ettiği gibi tartışma grubunun diğer üyeleriyle görüşmek istemiyordu. Schlick'in karısı, kocasının evden hacca gider gibi çıktığını hatırlıyordu. "Döndüğünde huşu içindeydi, pek konuşmuyordu, ben de soru sormamın yerinde olmayacağını hissettim."

Çevre üyelerinden Herbert Feigl, iğneleyici bir üslupla, Wittgenstein'ın dehasının fazlasıyla etkisinde kalan Schlick'in "onun hipnotik büyüsüne tutulmadan çok önce kendisinin daha açıklıkla formüle ettiği felsefi içgörüleri ona atfettiğini" belirtmişti.

Böyle pek çok randevudan sonra Wittgenstein nihayet Çevre üyelerinden bir ikisinin kendilerine katılmasına razı oldu, bunlar arasında Waismann, Carnap ve o kadar sık olmamakla birlikte Feigl vardı. Toplantı mekanı değişiyordu. Bazen Alleegasse'deki Palais Wittgenstein'dan topu topu on dakika mesafedeki Schlick'in evinde; bazen Palais'de; bazen ikisinin arasındaki bir Wittgenstein evinde buluşuyorlardı. Bu ayarlamalardan rahatsız olan tek kişi fakir Friedrich Waismann'dı.

Waismann dünyadaki her üniversitede çalışmayı hak edecek kadar zeki ve içgörülüydü. Viyana'da, akademideki Yahudilerin sayılarını azaltma mecburiyeti yüzünden Schlick onu ancak kütüphaneci olarak işe alabilmişti, hem daha doktorasını da tamamlamamıştı. Fakir bir aileden gelen, bankada parası olmayan, düşük ücretli bir işte çalışan ve karısıyla küçük oğluna bakan Waismann'ın şehrin kuzey doğusundaki kalabalık bir Yahudi mahallesinde yaşamaktan başka çaresi yoktu. Fruchtgasse'deki küçücük dairesi Viyana'nın fakir bir kesimindeydi – şık ve lüks Viyana'yı çevreleyen Ringstrasse'nin dışında, Tuna'nın karşı kıyısında, kalabalık ve gürültülü Leopoldstadt'ta. Wittgenstein muhtemelen Waismann'ın yaşadığı mahalleye adımını bile atmamıştı. Maksadın ne manaya geldiğinden bahsederken örnek olarak " 'Bay Waismann Fruchtgasse'ye gidin!' diyebilirim. Bu ne manaya gelir?" derken aristokrat Ludwig

belki de toplumsal bir dokundurmada bulunuyordu.

Yine de Waismann, sülalesi Viyana'nın yarısının sahibiymiş gibi görünen bu zengin ve egzantrik adamın kişiliğinden öyle etkilenmişti ki yarı aç gezdiği halde bu küçük grubun toplantılarına katılabilmek için bütün şehri katediyordu. Feigl'in Schlick hakkındaki yorumlarına benzer şekilde Avusturyalı matematikçi Karl Menger –Çevre'nin üyesiydi– Waismann'ın "idolü" Wittgenstein'a karşı "gülünç" bir itaati olduğunu belirtmişti. "Wittgenstein ne zaman fikrini değiştirse o da değiştirirdi." Waismann da Wittgenstein'ın elini alnına vurma alışkanlığını benimseyecek kadar müridi haline gelmişti.

Bazen, Leopoldstadt'daki komşularının yakıştırabileceği gibi, yaranma çabaları boşa giderdi. Wittgenstein genelde felsefe tartışmayı reddeder, şiir okumakta ısrar ederdi – o sıralarda en çok Bengalli şair Rabindranath Tagore'un mısralarını severdi. Tagore'un şiirinin Wittgenstein'a cazip gelen özellikleri muhtemelen kristal saflığı ve yeterince vurgulanmamış tinselliğiydi. Duvara dönerek okumayı tercih ederdi. Esir aldığı mantıkçılar, sabırsızlıklarını göstermemeye çabalayarak sırtına bakarlarken belki de mesihlerinin mesajını yanlış anladıklarını fark etmeye başlamışlardı.

> Şair kibrim utançla ölüyor karşında.
> Ey usta şair, kapandım ayaklarına.
> Bırak basit ve sade kılayım hayatımı,
> Senin müzikle dolduracağın kamıştan bir düdük gibi.

Felsefe dünyasında, Viyana Çevresi'nin önemi, sadece iki tür geçerli önerme olduğu şeklindeki basit, temel ilkelerinden geliyordu. Birincisi kendi terimlerinin anlamı sayesinde doğru ya da yanlış olan önermeler: mesela "Bütün bekarlar evlenmemiş adamlardır" türünden cümleler, "2+2=4" türünden denklemler ve "Bütün insanlar ölümlüdür; Socrates insandır; öyleyse Socrates ölümlüdür" türünden mantıksal çıkarımlar. İkincisi ampirik olan ve doğrulanmaya açık önermeler: "Su 100 derecede kaynar," "Dünya düzdür" (doğrulanmaya açık olduklarından yanlış olsalar bile anlamlıdırlar.)

Diğer bütün önermeler, Çevre için, tam anlamıyla manasızdı. Nitekim, Tanrı'nın var olduğunu doğrulamak imkansız olduğundan, dini beyanlar kurnazca entelektüel çöp kutusuna gönderiliyordu – yani sonuç itibariyle metafiziğin de ait olduğu yere. Estetik, etik ve hayatın anlamına dair beyanlar da bu "çöpe" atılıyordu. "Adam öldürmek yanlıştır," "İnsan daima dürüst olmalıdır," ve "Picasso Monet'den daha üstün bir sanatçıdır" gibi önermeler gerçekte ancak kişisel yargıların ifadesi olarak anlaşılabilirdi: "Adam öldürmeyi onaylamıyorum," "Bence insanlar daima doğruyu söylemelidir," "Picasso'yu Monet'ye tercih ederim" gibi. Çevre'nin manifestosunda "insan her şeyi elde edebilir" deniyordu. "Her şeyin ölçüsü insandır."

Felsefenin ana işlevinin metafizikle oyalanmak değil bilim adamlarının kullandıkları kavramları kesinleştirip netleştirmek olduğunu düşünüyorlardı. Bilim adamları sahanın en önemli oyuncusuydu. Filozof sadece oyun taktiklerini analiz ederek takıma yardımcı oluyordu. Felsefe hep ikincil bir bilim olarak kalacaktı.

Ancak Çevre'nin kendi bakış açısından bile her şey bu kadar basit olamazdı. Önermeler doğrulamaya açık oldukları için anlamlı kabul ediliyorlarsa o zaman doğrulama neydi? Çevre'nin ilk günlerinde üyeler enerjilerinin çoğunu bunu belirlemeye vakfetmişlerdi. Mesela "Bir önermenin anlamı, doğrulanmasında kullanılan yöntemdir" düsturu "Hastings Muharebesini Fatih William kazandı" türünden tarihi önermeleri kapsayacak şekilde nasıl uyarlanabilirdi? Viyana Çevresi bilimin sınanabilecek öngörüler üretmesi gerektiğine inanıyordu. Ama 1066'daki Norman İstilası hakkındaki bir önermeyle doğrulanabilir bir öngörüde nasıl bulunulacaktı?

Bunun cevaplarından biri, tarihçinin geleneksel araçlarının –arşivler, yazışmalar, arkeolojik bulgular, sözlü ifadeler vs.– bilim adamının ispirto ocağı, üçayağı, test tüpünün muadili oldukları ve bir kuram yerine diğerini desteklemeye yarayan kanıtları toplamaya yaradıklarıydı. Dahası tarihi önermeler de öngörüde bulunuyordu; bir önerme doğruysa, ileride ortaya çıkacak yeni kanıtlar da onu teyit edecekti.

Sonraki yıllarda, tarihi önermelerin sadece prensipte doğ-

rulanabilir oldukları için anlamlı sayıldıkları iddiası pek çok kişiye tuhaf gelecekti. Görünüşte anlamlı olan bütün önermeleri doğrulamacı bir deli gömleğine sokmak yapay görünüyordu. Mesela başka zihinler hakkındaki önermeleri ("Hennie'nin başı ağrıyor") sadece bu önermeyi doğrulayan ya da yalanlayan kanıtlarla ("Hennie aspirin istedi mi?") tartmak anlamına geliyordu. Alternatif, sağduyuya dayanan görüş, "İnsanlar odadan ne zaman çıksa odanın mobilyaları (insanlar döndüğünde tekrar ortaya çıkmak üzere) buharlaşıyor" türünden bir iddianın anlamlı olduğu yolundaydı: doğrulanması mümkün olmadığı halde akla yatkın geliyordu. Çevre içinde bile doğrulama ilkesine karşı artan bir şüphecilik vardı, zaten 1930'ların ortalarında da neredeyse tümüyle bir kenara bırakıldı. Daha sonra A.J. Ayer'e hareketin zaafları sorulduğunda, "Bence en önemli kusuru neredeyse her şeyin yanlış olmasıydı," diyecekti. Ama bir müddet Batı dünyasının en moda felsefi doktrini bu oldu.

Anlamlı önermelerin ya analitik olması (doğruluk ya da yanlışlığının içinde geçen kelime ya da simgelerin anlamını inceleyerek belirlenebilmesi –"bütün üçgenlerin üç kenarı vardır") ya da gözleme açık olması kuramı "mantıkçı pozitivizm" adıyla anılıyordu ve mantıkçı pozitivistlerin çoğu *Tractatus*'u kutsal kitap bellemişti. Doğrulama ilkelerini *Tractatus*'tan almışlar ve Russell gibi onlar da Wittgenstein'ın temel savlarından birini kabul etmişlerdi: ne kadar karmaşık olursa olsun bütün matematiksel kanıtlar ve bütün mantıki çıkarsamalar –mesela "Yağmur yağıyorsa yağmur ya yağıyordur ya da yağmıyordur" veya "Bütün insanlar ölümlüdür; Schlick insandır; bu yüzden Schlick ölümlüdür"– sadece totolojidir. Başka bir deyişle bize gerçek dünya hakkında hiç malumat vermezler; içerikten yoksundurlar: sadece önermelerin ya da eşitliklerin iç ilişkileri hakkındadırlar. Bize Schlick'in ölümlü olduğunu, evden çıkarken şemsiye almamız gerektiğini, hatta Schlick'in insan olduğunu göstermezler.

Viyana Çevresi'nin *Tractatus* yorumunun bütünüyle doğru olup olmadığı ise ayrı bir konu. Wittgenstein önermeleri parsellemiş, söylenebilecek ve söylenemeyecek önermeler olarak ikiye

ayırmıştı. Bilimsel önermeler ilk kategoriye, etik önermeler ikincisine giriyordu. Ama Çevre'dekilerin çoğu Wittgenstein'in söylenemeyecek önermeleri manasız kabul etmediğini anlayamamıştı. Tam aksine esas önemli şeyler konuşamadığımız şeylerdi. Wittgenstein *Tractatus*'un asıl derdini, önemli bir avantgard editöre yazdığı mektupta şöyle telaffuz etmişti: "Kitabın etik bir derdi vardır... Eserim iki bölümden oluşuyor: burada sunduklarım artı yazmadığım her şey. Esas önemli olan bu ikinci bölümdür."

Çevre'de birkaç kişi –Otto Neurath dahil– Wittgenstein'ı güveni suiistimal eden biri olarak görüyordu. Rudolf Carnap, Çevre'nin Wittgenstein'ın metnine getirdiği yorumla adamın kendisi arasındaki zıtlığa hayret ediyordu. Çevre'de metafizik, ahlakçılık ve tinselliği elinin tersiyle iten katı bilim adamları vardı – ve ilk başta *Tractatus*'un mesajının da böyle bir ret olduğuna inanmışlardı. Ama bu şiir okuma işinde yarı mistik bir taraf vardı. Carnap'ın ifadesiyle:

> Bakış açısı, insanlara ve sorunlara, hatta teorik sorunlara yaklaşımı bir bilim adamından ziyade yaratıcı bir sanatçıya benziyordu, hatta daha ileri gidip bir peygambere ya da kâhine benzediği bile söylenebilir... Bazen uzun ve zorlu gayretten sonra, nihayet cevabını verdiğinde, sözü önümüzde yeni yaratılmış bir sanat eseri ya da ilahi bir aydınlanma gibi dururdu.

Belki de kaçınılmaz olarak Wittgenstein'la Çevre heyeti arasında yanlış anlamalar ve gerilimler doğdu ve bunlar beraberinde ayrılıkları getirdi. Özellikle de sakin, kendine hakim Carnap'la ikisinin arasında temel bir kişilik çatışması olmuştu. İdeal bir dilin arzulanır bir şey olduğuna inanan Carnap yapay dil Esperanto'yu savunuyordu. Bu zararsız coşku Wittgenstein'ı öfkeye garketti. Dilin organik olması gerektiğinde ısrarlıydı.

Carnap, Wittgenstein'a karşı saygıda kusur etmese de Wittgenstein'ın X ve Y varsayımlarından nasıl Z sonucuna ulaştığı yolundaki ısrarlı, nazik ve meraklı soruları bilgiçlik taslayan bi-

rinin meşgaleleri olarak kulak ardı edilmişti. "Kokusunu alamıyorsa ona yardım edemem. Sadece burnu iyi değil." Kızılca kıyamet Carnap'ın başyapıtı *Der Logische Aufbau der Welt (Dünyanın Mantıksal Yapısı)* kitabının yayımlanmasıyla koptu. Wittgenstein, Carnap'ı intihalle suçladı – zaten böyle bir şeyi bekliyordu, hem Carnap'ın kitabında Wittgenstein'a çok şey borçlu olduğunu belirtmesi de bu suçunu onun gözünde iyice ağırlaştırıyordu. Wittgenstein, "Küçük bir çocuğun elmalarımı çalmasına aldırış etmem ama elmaları ona benim verdiğimi söylemesine bozulurum," demişti.

Ama –Wittgenstein'ın insanları hoyratça bir kenara nasıl attığını gösteren– esas trajik kopuş, Wittgenstein'a Çevre'deki herkesten daha yakın olan Waismann'la oldu. Karl Popper'in özeti haklı görünüyor: "[Wittgenstein] çok şey borçlu olduğu Waismann'a insanlığa sığmayan bir şekilde ve zalimce davrandı."

Friedrich Waismann dünyanın en özgün düşünürlerinden olmasa da anlaşılması güç mefhumları sade ve anlaşılır bir dille özetlemek gibi harika bir özelliği vardı. Neredeyse on yıl boyunca, genelde Wittgenstein'la ortak çalışarak, bu yeteneğini onun muğlak ifadelerine uygulamış, onlara bir kalıp ve biçim verebilmek için çok çalışmıştı. Hatta 1929'da Wittgenstein'la Waismann'ın birlikte bir kitap yazacakları lafları ortalıkta dolaşmıştı. Felsefenin en mühim beyinlerini sekreter niyetine kullanmaktan asla imtina etmeyen Wittgenstein, Waismann'a söylediklerini dikte ettirirdi. Ama sonunda, Wittgenstein'ın sürekli fikir değiştirmesinden ve kendi fikirlerini aşırı sahiplenmesinden Waismann'ın bıkmasıyla ortak kitap planları suya düştü.

1937'nin sonlarında Waismann'la ailesi göçmen olarak Viyana'dan ayrıldı; Britanya Akademik Yardım Konseyi'nin yardımına artık ihtiyacı kalmayan Popper –gerçi otobiyografisinde bu gerçeği biraz süslemiştir, buna sonra döneceğiz– Waismann'ı konseye tavsiye etmişti. Waismann konseyden aldığı küçük bir bağış ve üniversitede geçici bir öğretmenlikle, karısıyla çocuğunu alıp Cambridge'e geldi.

Yabancı bir dilde çalışmasını gerektiren yabancı bir ülkede, geride bıraktığı arkadaşları ve ailesinin başlarına geleceklerden

endişe duyan Waismann'ın maddi yardımın yanı sıra duygusal ve mesleki desteğe de ihtiyacı vardı. Yeni bir başlangıç yapmaya çalıştığı bu üniversitenin başat filozofonun Wittgenstein olması onun için iyi bir haber olmalıydı.

Aslında Waismann geldiğinde Wittgenstein yurtdışında, Norveç'teydi. Cambridge'e döndüğünde, Viyana'daki eski çalışma arkadaşının varlığını neredeyse görmezden geldi. Richard Braithwaite ve karısı Margaret Mastermann araya girip Waismann ailesini tam bir umutsuzluktan kurtardılar. Göçmenlere başlarını sokabilecekleri bir çatı ve hayati önemi olan fazladan bir miktar para temin ettiler.

Wittgenstein'ın bu tavrına getirilebilecek en cömert yorum, fikirlerinin, eski Viyanalı arkadaşlarının yardımına ihtiyaç duymayacak ve onlara zaman ayıramayacak kadar hızlı gelişim göstermesi olabilir. Çevre'nin 1929'daki manifestosu onu çok rahatsız etmiş, Waismann'a kendi kendilerine gelin güvey olduklarını yazarak onu azarlamıştı. Ama bu onu haklı çıkarmaz. Wittgenstein'ın hayattaki düsturu, insanların yaşamın kendilerine biçtiği rolü azami dürüstlükle oynamaları gerektiği hissiydi – mesleki düşmanlıkları unutup yardımına muhtaç birine elini uzatmaması için olası ama nahoş açıklamalar bunlar. Leavis, beklettikleri bir kayıkçıya bahşiş verdiğinde Wittgenstein'ın gösterdiği tepki geliyor akla: "Bu adamı ne zaman düşünsem aklıma kayıkhane geliyor." Belki de Waismann'ı her düşündüğünde aklına fakirliği ve Fruchtgasse'de yaşamak zorunda oluşu geliyordu.

Akademik açıdan Waismann, Wittgenstein'ın düşmanca gölgesi altında yaşamayı tahammül edilmez bulmuştu. En vakıf olduğu konularda ders veremiyordu, zira bunlar Wittgenstein'ın seminerlerinde yer alıyordu. Wittgenstein üniversitede daha eski olduğundan kimin ilgi alanlarının galip geleceği baştan belliydi. Ama Wittgenstein'ın öğrencileri Waismann'a gitmesinler diye uyardığı bile olmuştu. Belki de onu hep kütüphaneci olarak düşünüyordu.

Daha iki yıl dolmadan Waismann Oxford'a geçti, Matematik Felsefesi alanında Okutman oldu ve kariyerinin sonuna kadar orada kaldı. Sürgünde asla mutlu olamadı. Sürekli kafele-

rin yokluğundan yakınıyor, herkesten uzak duruyordu, ayrıca melankoli ve depresyona meyilliydi. Karısı da oğlu da intihar ettiler. Yine de savaştan sonra Wittgenstein'cı çalışmaların merkezi olan Oxford'da Wittgenstein'ın yeni fikirlerini tanıtmakta büyük katkıları oldu. Ama Wittgenstein'la ilişkisi asla düzelmedi. Oxfordlu filozof Sir Michael Dummett, Wittgenstein'ın 1951'de ölmesiyle Waismann'ın "bir tirandan kurtulduğunu" söylüyor. O zamana kadar neredeyse tümüyle Wittgenstein felsefesiyle ilgili olan derslerinde yeni alanlar keşfetmeye başlamıştı. Waismann da 1959'da öldü.

Viyana Çevresi'nin sürgündeki tek üyesi o değildi – kilit üyelerin çoğu Yahudi, geri kalanlar da sol eğilimliydi. Pek çok sanatçı, sinemacı, banker, bilim adamı ve doktor için geçerli olduğu gibi Viyana'nın filozof kaybı Britanya ve Amerika'nın kazancı oldu. Carnap Prag üzerinden Princeton'a, Feigl önce Iowa sonra Minnesota'ya, Gödel Princeton'a, Menger Notre Dame Üniversitesi'ne, Berlin'deki Hempel de Brüksel üzerinden Chicago'ya, oradan New York'a gitmişti. Otto Neurath, 1934'te kendisi Rusya'dayken Avusturya'da gerçekleşen sağcı, dinci-korporatist Dolfuss Darbesinden beri Viyana'ya dönmemişti: geri dönse grubun siyasi açıdan en etkin elemanı olarak hayatının tehlikeye gireceği belliydi. Karısıyla birlikte Hollanda'ya geçti ama 1940'ta Nazilerin orayı da işgal etmesiyle, kendini İngiltere'ye kalkan küçük ve kalabalık bir tekneye attı ve savaşın sonunda orada huzur içinde öldü. Waismann göç eden son Çevre üyelerindendi.

Schlick cinayetinden sonra Temel Bilimler Felsefesi kürsüsü kaldırıldı: tayin komitesi bundan böyle fakültedekilerin gerçek görevinin felsefe tarihi öğretmek olduğunu ilan etti. Viyana Çevresi'nin başlattığı hareket biraz dağınık ve sulandırılmış da olsa yoluna devam etti ama başka yerlerde – Britanya ve Birleşik Devletler'de.

Çevre'nin sesi, adıyla birlikte anılan bazı felsefi kavramlarla halen duyulabilmektedir. 1931'de Gödel, matematik için mantıksal bir temel oluşturma teşebbüslerinin hepsini ortada bırakan teoremini yayımladı. Biçimsel bir aritmetik sisteminin tutarlılığının kendi içinden kanıtlanamayacağını göstermişti.

On beş sayfalık makalesi bazı matematik problemlerinin kanıtlanamadığını kanıtlıyordu –matematikte hangi aksiyomlar kabul edilirse edilsin, daima doğrulanamayacak bazı gerçekler olacaktı. Sonra Neurath'ın Gemisi var. Neurath temelcilik karşıtıydı: bilginin sağlam bir altyapısı olmadığına inanıyordu. Bunu göstermek için denizcilikle ilgili bir benzetme yapmıştı: "Gemilerini kuru bir rıhtımda söküp en iyi parçalarını bir araya getirmek yerine açık denizde yeniden inşa etmek zorunda kalan denizciler gibiyiz."

Ama Çevre'nin doğrulama ve onaylama takıntısının özü en iyi Hempel Paradoksu'nda görülür. Bir teorinin doğru olduğunu gösteren, kanıtlayan şeyler nelerdi? Hempel Paradoksu şöyleydi: diyelim ki kuş gözlemcisisiniz ve bütün kuzgunların kara olduğu teorinizi kanıtlamak istiyorsunuz. Tabii ki beyaz, kahverengi ya da yeşil bir kuzgun görürseniz teoriniz yalanlanmış olur. Ama aynı şekilde, gördüğünüz kara kuzgunları varsayımınızın doğru olduğunu kanıtlamak için kullanmak da akla yatkındır. Hempel'in içgörüsü "Bütün kuzgunlar karadır" önermesinin mantıken "Kara olmayan her şey kuzgun değildir" önermesinin eşdeğeri olduğuydu. Başka bir deyişle: bütün kuzgunlar karaysa ve siz yeşil bir kuş görürseniz, kesinlikle "Bu kuş kuzgun değildir" diyebilirsiniz. Hempel daha sonra şunu da görmüştü: hem kara hem de kuzgun olmayan bir şeyi her gördüğünüzde kara olmayan her şeyin kuzgun olmadığı önermesini ve aynı zamanda mantıken eşdeğeri olan bütün kuzgunların kara olduğu önermesini doğrulamış oluyordunuz. Başka bir deyişle, ne zaman sarı güneş, beyaz Rolls-Royce, kızıl ardıçkuşu, mavi çan çiçeği ya da pembe panter görseniz bu teoriyi doğrulayan kanıtlar toplamış oluyordunuz.

Bu teori sağduyuya aykırı görülse de bu işlerin neden o kadar kolay olmadığını göstermeye çalışıyor. Ama aynı zamanda, Çevre'nin doğrulanabilir ve doğrulanamaz önermeler arasına çizdiği sınırın altını oymaya başlayan (sonraları da bunu sık sık vurgulayacak olan) Karl Popper'in, bu pozitivist projeye saldırdığında neden yalnız kalmadığını da gösteriyor.

14

Popper Çevre'yi Turluyor

Bütün bunlar, [Viyana Çevresi'nin] ana sorunlarının her birine, onlardan daha iyi –daha tutarlı– cevaplarını olduğunu düşündürdü bana.

–POPPER

Peki Karl Popper'in Viyana Çevresi'yle ilişkisi neydi öyleyse?

Popper de Wittgenstein gibi topluluğun haftalık tartışmalarına hiç katılmamıştı. Wittgenstein kendisi istemediği için; Popper kendisinden istenmediği için. *Bitmeyen Arayış*'ta, davet edilmeyi büyük bir ayrıcalık kabul ederdim, diye yazmıştı ama bu davet hiç gelmedi.

* * *

1920'de, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki kıtlık yıllarında, Viyana Üniversitesi'nin matematik bölümüne yürüyerek üç dakika mesafede kafe Akazienhof, fakir öğrencilere kâr amacı gütmeden ucuz ama besleyici yemekler çıkarıyordu. Yazın dışarıda, ağaçların gölgesinde yemek yiyebiliyorlardı. O sırada üniversitede olağanüstü (*ausserordentlicher*) öğrenci olarak bulunan Karl Popper, bu kafede Viyana Çevresi'nin en eklektik üyesi Otto Neurath'la tanıştı. Popper'in, grup üyelerinden biriyle ilk temasıydı bu; daha ileride Popper'i "resmi muhalefet"

olarak tanımlayacak olan da Neurath'tı.

Popper bu titri her zaman çok sevdi. Hayatının önemli bir karakteristiğini özetlediğini ve felsefi varoluşunu doğruladığını düşündü. Sadece muhalefet yapan biri değil, muhalifin ta kendisiydi; sadece muhalif değil, *muzaffer* muhalifti – hem sadece Viyana Çevresi'ne karşı değil Platon'a, Hegel'e ve Marx'a karşı (gerçi Platon'la Marx'a saygı duyardı) Freud'a (onu astrologlar ve diğer sözdebilimcilerden sayardı) ve elbete Wittgenstein'a karşı zafer kazanmıştı.

Popper, azametle Popper efsanesi dediği şeyi yıkmak için didinip dururdu. Bu efsane onun Viyana Çevresi'nin üyesi olduğunu söylüyordu. Doğru değil, diye diretti Popper. Efsane, Çevre'nin içinden, Popper'in orada ortaya çıkan bazı felsefi zorlukları, bir önermenin anlamlı olduğunu değerlendirmek için şart koşulan doğrulama ilkesini, yanlışlamaya dönüştürerek savuşturduğunu söylüyordu. Bu da doğru değildi: "Viyana Çevresi'nin karşılaştığı zorluklar benden kaynaklanıyordu, onları ben icat etmiştim, ölçütlerinin uygulanabilir olmadığını gösterdim ve onları bu zorluklardan kurtarmaya uğraşmadım, benim tamamen farklı bir sorunum vardı." Eleştirilerinin çok geçmeden Çevre'yi birbirine kattığını söylemişti. "Ama genelde onlardan biri olarak anıldığım için tekrar etmek istiyorum, bu karışıklığı ben yaratmış olsam da asla bir parçası olmadım." Baştan sona bir "ben" vurgusu göze çarpıyor.

Popper neden daima Çevre'nin sınırları dışında kaldı? Ne de olsa yeteneklerine büyük saygı duyan Carnap, Kaufmann, Kraft ve Feigl gibi çeşitli Çevre üyeleriyle arkadaşlık kurmuştu. Hatta Carnap, Feigl ve Popper 1932'de birlikte Tyrol'e tatile gitmişlerdi. Feigl, Popper'in "olağaüstü parlak bir zekası" olduğunu söylemişti, Carnap da onun hakkında "Dr. Popper son derece güçlü, bağımsız bir düşünürdür," diye yazacaktı.

Yani Popper'in hem zekası hem bağlantıları vardı. Ayrıca bilimin analitik disiplinlerini felsefeye aktarmakla da ilgileniyordu. 1934'te yayınladığı ilk büyük eseri *Logik der Forschung (Bilimsel Araştırmanın Mantığı)* Einstein'dan övgü almıştı ve Çevre üyelerinin yayınlarından aşağı kalmıyordu. Belki de dışlanmasına şöyle bakılabilir: uluslararası alanda tanınmasını

sağlayacak eserine başlamış olan bu genç adamı Çevre nasıl bünyesine almamıştı? Cevabı şu olmalı: Moritz Schlick istemediği için.

Schlick, Popper'in hayranlarından değildi. Popper'le ilk olarak 1928'de doktora tezini incelediği sırada karşılaşmış ve tezinden pek etkilenmemişti. Ama asıl önemlisi, Popper'in, Schlick'in gurusu Wittgenstein'a duyduğu temel düşmanlıktı – özellikle Wittgenstein'ın metafizik önermeleri reddetmesine ve önermelerin anlamlı olabilmeleri için gerçekleşmesi mümkün durumları yansıtmaları gerektiği savına karşıydı. (Kedi paspasın üzerindeyse, "Kedi paspasın üzerinde" ve "Kedi şapkanın üzerinde" cümlelerinin ikisi de anlamlıdır zira içlerinden sadece biri doğru olduğu halde ikisi de gerçekleşmesi mümkün durumları ifade eder. Wittgenstein "Kedi şapkanın üzerinde" cümlesinin mantıksal yapısının olası bir dünyayı yansıttığına inanıyordu.) Popper *Bitmeyen Arayış*'ta Wittgenstein'ın uzun süre önce terkettiği dilin resim teorisini –buna göre dil, yapısıyla dünyayı temsil eder– "iflah olmaz biçimde hatalı" olarak tanımlar. Buna koyduğu bir dipnotta da Wittgenstein'ın tanımlanabilir gerçekler dünyasıyla, derinlerdeki dile getirilemeyen şeyler arasındaki uçurumu abarttığı eleştirisinde bulunur: "Pozitivist Wittgenstein'la mistik Wittgenstein'ı birleştiren, derinlik meselesine –'derinin söylenemez olduğu' tezine– getirdiği ustaca çözümdür."

Popper, Wittgenstein felsefesini, 1920'lerde genç bir öğrenci olarak ilk karşılaştığı zamanlardan beri küçümsemiştir. Ama bu küçümseme, ancak 1932 Aralığında –*Tractatus*'un ilk basımının üzerinden on bir yıl geçtikten ve Wittgenstein orada dile getirdiği görüşleri yeniden ele almaya başladıktan sonra– düzenlenen fırtınalı bir toplantıda daha geniş bir dinleyici kitlesine ifşa edilmişti. Popper'in Viyana Çevresi hevesi açısından belirleyici olacak bu hadise Gomperz Çevresi diye bilinen grupta cereyan etmişti.

Avusturya'nın başkentinde o sırada en önde gelen ve en çok tanınan grup Schlick'inki olduğu halde genelde birbiriyle kesişen başka çevreler de vardı. Enetelektüellerin çoğu çeşitli çevrelere üyeydi. Bir başka Viyanalı filozof olan Heinrich Gom-

perz düşünce tarihine odaklanan bir tartışma grubu kurmuştu. Popper için çok belirleyici olan bu Aralık toplantısının ayrıntıları gayet bulanık. Ama bir ifadeye bakılırsa Popper'den Gomperz Çevresi'nde konuşması istenmiş ve sadece Schlick değil Viyana Çevresi'nin Carnap ve Viktor Kraft gibi başka aydınlarının da toplantıya katılacağı belirtilmiş. Genç öğretmen için bundan büyük nimet olamazdı. Bu safhada *Logik der Forschung* henüz gün ışığına çıkmamıştı; *"Die beiden Grundprobleme der Erkenntnis theorie"* –"Bilgi Kuramının İki Temel Sorunu"– başlıklı kabarık bir elyazması halindeydi. Pek çok bölümü atıldıktan ve derinlemesine yeniden yazıldıktan sonra *Logik der Forschung* olarak yeniden hayat buldu. Popper'in kitabını yayımlatmayı umduğu dizinin editörü Schlick'ti ve onu etkilemeyi başarabilirse Perşembe seminerlerine katılmak için ne zamandır arzuladığı daveti koparabilirdi.

Aynı konumda başkası olsa incelikli saygı ve çalışılmış nezaket taktiği uygulardı. Ama Popper gergin olduğunda daima bunun tersi istikamete sapardı – dizginsiz saldırganlık. Tam da o gece felsefi karşıtlarının önünde kanlı bir tirada girişti. Alaylarının hedefi Wittgenstein'dı; Popper tarafından, cevabını veremediği konuların tartışılmasını yasaklayan Katolik Kilisesi gibi davranmakla suçlanıyordu.

Schlick toplantının yarısında öfkeyle ayrıldı; daha sonra Carnap'a Popper'in Wittgenstein'ı karikatürize ettiğini söyleyecekti. Bu gafa rağmen Schlick'in *Logik der Forschung*'un yayımlanmasını önermesi dürüstlüğünün kanıtıdır. Ama Çevre üyeliği başka bir konuydu. Zeka kadar medenilik de aranıyordu. Belki bir üçüncü nitelik de Wittgenstein'a karşı makul bir tavır olabilirdi. Popper sınavda çakmıştı. Gomperz toplantısından sonra Schlick'in Popper'i çevreye davet etmeyi düşündüğünü gösteren bir işaret yoktur. Joseph Agassi'ye bakılırsa, Popper, Çevre'yle arasındaki sorunun Wittgenstein'ın büyük filozof olduğunu kabul etmeye yanaşmaması olduğunu defalarca söylemişti.

Hayatının geri kalanında Popper hep kendisiyle Çevre arasındaki ayrılığı abarttı. Müthiş bir kendine güvenle Çevre'nin iki gruba ayrıldığını yazmıştı: "fikirlerimin çoğunu, neredeyse

hepsini kabul edenler ve bu fikirlerin tehlikeli olduğunu, bunlarla savaşılması gerektiğini hissedenler."

Yine de diş bilemeyi bir kenara bırakırsak Popper'in Çevre'nin genel duruşuna saldırısı hedefi vurmuştu. Çevre'nin merkezi ilkesine karşı kullanmak için iki yüz yıllık bir akıl yürütme aygıtının tozunu alıp, iyice parlattı.

Onsekizinci yüzyılda İskoç filozof David Hume ilk olarak tümevarımsal akıl yürütme sürecini sorgulamıştı: sırf güneş her gün doğduğu için yarın da doğacağı sonucuna varmamızın akılcı bir sebebi var mı? diye sormuştu Hume.

Hume böyle bir sebep olmadığını düşünüyordu. Mesela doğa kanunlarına başvurmak bizi dairesel bir tartışmaya sürüklerdi. Doğa kanunlarına inanmamızın tek sebebi geçmişte güvenilir olduklarını kanıtlamalarıydı. Ama bu geçmiş güvenilirliğin geleceğe de intikal edeceğini varsaymamız için bir sebep var mıydı? İçgüdüsel olarak akılda kalan imgeler bulmaya yatkın olan Bertrand Russell aynı bilmeceyi şu şekle sokmuştu: "Bir tavuğu hayatı boyunca her gün beslemiş olan adam günün birinde beslemek yerine gırtlağını kesiverir, bu da doğanın değişmezliği konusunda daha incelikli görüşlerin tavuğun daha fazla işine yarayacağını gösterir."

Popper, Hume'un çalışmalarının, temel bir asimetri barındıran bilimsel yöntem açısından önemli içerimleri olduğunu gösterdi. Bir teorinin (mesela güneşin daima doğacağının) geçerliliği kaç deney yapılırsa yapılsın kanıtlanamazdı çünkü güneş sürekli doğsa da gelecekte bir gün pekala izne çıkabilirdi. Ama tek bir olumsuz sonuç bir teorinin yanlış olduğunu kanıtlayabilirdi. On binlerce kara kuzgun görmüş olsak ve başka hiçbir renkte kuzgun görmemiş olsak bile mantıken "Bütün kuzgunlar karadır" önermesinin geçerli olduğu sonucuna varamayız – hemen köşeyi dönünce karşımıza mavi bir kuzgun çıkabilir. (Bunun tüyler ürpertici bir örneğini de bir IRA üyesi vermişti: bir siyasetçinin korunması günbegün gayet iyi işliyormuş gibi görünebilir ama teröristin bir kere başarılı olması yeterlidir.)

Bu yüzden de doğrulama teorisi faydasızdı. Böylece temelde Çevre kendi kazdığı kuyuya düşmüştü. Kendi koyduğu öl-

çüte ("anlamlı = analitik ya da doğrulanabilir") uymayan bütün önermeleri anlamsızlığa mahkum eden meşhur sloganı sınavı geçememişti. Zira bir önermenin anlamının, doğrulanmasında kullanılan yöntem olduğu savı, kendi terimlerinin anlamı açısından ne doğru ne yanlış ne de doğrulanmaya açıktı. İlke görülemez, tadılamaz, hissedilemez, koklanamaz; bir laboratuarda deneye tabi tutulamaz ya da sokakta tespit edilemez – yani pozitivistlerin kendi ilkesine göre anlamsızdır.

Popper *Bitmeyen Arayış*'ın bir bölümüne "Mantıkçı Pozitivizmi Kim Öldürdü?" başlığını koymuştu ve kendi sorusuna sözde vicdan azabıyla kendi cevap veriyordu: "Korkarım bunda sorumluluğum olduğunu kabul etmeliyim." Ancak *Logik der Forschung* İngilizcede ancak 25 yıl sonra yayımlandığı, kendisi de Viyana kökenliği olduğu ve Viyana Çevresi'yle benzer meselelerle uğraştığı için, Anglo-Amerikan dünyasındaki düşünürler tarafından pozitivist kabul edilmekten şikayetçiydi. Ne kendisi ne de Wittgenstein asla bir parçası olmadıkları Çevre'yle anılmaktan kurtulamayacaklardı.

Popper'i Çevre'ye yakıştıranlar sadece yabancılar ve daha sonraki gözlemciler değildi. Popper "doğrulama" yerine "yanlışlama"yı koymuştu. Bilimsel bir teori kanıtlanamazdı ama yanlış olduğu gösterilebilirdi. Bir teori ya da varsayımın tümüyle bilimsel sayılması için kendini çürütülmeye açık tutması gerekir. Bu, Viyana Çevresi'nin bazı üyeleri tarafından sadece kendi doğrulama ilkelerinin biraz inceltilmiş hali, başka bakımlardan iyi işleyen kendi makinelerinin biraz ayarlanmış hali olarak görülmüştü. Carnap, Popper'in kendi görüşleriyle Çevre'nin görüşleri arasındaki farklılığı abarttığı kanaatindeydi. Carl Hempel, Popper'in Çevre'yle arasına belirgin bir felsefi mesafe koyduğunu yazmıştı – "bence bu biraz aşırı bir mesafe; çünkü ne de olsa grup üyelerinin ant içtikleri bir parti doktrini filan söz konusu değil." Grubun kısa tarihini yazan Viktor Kraft ise Çevre'nin fikirlerinin, İngiltere'de başkalarının yanı sıra Karl Popper tarafından da kendi istedikleri gibi değiştirildiğini belirtmişti.

Popper böylesi tavırların kendi eleştirilerinin ciddi biçimde yanlış okunmasından kaynaklandığını savundu hep. "Doğrula-

ma" Çevre tarafından anlamlıyı anlamsızdan ayırmak için kullanılmıştı. Ama böyle dilsel ayrımlar Popper'in ilgisini çekmiyordu. Onun amacı bilimi bilim olmayandan ya da sözde-bilimden ayırmaktı. "Mahler harika bir bestecidir" türünden bir önermeyi kuşkusuz saçma sapan diyerek reddetmez ya da öznelliğe mahkum etmezdi: sadece bilim alanına girmediğini düşünürdü. "Bu insanların bilimle sözde-bilim arasındaki sınırı değil, bilimle metafizik arasındaki sınırı belirleyen bir ölçüt aradıkları benim için açıktı. Benim eski belirleme ölçütümün onlarınkinden daha iyi olduğu da benim için açıktı."

Yine de Popper'in hayatı boyunca peşine düştüğü felsefi meselelerin parametrelerinin o ilk zamanlarda, Viyana'da teşekkül ettiği tartışmasızdır. Bilime ve bilimsel yönteme –kanıtlamaya, mantığa ve olasılığa– verdiği önem, doğduğu şehirdeki ilgi odaklarını yansıtıyordu. Cevapları ne kadar uzaklardan bulursa bulsun, soruların çoğunu Schlick'e, çevresine ve Viyana'ya borçluydu.

Viyana Çevresi konusunda son gülen Popper oldu. 1985'te Avusturya hükümeti onu Viyana'ya davet etti ve bilim felsefesine vakfedilmiş *Ludwig-Boltzmann-Institut für Wissenschaftstheorie* kurumunun başına geçmesini teklif etti, böylece doğduğu ülkeye, Avusturya'nın savaş sonrası ihtişamına geri dönecekti. Bu onun Çevre'ye karşı son zaferiydi.

Ama sonunda hükümetin Popper hakkındaki planları suya düştü. Eğitim Bakanlığından bir yetkili Popper'e ileride yazacağı eserleri hükümetin onayına sunması gerektiğini söylemişti. Popper öfke dolu bir mektup yazarak işi reddetti. Bu teklif Popper'e Avusturya hükümetinin onu reddetmeye zorladığını hissettirerek, hayatının ilk dönemini ona yeniden yaşattı.

Ringstrasse çevresindeki bu uzun gezintimiz 25 Ekim 1946 olayları hakkında bize neler anlatıyor? Elbette bu iki Avusturyalının, Cambridge'de bir kolej odasında nihayet nasıl yüz yüze geldiklerini açıklıyor. Ama daha fazlasını da.

Wittgenstein, Popper'i şahsen tanımıyordu. Yine de ortak Viyana geçmişleri bizi şu sonuca götürüyor: felsefe bir yana, Palais'ten çıkan aristokrat –İngiliz giysileri, Fransız mobilyaları,

kır evleri, sınırsız para kaynakları, daimi seyahatleri, ahbaplık ettiği kültürel devlerle– H3'te karşılaştığı burjuva öğretmene gayri ihtiyari tepeden bakmıştı. Zenginliğinin ve konumunun bütün küstahlığıyla, elbette küçük aristokrat Schlick'e değil ama Waismann'a karşı takındığı küçümsemeyle yaklaşmıştı ona.

Popper için de Wittgenstein akademik bir muhaliften öte bir şeydi. Toplumsal sorumluluk sahibi, saygın bir avukatın oğlunun bile ulaşamadığı Viyana'ydı o. Wittgenstein'da, varlığın ve statünün saygı uyandırdığı, kapıları açtığı imparatorluk şehrini, enflasyonun getirdiği fakirliğin yerinin olmadığı, Nazilerin parayla satın alınabildiği o apayrı ülkeyi görmüştü. Onu ketleyen, yurtdışına süren koşulların tam tersini görmüştü.

Ringstrasse sadece H3'e ulaşan yol değildi; hayatlarının da çerçevesiydi.

15

Kaynak Makinesi

...medeniyetimizin ayakta kalmasını istiyorsak büyük adamların önünde eğilmeyi bırakmalıyız.

–POPPER

Senden hoşlanmayan birine iyi davranmak için sadece çok iyi huylu olman yetmez, yol yordam da bilmen gerekir.

–WITTGENSTEIN

Wittgenstein'la Popper arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklar ne olursa olsun, karakterlerindeki bir benzerlik H3'te haşin bir karşılaşma olmasını kaçınılmaz kılıyordu; bu benzerlik tartışma sırasında karşılarındakine berbat davranmalarıydı.

Fiziksel açıdan ufak tefek, insanı yoracak ölçüde hararetli olan bu iki adam için de alttan almak diye bir şey söz konusu değildi. İkisi de tacizkâr, saldırgan, tahammülsüz ve kendine fazlasıyla gömülmüştü – gerçi Wittgenstein kendisini Norman Malcolm'a daha cazip resmetmişti: "Çekingen olduğumdan çatışmayı sevmem, özellikle de sevdiğim insanlarla."

Popper'in tartışma stratejisi Bryan Magee tarafından betimlenmişti. Popper, karşıtının küçük hatalarını belirleyerek puan kazanmak yerine, dikkatle savını destekler, sonunda temel dayanağını yerle bir ederdi. Magee onunla ilk karşılaştığında şaşırmıştı, "daha önce hiç görmediğim bir entelektüel saldırgan-

lıktı bu. Her şey kabul edilebilir konuşma sınırlarının ötesine taşınıyordu... Bu pratikte insanlara boyun eğdirmek demekti. Teşebbüslerindeki enerji ve yoğunlukta öfkeli birşeyler vardı. Bir alev gibi, insana nefes aldırmayan o haşin, sıkı odaklanma, bana kaynak makinelerini hatırlatmıştı."

Popper'in akademisyenliğe yaptığı temel katkılardan biri, bir teorinin bilimsel olabilmesi için yanlışlamaya açık olması gerektiği içgörüsüydü ama bu ilkenin kendi fikirlerine uygulanmasından pek hoşlanmazdı. *Açık Toplum ve Düşmanları*'na, *Bir Düşmanın Kaleminden Açık Toplum* denmesi gerektiği latife edilirdi. Profesör John Watkins, Popper'in entelektüel bir kabadayı olduğunu söylüyor: "Çok meşhur seminer vakaları vardı, konuşmacı 'X Nedir?' şeklindeki konu başlığını duyururdu. Popper hemen lafa girer ' "Nedir"le biten sorular tümüyle yanlıştır, insanı yanlış yöne sevkeder,' derdi. Böylece konuşmacı sadece başlığı okumakla kalır, gerisini getiremezdi." 1969'da bir LSE seminerinde de böyle bir şey olmuştu. Profesör Watkins'in doktora öğrencilerinden biri "birincil ve ikincil nitelikler" hakkındaki tezini genel hatlarıyla sunacaktı. Delikanlı daha açımlamaya yeni geçmişti ki Popper araya girdi ve onun meseleyi anlamadığını, yeni fikirleri olmadığını, sadece öznel psikolojiye hakim olduğunu ima ederek lafını ağzına tıkadı. "Popper'in yaklaşımını biraz kaba ve haksız bulan sadece ben değildim."

Gazeteci yazar Bernard Levin'in –Popper hayranıydı– LSE anıları da bu iddiayı destekliyor: "Bir gün bir seminerde öğrencilerden biri pek tutarlı sayılmayacak terimlerle fikrini ifade etti. Kâhin kaşlarını çatıp fütursuzca: 'Ne dediğinizi anlamıyorum' dedi. Talihsiz arkadaşım kıpkırmızı kesildi ve yorumunu başka kelimelerle tekrarladı. 'Ha,' dedi hoca 'şimdi anladım, bence çok saçma.'" Bir soru sorarken ondan yanlış alıntı yapmaya cüret ettiği için, hatasını kabul edip özür dileyene kadar azarlanan öğrenciler, hatta sıradan dinleyiciler hakkında pek çok hikaye anlatılır. Sonunda "Şimdi barıştık" diye gürlerdi Popper. Joseph Agassi'ye göre "Bütün konferansları harika başlar, berbat biterdi çünkü aptalın biri kabalık yapar, Popper ona yüklenir, son derece rahat olan ortam birden son derece gergin bir hal alırdı."

Wittgenstein gibi Popper de öğrencilerine kendilerini değersiz hissettirmeye meyilliydi. Almanya doğumlu sosyolog, eski LSE yöneticisi Lord Dahrendorf, Britanyalı öğrencilerin bu muameleye alışık olmadıkları için Popper'in derslerine katılmaktan vazgeçtiklerini hatırlıyor. Popper akademisyen meslekdaşlarını aşağılamamak için bile bir sebep görmüyordu. Konferanslarına katılan bir matematikçi olan Ivor Grattan-Guinness şöyle anlatıyor:

> Açıkçası davranış tarzının berbat olduğunu düşünmüştüm. Öğrencilerini cesaretlendirmiyordu çünkü kendisi çok fazla şey biliyor ve öğrencilere çok yükleniyordu. Bu elbette insana kendini başlangıçta olduğundan da fazla aptal hissettiriyordu. Benim gibi öğrencilerin önünde kendi meslekdaşlarını da aşağılardı! Psikanalizle ilgilenen John Wisdom [Cambridge'li adaşının kuzeni] adında iyi birisi vardı. Popper onu öğrencilerin önünde aşağılardı: "Burada Freudculuğa meraklı birisi var." Yani onun gibi ağırlığı olan birinin öğrencilerin önünde böyle konuşması!

Asistanları da muaf değildi, 1970'te onunla çalışmış olan Arne Petersen gibi başkaları da herkesin yanında küçük düşürülebilirdi. 1985'te Viyana'daki Ludwig Boltzmann Enstitüsü'nün televizyondan yayınlanan açılışından Petersen şunları hatılıyor:

> Enstitünün seminerde bulunan diğer yabancı üyeleri gibiben de Popper tarafından açış konuşmasında soru sormak üzere davet edilmiştim; konuşma *Wahrheitstheorie*, hakikat teorisi üzerineydi. Önceden hazırlamadığım ve biraz gafilce dile getirdiğim soru her nasılsa ona konuşmasında saldırdığı konumların bir türü gibi göründü! Orada tam manasıyla spot ışıkları altında, ezici saldırılarına maruz kaldım.

Dahrendorf, Popper'in çatışmalardaki dayanıklılığına hayret etmişti: "Bir aşağı bir yukarı yürür ve o taklit edilemez tarzıyla durmadan tartışır, tartışır, tartışırdı. İnanılmaz kavgacıy-

dı, tartışmaktan hiç bıkmazdı." Duygusal bağlar söz konusu olduğunda bile hiçbir fikir ayrılığına tahammül edemeyen bir tek hedeflilik söz konusuydu. Popper, Başbakanlıktan istifa etmeye mecbur kalan Lady Thatcher'a yazdığı destekleyici mektupta, eğitim politikasının bazı yönlerini beğenmediğini söylemekten geri durmamıştı. (Mektup müsvette olarak kaldı.)

Popper'in boyun eğmesi diye bir şey söz konusu değildi. Filozof Dorothy Emmet, onunla ilk karşılaşmasında bunu gözlemişti. Popper, Aristotelian Society'nin bir toplantısı için Manchester'daydı ve Emmet akşam için ondan bir randevu almıştı. Popper'in Yeni Zelanda'dan dönüşü ve *Açık Toplum*'un yayımlanmasının üzerinden uzun zaman geçmemişti. Emmet adına tehlikeli bir davetti bu. Popper, kitabında Platon'u totalitarizmin tohumlarını atmakla suçlamış ve bununla yetinmeyip öğrencilere *Devlet*'i okutmanın onları "küçük faşistlere" dönüştürdüğünü iddia etmişti. Emmet ise Platon'u savunan bir makale yazmış, öğrenciyken kendisinin de Platon okuduğunu, eserlerini okumanın kendisinde bir açıklık ve sorgulama ruhu uyandırdığını belirtmişti.

Platon'un Popper üzerinde yarattığı etki bu değildi. Emmet kendisini tanıttığında Popper hemen saldırıya geçti. Meslekdaşlarıyla yemeğe gitmek için saldırılara ara verdikten sonra Emmet'in evine gider gitmez kaldığı yerden devam etti: "geceyarısı yorgun olduğum için artık odalarımıza çekilmeyi teklif edene kadar da bana saldırmayı sürdürdü. Ama teklifimden hemen sonra tavırları tamamen değişti. 'Bütün bunları size söylediğim için kendimi daha iyi hissediyorum' dedi ve kibar, hatta sevecen bir hal aldı. Sonraki karşılaşmalarımızda da kibar ve sevecendi." Esas meselenin, çok şiddetli ifadeler kullanması olduğunu söylemişti Popper'e. "Evet biliyorum," demişti, "ama aslında öyle demek istemiyorum." Emmet onun İngiltere'ye daha yeni geldiğini öğrenince, bir tavsiyede bulunmaya cüret etmişti: " 'Bence bu yaklaşımınız İngiltere'de pek hoş karşılanmaz. Biz yumuşak anlatımları sert anlatımlara tercih ederiz.' Bana şöyle dedi, 'Gerçekten öyle mi? Belki de yöntemlerimi gözden geçirmeliyim.' Ama bunu asla yapmadı."

Ayrım gözetmeden saldırıya geçtiği düşünülürse Popper'in

dostlarının olması insanı şaşırtabilir – ama vardı. Sanat tarihçisi Ernst Gombrich'in yanı sıra, bilim alanında *Kim Kimdir* gibi bir arkadaş listesi vardı: Sir John Eccles, Sir Hermann Bondi, Max Perutz, Dr. Peter Mitchell ve Sir Peter Medawar. Bunların dördü Nobel Ödülü kazanmıştı. Ama *eski* arkadaşlar listesi bununla kıyaslandığında sonsuz gibi, her biri usturuplu ve yapıcı da olsa Popper'in çalışmalarının bir veçhesine karşı çıkmaktan suçlu.

Gözden düşüp sonra tekrar kabul edilen üç beş kişi var, bunlardan biri Wittgenstein'ın tartışmalı bir biyografisini yazan Amerikalı filozof William Warren Bartley III. Eskiden öğrencisi sonra da meslekdaşı olan Bartley, 1965 Temmuzunda Popper'i dogmatik olmakla suçlayan bir konferans verene kadar onun evladı gibiymiş. Daha baştan Popper'i konferanstan hoşlanmayacağı konusunda uyardığına ve dinleyicilerden birine Popper'in bundan böyle kendisiyle konuşmayacağı tahmininde bulunduğuna göre başına gelecekleri bekliyordu herhalde. Konferansı dinleyen Popper "beyninden vurulmuşa dönmüş". Bartley'e hemen bir mektup yazmış: "Afalladım, hayrete düştüm, rüyada mıyım, uyanık mıyım bilemedim." Yine de aynı mektupta bu olayı geride bırakmayı, böyle bir şeyin gerçekleştiğini unutmayı teklif etmiş. Yine de aralarındaki küslük on iki yıl sürmüş – hem bu sefer arayı soğuk tutan Popper değilmiş. Ancak California'lı bir üfürükçü Bartley'e Popper'le barışmasını söyledikten sonra araları düzelmiş. Ama genel kural şöyleydi: bir sürülen tam sürülür. Yumuşama düşünülemezdi bile. Kavgaların ve küskünlüklerin şiddeti karşısında dışarıdan bakanların ağızları açık kalırdı.

Bunun en meşhur örneklerinden biri Macaristan doğumlu eski Popper müridi Imre Lakatos'la olan ayrılıktı. Suçu P.A. Schlipp'in *Yaşayan Filozoflar Kütüphanesi*'nin Popper'e ayrılmış cildine katkıda bulunmaktı: Popper'in bilimle bilim olmayan arasına koyduğu sınırı ve tümdenvarıma getirdiğini varsaydığı çözümü –yanlışlamayı– sorgulamıştı. Bu Popper'in *raison d'être*'ini sorgulamaktı. Hayatı eserleriydi: böyle meydan okumalara izin verilemezdi. Popper'in yakınındakiler, Lakatos'a karşı, o öldükten çok sonraları bile devam eden acı tiradlara alışmışlardı.

Popper'in Buckinghamshire kırlarındaki evi Fallowfield'de, Lakatos ve Popper'i eleştiren Paul Feyerabend ve John Watkins gibi diğer bilim felsefecileri "Eşekarısı Yuvası Kulübü" diye bilinirdi.

Sonradan meslekdaşı olan bir başka öğrencisi, Joseph Agassi de aynı hataya düşmüş, Popper'in yazdığı bir makaleye itirazda bulunmuştu. Arkadaşlıkları anında sonra erdi ve Agassi de Eşekarısı Yuvası Kulübü'nün üyeleri arasına katıldı. Seneler geçtikçe Agassi barışı tesis etmeye çalıştı. Ama Popper seksen yaşında bile, yine bir çalışmasına yöneltilen eleştiriye, zehirli bir karşılık vermeyi başarabilmişti:

> ...*Nesnel Bilgi* üzerine (giriş bölümüne bakılırsa istemeye istemeye, sadece akademik bir zorunluluk hissinden) yazdığın (şahsıma saldırdığı için) rezilce eleştiriden ve benim sebebiyet (ve karşılık) vermediğim mahrem ve aleni bir dizi saldırıdan sonra... her şeyi bana borçlu olduğunun pekala farkında olduğunu ilan ettiğin ve o eleştiri de dahil bana saldırdığını inkâr ettiğin o iki mektubu yazacak cesareti bulmana şaştım.
>
> Ben ihtiyar bir adamım ve (sana öyle gelmese de) hâlâ önemli bulduğum şeyleri söylemek arzusundayım. Zamanım kısıtlı olduğu için bu yazışmalara devam etmek istemiyorum.

Popper'in yandaşları akademik saldırılarını iddialı bulduğu insanlara yönelttiğini söylüyorlar –başkalarını etkilemeye çalışanlara tahammülü yoktu. Bunlar şahsi saldırılar değildi –gerçi bunlara maruz kalanlar için akademik taarruzları şahsi taaruzlardan ayırmak mümkün olmasa gerek. Popper'in kimi karşıtlarının kabalıkta ilk adımı attıklarını da belirtmekte fayda var. Mesela Lakatos Popper'in konferanslarıyla alay eder, öğrencilerine ondan uzak durmalarını öğütlerdi.

Popper'in ürkütücü ani öfke patlamalarıyla birlikte seyreden yüzleşme eğilimi seminer salonlarıyla sınırlı değildi – her şey umulduğu gibi gitmediğinde havaalanı terminalleri ve otellerde de kurbanlar bulunabiliyordu. Bu gibi durumlarda aldığı karşılık da aynı derecede şiddetli oluyordu.

Arne Petersen bağışlayıcı davranmıştı:

> Popper'in bu duygusal tepkilerinin, kendisi de dahil ölümlülere karşı, tembelliğimize ve dogmacılığımıza karşı tahammülsüzlüğünün göstergeleri olduğunu fark ettim. Gençliğinde, çok büyük ümitler bağladığı çağdaşı ve büyüğü filozofların çalışmalarının, felsefe ve mantığın temel sorunları olarak gördüğü şeyleri gerçekte çözemediğini görünce büyük bir hayal kırıklığına uğradığını otobiyografisinde yazmıştı. Üslubundaki sertlik yadırganabilir ama bence insanoğlunun kazanımları konusundaki sabırsızlığında haklıdır. Popper hislerini asla felsefesine karıştırmasa da hayatında, tercihlerinde, insan ilişkilerinde hisleri büyük rol oynamıştır. Onu ünlü ve ürkütücü kılan fazlasıyla keskin zekasını ve hızlı mantıksal uslamlamasını da unutmamak lazım. O çağımızın Sokrates'iydi.

Popper soru cevaplı Sokratçı eğitim yöntemini benimsememişti. Öğrencilerinin yanında bulunmayı sevse de evinde tek başına çalışmayı tercih ederdi. Britanya'da ilk evini aldığında Londra Üniversitesi'nden kuralların izin verdiği ölçüde uzakta –kırk beş kilometre– oturmayı kendisi özellikle tercih etmişti. Ölçümleri onu Penn köyüne getirdi. En azimliler dışında bütün ziyaretçilerin cesaretini kırmak için bozuk bir yolun sonundaki bir evi seçti. (Karısı öldükten sonra yine şehir dışında, Londra'nın güneyinde Kenley'de, yardımcısı Melitta Mew'in ailesine yakın bir eve taşındı.)

Penn'de Hennie, Karl'ın dikkatini dağıtabilecek her şeyi evden uzak tutardı: tabii televizyon yoktu ama bir müddet sonra –Hennie'nin nadir keyiflerinden biri *Times*'ın bulmacasını çözmek olduğu halde– günlük gazete de alınmamaya başlamıştı. Evde yemek de pişmiyordu: oraya kadar ulaşabilenlere –asistanlar, üç beş arkadaş ve çalışma arkadaşı– çay ve bisküviden başka ödül yoktu. Anlatılanlara bakılırsa yumurta kaynatmak Popper'lerin evinde büyük heyecana neden oluyordu. Öğrenciler, Karl ve Hennie'nin dünyada şekeri proteine dönüştürebilen yegâne insanlar olduğunu söyleyerek dalga geçiyorlardı.

Popper'in konsantrasyonu dillere destandı: John Watkins onun bir kitabı ya da metni okurken, içerikten anlamı adeta emdiğini söylemişti. Çalışmaya ayırdığı zaman da müthişti. Haftasonu onun için bir şey ifade etmezdi: bir konunun sıkıp suyunu çıkarana kadar 365 gün aralıksız okur, çalışır, yazardı. Yeni Zelanda'da *Açık Toplum*'u yazarken maraton koşar gibi olmuştu. Hennie değişik versiyonları daktilo ettikçe bir sayfa on, on sayfa yüz, yüz sayfa sekiz yüz sayfa olmuştu. Harcadıkları gayret yüzünden neredeyse ikisi de ölecekti. "Sürekli sadeleştirmeye ve basitleştirmeye çalışarak kitabı yirmi iki kere yazdım, karım da (eski, bozuk bir daktiloda) bütün metni beş kere daktiloya çekti." Bryan Magee, Popper'in ihtiyar yaşına rağmen gece sabahlara kadar çalıştığını ve bu süreçten bitkin düşmüş ama hafiflemiş vaziyette sabah erkenden ona telefon açtığını belirtiyor. Şaşırtıcı bir adanmışlıktı bu; Arne Petersen "aşkla başlayan bir şey hayat tarzına dönüşmüştü" diyordu.

Yine de bu işkolikle, bu saldırgan, baskın, alıngan, intikamcı, yalnız, üstünlük taslayan adamla birlikte var olan ve dünyanın en mutlu filozofu olduğunu iddia eden bir başka Popper vardı.

Wittgenstein'ın aksine bu Popper başkalarına normal tepkiler verirdi. Kadınlar söz konusu olduğunda çok empatikti. Sorunlu bir evliliği olan bütün kadınlar ondan yardım isteyebileceklerini bilirdi. Gayet sevecen, hoşgörülü, hatta romantik olabilirdi – bir hanım arkadaşı için şiir bile yaydığı olmuştu. Yaşlandıkça, ondan şahsi konularda fikir almak için yazanlara cevap vermekten hiç kaçmmazdı – genelde uzun cevaplardı bunlar. Öğrencileri için referans yazmaya zaman ayırır, istendiğinde tekrar yazardı. Araştırma görevlileriyle iyi geçinir, üniversiteden her yıl düzgün maaş artışı almalarını sağlar ve başka yere gittiklerinde iş bulmalarına yardımcı olurdu.

İşine ne kadar odaklanırsa odaklansın bu Popper'in geniş ilgi alanları, ince bir müzik ve edebiyat zevki vardı. Edebiyatta İngiliz klasiklerini tercih ederdi – özellikle Jane Austen ve Anthony Trollope. Bunları tekrar tekrar okur, tavsiye ettiği kişilerle keşiften duyacakları zevki paylaşmak için onların yanında da yüksek sesle okurdu.

Bu Popper muhabbetten de hoşlanır, iyi bir fıkra duydu mu kahkahalarla gülerdi. En sevdiği fıkra şuydu: İşçi Partisinden, Paling [ing. çit] adında bir bakan Churchill'e "pis köpek" demiş. Churchill ayağa kalkıp cevap vermiş, "Saygıdeğer Mebusumuz köpeklerin çitlere ne yaptığını benden iyi bileceklerdir."

Bu Popper fırsatını buldu mu perhizi bozmaktan hoşlanır, özellikle Viyana yemeklerine bayılırdı. Kuzu ciğeri, patates sote, lor tatlısı, elmalı gözleme, özel bir Avusturya tatlısı olan Kaiserschmarrn ve çikolatalı kek severdi. İsviçre çikolatasıyla bir ömür geçirebilirdi. Bu belki de genç yaşlarda çektiği mahrumiyetin sonucuydu. Ama Hennie'yle birlikteyken böyle kaçamaklara fırsat bulamıyordu. Hennie'nin sosyallikle ve yemekle alakası yoktu. Kimilerine göre Popper'in zor kişiliğinin sebebi, Viyana'ya duyduğu sonsuz özlem, depresyona, devamlı kusur bulmaya, huysuzluğa, uykusuzluğa ve kendini başkalarından yalıtmaya dönüşmüş olan bu kadına duyduğu bağlılıktı. Taptığı karısının kendini her şeyden mahrum bırakmasına ayak uyduran Popper'in kendini sadeliğe ve yalnızlığa mahkum etmesi ilginçtir. Çocukluğunda fiziksel temasın sıcaklığından yoksun kalan Popper yetişkinliğinde de aynı tutumu sürdürmüştür: bir arkadaşına annesinin onu hiç öpmediğini söylemişti – kendisi de karısını hiç dudaklarından öpmemiş. Ayrı yataklarda uyurlarmış.

Hennie 1985'te ölünce Popper biraz daha açıldı: daha rahattı, daha çok misafir ağırlıyor, daha çok para harcıyor, daha iyi yaşıyor, antika kitaplarıyla daha çok meşgul oluyordu – yarım milyon pound değerindeki kütüphanesinin çekirdeğini bu kitaplar oluşturuyordu. Aslen Bavyeralı olan Melitta Mew'nin ailesine yakın bir yere taşınınca yeni bir aile kazanmış oldu. Melitta onu sevmiş, onca seneden sonra görünümünün kötü olmadığına ikna etmeyi başarmıştı. Melitta, kocası Raymond ve oğullarıyla birlikte, bir büyükbaba gibi tatile çıkar, Wiener schnitzel ve fıstıklı dondurma yer, savaş ve enflasyonun kısa kestiği çocukluğuna dönerdi.

16

Zavallı Küçük Zengin Çocuk

Ona... felsefe eğitiminden geçmiş kafasıyla ilkokul öğretmenliği yapmasını, çok hassas bir aletle sandık açmaya benzettiğimi söyledim. Ludwig buna, beni susturan bir benzetmeyle karşılık verdi: "Kapalı bir pencereden dışarı bakan ve yoldan geçen bir adamın tuhaf hareketlerine bir anlam veremeyen birini hatırlatıyorsun bana. Dışarıda nasıl bir fırtınanın estiğini, belki de bu adamın ayakları üzerinde durabilmek için büyük gayret sarfettiğini bilmiyorsun." İşte o zaman nasıl bir ruh hali içinde olduğunu anladım.

-HERMINE WITTGENSTEIN

Tiradının sonuna doğru [Wittgenstein'ın] sesi hız ve kuvvet kazanmıştı, son bir iki kelimeyi söylerken acı çeken bir hayvana nihayet son darbeyi indirmiş gibi göründü.

-THEODORE REDPATH

Popper, fikir ayrılığı ve tartışmalardaki saldırgan yaklaşımına rağmen gözle görülür ölçüde insan kalırken Wittgenstein'ın başkalarıyla ilişkilerinde bu dünyaya ait değilmiş, uzaydan gelmiş gibi bir hali vardı. Romancı Iris Murdoch'a bakılırsa "[Wittgenstein'ın] yaklaşımındaki olağanüstü dolaysızlık ve her türlü lüzumsuz ayrıntıdan uzaklık insanların sinirine dokunuyordu. İnsanların çoğuyla belli bir çerçeve içinde görüşürsünüz ve onlarla nasıl konuşacağınıza filan dair belli bazı

kalıplar vardır. Kişilikler çırılçıplak karşı karşıya gelmez. Ama Wittgenstein her zaman bütün ilişkilerinde böyle bir karşılaşmayı dayatırdı."

Murdoch, Wittgenstein'la çok az birlikte olmuş, fazla şahsi temasta bulunmamıştı. Ama Wittgenstein'ın onun üzerinde ne kadar büyük bir etki yarattığı romanlarından anlaşılıyor. Biyografisini yazan Peter Conradi, Wittgenstein'ın varlığının *Ağ* romanında nasıl hissedildiğine işaret ediyor. *Bruno'nun Rüyası*'nda, Nigel ondan alıntı yapıyor. *Rahibeler ve Askerler*'in ilk kelimesi "Wittgenstein". Daha sonra anlatıcı Guy şöyle diyor, "Onun kâhinlere has sesiydi. Kesinlikle doğru olduğunu hissettik." *Filozofun Öğrencisi*'nde şöyle bir filozof betimlemesi var: "O basit vuzuh hep el altındaydı da bir türlü ele geçmiyordu sanki. Sakin ve dingin düşünceleri özlüyordu... Kristal berraklığındaki hakikati, o çamurlu yarı-doğruların bulanık selini değil."

Murdoch 1947 Ekimi'nde, Newnham'lı bir felsefe araştırma görevlisi olarak, Wittgenstein'ı görme umuduyla Cambridge'e gitmiş, ama yaz sonunda felsefe kürsüsünden ayrıldığını öğrenmişti. Esasen müritleriyle tanışmıştı: bu ahlaki komedi yazarı, hocalarının onlar üzerinde bıraktığı etkiyi kim bilir nasıl gördü ki onda şeytani bir taraf olduğuna inandı, onun "kötü bir adam" olduğunu söyledi ve ahlaki bilincinden şüphe ederek, sadece "bir din rüyası" olduğunu belirtti.

Profesyonel filozofları hor gören Wittgenstein öğrencilerinin bu işi bırakmasından yanaydı. Öğrencinin yeterliliği onun için hiçbir şey ifade etmezdi: en zeki öğrencilerinden biri olan Yorick Smythies'e elleriyle çalışmasını tavsiye etmişti ama Smythies'ın el becerisi öyle kıttı ki ayakkabılarını bile bağlamakta zorluk çekerdi. Wittgenstein ona elle çalışmanın beyne faydalı olduğunu söylemişti. Smythies'in ve fabrikaya işçi giren bir diğer öğrenci Francis Skinner'ın aileleri, düşünsel yetenekleri olan oğullarını akademiyi bırakmaya ikna eden bu adamı pekala kötücül bir dâhi olarak görmüş olabilirler.

Arkadaşları ve öğrencileri üzerindeki hakimiyetinin kökenleri nelerdi? Wittgenstein'ın Felsefe Profesörü halefi G.H. von Wright aydınlatıcı bir yorumda bulunuyor: "Onunla karşılaşıp da etkisi altında kalmayan yoktu. Kimileri hoşlanmazdı. Çoğun-

luk cazip bulur, hatta hayran olurdu. Wittgenstein'ın yüzeysel ahbaplıklardan kaçındığı ama dosta ihtiyacı olduğu ve bunu aradığı söylenebilir. Eşsiz ama çok talepkâr bir arkadaştı."

Von Wright, Wittgenstein'ın dostluğunun ne kadar talepkâr olabileceğini de açıklığa kavuşturmuş, bunu beyin yıkaması ya da bir tarikata katılmak gibi bir şey olarak tasvir etmişti. "Wittgenstein'la yapılan her konuşma mahşerde hesap vermek gibiydi. Korkunçtu. Her şey sürekli yeni baştan didiklenir, sorgulanır, doğruluk testine tabi tutulurdu. Bu sadece felsefe için değil, hayatın her alanı için böyleydi."

H3'teki kapışmaya görgü tanıklığı etmiş olanlar, Wittgenstein'la ilişkilerinde hissettikleri rahatsızlığı ve korkuyu hatırlıyorlar – hatta Peter Geach gibi yakın arkadaşlar bile. Geach, Cambridge çevresindeki uzun ve zihinsel açıdan yorucu yürüyüşleri "keyiften ziyade iş" olarak hatırlıyor. Wittgenstein "savruk ya da iddialı bulduğu her söze karşı feci tahammülsüzdü". Stephen Toulmin, Wittgenstein haftada iki kere verdiği seminerlere katılıyordu: "Biz ona katlanılmaz ölçüde aptal geliyorduk. Yüzümüze karşı bize hiçbir şey öğretilemeyeceğini söylerdi."

Sir John Vinelott da seminerlere katılanlar arasındaydı; o kendini karizmatik bir kâhinin huzurunda hissediyordu: "İnsanda, bütün hayatını araştırma, keşif, zihinsel kazı tutkusuyla geçirmiş biri izlenimi uyandırıyordu, hayat tarzı son derece dürüst ve sadeydi. Dürüstlüğü ve doğruluğu sıradan insanların çoğunu huzursuz ettiği için zor bir adamdı." Bir de uyandırdığı fiziksel intiba vardı: "Çok içe kapanık, geniş bir alın, fazlasıyla delici gözler, ama hepsinden öte konsantre olmuş, ayakta birisiyle konuşurken... alnında öyle çok endişe çizgisi oluşurdu ki satranç tahtasına benzerdi. Hayatımda hiç öyle insan yüzü görmemiştim."

Wittgenstein'ın başkalarıyla ilişkilerine bakıldığında, en çok göze çarpan tek ses olmasa bile baskın ses olma arzusu. Levis kestirip atmıştı: "Wittgenstein'ın tartışmaları, Wittgenstein'ın tek başına yaptığı tartışmalardı." Bunun öyle çok kanıtı var ki tek bir örnek yeterli olacaktır. Dorothy Emmet'in Popper'le yaşadığı sınavı anlattığımıza göre eşitlikçi davranıp İkinci Dünya Savaşı sırasında sadece bir kere karşılaştığı Wittgenstein'la yaşa-

dığı deneyimi aktaralım. Britanya Felsefe Enstitüsü'nün bir branşına bildiri sunmak üzere, öğretmenlik yaptığı Manchester'dan Newcastle'a gitmişti. Biyokimya araştırmacısı olan evsahibi, bir alet almak için gelmiş olan hastane görevlisiyle muhabbete koyulmuş ve bu tuhaf Avusturyalının felsefeye ilgi duyduğunu anlayınca onu da davet etmişti. Emmet geldiğinde havadisler hemen kendisine iletildi: "Arkadaşım, 'Umarım Wittgenstein'ın gelmesine bir itirazın yoktur,' dedi. 'Ne!' dedim. Bildirimi sundum, tartışma faslı geldiğinde Wittgenstein bildirimi bir kenara itti ve konuşma onun üzerinde odaklandı. Wittgenstein'ı iş başında görmek beni büyülemişti, bu yüzden de bildirimin dikkate alınmamasını fazla önemsemedim."

Wittgenstein'la ilk karşılaşmada tespit edilen basit bir kibir miydi bu? Leavis öyle olmadığını düşünüyordu: Wittgenstein'ın tavrı "insanın yanında uzun süre bulunup da farkına varmazlık edemeyeceği temel bir özellikti – deha: insana ilgisizlik gibi görünen bir konsantrasyon yoğunluğu." Yine de eleştiriler yok değildi: "Tartışma başladı mı diğer seslere –inatçı, ısrarlı ve dirayetli davranmaya hazırlıklı değillerse– pek fırsat bırakmayan tam bir buyurganlık sergilerdi." Tabii Dr. Leavis daha Popper'le tanışmamıştı.

Wittgenstein'ın tartışma tarzı 1930'da Cambridge'de çıkan avangard bir dergi olan *The Venture*'da, zeki bir öğrenci olan Julian Bell'in "Herr Ludwig Wittgenstein'ın (Felsefe Doktoru) etik ve estetik inançları konusu üzerine Richard Braithwaite'e Esq. M.A. (King's College Görevlisi) bir mektup" adlı şiirinde hicvedilmişti:

> Her yerde bağırıp bastırır sesimizi
> Kendi cümlesiyle ağzımıza tıkar cümlemizi;
> Durmadan tartışır, haşin, öfkeli, bağırgan,
> Emindir doğruluğuna ve gururludur bundan...

1937 yazında, İspanya İç Savaşı'nda ambulans kullanırken ölen Bell, sanatçı Vanessa Bell'in oğlu, Virginia Woolf'un yeğeni ve Sir Leslie Stephen'ın torunuydu. Başka bir deyişle King's öğrenciliği, Bloomsbury grubu üyeliği ve Havari olmak için biçil-

miş kaftandı. Havari toplantılarında Wittgenstein'ı konuşurken görmüştü. Doktora yaparken İngilizce kuruluna Wittgenstein üzerine bir tez sunmayı düşünmüş ama Moore onu vazgeçirmişti. Siyasi açıdan üniversitenin solcuları arasında yer alıyordu ve kısa süreliğine sonradan Sovyet casusu olacak Anthony Blunt'la aşk yaşamıştı. Belki de Bell'i bu şiiri yazmaya, Wittgenstein'dan hiç mi hiç hoşlanmayan Blunt teşvik etmişti.

The Venture ileride şöhret kazanacağı kesin, buram buram gençlik kokan isimler barındırıyordu. Editörlüğünü Michael Redgrave ile Anthony Blunt yapıyorlardı ve gelecekte kalbur üstü şairler, yazarlar, eleştirmenler olacak insanların eserlerine yer veriyorlardı – Louis MacNeice, Clemence Dane, Malcolm Lowry, John Lehmann ve William Empson gibi. Söz konusu beşinci sayı üç haftada tükenmişti – bunun sebebinin Bell olup olmadığını bilmek mümkün değil, ama Fania Pascal şiir çıktığında "en kibar insanların bile gülmekten kendini alamadığını, şiirin birikmiş gerilim, hınç, hatta belki korkuyu boşalttığını" hatırlıyor. "Mektup" uzun –304 mısra– ve Wittgenstein'ı Cambridge'e geri döndükten hemen sonraki haliyle resmettiği için biraz ayrıntılı incelenmeyi hak ediyor; bu resmi çizen onun hayranlarından değildi kuşkusuz ama –sadece "naçiz bir Yunus" olduğu halde– diyordu ki

> Meydan okuyacağım koca aygırına denizlerin;
> İrfanı, mantığı, ahlakçılığı öyle engin
> Basmış çölünü metafiziğin.

Şair, Wittgenstein'ın yarattığı etkiyi şöyle anlatıyor:

> Akılcı sağduyu, kuralların en basiti,
> Cambridge ekolünü asırlardır temsil etti.
> Ama hangi meselede görülmüştür
> Ludwig'in kanun koymaktan çekindiği?

Wittgenstein'ın her şeyi bilir halleri şairin sinirine dokunmuş olmalı. "Alimimutlak" kelimesi birkaç yerde tekrarlanıyor:

O imtiyazlı alimimutlak süzülür yücelerde
Evren serilir gözlerinin önünde;
Kaybolan her elektronunun hareketini
Okur saatine bakar gibi...
Ludwig bilir her şeyi; ama nedir sırrı
Yüce Tanrı mıdır yoksa Şeytan mı?

Fakat şiirin merkezinde Wittgenstein'ın kişiliğinin başka bir yönü vardı. Hoşgörülü diyaloğun vatanı, savlara olsa olsa hafif (belki hınzır) bir ironiyle cevap verilen Cambridge'de birilerini bağırarak susturma, her şeyi bilme iddiası ya da yerleşik görüşlere aralıksız saldırılar hoş karşılanmazdı ama örtbas edilmezdi. Belki bu tip şeylerin tasvip edilmediğini göstermek için bazı payeler esirgenebilirdi. Ama esasen bunlardan daha derin bir farklılık da vardı. Wittgenstein kendini hayatın sıradan keyiflerinden mahrum bırakan bir mistikti – dünyaya dair gizli bir bilgi kaynağı arıyordu:

... bilir doğrudan tecrübesiyle
Bilginin ve mananın ardında ne olduğunu.

Şair bu nutkun haricinde kalan Braithwaite'e de hitap ediyor ve neden Wittgenstein'ı izlemeleri gerektiğini bildiriyor:

Ah Richard, madem ki biliyoruz beyhude
Neden aramalı değeri, bu işkenceli acı labirentinde;
Ne kolay maddede bulmak halbuki
Zihin ve bedenin tüm keyiflerini.
Acıyorum Ludwig'e katılmasam da,
Fikirlerinin sebebi apaçık ortada,
O çileci hayatla yapmak istediği
Dışlamak herkesin bildiği sıradan zevkleri.

Wittgenstein, günlük toplumsal deneyimin dışında, uzağında dururdu. Hayatını dinsel tefekküre ve hayır işlerine adamış olsa, tam bir "aziz" izlenimi bırakırdı. Ama hiçbir aziz insan kardeşlerine onun gibi kaba davranmazdı.

1925 Ağustosunda Keynes ve yeni karısı Lydia Lopokova, Sussex'te geçirdikleri balayının on beşinci günündeyken Wittgenstein kısa bir ziyarette bulunmuştu. Keynes'in biyografisini yazan Robert Skidelsky bize şu hikayeyi anlatıyor: "Lydia, kuşkusuz neşeli bir tavırla Wittgenstein'a 'Ne güzel bir ağaç,' demiş. Wittgenstein sert bir sesle: 'Ne demek istiyorsunuz?' diye çıkışmış. Lydia gözyaşlarına boğulmuş." Karısına yapılan hakaret yetmiyormuş gibi Wittgenstein'ın otel parasını da Keynes ödemişti. Ama Lydia tek bahtsız değildi. Wittgenstein, Birleşik Devletler'den döndükten hemen sonra eski doktorunun karısı Joan Bevan'la tanışmıştı. Kadın "Amerika'ya gittiğiniz için çok şanslısınız," deyince, Wittgenstein onu, büyük bir aksilikle "Şanslı demekle ne demek istiyorsunuz?" diye azarlamıştı.

Bu basit bir görgüsüzlük ya da talihsiz bir patavatsızlıktan ibaret değildi. Wittgenstein kibar muhabbetlerin, sosyal gevezeliklerin dünyasında yaşamıyordu. Anlam açıklığı onun için her şeydi ve daima bunu sağlamaya çalışırdı – ne olursa olsun. Rusça öğretmeni Fania Pascal, yaptığı bir gafı anlattığında Ludwig şöyle bir tartmış ve "Evet, sende anlayış kıtlığı var" demişti. İnsana yaptığı şeyden başka bir şey yaptırmak istediğinde huzurunu kaçırırdı. "Çok daha iyi bir portrenizi çizer, güveninizi yerle bir ederdi." Bu his kurbanın yakasını bırakmazdı –"Wittgenstein bunu yapmana, şunu söylemene ne der?" Bu şekilde üzdüklerinden ya da dengesini bozduklarından bazıları, bu darbelerin yaşayışındaki farklılık ve bütünlükten, kötülüğündeki erdemden kaynaklandığını fark etmişlerdi. Yine de İşçi Eğitim Birliği'nde gündelik olaylar hakkında kurs vermesinin kötü ve tahripkâr olacağını söylediği Fania Pascal'ın aldığı yara seneler sonra bile sızlıyordu. "Kişiliğinin bütünlüğü sıradan eleştirilerini çok yaralayıcı yapıyordu ama başka insanların zayıf noktalarını bulmakta ve milim şaşmadan üzerlerine vurmaktaki becerisini asla gözardı edemem. Son derece saf ve masum bir adam olduğunu bilmem hislerimi değiştiremez."

Kızkardeşlerinden biri intihar eden ve amcaları babasıyla küs olan Popper gibi Wittgenstein da sorunlu bir aileden geli-

yordu. Babasını memnun etmek imkansızdı ve çocuklarına karşı çok zalim davranabiliyordu – özellikle de oğullarına; gerçi kızları da sivri dilinden ve rasgele kararlarından kurtulamamıştı. Kızı Helene için, yüzüne karşı "çirkin" demişti. Ondan korkarlardı ama çok da bağlıydılar.

Wittgenstein'ın üç ağabeyi intihar etmişti: Hans ve Rudolf, babalarının meslek olarak müzisyenliği seçmeyip kendi işini sürdürmeleri için yaptığı baskılara dayanamayıp gençliklerinde intihar etmişlerdi. Üçüncü ağabeyi Kurt ise Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, adamlarının onun peşinden muharebeye girmeyi reddedip teslim olmalarını kabullenemeyerek kendini vurmuştu. Anne tarafında güçlü bir askeri gelenek vardı ve birliğinin bu hareketi ona dayanılmaz gelmişti. Ancak o zamanların kendini yok etme çağı olduğunu da unutmamak lazım. Ondokuzuncu yüzyılın sonuna doğru *Contemporary Review*'de çıkan bir makale "İnsanlar her yerde hayatın yükünden bezivor," diyordu, diğer Avrupalı gazeteciler de intiharın hiçbir dönemde bu kadar yaygınlaşmadığını belirtiyordu: adeta salgın haline gelmişti. Toplumsal çözülme, bireyin özgürleşmesi, yoksulluk ve –Schopenhauer ile Kierkegaard da dahil– bazı filozofların etkisi gösterilen sebepler arasındaydı.

Hiçbir zaman yoksulluk çekmemiş olmasına rağmen Wittgenstein da intihara eğilimliydi – huzursuzdu, acı çekiyordu, kendi günahkârlığını saplantı haline getirmişti. David Pinsent 1913'te Wittgenstein'ın kendisine "hayatı boyunca bir olasılık olarak intiharı düşünmediği tek gün bile geçirmediğini" söylediğini belirtmişti. 1919'da Wittgenstein Paul Engelmann'a şöyle yazmıştı, "Ne kadar kötülediğimi defalarca hayatıma son vermeyi düşünmemden da anlayabilirsin. Kendi kötülüğümden ümitsizliğe kapıldığım için değil, sadece dışsal sebeplerden."

Popper gibi Wittgenstein da yalnızlık talep ederdi. Avrupa'nın soğuk ve ıssız yerlerinde inzivaya çekilmeyi alışkanlık haline getirmişti – İrlanda'nın batısına, İzlanda'ya ya da 1913'te kendisine tahta bir kulübe yaptığı Norveç'e giderdi. "Sürgüne gitmeyince yapabileceğinin en iyisini yapamadığına yemin ediyor... Çalıştığı alanın en büyük zorluğu –Mantığın bütün temellerini atmadığı müddetçe– çalışmalarının dünya için pek az de-

ğer taşıması... Bunun için on güne kadar Norveç'e gidecek," diye yazmıştı Pinsent günlüğünde.

Wittgenstein en iyi çalışmalarını yalnızken yapmıştı. Ama nerede olursa olsun düşünce musluğunu kapatamıyordu. Onun felsefeye gitmediği, felsefenin ona geldiği söyleniyordu. Ancak kendini zorlayarak rahatlayabiliyordu. Sinemada perdeye olabildiğince yakın oturup müzikal filmler ve kovboy filmleri seyrederek ve Amerikan polisiye dizilerini okuyarak aklını dağıtırdı. Ama edebiyat zevki bununla sınırlı değildi. Sterne, Dickens, Dostoyevski ve Gottfried Keller'in eserlerini okurdu. Agatha Christie'yi ve P.G. Wodehouse'u beğenirdi, özellikle "Honeysuckle Cottage" hikayesini son derece komik bulmuştu. Aziz Augustinus'un *İtiraflar*'ı kitaplığından eksik olmazdı, William James de. Kierkegaard ve Kardinal Newman'ı tartışabilirdi, Moliere, Eliot ve Rilke'ye aşinaydı, Faraday'ın *Mumun Kimyasal Hikayesi* kitabını popüler bilimin iyi bir örneği olarak tavsiye etmişti. Engelmann şöyle bir açıklama getirmişti: "İyi polisiye hikayeleri okumayı gerçekten severdi ama vasat felsefi çözümlemeleri okumayı zaman kaybı kabul ederdi."

Muhtemelen Wittgenstein'ın zevkine hitap eden, filmlerde ve polisiye hikayelerde entelektüel iddialar bulunmamasıydı. Bu gayet katı ve talepkâr kafanın, Los Angeles'lı özel dedektif Max Latin'in, kötü güçlere karşı haçlı seferine çıkmış bu sert adamın maceralarına kendini kaptırmasında dokunaklı bir yan vardır. Latin, Hammett/Chandler ekolünde başarılı ama ikinci sınıf bir yazar olan Norbert Davis'in yarattığı bir karakterdi ve Wittgenstein'ın gözdelerindendi. Latin'in ahlaki duyarlılığında hiçbir eksik yoktu – gerçi büro olarak kullandığı sigara dumanlı, kalabalık bir lokantanın (aslında kendine aittir) telefon kulübesinde müşterilerini ve polisi idare etmeye çalışırken bunu ağır bir alaycılık perdesi altına gizlerdi. Fakat gerektiğinde –ki sık sık gerekirdi– şiddet kullanmaktan kaçınmazdı:

> Kadına doğru bir kedi gibi yaklaşıp vurdu. Yumruğu topu topu on beş santim gerilmiş, kadının kulağının hemen altına, çene kemiğine sertçe inmişti. Teresa Mayan ipek elbisesini zarafetle savurarak kendi etrafında döndü, divana düş-

> tü, oradan da yere yuvarlandı. Yüzüstü kımıldamadan yatıyordu. Latin hemen tek dizini yere koyarak çömeldi ve kenar çizgiden topu fırlatan bir rugby oyuncusu gibi elini hazır etti.

Tıpkı Wittgenstein'ın ablası Margarete için Kundmanngasse'de yapımına yardım ettiği evin son derece işlevsel mimarisi gibi bu romanlardaki anlatım da bütün fazlalıklarından soyunmuştu, belki de Norbert Davis'in ve sert dedektif türünün hoşuna gitmesinin bir sebebi de bu iktisattı.

Wittgenstein'ı daha iyi anlayabilmek için her şeyde kusursuzluğun onda bir tutku halini aldığını bilmek gerekir: bir şey ya kusursuzdu ya da değildi ve kusursuz değilse buna katlanmak çok acı vericiydi. Leavis, Wittgenstein'ın kendisinden izin almadan taş plaklarını gözden geçirişini ve nihayet gramofona Schubert'in Büyük Do Majör Senfonisini koyuşunu hafif alayla anlatmıştı.

> Müzik çalmaya başladıktan bir dakika sonra ton-kolunu kaldırdı, hızı değiştirdi ve iğneyi tekrar plağın üzerine koydu. Tatmin olana kadar bunu pek çok kez yineledi. Wittgenstein'ın bu hareket tarzının karakteristik yanı hem bizim –karımla benim– tedirgin vaziyette orada bulunduğumuzu gözardı ederken takındığı kendine aşırı güvenli hal, hem de bu manevrayı gerçekleştirmesindeki hassas titizlikti. Aslında gayet iyi ve ince bir terbiye almıştı ve bunun sonucu müzik konusunda çok bilgiliydi; kafasında eserin tonu net olarak mevcut bulunduğundan, daha ilk notaları duyar duymaz değerlendirmesini yapmış ve harekete geçmişti.

Önce evsahiplerinden izin almak söz konusu değildi: doğru tonun bulunması gerekliydi.

Bu sadece doğru tonun talep edilmesinden ibaret basit bir vaka değildi, kökleri çok daha derine inen bir şeyin ifadesiydi, nitekim 1926'da Kundmanngasse'deki modernist binanın yapılışı sırasında Hermine'in Ludwig'e dair bir anısı da bunu göste-

rir. Projenin mimarı Ludwig'in arkadaşı, Adolf Loos'un öğrencisi Paul Engelmann'dı. Ludwig'in mimari üzerinde tam olarak nasıl bir rol oynadığı tartışmaya açık ama ayrıntılar konusunda etkili olduğu belli: kapı ve pencere çerçeveleri, pencere mandalları, dik açılı radyatörler öyle simetrikti ki sanat eserleri için kaide olarak kullanılabilirdi. Sonuç da sürpriz olmamıştı: bütünsel tasarımın zaferi, fazlasıyla basit ve dengeli, gayet seçkin ve zarif, ahengin ta kendisi. Ama tamamlanması imalatçılar ve inşaat işçileri için bir kabus olmuş olmalı. "Bir anahtar deliği hakkında çilingirin ona sorduğu soru hâlâ kulaklarımda: 'Doğru söyleyin Herr Ingenieur, şuranın bir milim eksik buranın bir milim fazla olması sizin için gerçekten bu kadar önemli mi?' O daha cümlesini bitirmeden Ludwig 'Evet!' diye öyle bir bağırmıştı ki adam neredeyse korkudan yerinden sıçrayacaktı."

Neyse ki para mesele değildi. Radyatörler ve destekleyici ayakları güzelliklerini dışarıdan getirtilmelerine borçluydular – Avusturya'da dökümcülük o kadar ileri değildi. Kapı ve pencere pervazlarının boyutları yüzünden Wittgenstein'la yaşadığı sorunlar marangozun oturup hıçkıra hıçkıra ağlamasına neden olmuştu. Sonra tam bitmiş olan ev temizlenmek üzereyken Ludwig "her biri birer salon kadar büyük olan odaların tavanlarını üçer santimetre yükseltti. Sezgileri kesinlikle doğruydu ve bunlara uyulması gerekirdi."

Duvar boyalarını da "Herr Ingenieur" icat etmişti – kirli beyaz renklerine sıcak ve dolgun bir doku kazandıracak şekilde karıştırılmıştı boya. Kapılarla pencereler siyah denebilecek kadar koyu yeşile boyanmış, yerlere yeşil-siyah mermer döşenmişti. Çift camların çoğunun arasında panjurlar vardı ama üst kattaki odalarda, pencere pervazları ve mandallarının görünmesini sağlayan, tavandan yere beyaz tül perdeler kullanılmıştı. Ev Margarete'in müstesna Fransız mobilyası koleksiyonuyla döşenmişti. *Kültür ve Değer*'de Wittgenstein şöyle der: "Gretl için inşa ettiğim ev titizlikle duyarlı bir kulağın, adabın ve büyük bir (kültür vs.) idrakinin ifadesidir."

Wittgenstein yine aynı ruh haliyle, Whewell Court'taki odasının pencere ebatlarını da siyah kağıtlar kullanarak değiştirmişti. Kusursuzluk saplantısı üzerine daha fazla kanıt arana-

cak olursa İkinci Dünya Savaşı'nda eczacı yamaklığı yaptığı Guy's Hospital'da ilaçları nasıl karıştırdığına bakılabilir. Cildiye bölümü için Lassar merhemi denen bir ilaç hazırlamış. Koğuştaki rahibe daha önce kimsenin o kadar kaliteli Lassar merhemi yapmadığını söylemişti. En sıradan işlerde bile yaklaşımı aynıydı. Bir otobüs yolculuğunda dayısının arkasında oturan John Stonborough onun ihtiyar bir adamın sırt çantasını takmasına yardım edişini seyretmiş ve bütün kayışların doğru yere gelmesi için gösterdiği titizliğe hayret etmişti.

"Küçük Luki" için anne gibi olan en büyük ablası Hermine, onun her şeyin derinine nüfuz eden bir kafa yapısı olduğunu düşünüyordu: "bir müzik parçasının, bir heykelin, bir kitabın, bir insanın, hatte yerine göre –kulağa tuhaf da gelse– bir kadın elbisesinin esas doğasını aynı şekilde kavrardı." Bayan Bevan, Trinity College'da Kral VI. George ve Kraliçe Elizabeth adına verilen bir resepsiyona davet edildiğinde, Wittgenstein giydiği palto nedeniyle yüzünü buruşturmuş, hemen bir makas alıp iki düğmesini kesmişti. Bayan Bevan bu işlemden sonra paltonun çok daha şık göründüğünü söylüyor. Hermine, onun kendisine hoş gelmeyen çevrelerde "neredeyse hastalıklı bir rahatsızlık" duyduğunu belirtmişti.

Bu tuhaflıklar, dostlar, meslekdaşlar, öğrenciler, konuk konuşmacılar, inşaatçılar ve zanaatkârlar açısından sıkıntı verici olmaktan öte şeyler değildi belki – böyle derin bir düşünüre yakın olmak karşılığında ödenmesi gereken bedeldi. Bu bencillik ve sosyal nezaket eksikliği çocuksu denerek gözardı edilebilirdi. Mizah duygusu ve oyunculluğunda da çocuksu bir nitelik vardı. En sevdiği fıkralar çocuk fıkralarıydı.

Ama Iris Murdoch'ın, Wittgenstein'ın doğrudan yaklaşımı ve "fuzuli ayrıntı" eksikliği dediği şeyin, ayrıca kusursuzluk saplantısı ve çocuksu oyunculluğunun haricinde bir şey daha vardı. Ona dair bütün hatıralarda tekrar tekrar ortaya çıkan şey, dostta da düşmanda da uyandırdığı korkuydu. Von Wright'a göre, "onu seven ve dostluğunu kazanmış olan pek çok kimse ondan korkardı." Prostat kanseri yüzünden sayılı günleri kaldığında ona kendi evinde bakan Joan Bevan "ondan daima kor-

kardı." Bu bir tartışma sonucu kırılma endişesi değildi. Şiddet korkusuydu.

Norman Malcolm, G.E. Moore'un 1939'da Ahlak Bilimi Kulübü'nde sunduğu bir bildiriyle ilgili bir hadiseyi anlatmıştı. Moore bildirisinde bir insanın acı hissettiğini bilebileceğini kanıtlamaya çalışmıştı – Wittgenstein bu fikre kesinlikle karşıydı, olanaksız olmasa da manasız buluyordu. Kendisi ABK toplantısında yoktu ama bildiriyi duyunca, Malcolm'a bakılırsa "bir savaş atı gibi" tepki vermişti. Hemen Moore'un evine gitmişti. Moore, Malcolm, von Wright ve diğerlerinin huzurunda bildirisini yeniden okumuştu. "Wittgenstein hemen saldırıya geçti. O zamana kadar hiçbir tartışmada olmadığı kadar heyecanlanmıştı. Barut gibiydi, çok sert ve hızlı konuşuyordu." Bu hali sadece etkileyici değil "korkutucuydu" da.

Wittgenstein 1949'da Cornell'de ziyaretine geldiğinde Malcolm da bu güce maruz kalmıştı. O.K. Bouwsma oradaydı ve Wittgenstein'la yeni tanışmış onu "rahat ve dostane tavırları olan hoş bir adam" olarak tanımlamıştı. Ama iki gün sonraki tartışmada başka bir yüzünü gördü: "Öyle hoyrat ve tahammülsüz ki insanı korkutuyor, bir keresinde Norman zar zor konuşmayı sürdürmeye çalışırken neredeyse kontrolünü kaybedecekti."

Bazen Wittgenstein'ın yoğun tepkisi entelektüel tahakkümü aşıp, bir sopayı –ya da maşayı– gözdağı verircesine sallamaya kadar gidebilirdi. 1937'de Norveç'e kaçışlarından birinde Wittgenstein, komşusu Anna Rebni'yle eski sıcak ilişkilerinin bozulduğunu görerek şaşırmış. Ray Monk'un anlatımıyla "sağlam, yaşlıca bir Norveç çiftçisi" olan Rebni ona karşı soğuk ve mesafeli bir tavır takınmış. Sonunda dayanamayıp bunun için bir açıklama talep eden Wittgenstein, aldığı cevabı taş çatlasa tahmin edemeyeceğini söylemişti: "Kadını sopayla tehdit etmiş". Ama sonra bunu şöyle izah etmiş, "birini çok sevdiğimde ve onunla iyi ilişkiler içinde olduğumda, neşem yerindeyse tıpkı sırtını sıvazlar gibi yumruğumla ya da sopayla onu tehdit eder gibi yaparım. Bu bir nevi kucaklamadır." (*"... mit der Faust oder dem Stock zu drohen. Es ist eine Art der Liebkosung."*)

Wittgenstein'ın ilkokul öğrencilerinin de tanıklık ettiği üz-

re kızılcık sopasını kafalarına ya da kulaklarına indirmekten geri durmaz, bazen vurduğu yeri kanatırmış. 1930 itiraflarında bir öğrencisinin kafasına yumruk attığı da yer almıştı. H3'e dönersek, daha sonra King's dekanlığı yapacak ve Lordlar Kamarasına girecek olan Noel Annan, Wittgenstein'ın maşa merakının görgü tanığıydı. Annan tarihçiydi ama o sırada düzenlenen bir ABK toplantısına muhtemelen, savaş sırasında General Eisenhower'in Ana Karargahından tanıdığı, konuk konuşmacı, Oxford dil felsefecisi J.L. Austin'le birlikte katılmıştı.

> Bir ara Richard Braithwaite bir şey söyledi, bunun üzerine Wittgenstein'ın şömineye uzanıp maşayı aldığını ve elinde sıkı sıkı tuttuğunu gördüm. "YANILIYORSUN BRAITHWAITE" dedi ve ortalık elektrikleniverdi. Braithwaite'i tehdit etmedi ama şu meşhur hadise yüzünden bu olayı unutmadım... O zamanlar kömür yakıldığından her yerde maşalar vardı. Bu yüzden de insanın kızgınlığını gösterecek bir şeyi uzanıp alması gayet doğaldı.

En azından Wittgenstein için doğaldı.

Friedrich von Hayek, 1940'ların başında Braithwaite'le birlikte gittiği bir ABK toplantısında Wittgenstein'ı H3 maşasını sallarken görmüştü:

> Wittgenstein aniden elinde maşayla ayağa fırladı ve son derece hiddetli, "meselenin" ne kadar basit ve aşikâr olduğunu elindeki aletle kanıtlamaya koyuldu. Bu sınır tanımayan adamı odanın ortasında maşayı savururken görmek gerçekten de tedirgin ediciydi, insanın içinden emniyetli bir köşeye kaçmak geliyordu. Açıkçası o sırada aklını kaçırdığını düşünmüştüm.

Wittgenstein'ın şiddet eğilimini kendi yazdıkları da kanıtlamaktadır:

Bir şeye çok sinirlendiğimde bazen sopayla yere ya da bir ağaca vururum. Ama elbette bu işin suçlusunun yer olduğunu

ya da ona vurmamın bir şeye yarayacağını düşündüğümden değil. Öfkemi boşaltmak için. Bütün ritüeller de böyledir... Önemli olan bir cezalandırma hareketine benzemesidir ama benzerlikten başka şey aranmamalıdır.

Wittgenstein için bu hareket bir benzerlikten ibaretti. Peki ya buna maruz kalan için? *Bitmeyen Arayış*'ta Popper, maşanın sallanmasıyla dalga geçme eğilimindedir. Görgü tanıkları beklenileceği üzre büyük filozofu bir şiddet eylemiyle suçlamaktan kaçınmaktadır. Ama aslında, Popper ahlaki ilk örneğini verirken "tehdit" kelimesini kullanmıştı: "Konuk konuşmacıları maşayla tehdit etmemek." Bu sözü duyan görgü tanıklarının hepsi çok isabetli bir tespit olduğunda birleşiyor. Popper'in hem ilke olarak böyle bir şeyi seçmesi, hem de düşünmeden "tehdit" kelimesini kullanması, o sırada neler hissettiğini ve bu çatışmanın ne kadar kişisel bir hal aldığını gayet açık gösteriyor. Maşa oldukça gerçekti. Anlaşılan Popper'e tehdit de açık görünmüştü.

17

Başarı Yörüngeleri

Onda Şeytan'ın gururu vardır.
– Russell, WITTGENSTEIN ÜZERİNE

Bence hayatta başarı kazanmak büyük ölçüde şans işidir. Yetenekle alakası yoktur ve hayatın her alanında başarılı olamamış son derece yetenekli insanlar vardır.

–POPPER

1970'lerde şu yukarıdaki sözleri yazdığında Popper kimi düşünüyordu acaba?

Wittgenstein'la Popper'in hayatları arasında kilit bir fark varsa, o da kariyerlerinin izlediği yörüngeydi. Karşılaşmalarına ve Popper'in bunu farklı yansıtıp yansıtmadığına dair bir diğer ipucu da budur. Wittgenstein kendisini geçinilmesi çok zor bir meslekdaş yapan bütün tuhaflıklarına rağmen Cambridge'de hep kendini destekleyecek birilerini bulmuştu oysa Popper seneler boyunca akademik dünyanın dışında, tek başmaydı. Hayatının en yaratıcı dönemini Wittgenstein'ın gölgesinde yaşaması onun için büyük talihsizlikti.

Wittgenstein'ın akademi kurumuyla ilişkisi pekala sevgi-nefret ilişkisi olarak tanımlanabilir: Cambridge'i büyülemişti ama bu eski üniversiteye hiç tahammülü yoktu, yine de 1951'de ölene kadar bir uzaklaşıp bir geri dönecekti.

Neredeyse 1911'de Trinity'de çat kapı Bertrand Russell'ın

odasına girdiği andan itibaren olağanüstü yetenekli biri olarak kabul edilmiş, Cambridge'in sosyal ve entelektüel muhitinde müthiş rağbet görmüştü. 1912'de Russell'ın itirazlarına rağmen, ilk sosyalistlerden Beatrice Webb'in tanımıyla "kapalı bir seçkinler çevresi içinde özel ilişkiler hedefleyen" Havariler'e davet edilmişti. Russell, Wittgenstein'ın bundan hoşlanmayacağını baştan tahmin etmişti. O sıralarda Havariler homoerotik Bloomsbury ekibinin –Maynard Keynes, Lytton Strachey, Rupert Brooke– kontrolü altındaydı. Russell genç Avusturyalı dehayı kendine saklamakla suçlanıyordu. Ama Wittgenstein, Russell'ın tahmin ettiği gibi Havari toplantılarının aşırı itinalı ve kendini pek önemseyen havasından hoşlanmamıştı. Gruptan ayrıldı, ama eşine rastlanmadık bir biçimde –bu ne kadar popüler olduğunu da gösteriyor– 1929'da Viyana'dan Cambridge'e geri döndüğünde yeniden davet edildi. Onun şerefine verilen yemeğin evsahipliğini Keynes yapmıştı; Anthony Blunt da onun gibi misafirdi.

Havariler'in bu benzeri görülmemiş cömert tavrında Wittgenstein'ın eşcinselliğinin/cinsel kararsızlığının ne kadar rol oynadığı tartışma götürür, tıpkı ne ölçüde aktif bir eşcinsel olduğunun belirsiz ve ihtilaflı olması gibi. Birkaç delikanlıya karşı yoğun duygular beslediği açıktır. Bunlar, David Pinsent ve Francis Skinner gibi akademik açıdan başarılı, olgunlaşmamış ve zayıf insanlardı. Wittgenstein'ın bu hisleri ve aşkın anlamına dair soruları yüzünden acı çektiği açıktır. Saplantılarının nesneleri –mesela Guy'larda tanıştığı işçi Roy Foureacre– bazen onun kendileriyle ilgilendiğinin hiç mi hiç farkına varmazlardı. William Warren Bartley III'ün onu Viyana ormanlarında eşcinsel ilişkide bulunurken resmeden biyografisi, yandaşları arasında infiale yol açmıştı. Wittgenstein ya da Popper'in cinsel tercihleri hikayemizle doğrudan ilintili olmadığına göre bu konuyu burada bırakabiliriz.

İngiltere'de 1929'da, Wittgenstein 20.000 kelimelik ince *Tractatus Logico-Philosophicus*'u doktora tezi olarak sundu. Danışmanlarından biri olan G.E. Moore'un teslim formuna "Şahsi kanaatime göre Bay Wittgenstein'ın tezi dâhiyane bir eserdir; ama öyle olduğu halde Cambridge Felsefe Doktoru olabilmek

için gerekli standardı haizdir," yazdığı rivayet edilmişti. On yıl kadar sonra, Moore emekliye ayrıldığında, daha önce belirttiğimiz gibi Wittgenstein'la aynı fikirleri paylaşmayan öğretim görevlileri bile boşalan yere onun tayin edilmesinin şart olduğunu düşünmüşlerdi.

Tractatus dışında belli başlı bir eser vermemesine rağmen itibarından bir şey kaybetmemişti. Wittgenstein hayattayken buna ilaveten sadece iki eser verdi: birincisi çok kullanılan bir Almanca okul sözlüğü, ikincisi felsefe dergisi *Mind* ve Aristotelian Society'nin ortaklaşa masraflarını üstlendiği bir toplantıda verdiği konferansın metni. (O zaman da yazdığı metinden farklı bir konuda konuşarak dinleyicileri şaşırtmıştı.) Şimdi onun adıyla kitapçı raflarını dolduran ciltlerin hepsi ölümünden sonra notlarından derlendi. Michael Dummett, *Frege: Matematik Felsefesi* kitabında akademik performansın her yıl yayımlanan kelime sayısıyla ölçülmesini şeklindeki modern uygulamayı eleştirirken, "Böyle bir sistem Wittgenstein'ın sonu olurdu" diyor.

Bütün bunlara ve takipçilerinin zekasını, özgünlüğünü ve derinliğini asla sorgulamamasına rağmen Wittgenstein öldüğü zaman felsefe çevresi dışında pek tanınmıyordu. Kraliyet tarafından madalya ya da nişanla ödüllendirilmemişti; başka memleketlerden gelen önemli adamlarla tanışmaya çağrılmamıştı; hiçbir açılış konuşması yapmamıştı; şerefine davet ya da tören düzenlenmemişti – zaten herhalde böyle bir şeye razı da olmazdı.

Bunu Popper'in durumuyla kıyaslayalım. Popper çok eser vermişti. Öldükten sonra Britanya gazetelerinde ayrıntılı övgüler yer almıştı. Avrupa'nın başka yerlerinde bu haber çok daha fazla yer bulmuştu –mesela önemli bir İsviçre gazetesi hayatı ve eserlerine tam beş sayfa ayırmıştı. Popper hayattayken de dış ülkelerde daha çok itibar görmüş, Avrupa, Amerika ve Japonya'da ödüller almıştı. Öldüğünde bir düzine fahri doktoralığı vardı.

Wittgenstein filozoflar ve sanatçılar üzerinde etki yaratmıştı; Popper pratik iş, siyaset ve bilim dünyasında. Nobel Tıp Ödülü sahibi Sir Peter Medawar onu "gelmiş geçmiş en büyük bilim felsefecisi" olarak tanımlamıştı.

Popper'in eski öğrencisi olan, Macaristan doğumlu milyarder George Soros hocasından öyle etkilenmişti ki kurduğu vakfa onun şerefine Açık Toplum Vakfı adını vermişti. Soros, Popper çizgisini izleyerek borsada milyonlar kazanmıştı. Popper en sağlam bilimsel teorilerin, kendilerini en çetin sınavlara açan ve bunları geçen teoriler oluduğuna inanırdı. Soros bu ilkeyi Wall Street'e uygulamıştı. Bu sayede ev fiyatlarının aniden düşmesiyle sarsılan bir California ipotek sigortası şirketinin hisselerini alarak servet kazandı; şirketin küçülmeye rağmen ayakta kalmasını esasen sağlam olmasına bağlamıştı. Açık Toplum Vakfı, Popper'in siyaset teorisinin uygulamaya konmuş haliydi ve açıklığın dönüştürücü gücünü sınıyordu. Vakıf kitaplar ve burslar, fotokopi ve faks makineleri, tartışma grupları ve konferanslar, fikir alışverişini teşvik eden her şey için para temin ediyordu. Doğu Avrupa'da para kaynağı olarak öyle vazgeçilmez olmuştu ki komünizmin çöküşünü hızlandırdığı iddia edilebilirdi. Alman Sosyal Demokrat başbakan Helmut Schmidt, Popper için *Festschrift*'e önsöz yazmıştı: "Katı ve sözde mutlak öncüllerle siyasi gelişimin izleyeceği yolu önceden belirlemeye çalışan Platon, Hegel ve Marx'a getirdiği eleştirilerde ütopik devletin noksanlarını büyük bir netlikle dile getirdi." Popper, Schmidt'in Hristiyan Demokrat halefi Helmut Kohl için de büyük bir kahramandı. Alman cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker, Britanya'ya yaptığı resmi ziyarette Popper'i görmek için Kenleyy'e gitmişti. Çek cumhurbaşkanı, oyun yazarı ve eski muhalif Vaclav Havel onu Prag'daki sarayına davet etmişti. Dalai Lama ziyaretine gelmiş, Japon imparatoru onu İmparatorluk Sarayına davet etmişti. Avusturya başbakanı Bruno Kreisky, sekseninci doğumgününü "en içten dilekleriyle" kutlamıştı. Bir rivayate göre doksanına geldiğinde, uluslararası alanda dışlanan Kurt Waldheim yerine Avusturya cumhurbaşkanı yapılması bile konuşulmuştu; gerçek payı varsa bile gülüp geçmiş olmalı.

Britanya'da da seneler geçtikçe ödüllere ve ünvanlara boğuldu – bunlar arasında şövalyelik ünvanı ve Şeref Refakatçisi tayin edilmesi de vardı. Margaret Thatcher'ın en sevdiği filozof olduğu söylenirdi: Popper'le von Hayek'in guruları olduğunu

yazmıştı. Gündelik siyaset hakkında güçlü fikirlere sahip olmasına ve protesto mektuplarına adını ekleme merakına rağmen Popper aktif politikaya atılmaktan hep kaçındı. Yetişkinliğe erdiğinde komünizm sempatizanıydı. Kimileri hayatının sonunda muhafazakârlığa döndüğünü, kimileri de Avrupa geleneğinde bir sosyal demokrat olarak kaldığını söylemişti. Toplumun en alt kesimlerini gözettiği ve sosyal adaleti sağlamakta devlete iş düştüğüne inandığı için sola meyilliydi. Bireyselliği, dünyacenneti hayallerini reddedişi, hızlı ve geniş-ölçekte değişim amaçlayan politikalara karşı güvensizliği onu sağa yaklaştırıyordu. Değişime inanırdı ama azar azar toplum mühendisliğiyle gerçekleştirilen değişime. Komünizm ve faşizmi eleştirmesi her eğilimden demokratik partiyi ona çekerdi. Parlamenter rejimin hem sağına hem de soluna açık toplumun gerekliliğini kabul ettirmişti.

Yine de çok büyük bir gayretin, çok zorlu ve yıpratıcı bir yolculuğun sonunda başarmıştı her şeyi. Konferanslara katılan, konuşmalar yapan bir filozof olarak işe başladığında, karısıyla ikisi geçimlerini temin etmek için Viyana okullarında öğretmenlik yapmak zorundaydı. Ancak 1937'de otuz beş yaşında, Avusturya'ya sırtını döndükten sonra, o sırada London School of Economics'te olan Friedrich von Hayek'in (Wittgenstein'ın anne tarafından kuzeni) yardımı ve desteğiyle ilk sürekli işini alabildi – o da Yeni Zelanda'da, felsefenin merkezi sayılmayacak bir yerde.

1936'da siyasi kötü alametlerin gözardı edilemeyecek bir hale gelmesiyle Popper, öğrencileri ve meslekdaşları tarafınan anti-Semitizme maruz bırakıldığını söyleyerek Avusturya'dan ayrılabilmek için İngiltere'deki Akademik Yardım Konseyi'nden yardım istedi.

Bir sonraki aşamaya geçilmişti. Konsey ona ayrıntılı bir form gönderdi, başka bilgilerin yanı sıra kazancını (haftada iki pound) beyan etmesi ve Britanya İmparatorluğu'nda tropik bir ülkeye yerleştirilmek isteyip istemediğini belirtmesi gerekliydi ("İklim çok kötü değilse evet"). AYK'de görev alan iyi niyetli bir Britanyalı akademisyene, Profesör A.E. Duncan Jones'a henüz öğretmenliği bırakmaya zorlanmadığı halde, kendisinin ve

Yahudi kökenli diğer insanların gerçekten tehlike altında olduğunu kanıtlaması lazımdı. Profesör Duncan Jones, iç yazışmalarda, Popper'in "siyasi bir boşboğazlık" yapmaya teşvik edilip işinden atılmasının sağlanmasını bile teklif etmişti, böylece AYK'den kolayca maddi yardım alabilecekti.

Referans gerekliydi; tuhaftır, Popper kendisiyle Viyana Çevresi arasında bulunduğunu iddia ettiği büyük uçuruma rağmen şehirden kaçmaya karar verdiğinde referans için Carnap, Kaufmann ve Kraft dahil Çevre'nin pek çok üyesine başvurmuştu.

Almanya'da tek bir eser yayımlamış bu otuz dört yaşında adamın AYK'ye verdiği referanslarda bir süper star niteliği vardı. Bundan daha kabarık bir ünlüler listesi düşünmek zordu: Popper'in kendi el yazısıyla Albert Einstein, Niels Bohr, Bertrand Russell, G.E. Moore ve Rudolph Carnap (Popper çoğunu 1930'ların ortalarında verdiği konferanslar ve derslerle etkilemişti) isimlerini görmek mümkündü. Yine de Duncan Jones'un, Popper'in maddi desteği hak ettiğine ikna edilmesi gerekmişti. Konsey adına başvurduğu çeşitli kişilerin, Popper'in birinci sınıf bir Viyana filozofu olmadığını söylediklerini yazmıştı. Ama o sırada Popper halen lise öğretmeniydi.

Bir referans vardı ki Popper görse içi sızlardı. Biyolog Joseph Needham, Akademik Yardım Konseyi'ne Popper'i tavsiye etmiş ve kaynaklarını fazla tüketmeyeceğini belirtmişti:

> Özetle eserini bitirmesine ve yayımlanmasına imkan sağlanırsa kesinlikle kendine bir yerde bir mevki bulur zira kendisi bir müddet burada Trinity College'da öğretim üyeliği yapan Dr. Wittgenstein türünden biridir. Bu yüzden de AYK, verdikleri yardıma sadece kısa bir süreliğine ihtiyaç duyulacağından emin olabilir.

Popper'e bu süreç tehlike arzedecek ölçüde yavaş görünmüş olsa da nihayet bütün taşlar yerine oturdu. AYK'nin yardımını garantiledikten sonra Cambridge'den geçici bir okutmanlık teklifi aldı. Bu "akademik konukseverliğin" resmi teklifi bir safhada postada kaybolmuştu herhalde; Popper, G.E. Moore'a

kendisine bir davet daha gönderilmesini rica eden telaşlı bir mektup yazdı hemen.

Ama oradan bir haber almadan önce Yeni Zelanda, Christchurch, Canterbury Üniversitesi'ne –25 Ekim 1936'da– yaptığı kadrolu öğretmenlik başvurusunun kabul edildiği haberini aldı. AYK'ye tekrar, bu sefer Almanca bir mektup yazdı. Yeni Zelanda çok uzak gelse de mutluydu – "Ay kadar uzak sayılmaz ama aydan sonra dünyanın en uzak yeri!" diye yazmıştı.

Ancak Wittgenstein'ı aklından çıkarabileceği kadar uzak bir yer değildi. *Açık Toplum ve Düşmanları*'nın indeksinde Wittgenstein'a –hepsi de düşmanca– on beş gönderme var, notlar arasında da *Tractatus*'un sayfalarca süren eleştirileri yer alıyor. H3'te bunları Wittgenstein'ın yüzüne söylemek için ilk ve tek fırsatı eline geçirmişti.

Popper'in yeni ufuklar açan ilk eseri *Logik der Forschung*'un Almanya'da 1934'te yayımlanmasına rağmen İngilizce'ye ancak yirmi beş yıl sonra çevrilmesi kuşkusuz İngilizce konuşan dünyada nam salmasına engel olmuştur. Popper sonradan çok ün kazanacak olan *Açık Toplum ve Düşmanları*'nı yayımlayacak bir yayımcı bulmakta da zorlanmıştır. Wittgenstein'ın *Tractatus*'unda da doğum sancıları yaşanmıştı, ama bunun temel nedeni eserin kalitesinden ziyade satışına dair şüphelerdi. Popper ise yayımcıları çalışmasının yeni ufuklar açtığına inandırmak için mücadele vermişti. Kendisi Yeni Zelanda'da iyiden iyiye çileden çıkmaktayken, yakın dostu ve destekçisi Ernst Gombrich'in onun adına Londra'da yaptığı dur durak bilmez çalışmalar olmasa kitabı belki de asla basılmayacaktı.

1945'te von Hayek'in yardımıyla Popper'e London School of Economics'ten okutmanlık teklifi geldi ve 1949'dan başlayarak yirmi üç yıl boyunca aynı üniversitedeki Mantık ve Bilimsel Yöntem kürsüsünün başkanlığını yaptı. İngiltere'ye geldiğinde el üstünde tutuluyor ve tanınıyordu: *Açık Toplum* daha yeni yayımlanmıştı ve her yerden konuşma davetleri yağıyordu. Geriye dönülüp bakıldığında bu dönem –daha kırk yıl devam edecek– mesleki hayatının zirvesi gibi görünüyor, zira çok geçmeden konferanslar ve mesleki toplantılardan elini eteğini

çekmeye, evinde tek başına çalışmayı tercih etmeye başladı. "Ortalarda görünmeyen büyük adam" oldu. Yeni alanların kıyısındaki çalışmaları devam edecekti, ama temel meselelerle uğraştığı kahramanlık devresi sona ermişti.

Popper'in vatandaşlığına geçtiği ülkenin felsefe kurumuyla ilişkisi daima soğuktu; kariyerinin başından itibaren Britanyalıların özgünlüğünün farkına varamamasından mustaripti. Bu durum onlara karşı daha da saldırgan davranmasına neden oluyordu. 1936'da Britanya'ya geldiğinde A.J. Ayer'in misafiri olarak Aristotelean Society'nin bir toplantısına katılmıştı; konuşmacı Russell'dı. Popper de söz almış ama konuşmaları dinleyiciler tarafından şaka olarak algılanmış, kahkahalar ve alkışlarla karşılanmıştı. Kırk yıl sonra şöyle yazacaktı, "Bilmem orada bu görüşlerin zamanla sıradanlaşacağını düşünmek şöyle dursun onları cidden savunduğumdan kuşkulanan tek kişi var mıydı?" Bu gezisi sırasında Cambridge ve Ahlak Bilimi Kulübü'ne de ilk taarruzda bulunmuş, tümevarımla ilgili bir bildiri sunmuş, G.E. Moore yazdığı bir mektupta "boktan bir soğukalgınlığına" tutulduğunu belirten ve yorgan döşek yatmakta olan Wittgenstein'la karşılaşmayı kıl payı kaçırmıştı. Daha önce de Wittgenstein'ın gölgesinde kalmış olan Popper için onun olmaması bir nimetti: on yıl sonra esas kendisi ağır top olacaktı.

London School of Economics, Britanya'nın en önemli yüksek öğretim kurumlarından biri olarak ün yapmıştı, hâlâ da öyledir; orada öğretim görevlisi olabilmek için mesleki açıdan mükemmel olmak gerekirdi. Ama Popper asla Oxford ya da Cambridge'de kendine yer bulamadı, oysa bunu hak ettiğini düşünüyordu. Sürekli dışlandığını, yeteneğinin gerçek değerinin verilmediğini hissediyordu. (Gerçi John Watkins, Popper'in bir Oxbridge kürsüsüne gıpta ettiği görüşüne karşı çıkmıştı.) Hem Oxford hem de Cambridge'den fahri doktoralar almıştı ama bu aynı şey değildi. Stephen Toulmin 1947'de Popper'den gelen LSE'de hocalık yapma teklifini reddetmişti çünkü o sıralarda kimsenin gözü Oxford'la Cambridge'den başka yer görmüyordu. Kuşkusuz Popper bunu gayet iyi anlamıştı.

Ancak neticede Popper'i Britanya felsefe kurumuyla anlaşmazlığa düşüren temel bakış açısıydı: yani sorunlar üzerinde

çalışmanın önemli, bilmeceler üzerinde çalışmanın önemsiz olduğu fikri. Popper'in öneminin anlaşılması için belki de herkesten fazla gayret göstermiş olan Bryan Magee, bu yaklaşımının Popper'i marjinalleştirdiğini söylüyor: "Çağının ana düşünce akımları haricinde hep buna inandığı ve bunu uyguladığı için asla moda olmadı. Zamanın çoğunu kendisiyle aynı fikirde olmayan insanların düşüncelerine, hem de acımasızca saldırarak geçirdiği için de alsa popüler olamadı." Popper bir keresinde Melitta Mew'ye dilbilimsel yaklaşımın hakim olduğu Oxford'da 150 filozof bulunduğunu ama felsefeden eser olmadığını söylemişti. John Watkins de Popper'in yöntemini İngiliz üniversitelerinde kullanılan yöntemle kıyaslamıştı: "Büyük, açık, sağlam sorunlarla uğraşmayı severdi. Bu sorunlarla ilgili –belki başta deneme kabilinden, sonradan değiştirilmek üzere– güçlü tezler geliştirmekten hoşlanırdı. Mesela Birmingham Üniversitesi'ndeki ortalama felsefe hocası böyle değildir. Küçücük bir kavramı alır, bunda minicik bir muğlaklık olduğunu söyler..." Watkins lafın burasında, bu tavrın ne fuzuli olduğunu göstermek için baş parmağıyla işaret parmağını birleştirmişti.

Elbette Popper'in LSE merkezli müritleri vardı. John Watkins için Popper büyük adamdı, "bazı keskin çıkışları yok değildi... ama pek çok insanın ulaşamadığı bir seviyedeydi." Lord Dahrendorf, Popper'in "çok özel bir şey" olduğunu düşünüyordu. Ernest Gellner, sahip olduğumuz en değerli şeyler, yani bilgi ve özgürlük konusunda bize ipuçları verdiği için Popper'i önemli bulur. Ama Popper'cilerin bir ekol oluşturdukları söylenemez. Bunun sebebi kısmen Popper'in bir kerede bir sorunu ele almasıdır oysa Wittgenstein bir yöntem, evrensel bir yaklaşım kazandırmıştır. Popper'in katkıda bulunduğu konuların çeşitliliği etkileyici olsa da ilgilenmediği konularda "Popper olsa ne derdi?" sorusunun cevabı açık değildir. Ama Wittgensteincılar, aynı sorunun Wittgenstein için sorulması halinde mutlaka bir cevap bulunacağını söyler.

Popper'in İngiltere'de görece daha az ilgi görmesinin, başka yerlerde çok revaçta olmasının bir nedeni daha vardır. O da entelektüel sağduyusudur – bu nitelik takdire şayan olsa da büyüleyici değildir. Akademik kariyerinin çoğunu Britanya'da

geçiren Ralf Dahrendorf, Popper'e iki taraftan da gelen tepkileri görmüştü:

> Popper İngiltre'de kendini güvende hissettiği için çok mutluydu. Asrın büyük tutkularına –komünizm ve faşizme– karşı kayıtsız bir adamın kendini rahat hissedebileceği bir ülkedeydi. Ama tam da İngiltere böyle bir ülke olduğu için Popper ilginç olamayacak kadar normaldi. Ama kıtada iş değişiyordu. Büyük tutkular ülkelerin her birini tek tek tehdit ediyordu. Oradan bakınca Popper kargaşa denizinde bir akıl kulesiydi. Bu yüzden de büyük saygı görüyordu. Hatta Popper'in tavrı 1917'den Stalin'in ölümüne kadar, yani bütün Nazi dönemi boyunca uygulanan tutkulu politikaların yıkıcı ve feci sonuçlarına büyük bir cevap gibi görünüyordu.

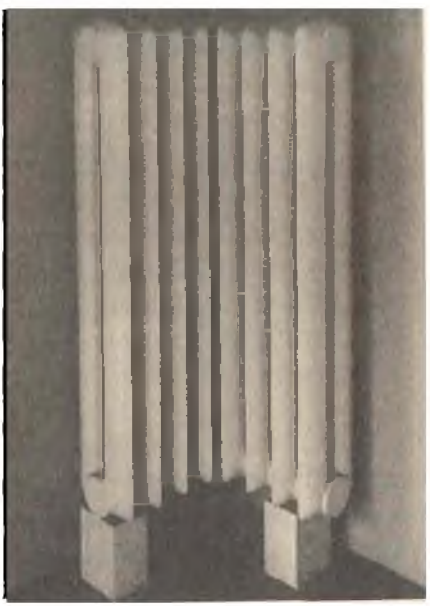
Popper, Akademik Yardım Konseyi'nin garantili olmayan "Cambridge Üniversitesi Ahlak Bilimi Fakültesi adına önerdiği akademik konukseverlik" teklifi üzerinde kumar oynamak yerine, Nazi Avusturyası'ndan ve savaştan çok uzaklarda, Yeni Zelanda'da sürekli bir işi tercih ettiğine pişman olmuş mudur hiç? Canterbury Üniversitesi kuşkusuz bu işten kârlı çıkmıştı. Kurumun resmi tarihçesinde, "Popper'in akademik hayat üzerindeki etkisi, gelmiş geçmiş herkesten daha fazlaydı," deniyor. Yeni Zelandalı tarihçiler onun "kuru buhran yıllarının ardından bir nevi entelektüel şampanya" etkisi yaptığını yazmışlardı.

Yine de 1937'de İngiltere'ye gitmiş olsaydı hayatının en üretken yıllarını felsefenin ana akıntısı dışında harcamamış olacaktı. Kendini akademiye yerleştirme, Wittgenstein'la omuz omuza çalışma ve tartışma imkânı bulacaktı. Popper'in Cambridge fırsatını hediye ettiği söylenen, memleketlisi Friedrich Waismann, Cambridge'den Oxford'a geçmişti. Popper böyle bir şeyden ne büyük saadet duyardı! Michael Nedo'ya, Cambridge'e gitmiş olsa Wittgenstein ve ekolünün gölgede kalacağını söylemişti.

Britanya İmparatorluğu Üniversiteler Bürosu'nun Yeni Zelanda teklifi Viyana'ya ulaştığında Popper, G.E. Moore'a bu

mektubu "pek beklemediğini" yazmıştı. "Ama bu işi bulduğum için çok mutluyum. Tabii ki Cambridge'de ders vermeyi tercih ederdim, ama Akademik Yardım Konseyi'ne daha fazla yük olmayacağım için memnunum – umarım günün birinde İngiltere'ye tekrar dönme fırsatını yakalayabilirim."

Aslında Popper'in manidar bir biçimde "normal bir iş" dediği şeyi tercih etmesi ancak kişisel, maddi ve siyasi güvensizlik zemininde anlaşılabilir. Savaşı önceden tahmin etmiş ve Hitler işgal etmeden bir yıl önce Avusturya'dan ayrılmaya karar vermişti. Şunu da unutmamak lazım ki doktorasını yaptığı ve öğretmenliğe hak kazandığı 1928 yılı Avusturya'nın savaş sonrası toparlanmasının son yılıydı. Amerikan borsası 1929'da çökmüş ve sermaye Avrupa'dan kaçmıştı. 1930'da Almanya'da işsizlerin sayısı 5 milyona ulaşmıştı (iki yıl sonra bu rakam 6 milyon olacaktı). Tam da ekonominin bozulduğu, siyasi gerginliğin arttığı, sağ partilerin ve uğursuz anti-Semitizmin yükseldiği yıl Yahudi kökenli müstakbel öğretmen, kariyeri ve evliliğini en kaygan zemin üzerine kurmuştu. Yahudi başarısının güveni içinde doğan çocuğun bütün dünyası bambaşka bir hal almıştı.

Bir sanat eseri olarak radyatör. 1928'de Ludwig tarafından, Margarete'in Kundmangasse'deki evi için tasarlanmıştı. Öyle yüksek nitelikler arıyordu ki, döküm işlemini yapacak bir Avusturya firması bulamamıştı.

Marangoz. Popper de gençliğinde Wittgenstein gibi el emeğiyle çalışmak istemiş ve bir marangozun yanına çırak girmişti. 1924'te bu dolabı yaparak çıraklık dönemini bitirdi. Bilgi teorisi hakkında ustasından, "diğer bütün öğretmenlerden" daha fazla şey öğrendiğini yazmıştı.

18

Bilmece Meselesi

Kâhini Delhi'de ikamet eden tanrı ne konuşur ne de gizler, sadece işaret verir.

–HERAKLEİTOS

Wittgenstein ikinci döneminde dilin felsefi yanlış kullanımı yüzünden oluşan "bilmeceler"den bahsederdi. Ben sadece şunu söyleyebilirim: ciddi felsefe meselelerim ve onları çözme umudum olmasa filozof olmam için hiçbir gerekçe kalmazdı: bence bu durumda felsefenin savunulacak yanı olmazdı.

–POPPER

Gördüğümüz gibi, H3'te Wittgenstein'la Popper arasındaki buluşmayı şiddetlendirecek pek çok etken vardı. Ama bunlar olmasa da tartışma akıllarda kalabilirdi çünkü felsefenin en temel meselesi, esas gayesi söz konusuydu. Bertrand Russell'm öncülük ettiği analitik devrimin muhafızlığı da bununla ilintiliydi. Popper'le Wittgenstein'ın en azından metaforik olarak maşalarla düelloya tutuşmalarına, bu felsefi ihtilalin anlamı ve istikameti konusu sebep olmuştu.

Dilin önemi söz konusuydu. Russell felsefi sorunların çözümlenmesinde mantık tekniklerinin taviz verilmeden kullanılmasına önayak olmuştu. Onyedinci yüzyılda Descartes'tan Russell'a kadar felsefenin en önemli dalı epistomolojiydi – yani ne bilebileceğimizin araştırılması. Descartes güvenilir bilgi için

kendi içine bakmıştı. Onun yöntemi, kesinliğin zemin kayasına ulaşana kadar her şeyden şüphe etmekti. Artık kazıyı daha fazla ilerletemeyince felsefenin en sık alıntılanan lafını etmişti: *"Cogito ergo sum"* – "Düşünüyorum, öyleyse varım." Britanyalı amprisistler, Locke, Berkeley ve Hume onun epistemoloji geleneğini takip edenler arasındaydı. Ama Russell'dan sonra epistemolojinin yerini dil felsefesi ve kelimelerimizin, bizi düşüncelerimize ve dünyaya kavuşturan mercekler olduğu öncülü aldı. Onlar olmadan dünyayı göremezdik.

Russell'ın analitik yaklaşımının kökeninde sayılar vardı; zira ilk aşkı matematikti. Otobiyografisinde sıkıntılı ergenliğini ve İngiltere'nin güney sahilinde, eskiden dolaştığı bir patikayı hatırlıyordu. "Oraya tek başıma, güneşin batışını seyretmek ve intiharı düşünmek için giderdim. Ama intihara hiç teşebbüs etmedim çünkü matematikte daha öğrenmek istediğim çok şey vardı."

1903'te *Matematiğin İlkeleri*'ni yayımladı, 1910-13 yılları arasında A.N. Whitehead'le birlikte üç ciltlik anıtsal *Principia Mathematica*'yı yayımladılar. Matematiği güvenilir bir mantıksal temele oturtma yolundaki bu teşebbüs, yüzlerce sayfalık sayı, simge ve denklem gerektirmişti: sonuçta çıkan eserin satış imkanı öyle azdı ki yazarlar yayın ücretine katkıda bulunmak zorunda kalmıştı. Russell daha ileride, kitabı baştan sona okuyan sadece altı kişi tanıdığını söyleyecekti: bunların üçü Holokost'ta öldü, üçü de Teksaslıydı. Ama kitap, popülist yazılarına bir otorite kazandırarak dolaylı yoldan kendisine yapılan yatırımın karşılığını vermişti.

Russell, sonunda *Principia Mathematica*'da yaptığı işin Herkül'den ziyade Sisifos'a yaraşır bir iş olduğunu düşünecekti –kendi deyimiyle "zırvanın daniskası"ydı– ama bu eserin gerçek önemi, orada kullandığı teknikleri dile ve sonradan metafiziğin daimi sorunlarına (varlığın, bilginin ve hakikatin doğası) aktarmasıyla ortaya çıkacaktı. En ünlü teorisi Fransız kralının kel mi yoksa saçlı mı olduğuyla ilgilidir –ama var olmayan bu saçsız kafa hakkındaki tartışma ancak dönemin felsefi takıntıları bağlamında anlaşılabilir.

Dille dünya arasındaki ilişki filozoflar için büyük bir bilmeyeceydi. Bir dizi harf, diyelim *p-i-p-o*, uygun sıraya göre di-

zildiğinde nasıl anlam kazanabiliyordu? Yirminci yüzyıl başındaki genel kanı –kısmen felsefenin mantıksal atomizm diye bilinen branşından kaynaklanıyordu– bütün kelimelerin bir nesneye karşılık geldiği ve bir kelimenin anlamını bu şekilde aldığı yolundaydı. "Pipo" kelimesi pipo nesnesine karşılık geliyordu; kelime anlamını nesneden alıyordu.

Ama dille dünya arasındaki bağlantıyı açıklayan bu görüş bazı karışık meseleler doğuruyordu. Mesela, altın dağ gibi bir masal varlığı nasıl bir nesneyi imler? Altın bir dağa dair gayet sıradan ve anlaşılır cümleler kurabildiğimiz açıktır. Hatta "altın dağ yoktur" türünden bir önermeyi bile anlamlı bulabiliriz. Yine de bu önerme tuhaftır, çünkü bu nesneden, altın dağdan söz etmemizin nedeni onun sözü edilemeyecek bir nesne olduğunu söylemektir. "Var olmayan nedir?" diye sorarsam "Altın dağ" cevabı var olmayan bir dağa bir nevi gerçeklik kazandırır.

Bununla bağlantılı bir bilmece daha vardı. "Sir Walter Scott" isminin anlamı, ismin gösterdiği nesne ya da şeyse –bir başka deyişle Sir Walter Scott'un kendisiyse– o zaman bu durum Sir Walter Scott'un "*Waverley*'nin yazarı" olarak tanımlanması için de geçerlidir. "*Waverley*'nin yazarı" tanımı da Sir Walter Scott'u işaret eder; neticede isimle aynı manaya gelmelidir. Ama bu tanımlar bazı güçlükler çıkarır. Zira Kral IV. George "Scott'un *Waverley*'nin yazarı" olup olmadığını sorduğunda muhtemelen "Scott'un Scott olup olmadığını" merak etmemişti. Russell'ın gayet hoş bir biçimde ortaya koyduğu gibi IV. George kimlik kanununa karşı özel bir alaka ifade etmiş değildi.

Sonunda tekrar bizim kel Fransız'a dönelim. Fransa bir cumhuriyet olduğu halde "Fransa Kralı keldir" cümlesini anlamakta hiç zorluk çekmiyoruz. Tümüyle tutarlı. İnsan bu cümleyi bir partide söylese Fransız anayasasından haberdar olmayan birisi bunu gerçek zannedebilir. Bu açıdan bakıldığında "Kral kel Fransa" ya da "Fransa kel Kral" türünden saçma bir cümle değildir.

Ama Fransa Kralı olmadığına göre "Fransa Kralı keldir" cümlesini nasıl anlayabiliyoruz? "Fransa Kralı" kelimeleri bir insana gönderme yapsaydı o zaman bu insan kel olabilir ya da olmayabilirdi, tıpkı H3'teki maşanın kızgın olup olmaması gibi.

Ancak gerçek dünyada Fransa Kralı olan tek bir kel insan yoktur, dahası Fransa Kralı olan tek bir saçlı insan da yoktur. Russell şöyle yazmıştı: "Sentez seven Hegelciler muhtemelen adamın peruk taktığı sonucuna varacaklardır."

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında yazan Avusturyalı mantıkçı Alexius Meinong bu sorunlara bir çözüm önermişti. Meinong'a göre, altın bir dağdan bahsedebiliyorsak, altın dağın orada olmasının bir yolu var demektir – tabii fiziksel olarak değil, mantıksal olarak. Tekboynuzlar, Paskalya tavşanları, diş perileri, hayaletler, cinler ve Loch Ness canavarı için de aynı şey geçerlidir. "Noel Baba yoktur" ve "Loch Ness canavarı büyük bir sazandan başka bir şey değildir" türünden iddialara bir anlam verebilmemizin sebebi budur. Mantık dünyasında bir Loch Ness canavarı vardır. Onun mantık dünyasında var olması, gerçek dünyadaki varlığını inkar etmemize imkan verir.

Russell çok yöntemli ve titiz bir adamdı. (1946'da Trinity Great Court'ta C.D. Broad'un odalarında kalıyordu. Broad onun için şöyle demişti: "Bir düşünür olarak ne denli yıkıcı olsa da benim açımdan örnek bir kiracıydı.") Meinong'un çizdiği dünya tablosu Russell'a dayanılmaz ölçüde kalabalık ve karışık görünmüştü. "Mantık," diye düşündü, "bir tekboynuzun varlığını ancak zooloji kadar kabul etmeli." İşte bu metafizik dağınıklığı derleyip toplamak için dâhiyane Betimlemeler Teorisini geliştirdi.

Russell'a göre, dil kafamızı karıştırır. "Altın dağ" veya "*Waverley*'nin yazarı" veya "Fransa Kralı" gibi betimlemelerin isim gibi davrandığını düşünürüz. Bir kraliyet kortejinin geçmesini bekleyen kalabalığın içinde, "Sonunda XVIII. Louis geldi" diye de "Nihayet Fransa Kralı geldi" diye de bağırabiliriz. Bu betimlemelerin de tıpkı isimler gibi bir anlam ifade etmeleri için bir nesneye işaret etmeleri gerektiğini düşünürüz.

Ama aslında bunlar isim yerine geçmez. "Fransa Kralı keldir" önermesi doğrudan bir önerme gibi görünse de aslında karmaşık bir mantıksal üçlemeyi maskeler. Yumurta kılığına girmiş, peynirli ve domatesli omlettir. İçindeki üç malzeme de şunlardır:

1. Fransa'nın bir Kralı vardır.
2. Fransa'nın sadece bir Kralı vardır.
3. Fransa Kralı her kimse keldir.

Bu mantık serimlendikten sonra "Fransa Kralı keldir" önermesinin nasıl kulağa anlamlı geldiği halde yanlış olduğunu görebiliriz: bunun sebebi birinci öncülün, yani Fransa'nın bir Kralı vardır öncülünün doğru olmayışıdır. "Altın dağ yoktur" ve "Scott *Waverley*'nin yazarıdır" önermeleri de aynı şekilde ele alınabilir. "Scott *Waverley*'nin yazarıdır" şöyle tercüme edilebilir, "Bir X vardır, bu X *Waverley*'i yazmıştır, bu bütün Y'ler için de geçerlidir, eğer Y *Waverley*'i yazmışsa, Y X'le aynıdır ve bu X Scott'la aynıdır."

Russell bu vakalarda kullanılmak üzere mantıksal bir işaret sistemi geliştirmişti – bu günümüzde de kullanılır. "Fransa Kralı keldir" şöyle ifade edilir

$$(\exists x)\,[Fx \,\&\, (y)\,(Fy \rightarrow y{=}x) \,\&\, Gx]$$

Cümlenin bu şekilde çözülmesi analitik yöntemin paradigması olarak görülegelmiştir. Bundan sonra Russell'a felsefeye yaptığı en önemli katkı sorulduğunda hiç tereddüt etmeden "Betimlemeler Teorisi" diye cevap verirdi.

Kel Fransız hükümdarı parlak kafasını ilk olarak Russell'ın 1905'te yayımladığı bir makaleye uzatmıştı. Kırk yıl sonra, 25 Ekim 1946'da H3'te bu yeni metodolojinin babası, iki yanında iki felsefi evladıyla oturuyordu, Popper ve Wittgenstein'la. Çoğu kardeş gibi onlar da kavgalıydı. Wittgenstein kavramların dilbilimsel açıdan incelenmesini başlı başına bir değer olarak görmeye başlamıştı – felsefi migrenlerimizi yatıştırmak için yutmamız gereken tek hap buydu. Popper için bu, esas mühim şeylerin –gerçek meselelerin– incelenmesinde son derece faydalı bir aletti.

Wittgenstein 1929'da Cambridge'e döndüğünden beri *Tractatus*'ta değindiği fikirlerin çoğunu terketmiş, bambaşka bir yaklaşım geliştirmişti. Felsefe tarihinde pek az kişi bir düşünce

ekolü yaratmakla böbürlenebilir ama Wittgenstein böyle iki ekolün temelini atmıştır. Russell onun iki yaklaşımını Wittgenstein I ve Wittgenstein II olarak yaftalamıştı.

Tractatus'u yazan Wittgenstein, Russell'ın ilk ve en özgün eserlerini verdiği entelektüel evrende –mantıksal atomizm– çalışmalarını sürdürüyordu, bu dünya basit, değişmez (ve tanımlanamaz) nesneler üzerine kuruluydu. *Tractatus* metni meşhur açılış ve kapanış önermeleri arasına sandviç gibi konmuştu: "Dünya olduğu gibi olan her şeydir" ve "Üzerine konuşulamayan konusunda susmalı." (Çev. Oruç Aruoba) Kitap 1'den 7'ye kadar alengirli bir biçimde numaralanmış paragraflardan oluşur, ondalıklı sayılar alttümcelerin göreli önemlerini yansıtır, 1.0 1.1'den daha önemlidir, 1.1, 1.11'den, o da 1.111'den daha önemlidir. Örneğin:

4	Düşünce, anlamlı tümcedir.
4.001	Tümcelerin toplamı dildir.
4.01	Tümce gerçekliğin bir tasarımıdır...
4.1	Tümce olgu bağlamlarının var olması ve var olmamasını ortaya koyar.
4.1212	Gösterilebilir olan söylenemez. (çev. O. Aruoba)

Bu monograf berraklığı ve kehânetimsi kısalığı, dogmatizmin sınırlarında dolaşan (Popper kesinlikle dogmatik olduğunu düşünüyordu) zaptedilmez özgüveniyle ve numaralanmış tümcelerini geleneksel bir biçimde destekleyerek kendini küçültmekten kaçınmasıyla dikkate değerdir. Tek tek cümlelerin saf ve basit bir güzelliği vardır – zaten Wittgenstein'ın ölümünden sonra *The Times*'da çıkan anma yazısında *Tractatus* "bir mantık şiiri" olarak tanımlanıyordu.

Projenin merkezinde dil, düşünce ve dünya arasındaki bağlantı vardır. Özeldeyse Wittgenstein bir resim-anlam teorisi ortaya koymaktadır: "Şömine odanın ortasındadır" türünden gerçekler ve önermeler bir şekilde dünyayı olduğu haliyle resmeder. Bu fikir aklına, bir gazetede Fransa'da görülen bir davada, gerçek kazada olanları göstermek için maket arabalar ve yayalar kullanıldığını okuyunca gelmiştir. Önermelerin dünyayla

ilişkisi, gerçek kazayla oyuncak arabaların ve bebeklerin ilişkisine benzer.

Ama Wittgenstein II'de bir resim olarak dil metaforunun yerini bir alet olarak dil metaforu almıştır. Bir terimin anlamını öğrenmek istiyorsak neye karşılık geldiğini sormamalı; halihazırda nasıl kullanıldığını incelemeliyiz. Bunu yaptığımızda, temelde yatan tek bir yapı olmadığını kısa sürede fark ederiz. İlk bakışta benzer işlevler yerine getiriyormuş gibi görünen bazı kelimeler aslında farklı kurallara göre iş görürler. Bu bir lokomotifin içine bakmak gibidir. Hepsi enikonu birbirine benzeyen kollar görürüz.

> Ama bunlardan biri sürekli kullanılan krank koludur (subapların açılıp kapanmasını düzenler); bir diğeri açık ya da kapalı olmak üzere sadece iki pozisyonu olan bir düğmedir; bir üçüncüsü fren koludur, ne kadar çok çekilirse o kadar sert fren yapılır; bir dördüncüsü pompa koludur: ancak ileri geri hareket ettiği zaman etkisi görülür.

Dahası dilin aslında nasıl kullanıldığını incelersek başka bir şey dikkatimizi çekecektir: terimlerinin çoğunun tek bir kullanımı yoktur, çeşitli kullanımları vardır ve bu farklı uygulamaların tek bir ortak unsurunun olması da şart değildir. Wittgenstein "oyun" terimini örnek veriyordu. Çeşit çeşit oyun vardı –pişti, satranç, badminton, Avustralya futbolu, çocukların oynadığı ebelemece. Rekabete dayalı, işbirliğine dayalı oyunlar vardır, takım oyunları, bireysel oyunlar, yeteneğe ya da şansa dayalı oyunlar, top oyunları, kağıt oyunları. Soru: bütün bu oyunları birleştiren nedir? Cevap: hiçbir şey. "Oyun"un bir özü yoktur.

Wittgenstein böylesi terimlere "aile benzerliği" kavramları demişti. Bunlar aile gibidirler, kimi üyelerinin aileye has uzun bir boynu, masmavi gözleri, erken beyazlayan saçları ya da fazlasıyla büyük kulakları olabilir ama hepsinin sahip olduğu tek bir belirleyici özellik yoktur. "Oyunlar"ı oyun yapan birbiriyle çakışan bir dizi benzerliktir. İşte kavramlara tutarlılığını veren bu çakışmalardır. Bu açıdan bir ipi andırırlar: "ip gücünü onu

baştan sona kat eden tek bir telden almaz, pek çok telin bir arada bulunmasından alır."

Russell ve ilk dönem Wittgenstein günlük dilin, altında yatan mantıksal yapıyı gizlediğine inanırlardı. "Fransa Kralı keldir" önermesi, mantıksal yapısı ilk bakışta açık olmayan bir önermedir. Dil, vücudu örten giysiler gibidir. Bol bir pantolon içindeki vücudun şeklini saklayabilir. Wittgenstein II bu fikre katılmıyordu: dilin mükemmel çalıştığına, hiçbir şeyi gizlemediğine inanıyordu.

İkinci dönem Wittgenstein, dilin bir şekilde nesneler dünyasına zincirlenmiş olduğunu değil, gramerin özerk olduğunu –serbestçe hareket ettiğini– savunuyordu. Dünya değil biz efendiydik. Dille istediğimizi yapabilirdik. Kuralları biz seçer, kurallara uymanın ne anlama geldiğine biz karar verirdik. Bunu takip eden yirmi otuz yıl boyunca bu fikirler dünya çapında hukuk, sosyoloji ve İngilizce çalışmalarına sızacaktı.

Dil kurallar tarafından yönlendirildiğine göre, özünde kamusaldır da; günlük uygulamalarımıza, "hayat biçimlerimize" işlemiştir. Kuralların yorumlanması gerekir; caiz olanla olmayan üzerinde fikir birliği bulunmalıdır. Dolayısıyla özel dil –sadece bir tek kişinin anlayabileceği dil– fikri tutarsızdır. Eğer bu doğruysa, itiraz kabul etmez bilgi için kendi içine bakan Descartes, kesinliğin kutsal kadehini yanlış yerde aramıştı. "*Cogito ergo sum*"un bir anlam ifade edebilmesi için neyin düşünme sayıldığı ve "düşünce" kavramının nasıl kullanıldığı üzerine önceden bir kabul olmalıydı – zira dilin işleyişinin başka bir yolu yoktur. Bu yüzden de *Cogito*'nun bilebileceklerimizin başlangıç noktası olması imkânsızdır. Wittgenstein bu içgörüyle yüzlerce yıllık felsefeyi yerle bir etmiş ve takipçilerini zemin kayası kesinliğini arama köleliğinden kurtarmıştı.

Madem öyle Wittgenstein için felsefenin amacı neydi? En basidinden, kendimizi kendi etrafımıza sardığımız kafa karışıklığından kurtarmaktı – "sineğe şişeden çıkış yolunu göstermekti". Felsefeyle ilgilendiğimizde normelde bizi alakadar etmeyen şeylere kafa yorarız. Mesela zamanın mahiyeti nedir –Cambridge'de saat beşse, güneşte de saat beş midir? Bir şey aynı anda, tepeden tırnağa hem kırmızı hem yeşil olabilir mi? Acı çektiği-

mi bilebilir miyim? Seninle aynı acıyı çekebilir miyim? İnsanın kendi kendine konuşması nedir? (Wittgenstein'ın 25 Ekim 1946'daki ikindi seminerinde ortaya attığı soru buydu.)

Wittgenstein II bu sorulara cevap ararken filozofların aptalca hatalar yaptığı kanaatindeydi. Bir açıklama, evrensel bir cevap, bütün vakaları kapsayan bir teori, her türe uygun bir genelleme arıyorlardı; nesnelere bakıp olgulara bir şekilde nüfuz edebileceklerini, maddi olmayan bir çekirdeğe ulaşabileceklerini düşünüyorlardı.

Bu şekilde felsefe yapmak kulağa bir akıl hastalığı başlangıcı gibi gelebilir, zaten Wittgenstein II de felsefeyi bir nevi dilsel terapi olarak görüyordu, ablasının dostu Sigmund Freud'a paralel bir yaklaşımdı bu. "Filozofun bir soruyu ele alışı bir hastalığın tedavisi gibidir." 1946'da Ahlak Bilimi Kulübü'nün sekreterliğini yapan Wasfi Hijab da Wittgenstein'la karşılaşana kadar "entelektüel açıdan hasta" olduğunu, kafa karışıklıklarından çok çektiğini söylüyor. Wittgenstein onu "iyileştirmişti".

Wittgenstein II yapmamız gereken şeyin, dilimizin bizi büyülemesiyle savaşmak olduğunu düşünüyordu. Kendimize sürekli gündelik dili –evimizdeki dili– hatırlatmalıydık. Şaşkınlığımızı dil alışık olmadığımız şekilde kullanıldığında, "dil tatile gittiğinde" ortaya çıkıyordu. Bir şey aynı anda tepeden tırnağa hem yeşil hem kırmızı olabilir mi? Hayır, ama bu derin bir metafizik gerçek değildir, bir gramer kuralıdır. Belki de dünyanın uzak bir köşesinde, ücra bir ormanın kuytu bir köşesinde, keşfedilmemiş bir kabilenin dilinde, çalıların, yemişlerin ya da çömleklerin "tepeden tırnağa kırmızı ve yeşil" diye tanımlanması sıradan bir şeydi.

Dolayısıyla felsefi sorular, meseleden ziyade bilmecedir. Bunları çözerken, Russell ve Wittgenstein I'in gün ışığına çıkardığı gizli mantığı açığa çıkarmayız, sadece kendimize gerçekte neyin var olduğunu, dilin aslında nasıl kullanıldığını hatırlatırız. Acı çektiğimi "bilebilir" miyim? Sıradan kullanımda böyle bir soru sorulmaz. Bilgi ifadeleri –örneğin "Viyana'nın Avusturya'nın başkenti olduğunu biliyorum"– şüphe olasılığına dayandırılır. Ama acım, benim açımdan, şüpheye yer bırakmaz. Güneşte saat kaç? Bunu bilemeyiz – ama cevabını bilmediğimiz

için değil, güneşteki zaman kavramı dilimizde bir yer tutmadığı için; bu uygulamayı belirleyecek kurallar olmadığı için.

Yani felsefe, geçimini ondan sağlayanlar –kendi kendini kandırarak bir derinlik çamuruna düşenler– dışında kalanlar için faydasız mıdır? Gilbert Ryle'nin söylediği gibi, asla şişeye girmeyen bir sinek ne kaybeder? Wittgenstein II'nin cevabı, yönteminin hepimizin içindeki filozofla savaştığıdır. Şişeye girmeye adeta mahkumuzdur – bu dille birlikte gelir. Pek azımız kürsülerden konferanslar veren filozoflar olsak da hepimiz mutfak masasında filozof kesiliriz.

Tractatus hâlâ yaygın olarak okunmaktadır ve getirdiği bazı mantıksal yenilikler, mesela bir cümlenin doğru ya da yanlış olduğu durumları gösteren "doğruluk tabloları" günümüze kadar kullanılagelmiştir. Yine de Wittgenstein'ın şimdiki şöhreti ve etkisi geç dönem çalışmalarından kaynaklanır.

Ancak Wittgenstein I ve Wittgenstein II'yi birleştiren en azından bir tek şey vardır – dil takıntısı. Wittgenstein I, sıradan gündelik dilimizin savruk olduğuna ve dilin gizli yapısına inmenin bilmeceleri çözmemizi sağlayacağına inanıyordu. *Tractatus*'un önsözünde, sözde felsefi meselelerin sadece "dilin mantığını" yanlış anlamamızdan kaynaklandığını yazmıştı. Wittgenstein II, dilin yüzeyiyle ilgilenerek sorunların çözülebileceğine, dertlerin ancak bu yüzeyin altına inmeye çalıştığımızda ortaya çıktığına inanıyordu.

Bir ömür süren bu dil saplantısı, altında yatan anlamlıyla anlamsızı ayırma gayesine bağlanıyordu. Wittgenstein I'de bu proje gayet katı bir biçimde yürütülmüştü; Wittgenstein II'de "X tepeden tırnağa kırmızı ve yeşildir" türünden bir önermenin öne çıkarılması da büyük ölçüde aynı amaca hizmet eder. Bu anlamı olan ve anlaşılabilen bir cümleye benzemektedir ama aslında sıradan temel önermelerden ayrılır. Bir lokomotif kabininde belli bir işlevi yerine getirdiği düşünülen ancak sonra diğer aygıtların hiçbirine bağlı olmadığı anlaşılan bir pompa gibi. Wittgenstein felsefenin bir amacının da gizli saçmalığı, açık saçmalığa dönüştürmek olduğunu düşünürdü.

Popper, 25 Ekim 1946'da Cambridge'e geldiğinde, en ufak ayrıntısına kadar incelediği *Tractatus*'u yazan Wittgenstein I'le karşılaşmaya hazırlandığını iddia etmişti. (Zamanın biraz gerisinde kalmış olmalı, zira *Bitmeyen Arayış*'taki kayıtlara bakılırsa kitabı, 1925'te yazmaya başladığı doktora tezinden "birkaç yıl" önce okumuş; *Tractatus* Almanca olarak 1921'de yayınlanmıştı.) Ancak ona maşayı sallayan Wittgenstein II'ydi. Popper'in bunu bilmemek için geçerli sebepleri vardı. 1945'in sonuna kadar Yeni Zelanda'daydı, bu arada Wittgenstein'ın yayımlamadığı yazıları müritleri arasında el altından yayılmıştı. Cambridge'de bu yazılardaki hem anlaşılmaz, hem de derin görünen tezler ve alaycı aforizmaların –"Bir aslan konuşabilseydi onu anlayamazdık"– büyük etkisi olmuştu. Ancak bunlar değil ayın öteki yüzüne, Londra'ya bile ulaşmamıştı. Stephen Toulmin, Popper'i "çoktan unutulmuş, geride kalmış şeyler ve eski savaşlar"la uğraşmakla suçluyor.

Aslında çok da önemli değil: Wittgenstein I'in, Popper'in ele almakta kararlı olduğu veçhesi Wittgenstein II için de merkezi konumdaydı. Popper, dilin bu kadar ön plana çıkarılmasına karşıydı. *Açık Toplum*'a düştüğü bir dipnotta, Wittgenstein'ın *Tractatus*'taki, felsefenin gerçek görevinin tümceler ortaya koymak değil onlara açıklık kazandırmak olduğu doktrinine yönelttiği sert eleştiri pekala Wittgenstein II'ye de yöneltilebilirdi.

Popper'in, Wittgenstein'ın düşüncesindeki devrimden ne kadar bihaber olduğu, Yeni Zelanda'dan eski öğrencisi ve o gecenin görgü tanığı Peter Munz tarafından da doğrulanmıştı, ayrıca Popper, Wittgenstein'ın ölümünden bir yıl sonra 1952'de verdiği bir konferansta da bunu itiraf etmişti. Konferansın başlığı "Felsefi Meselelerin Doğası ve Bilimdeki Kökleri"ydi ve Popper bunu yayımladığında bir de dipnot düşmüştü:

> Wittgenstein'ı son gördüğümde (1946'da Cambridge'de, benim "Felsefi Meseleler Var mıdır?" bildirimi sunduğum fırtınalı Ahlak Bilimi Kulübü toplantısında) burada tanımladığım şekliyle felsefi meselelerin var olmadığı doktrininden hâlâ vazgeçmiş değildi. Öğrencilerinin kendi aralarında dolaştırdığı, yayımlanmamış metinlerini hiç görmediğim için benim

> burada ona atfettiğim "doktrini" değiştirip değiştirmediğini merak ediyordum; ama öğretisinin bu en temel ve etkili kısmında fikirlerinin değişmemiş olduğunu müşahede ettim.

(Popper'in "son gördüğümde" lafına dikkatinizi çekerim, bu ifade Wittgenstein'la daha önce pek çok kereler görüştüklerini, hatta belki Viyana'da sık sık aynı *Stammtisch*'te oturduklarını ima ediyor – okuru etkilemek için kullanılmış bir şey. Ama bildiğiniz gibi tek karşılaşmaları H3'te olmuştu.)

Popper ölene kadar, adeta saplantılı bir davranışla, Wittgenstein'a sataşmaktan kendini bir türlü alıkoyamadı. Onun açısından "acil ve ciddi felsefi meselelerin varlığı ve bunları eleştirel olarak tartışma gerekliliği, profesyonel ya da akademik felsefenin yegâne mazeretiydi." İlk dokundurmalarından birini *Bitmeyen Arayış*'ta çocukluğundan dem vururken yapmıştı: "Oldum olası dilin yanlış kullanımından kaynaklanan bilmecelerden ibaret olmayan hakiki felsefi meseleler bulunduğuna inanmışımdır. Bu meselelerin bazıları çocukların bile görebileceği kadar aşikârdır." Daha *ad hominem* saldırılar da vardı: "Wittgenstein... sineğe şişeden çıkış yolunu göstermedi. Ben, o şişeden kaçmayı bir türlü başaramayan o sinekte, Wittgenstein'ın çarpıcı bir oto-portresini görüyorum. (Wittgenstein, Wittgensteinci bir vakaydı –tıpkı Freud'un Freudcu bir vaka olması gibi.)" *Bitmeyen Arayış*'ta babasının kütüphanesinde rastgeldiği iki Viyanalı yazardan, Fritz Mauthner ve Otto Weininger'den bahsederken de dokundurmada bulunmuştu: "bu yazarların ikisi de Wittgenstein'ı etkilemiş anlaşılan." Bu cümleye düştüğü dipnotta Weininger'den almtı yapmıştı: "Bacon'dan Fritz Mauthner'e kadar bütün kalın kafalılar dili eleştirmişlerdir."

1970 Mayıs'ında BBC radyosuna verdiği bir röportajda Popper, Wittgenstein'ın ölümünden sonra yayınlanan eserlerine değiniyordu:

> Wittgenstein'ın *Felsefe Araştırmaları* eserinde tam olarak neye karşı olduğumu söylemeye beni mecbur bırakırsanız, ancak "Hiçbir şey..." diyebilirim. Gerçekten de ben bu teşebbüsün kendisine karşıyım. Yani, söylediklerinden katılma-

> dığım hiçbir şey yok çünkü insanın katılmayacağı hiçbir şey yok. Ama itiraf etmeliyim ki sıkıldım – sıkıntıdan gözlerimden yaş geldi.

Aslında tepkisinin sıkıntının ötesine geçtiği aşikârdı. Joseph Agassi şu yorumda bulunmuştu: "Wittgenstein filozofların yegâne bête noire'ıydı: ona sadakat göstermenin en iyi yolu saldırmaktı." Popper onun dile olan ilgisini gözlük temizlemeye benzetmişti. Dil felsefecileri bunun başlı başına kıymet arzeden bir şey olduğunu düşünüyor olabilirler. Ciddi filozoflar, temizlemenin tek amacının gözlüğü takanın dünyayı daha net görmesini sağlamak olduğunun farkındadırlar.

Popper, Wittgenstein eleştirisinde Russell'ın da kendisiyle aynı safta olduğuna inanıyordu ve bunda yanılmıyordu. Russell'la Wittgenstein arasındaki kişisel ilişkinin çöktüğü çoktan ortaya çıkmış, birbirlerinin kuramlarına gösterdikleri düşmanlıkla iyice kendini hissettirmişti. Wittgenstein I, Russell'ın erken dönem mantık ve teknik çalışmalarının bütün meyveleriyle hemfikir değildi belki ama bunlarla fazlasıyla meşguldü. Hatta *Tractatus*, kısmen Wittgenstein'a göre Russell'ın hatalarını düzeltmek için girişilmiş bir projeydi ve Russell'ın varlığı neredeyse her cümlesinde seziliyordu. Bu kısa çalışmanın önsözünde "dostu Bay Russell" cömertçe takdir ediliyordu ve metnin genelinde yirmi sekiz kere ona göndermede bulunuluyordu. Oysa *Felsefi Araştırmalar*'ın –Wittgenstein II'ye en çok damgasını vuran kitabın– yazıldığı sıralarda, yani 1930'ların sonlarından itibaren, yazar Russell'a adeta bir kaybetme numarası yapmıştır. Wittgenstein felsefi yol göstericisinden sadece iki kere, o da eleştirmek için bahseder.

Russell'a gelince, Wittgenstein'ın savunduğu yeni fikirlerin Cambridge felsefesini bir bezginlik ve lüzumsuzluk çıkmazına sürüklediğine inanıyordu. Sonraları Wittgenstein II'yi "tümüyle anlaşılmaz" bulduğunu yazacaktı. "Pozitif doktrinleri bana lüzumsuz, negatif doktrinleri de temelsiz görünüyor," diyecekti. *Felsefi Araştırmalar*'a gelince "Koca bir ekolün sayfalarında neden mühim bir bilgelik bulduğunu" anlayamıyordu.

Russell kavramların analizine öncülük etmişti ve Popper gibi, bunun genelde konuları açıklığa kavuşturduğunu, onları sarmalayan sisi dağıttığını düşünüyordu. Ama yine Popper gibi kesinliğin her şey olmadığına, her şeyin amacı olmadığına inanıyordu. Popper bilim adamlarının bir miktar dilsel muğlaklıkla çalıştıkları halde büyük işler başardığına işaret etmişti. Russell her kelime itinayla betimlense bile sorunların ortadan kalkmayacağı görüşündeydi. Bunu kanıtlamak için aşağıdaki küçük hadiseyi anlatmıştı. Bisikletle Winchester'e gidiyordu ve en kısa yolu sormak için bir bakkala girmişti. Bakkal, dükkanın arka tarafındaki birine seslendi.

"Beyefendi Winchester'e giden en kısa yolu soruyor."

"Winchester mi?"

"Hı."

"Winchester yolu, öyle mi?"

"Hı."

"En kısa yol mu?"

"Hı."

"Bilmiyorum."

Felsefi Gelişimim kitabında Russell, Wittgenstein'ın sıradan dilin mükemmel olduğu, felsefi kaygılarımızın sadece bilmece, dilsel kramp olduğu görüşüne karşı çıkıyordu: "Dünyayı değil sadece tümceleri anlamamız gerektiği söyleniyor ve filozofların sarfettiği tümceler dışında bütün tümcelerin doğru olduğu kabul ediliyor." Başka bir yerde Wittgenstein'ı kendisini sağduyu önünde küçük düşürmekle suçlamıştı. Russell'a göre, sağduyu zannedilen şey genelde sadece önyargı ve geleneklerin zulmüydü. Wittgenstein haklıysa felsefe "en iyi ihtimalle sözlükçülere küçük bir yardım, en kötü ihtimalle de ideal bir çay saati eğlencesidir." Russell'la Popper, 25 Ekim 1946 ikindisi, ABK toplantısından sadece dört saat önce çay içerlerken felsefenin bundan ibaret olmadığına karar vermişlerdi.

Mesela uluslararası ilişkilerin gerçek dünyası vardı. H3'teki tartışmanın ne denli şiddetli olduğunu kavrayabilmek için siyasi altmetnini de dikkate almamız lazım. Tarihi hatırlayın: 1946. Faşizm tehdidi daha yeni gerilemiş. Soğuk Savaş henüz başlamış. Siyaset filozofların uğraşabileceği bir şey miydi? Pop-

per ve Russell için bu sorunun cevabı evetti – gerçi Russell'ın aksine Popper'i yürüyüşlerde ya da oturma eylemlerinde bulmak imkansızdı: o kılıçla değil kalemle savaşıyordu. Viyana'da vurulan göstericileri görmek onu zaferlerin kalemle kazanıldığına inandırmıştı.

Marksizm'in bilimsellik iddialarını çürüten Popper'in, bu ideolojinin en etkili eleştirmeni olduğu tartışmaya açıktır. Popper'e göre geçerli bilim incelenmeye açıktır ve sınanabilecek öngörülerde bulunur. Bu öngörüler ne kadar cüretli olursa o kadar iyidir. Sözdebilim –Popper hem yeni-Marksizm hem de Freudcu psikanalizi bu kategoriye sokuyordu– ya (mesela Sir Arthur Eddington tarafından sınanmış olan görelilik kuramının tersine yanlışlanabilecek açık öngörülerde bulunmayarak) sınanmayı kabul etmez ya da öngörülerde bulunur ama sonra görünürde çelişen verileri açıklamanın bir yolunu bulur. Devrim proleter sınıfı en gelişmiş ülkede meydana gelmemişti. "Doğru, ama bunun nedeni..." Kapitalizm zenginliğin gittikçe daha az kişinin elinde toplanmasına yol açmamıştır. "Doğru, ama bunun nedeni..." Yeni-Marksistlerde bu "Doğru ama"lardan çok vardı. (Ama Popper'in büyük saygı duyduğu ve Popper yanlışlanmış kabul etse de öngörülerde bulunan Marx'ın kendisi bunlara dahil değildi.)

Popper, "savaşa katkıda" bulunmak için bu fikirlerin bir kısmını *Açık Toplum ve Düşmanları*'na aktarmıştı. Kitap faşizmin kökenlerini araştırır ve özellikle Platon'la Hegel'i suçlar. Ama faşizm eleştirisi başka totalitarizm biçimlerine de aynı şekilde uygulanabilir; kitaba yadsınamaz kalitesini veren ve ister kökten dinci, ister aşırı milliyetçi, ister etnik şovenist olsun günümüz kapalı toplumları için geçerli olmasını sağlayan da budur. Hedefi totalitarizm felsefesi olsa da Popper çoğunluğun, *Açık Toplum*'u temelde Marksizme yönelik bir Soğuk Savaş polemiği olarak görmesini fazla umursamamıştır.

Açık Toplum'da, ilerlemenin kaçınılmaz olduğu, tarihin değişmez ve kefşedilebilir kurallara göre işlediği fikirlerini mat etmişti. Tarihin bir olay örgüsü olmadığında diretiyordu. "Tarih ilerleme gösteremez. Bunu sadece biz insan bireyleri yapabiliriz." Hiçbir şey garanti olmasa da sosyal ve ekonomik atılım

için en etkili gübre totalitarizme zehir etkisi yapan "açıklık"tır. 2000 yılında Çinli akademisyen Liu Junning, *Açık Toplum* üzerine verdiği konferansın ardından Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nden atılmıştı.

Popper'in ilerlemenin deneme yanılmayla kaydedildiği fikri yirminci yüzyılın en önemli fikirlerinden biriydi ve gerçekten önemli pek çok fikir gibi son derece sadeydi. Yanılmak her zaman mümkündü; "doğru" hiçbir zaman mutlak değildi. Einstein, Newton'ın asla çürütülemez gibi görünen teorilerini cesur varsayımlarıyla yerle bir ederek bunu kanıtlamıştı. Einstein da kendi teorisinin açıkları olduğuna, günün birinde yerini bir başkasına bırakacağına inanırdı. Yanlışlamaya açık olmamız gerektiğine inanıyordu Popper çünkü bir teorinin kusurlu olduğu kanıtlandığında yeni sorunlar ortaya atılırdı ve bilim de ancak böyle gelişebilirdi. (Bunun için ödenen bedel, nihayet hakikate ulaştığımıza bir türlü güvenememekti.) Nasıl gerçek bilimle sözdebilimi birbirinden ayıran yanlışlama olasılığıysa, siyasi ilerleme için açık toplumu şart kılan da sınama, inceleme ve araştırma gerekliliğiydi. Popper'in içgörüsü, demokrasinin sadece bir lüks, bir ülkenin ancak belli bir gelişim safhasına geldiğinde kalkışabileceği bir şey olarak görülmemesi gerektiğiydi. Demokrasi gelişmenin ön koşuluydu. Demokrasinin rasyonel bir tavır takınmayı gerektirdiğine inanıyordu ve bunu sık sık zikrettiği bir düsturla özetlemişti: "Ben hatalı olabilirim, sen haklı olabilirsin ve gayret göstererek doğruya biraz daha yaklaşabiliriz."

Ancak bir yönetici seçebilme hakkı demokrasi için yeterli şart değildir. Popper, Platon'un "Kim yönetecek?" sorusuna baktığında bunu tehlikeli bulmuştu. Bizi tek ilgilendiren meşruiyet olmamalı. Ne de olsa Hitler iktidara meşru yollardan gelmişti: ona kanun hükmünde kararname çıkarma imkanı veren Yetki Yasası parlamentonun çoğunluğunun oylarıyla çıkarılmıştı.

> *Açık Toplum*'da Platon'un sorduğu "Kim yönetecek?" sorusunun yerine tümüyle farklı bir soru önermiştim: "Hükümetten, kan akıtmadan kurtulmamızı sağlayacak bir anayasayı nasıl oluşturabiliriz?" Bu soru bir hükümetin nasıl *seçileceği* değil, nasıl *görevden uzaklaştırılabileceği* üzerine vurgu yapar.

Popper için esas mesele, nasıl yönetileceğimiz ve toplumun nasıl yapılandırılacağı konularıydı ve bunların felsefi bakış açısından tümevarım ve sonsuzluk kavramından aşağı kalır tarafı yoktu. Hatta besbelli bu konu çok daha acildi. Popper'in Wittgenstein'dan hoşlanmamasının bir nedeni de, onun gerçek dünyanın yakıcı meselelerine, en azından bir filozofun değerli ve özel katkılarda bulunabileceği konulara karşı kayıtsızlığıydı.

Açık Toplum'u çok beğenen Russell, Popper'den da daha politikti. O da filozofların fildişi kulelerinden inip güncel çatışmalara el atması gerektiğini düşünüyordu. 1946'da en büyük endişesi nükleer kıyamet tehdidiydi. Bir yıl sonra Hollanda ve Belçika'da radikal çözümü savunan bir dizi konferans verecekti – "en güçlü savaş silahlarını tekelinde bulunduran" bir dünya hükümeti.

Bu sırada üçüncü karısı Patricia (Peter diye bilinirdi) işgal altındaki Almanya'nın İngiliz bölgesinde yaşayanların hayat koşullarını iyileştirmek için düzenlenen kampanyaya destek veriyordu. Popper toplantısından birkaç hafta sonra, 18 Kasım'da Britanya vatandaşlarının Noel'de fazladan tayın alacağı yönündeki hükümet duyurusuna karşı *The Times*'a bir mektup yazmıştı. Mektupta bu kararın İngiliz bölgesindeki yiyecek kıtlığına denk gelmesini eleştiriyordu. "Hükümet gıda politikasında köklü bir değişiklik yapmazsa sadece Avrupa'nın istikrarını değil gerçek bir barış şansını da tehlikeye atmış oluruz."

Savaş bittiği halde Avrupa'nın geleceği karanlık görünüyordu. Endüstri perişan olmuştu, temel ihtiyaç maddeleri bulunmuyordu, bazı Batı demokrasilerinde komünist partiler tomurcuklanıyordu, Sovyetler Doğu Avrupa üzerindeki baskılarını arttırıyor ve bomba geliştiriyorlardı. Bu gelişmeler Batı'nın demokratik geleceği için doğrudan tehdit oluşturuyordu. Bu arada Popper'le Russell, Wittgenstein'ın yeni bir filozoflar neslini felsefenin sadece dille cebelleşmekten ibaret olduğuna ikna edişini öfkeyle izliyorlardı. Bu yanılgının ifşa edilmesi felsefenin geleceği için elzemdi.

19

Mesele Bilmecesi

Herkes tekrar tekrar felsefenin aslında ilerleme kaydetmediğini, hâlâ Yunanlılarla aynı felsefi meselelerle meşgul olduğumuzu söylüyor. Ama bunu söyleyenler bunun neden böyle olması gerektiğini anlamıyorlar. Bunun nedeni dilimizin aynı kalması ve bizi sürekli aynı soruları sormaya ayartmasıdır.

–WITTGENSTEIN

Popper için –eski gelenekten bir filozof olarak– kendisi gibi filozofların uğraşması gereken gerçek meseleler toplumun yapısından bilimin doğasına, zihin ve beden arasındaki ilişkiden sonsuzluğun, olasılığın ve nedenselliğin anlamına kadar uzanıyordu. Bu konuların çoğu H3 dramasında sahnedeydi.

Wittgenstein bu meselelerin örneklendirilmesini talep ettiğinde Popper'in ilk zikredeceği şeyin "tümevarım" (Yarın güneş doğacak mı?) olması kaçınılmazdı. Popper'in doğrulama ilkesine saldırmak için tümevarım meselesini kullanması Viyana Çevresi'yle arasının bozulmasına neden olmuştu; Ahlak Bilim Kulübü'nün ayı inine yaptığı bir önceki ziyaretin konusu da buydu ve bir saplantı halini almıştı. Bulmacayı çözdüğüne inanıyordu; hayatının sonlarına doğru bu konunun canlandırılması yönündeki her teşebbüs onda büyük bir öfke uyandırmıştı, sanki parçaladığı bir putu tamir etmeye çalışıyorlarmış gibi.

Daha önce de anlatıldığı gibi Çevre'nin doğrulama prensibi-

ni, tümevarımsal uslamlamaya dayandığı için hatalı bularak reddeden Popper, sadece anlamlıyla anlamsızı değil bilimle bilim olmayanı ayırt etmek için de kendi alternatif yanlışlanabilirlik tezini kullanmıştı. Ancak bu yanlışlama ilkesi eleştirmenler tarafından biraz hırpalanmıştı. Bazı teorilerin yanlışlamadan kurtulabileceği -mesela Popper'in müritten bozma düşmanı Lakatos tarafından- zaten bazı büyük teorilerin ilk etapta yanlışlamayı atlattığı öne sürülmüştü. Öyle durumlar vardı ki varsayımdan ziyade deneyin reddedilmesi ya da açıklanması gerekiyordu. Böylece bilim adamları Galile'nin yerçekimi kuramını, bir maden kuyusundan aşağı değişik kütlelerde çelik toplar atarak sınarlarken, teoriyi çürütecek bir durum, demir cevherinin bulunmasına yorulmuştu. Teori, muhtemelen anormal olan tek bir sonuç yüzünden çürütülemeyecek kadar sağlam bulunmuştu.

Dahası Lakatos'a göre bir varsayım, sadece öngörülerinin sayısı ya da cüretine göre yargılanmamalıydı. Zira esas ilgi çekici olan başka teorilerde bulunmayan eşsiz öngörülerdi – aksi takdirde bir sınav aynı anda pek çok teoriyi doğrulayabilirdi. Eğer dünya üzerine konumlanmışsanız ve bir taş fırlatırsanız, hem Einstein hem Newton fiziği, taşın tam olarak nereye ineceği konusunda yaklaşık aynı öngörülerde bulunur ancak taşın bir uzay gemisinden fırlatılması halinde çok farklı öngörülerde bulunacaklardır. Ama bu iddia doğruysa bilim öznel, sosyolojik bir bileşen kazanıyordu: bir teori sadece dünyaya karşı değil, aynı dönemde etrafta uçuşan diğer varsayımlara karşı da sınanmalıydı.

Popper, teorisinin bu sınavı atlatacağına inanıyordu. Ancak, çalışmalarına getirilen en büyük eleştiri, büyük iddiasına rağmen Hume'un tümevarım meselesini çözememesiydi. Popper'i eleştirenler, Imre Lakatos'un verdiği örnekteki gibi, insanın neden Eyfel Kulesi'nin tepesinden atlamaması gerektiği sorusuna Popper'in tatminkâr bir cevap veremediğinde ısrarlıydılar. Sayısız kaza ve intihar sonucu, yerçekiminin insanı bir anda yere yapıştırdığı defalarca sınanmıştı. Popper'in işaret ettiği üzre, mantıken, bundan sonra birisi atladığında yine aynı şeyin olacağı çıkarımında bulunulamayacağı da doğruydu. Yine de insan geçmişin gelecek için en azından kılavuz niteliği taşıdığına inanmıyorsa atlamaması için bir sebep yoktu.

Popper bu itirazlara tatminkâr cevaplar verse de vermese de bunların dil analiziyle çözülebileceğine bir an olsun inanmamıştı. *Logik der Forschung*'da tümevarıma olan yaklaşımını ana hatlarıyla çoktan belirtmiş olsa da 1946'da İngilizce konuşulan dünyada bu pek bilinmiyordu. Ahlak Bilimi Kulübü toplantısından iki gün sonra Russell'a yazdığı mektuba düştüğü notta, 200 yıllık tümevarım meselesine kendisinin getirdiği çözümü açıklama teklifinde bulunuyordu. Kahramanının fazla zamanını almayacaktı. Topu topu yirmi dakika.

* * *

Sadece laf arasında sözü edilen ama muhtemelen H3'te tartışılmış olan bir konu başlığı daha vardı: olasılık. Orada bulunan öğretim üyelerinin çoğu olasılığın, sadece dilsel ayrıştırmayla çözülemeyecek sorunlar ortaya koyduğuna inanıyorlardı.

Olasılık üzerine düşünmek Popper'in en sevdiği rahatlama yöntemlerindendi: kargacık burgacık denklemlerle sayfalar doldururdu. Bunun, onun yanlışlanabilirlik kıstasıyla bir bağlantısı vardı. Olasılıkla uğraşan kuantum fiziği, fiziğin görece yeni bir dalıydı. Tek tek elektronların hareketinin kesin olarak öngörülemeyeceğini, ancak bir olasılık derecesiyle saptanabileceğini öne sürüyordu. Popper elbette böyle savları gayrimeşru diye savuşturmak istememişti ama olasılığı, yanlışlanabilirlik teorisine nasıl kaynaştıracaktı? "G.E. Moore'un ABK toplantısına katılma olasığılı sadece onda birdir," dersem, Moore toplantıya gelse de gelmese de varsayımım yanlışlanmış olmaz. Moore gelse bile yalancı çıkmış olmam. Ben onun kesinlikle gelmeyeceğini söylememiştim ki, sadece küçük bir ihtimal olduğunu söylemiştim.

Olasılık sadece Popper'in değil, Broad, Braithwaite, Wisdom, Waismann, Schlick, Carnap ve John Maynard Keynes'in de kafalarını meşgul ediyordu. Felsefenin çoğu muğlak alanının aksine bu hepimizin anladığı ve gündelik hayatta kullandığı bir kavramdı. Hatta bazı insanlar, mesela sigorta sektöründe çalışanlar için bir geçim kapısıydı.

Red Rum'un Grand National'ı kazanma olasılığı nedir? Bir zarın altı gelme olasılığı ne kadardır? Sigara içen bir erkeğin sek-

sen yaşına kadar yaşama şansı nedir? 2050 yılına kadar bir nükleer felaket olması ihtimali nedir? Bildik sorulara rağmen olasılık kadar karmaşık pek az konu vardır. Olasılık dünyanın nesnel bir bileşeni olduğu için mi yoksa gelecekte olacakları bilmediğimiz için mi olasılıktan bahsediyoruz, sorusu temel bir sorudur. Başka bir deyişle gelecek, doğası gereği mi belirsizdir yoksa belirsizlik sadece bizim insani sınırlarımızın bir ürünü müdür? Keynes, ilk kitabı *Olasılık Üzerine Bir İnceleme*'de ikinci görüşe meyletmişti. Ekonominin ve daha başka pek çok şeyin olasığın anlaşılmasıyla aydınlığa kavuşacağına inanan Keynes, olasılığı bir veriler geriplanı önünde değerlendirmenin daha akla yatkın olduğunu savunuyordu. Bir müşterek bahisçide, birbiriyle yarışan iki koşucuya dair yegâne bilginiz birinin yirmi beş, diğerinin elli beş yaşında olduğu ise paranızı genç olana yatırmak daha akla yatkındır. Ama daha sonra yirmi beş yaşındaki adamın, bira ve sigara tiryakisi, son derece de formsuz olduğunu, oysa elli beş yaşındaki adamın vitamin açısından zengin bir diyete harfiyen uyan ve her gün mahallesindeki spor salonunda idman yapan eski bir olimpiyat şampiyonu olduğunu öğrenirseniz, bahsinizi değiştirip ona oynamanız daha akıllıca olur. Yarışmacılar değişmemiştir ama sizin onlar hakkındaki bilginiz değişmiştir.

Ancak başkaları, "Üç kere yazı tura atıp, üçünde de tura gelmesi şansı sekizde birdir" türünden bir önermenin, *a priori* istatistik ya da matematik bir gerçek olduğunu savunuyorlardı – 2+2=4 gibi mantıksal açıdan deneyimden bağımsız bir şeydi bu. Bu şu manaya geliyordu, böyle önermeler yeni veriler karşısında düzeltilmeye açık değildi. Bir zar sürekli altı geliyorsa bu ancak hileli olduğunu gösterirdi: "Bir zarın altı gelme olasılığı altıda birdir" şeklindeki *a priori* önermenin doğruluğunu azaltmazdı bu.

Bu tavrın bir sakıncası, gerçek dünyadaki zarlar konusunda bize yardımcı olmamasıdır. Kumarhanede bakara masasına atılan zar üzerine bahis oynayıp ceplerimizi doldurmaktan başka bir düşüncemiz yoksa bu genel matematik doğrulukta ısrar etmenin bize faydası yoktur. Bu nedenle Viyana Çevresi'nden birileri olasılığın "sıklık yorumu"nu geliştirmişlerdi, buna göre "Bu zarın altı gelmesi olasığı yüzde ellidir" tümcesi sadece şu

anlama gelir: bu zar sonsuz kere atılsa yüzde ellisi, altı gelirdi. Ama olasılığın sıklık yorumu pek tatminkâr değildir; biz bu zarın bir sonraki atılışında altı gelme olasılığının yüzde kaç olduğunu bilmek isteriz, sonsuz kere atıldığında ne olacağını değil.

Olasılık, Popper'in sürekli geri döndüğü konulardan biriydi. 1935-36 Britanya gezilerinde bu konuda konferans vermişti. Akademik Yardım Konseyi'ne başvurduğunda da bu konuda uzman olduğunu belirtmişti. Hayatı boyunca, Heisenber'in belirsizlik ilkesindeki öznellikle ve kuantum mekaniğinin Kopenhag yorumuyla mücadele etti. Bu ilkenin öznelliği, dünya hakkında bilemeyeceğimiz şeyler olduğunu belirtmesinden ileri geliyordu: atom parçacıklarının hareketini asla tam bir kesinlikle kaydedemezdik. Bir atomun konumunu ya da momentini tanımlayabilirdik ama aynı anda değil. Sadece olasılıklardan bahsedebilirdik. Bu sadece Popper'i değil Einstein'ı da rahatsız etmişti. Einstein, Tanrı zar atmaz, diyordu. Dünyanın tümüyle belirlenebilir olduğunda, normal neden sonuç kurallarına uyduğunda ve teorik olarak insanın bir atomun yörüngesini yüzde 100 kesinlikle tahmin edebileceğinde ısrarlıydı. Einstein hayatının sonuna kadar belirsizliği ortada kaldıran tamamlanmış bir teori aradı.

Popper kendi nesnelci içgüdüleriyle Heisenberg'in belirsizlik ilkesi arasındaki ikilemi başka bir yoldan çözmüştü. Ona göre, evet dünyada olasılık vardı ama hayır, bu dünyanın öznel olduğu anlamına gelmiyordu. Olasılıktan bahsetmemizin nedeni cehaletimiz değildi. Böyle bir temayülün (Popper bu terimi tercih ediyordu) doğada var olmasıydı. Olasılık dünyanın nesnel bir bileşeniydi. Elektriğe benzer bir fiziksel gerçeklikti. Başka bir deyişle, olasılık diye bir şey olduğu kesindi.

Yanlışlama açısından, durağan temayüllere dair önermelerin –mesela "Zarın alt gelme olasılığı altıda birdir"– uzun vadede gerçekleşenlere bakılarak sınanabilirdi. Ama yalıtılmış temayül önermeleri –mesela "2050 yılına kadar nükleer bir felaket olma temayülü 1/100'dür"– sınanmaya direnebilirdi ve bu açıdan bilim haricinde kabul edilmeliydiler. İnsan yazı tura gelmesi ya da ikiz çocuk sahibi olma şansını tekrar tekrar sınayabilirdi ama nükleer bir Armageddon ihtimalini değil.

Tümevarım ya da olasılıktan çok daha gerilere dayanan bir diğer mesele de H3'te su yüzüne çıkmıştı: Sonsuz fikrini nasıl anlamlandırabilirdik?

Eski Yunanlılara dayanan bir soruydu bu. M.Ö. 5. yüzyılda Elea'lı Zeno, sonsuzluk fikrine dair zekice bulmacalar geliştirmişti. Zeno hareket ve zamanın bilindiği şekliyle yanıltıcı olduğuna inanıyordu. Hareketin imkansız olduğunu, öyle değilse bile sonsuz bir zaman gerektirdiğini kanıtladığını düşünüyordu.

Zeno'nun paradokslarından ikisi yarışlar ve atletizmle ilgilidir. Zeno bir atletin asla bir stadyumun çevresini dolaşamayacağını ileri sürmüştü çünkü önce bu mesafenin yarısını koşması gerekir, sonra kalan mesafenin yarısını, sonra kalan mesafenin yarısını. Daireyi tamamlamak için önce 1/2'sini, sonra 1/4'ünü, sonra 1/8, 1/16, 1/32, 1/64'ünü tamamlaması gerekir. Geriye kalan kesirler sıfıra çok yaklaşsa da asla ulaşamaz; bu dizi sonsuzdur. Yine aynı mantıkla, zavallı koşucu hiçbir ilerleme kaydedemez çünkü başlangıç çizgisinin ötesinde bir yere gidebilmek için önce onun yarısı mesafesindeki bir noktaya, sonra çeyreği mesafesindeki bir noktaya, sonra on altıda biri mesafesindeki bir noktaya ulaşması gerekir. Atlet mantıken başlangıç çizgisinde kalmaya mahkumdur.

Zeno'nun en ünlü paradokslarından birinde iki yarışmacı vardır: yenilmez Yunan kahramanı Akhilleus ve bir kaplumbağa. Ağır hareket eden kaplumbağanın yarışa erken başlamasına izin verilir. Zeno'ya göre hızlı Akhilleus kaplumbağayı asla yakalayamayacaktır: kaplumbağanın başladığı noktaya geldiğinde kaplumbağa başka bir konuma gelmiş olacaktır, Akhilleus bu noktaya geldiğinde kaplumbağa biraz daha ilerlemiş olacaktır ve bu böyle gider.

Zeno'nun paradokslarının çoğu bugün bile tartışılır. Aristoteles'in bunları tartışması günümüze kalmalarını sağlamış, "fiili" ve "potansiyel" sonsuzluk arasında bir ayrım getirmiştir. Böylece, mesela koşu pisti sonsuza kadar yarıya bölünebilir, yani kaça bölünürse bölünsün teorik olarak tekrar bölünebilir ama gerçekte sonsuz sayıda parçaya bölünemez –yani "potansiyel" olarak sonsuz sayıda parçası vardır ama asla "fiili" olarak sonsuz parçaya bölünemez.

Neredeyse iki bin yıldır ortodoks ikili karşıtlık ve sonsuzluğun çerçevesi buydu. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yazan Alman matematikçi Georg Cantor'a kadar matematikçiler sonsuzluğu ehlileştirecek, anlaşılabilir terimlerle ifade edebilecek bir yol bulamadılar.

Aristoteles'in ayrımına gönderme yapan Cantor sonsuzuğun sadece potansiyel değil fiili bir varlığı olduğunu ileri sürmüştü. Büyüklükleri eşit iki sonsuz küme tanımlamıştı, bunların elemanları birer birer birbirleriyle eşleniyordu. Mesela sonsuz 1,2,3,4,5... kümesi 1,5,10,15,20... kümesiyle aynı büyüklükteydi çünkü 1, 1'le, 2, 5'le, 3, 10'la ve geri kalanlar geri kalanlar eşleştirilebiliyordu. Böyle bir bire bir eşlemeyle sonsuzluğun zorlukları ve gizemlerinin bir kısmı çözülebilirdi. Cantor, fiili sonsuza katı bir matematiksel yaklaşımın mümkün olduğunu gösterdiğine inanıyordu.

Ama bu yaklaşım yeni paradokslar doğurmuştu, bunlardan birini de Bertrand Russell, Laurence Stern'in *Tristram Shandy* romanını örnek göstererek açığa çıkarmıştı. Romanda, Shandy hayatının ilk iki gününü yazmak için iki yıl harcar. Bu hızla giderse otobiyografisini asla bitiremeyeceğinden endişelenmektedir. Russell, Cantor'un matematiğini uygulayarak, Shandy sonsuza kadar yaşasa kaydedilmemiş gün kalmayacağını ileri sürmüştü. Yirminci doğumgününden itibaren, ilk iki günü yazmak için iki yıl harcamışsa, yirmi iki yaşından itibaren sonraki iki gününü, yirmi dört yaşından itibaren de sonraki iki gününü yazacaktı. Zaman geçtikçe iyice geride kalsa da yine bire bir ilişki olacaktı: hayatının her gününe karşılık gelen bir otobiyografik aktivite dönemi olacaktı–

20-21 yaşları	1-2. Günler
22-23 yaşları	3-4. Günler
24-25 Yaşları	5-6. Günler

Sonsuza kadar yaşayan bir Tristram Shandy görünüşe göre hayatının her gününü yazabilecekti.

1946'da "fiili" ve "potansiyel" gerçeklerin ikisinin birden mevcut olup olmadığı konusu çok tartışılıyordu ve H3'te bundan da bahsedildiği bilinmektedir.

20

Gecekondu Sahipleri ve Gözde Tiksintiler

Ahlak Bilimi Kulübü'nde, fazlasıyla budalaca bir bildirinin ardından Wittgenstein'ın şöyle bağırdığını hatırlıyorum: "Bu tip şeylere bir son vermek lazım. Kötü filozoflar gecekondu sahipleri gibiler. Onları bu işin dışında tutmak benim vazifem."

–MAURICE O'CONNOR DRURY

Bitmeyen Arayış'ta Popper, Cambridge toplantısına giderken takındığı yaklaşımı açıklamıştı: "Cambridge'e giderken, Wittgenstein'ı sahici felsefi meseleler olmadığı fikrini savunmaya zorlamayı ve bu konu üzerinde onunla kavga etmeyi umuyordum." Sahici sorunlar olmadığı, sadece dilsel bilmeceler olduğu tezi onun "gözde tiksintileri" arasındaydı.

H3'teki felsefi atışmanın tam olarak nasıl geliştiğini bilemeyiz. Ama tutanaklarda, Popper'in kendi anlatımında, görgü tanıklarının bildirimlerinde ve Popper'in Londra'ya döndükten bir gün sonra Russell'la yazdığı hürmetkâr mektupta bazı ipuçları bulabiliriz.

Popper toplantıda, sadece bilmeceler değil gerçek sorunlar olduğunu savunmuştu. Araya giren Wittgenstein "uzun uzun bilmecelerden ve meselelerin var olmadığından bahsetti." Popper kendisinin de önceden hazırladığı bir meseleler listesiyle onun lafını kestiğini anlatıyor. Fiili ya da potansiyel sonsuzluğun varlığı, tümevarım ve nedensellik konuları açılmıştı. Cantor son-

suzluk konusunda getirdiği yöntemle matematikçileri tatmin etse de etmese de Wittgenstein sonsuzluk meselesinin sadece matematiksel bir sorun olarak savuşturmuştu. Tümevarımı "Wittgenstein felsefi değil mantıksal bir mesele olarak saf dışı etti."

Tartışmanın bir safhasında Russell, Popper'den yana ağırlığını koymuş ve Britanyalı ampirist John Locke'tan örnek vermişti. Belki Locke'un kişisel kimlik konusunda söylediklerine, otuz yıl önceki beni şimdiki ben yapanın ne olduğu sorusuna göndermede bulunmuştu. (Locke'un buna cevabı zihin ve belleğin devamlılığıydı.) Belki de Locke'un birincil ve ikincil nitelikler ayrımından dem vurmuştu – mesela biçimle renk arasındaki ayrımdan. (Locke birincil niteliklerin nesnelerin içinde var olduğunu, ikincil niteliklerinse gözlemci üzerindeki parazitler olduğunu savunmuştu. Bir kare bakılmadığında da kareydi ama kırmızı bir kare kırmızılığının algılanması için, görsel aygıtları onları kırmızı olarak gören yaratıkların varlığına muhtaçtı. İkincil nitelikler, birincillerin aksine bilinçli zihne gönderme yapmadan anlaşılamazdı.) Ancak muhtemelen Locke'un doğuştan gelen bilgi olmadığı iddiası tartışılmıştı – bütün bilgimiz deneyimlerden kaynaklanır; zihin, fikirleri deneyimlerden yola çıkarak üretir ve sadece zihinsel fikirlerimize (ya da Russell'ın deyimiyle duyu verilerine) doğrudan ulaşabiliriz. Durum buysa, geriye bir sorun kalır, o da zihinlerimizin dışındaki şeyler hakkında nasıl güvenli bilgi sahibi olabileceğimizdir – başka zihinleri ve başka şeyleri nasıl bilebiliriz?

Locke örneği bunlardan hangisiyse, Popper bunu faydalı bulmuş ve bunu belirtmek için Russell'a yazmıştı. Mektubunun devamında bildirisinin gerçek içeriğini ayrıntısıyla anlatıyordu ama bunu telaffuz etmeye gerek duyması, belki de ilk olarak –başkalarından her zaman talep ettiği gibi– savlarını şüphe götürmeyecek şekilde koymayı başaramadığını gösteriyor.

Popper'in eleştirisinin çekirdeği şuydu. Wittgenstein, "Bir şey tepeden tırnağa hem yeşil hem de kırmızı olabilir mi?" türünden bir soruyu hepten reddediyorsa bunu hangi gerekçelerle yaptığını açıklamak zorundadır. Kabul edilebilir önermeleri, kabul edilebilir olmayan önermelerden ayırmak için bir tür anlam kuramı gerekliydi. Bu da bir mesele olmalıydı, bilmece değil.

Popper, Wittgenstein'm sadece bilmeceler olduğu iddiasının başlı başına felsefi bir iddia olduğunu savunuyor. Bu iddia doğru olabilir ama Wittgenstein'm bunu sadece öne sürmek yerine kanıtlaması gerekir. Bunu kanıtlamaya çalışırken de mutlaka gerçek mesele üzerine bir tartışmanın içine çekilecektir –anlamlıyla anlamsız arasında çizdiği sınırın kesin konumunu, neden bazı şeyleri söylemenin meşru olup bazılarını söylemenin olmadığım, neden bazı cümlelerin anlamlı diğerlerinin anlamsız olduğunu açıklama meselesi üzerine tartışması gerekecektir. Yani felsefenin çoğu meseleler değil de bilmeceler hakkında olsa da, mesele gibi görünen her şey bilmece olsa da en azından bir tane mesele vardı.

Wittgenstein bu itirazı önceden tahmin etmişti ama cevap vermek yerine sessiz kaldı. Tıpkı *Tractatus*'ta dille dünya arasındaki resimsel ilişkinin resmedilemediği gibi, anlamla anlamsızlık arasındaki sınırı belirlemek de bu sınırı aşmak demekti. "Üzerine konuşulamayan konusunda susmalı."

21

Maşanın Ötesi

Şu aşkın zırıltıları keselim zira her şey insanın çenesine atılmış bir yumruk kadar açık.

–WITTGENSTEIN

İki kahramanımızın da istikbali için sorumluluk duyduğu felsefenin temel bir fikir ayrılığını alın; bu iki kişi arasmdaki kültürel, sosyal ve politik farklılıkları alın; birinin, tümüyle kendi içine gömülmüş olan diğerine saplantısını alın; sınır tanımayan tartışma üsluplarını alın; baba figürleri Russell'la karmaşık ilişkilerini alın – bütün bunları H3 kazanına atın; büyük bir patlama kaçınılmaz görünüyor. Maşa bunun sadece fitili olmuştu. Orası kesin. Ayrıca kendimize, iki kahramanımızın da kendine has özellikleri olduğunu hatırlatmamız gerek –birisi fazlasıyla insandı, diğeriyse pek insan gibi değildi.

Cevaplanmamış sorular var: Popper'in toplantı hakkında anlattıkları yanlış mıydı? Yalan mı söylemişti?

O akşamın anlatısını kurarken bazı gerçeklerden emin olabiliriz: mesela toplantıya gidenlerin içinden geçtiği Cambridge'den.

O sonbahar akşamı fazlasıyla soğuktu, eklemleri sızlayanların Cambridge'e "Bataklık Üniversitesi" adını takmalarına neden olan o nemli ayaz vardı. Gürbüz kolej sporcuları bile soğuğu hissediyorlardı çünkü Britanya savaştan galip çıksa da hâlâ kıtlıktan kurtulamamıştı.

Sokaklar, konferans salonları ve kolej odaları seferberlikten döneli çok olmamış insanlarla doluydu: Normandiya kumsallarına çıkan ya da Burma ormanlarında ter döken yirmi üç yaşındaki eski yüzbaşı; savaş esirleri kampının solgunluğunu halen yüzünde taşıyan eski hava topçusu; yiyecek ve yakıt taşıyan destroyerlerde dört yıl geçirmiş eski deniz teğmeni; kömür madenlerinin sıcağını ve pisliğini aklından çıkaramayan, asker yerine maden işçisi yapılmış bir delikanlı – artık hepsi azimli öğrencilerdi, kendileri için tanınan iki yılda bir "savaş derecesi" kazanıp iş hayatına atılmak amacındaydılar. Aralarında, büyük gösteriye katılamadıklarına üzülsünler mi sevinsinler mi bilemeyen, liseden yeni çıkmış parlak suratlı gençler göze batıyordu. Knightsbridge Köşesi'ndeki felaketin anlatıldığı muhabbete katılmak çok kolaydı ama birden bunun Harrods yakınlarındaki bir kaza değil, çöl savaşında bir muharebe olduğu ortaya çıkıyordu.

Öğrencilerde fazlaca yaşama sevinci yoktu. Gündelik hayatları kıtlıkla geçiyordu – savaşta bile bundan iyiydi, diye homurdanıyorlardı. Artık ekmek bile karneye bağlanmıştı (savaşta isyan korkusundan bu uygulama yapılmamıştı) ve akaryakıt zor bulunuyordu. Geniş korulukları olan Trinity'de yemek olarak sık sık avlanmış tavşan ve geyik eti veriliyordu. Daha fakir kolejler, kemik suyuna yapılan Fakir Yahnisi çıkarıyor, öğretim görevlileriyle lüks olarak güvercin yahnisi yiyorlardı. Aç öğrenciler, Londra'dan getirilip meydanda satılan poğaça ve kekleri alabilmek için şafak vakti uyanıp sıraya giriyor; eskiden orduya hizmet eden kadınlarla erkekler yemekhanelerle karavanaları, kantinlerle satış kooperatiflerini hiç ummadıkları bir özlemle yad ediyorlardı. Rose Crescent'teki sağlıklı-gıda dükkanında et yerine kullanılan, fındıktan yapılmış ve et şekli verilmiş yiyecekler hemen tükeniyordu. Kolejde verilen kutlama ziyafetlerinde, herkes ikinci bir yemek sunulur mu beklentisiyle birbirine bakıyordu. King's'in ertesi yıl verdiği ziyafet kolej tarihine şöyle geçmiş, "Sınırlı yiyecek ve sınırsız Cezayir şarabı tam bir keşmekeşe neden oldu."

25 Ekim 1946'da, anlaşılması güç mantık sorunlarıyla (ya da bilmecelerle) ilgilenmeyenler için alternatif bir eğlence var-

dı. Siyasete meraklı öğrenciler Üniversite İşçi Kulübü'ne gidip, yeni İşçi Partisi hükümetinin başarılarını, Galler vadilerinin evladı, eski madenci, Çalışma Bakanı James Griffiths'in gür sesinden dinleyebilirlerdi; sonra da kapıların kapandığı saate (on bir) kadar birer sulu bira içebilirlerdi – gerçi duvardan tırmanıp içeri atlamak da öyle pek zor değildi.

BBC Hafif Program'da, Victor Sylvester balo orkestrası "Dans Kulübü" için hızlı tempolu bir müzik çalıyordu. Daha ciddi "Home Service" programındaysa, elektrik endüstrisinin kamulaştırılması tartışılıyordu – demiryolu, madenler ve havacılık gibi temel sanayi kollarını kamulaştırmak hükümetin planlı ekonomi hedefinin bir parçasıydı. Yeni yayına geçmiş olan, yüksek kültüre ayrılmış Üçüncü Program'ı dinleyenlerse, Chaucer'ın *Canterbury Hikayeleri* şiirinden parçalar dinleyebilir, ardından da Paris'ten çağdaş Fransız nesrinin keyfine varabilirlerdi. Londra'ya gitmeyi göze almış klasik müzik meraklıları için, Albert Hall'da Popper'in uzak akrabası ve Palais Wittgenstein'ın eski, minnettar ziyaretçilerinden Bruno Walter, Mozart'ın Sol Minör Senfonisi'ni yönetiyor ve müzik eleştirmenlerinden büyük övgü alıyordu.

Savaş yıllarındaki kadar ince olan gazeteler, Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi tarafından, önde gelen bir Nazi savaş suçlusu olarak ölüme mahkum edilen Goering'in, Nuremberg'deki hücresinde yapılan düzenli aramalardan gizemli bir biçimde kurtardığı zehirli hapı yutarak asılmaktan kurtulduğunu yazıyorlardı. Aynı zamanda Almanya'da Doğu-Batı ayrımının ilk işaretleri görünmeye başlamıştı. Amerikalılar, Alman ekonomisini canlandırmaya uğraşıyorlardı, Berlin'de gerilim vardı. O zamanlar Flushing Meadow, Queens, New York'ta bulunan Birleşmiş Milletler'de üyeler nükleer enerjiyi tartışıyordu. İngiltere'nin iki kriket kahramanı Hutton ve Washbrook, Güney Avusturalya'ya karşı 237 sayılık kesintisiz bir açılış yaparak yorgun vatandaşlarını biraz olsun neşelendirmişlerdi... İngiltere yorgun olsa da onlara gününü göstermişti. *The Times*'ın özel ilanları sütununda bazı okurlarının maddi zorluk içinde olduğu anlaşılıyordu. Satılık: uzun, kürk palto; iki subay üniforması; 1933 model Rolls-Royce; altın saat. Bir başka talep, değişmeyen

İngiltere'yi gösteriyordu: (ya kalabalık bir ailesi ya da hareketli bir sosyal hayatı olan) papaz, geniş lojmanlı, dolgun maaşlı iş arıyor –piskopostan refarans mevcuttur.

Buraya kadar her şey kesin. Ahlak Bilimi Kulübü üyeleri için, o akşam hayatları on ya da yirmi yıl önce Ringstrasse'de kolayca kesişebilecek olan iki Viyana sürgününe aitti. İzledikleri farklı yollar nihayet onları en köklü İngiliz akademi muhitinde karşı karşıya getirmişti.

O gece olanları anlamak için parçaları birleştirmeye çalışırken, Popper'le Wittgenstein'ın toplantıya farklı ruh halleri ve farklı hedeflerle geldiklerini bilmemiz lazım. Popper'i mücadele ve bir zirve anı bekliyordu. Wittgenstein içinse bu bir vazife, yerine getirilmesi gereken bir zorunluluktu: hem ABK'yi hem de felsefeyi meselelerin istilasından koruma vazifesi.

Popper'in Ahlak Bilimi Kulübü'nde ilk konuşmasının, Wittgenstein'ın hasta olduğu için katılamadığı o toplantının üzerinden on yıl geçmişti. Ama bu farklı bir ziyaretti. 1936'da Popper yerini bulmamış biriydi, Viyana'da kalsa Yahudi olduğu için kendisinden esirgenecek üniversite öğretim üyeliğini başka ülkelerden bulmaya uğraşırken, Avusturya'da karısının öğretmen maaşıyla geçiniyordu. Parasız, başarısızlığına karşı "aşırı duyarlı"ydı ve fakir bir muhitte oturuyordu. On yıl sonra geleceğe güvenle bakıyordu: sağlam bir mevkii, güvenli ve bağımsız bir felsefi sesi vardı ve nihayet en önemli yerde –Britanya'da– tanınmıştı. Nihayet 1945 Kasımı'nda Londra'da yayınlanan Açık Toplum'un uyandırdığı saygı ve hayranlıkla karşılanmıştı Yeni Zelanda'dan döndüğünde. Kırk üçünde büyük nimetti bu: Hiçbir İngiliz üniversitesinin kırk beş yaşını aşmış bir öğretim görevlisi istemeyeceğinden korkuyordu.

Açık Toplum hakkında *Sunday Times*'da bir eleştiri yayınlayan Sir Ernest Barker, "ne büyük zenginlik – klasik akademisyenlik, bilimsel dirayet, mantıksal incelik, felsefeye tam bir hakimiyet," diyerek onu övmüştü. Tarihçi Hugh Trevor-Roper kitabı tanımlarken "muazzam bir başarı, tam da zamanında... çağdaş sosyolojinin açık ara en önemli çalışması... [Popper] insan seçimi ve insan iradesine eski önemini iade etmiş," diyordu.

Bütün eleştirmenler bu kadar coşkulu değildi. *Times Lite-*

rary Supplement'taki isimsiz eleştirmen (*The Times*'tan Harrol Stannard) "Platon Suçlanıyor" başlıklı bir makale yazmıştı: "Dr. Popper'in kitabı tam bu çağın ürünü; çağımız dürüst, eleştirel ve gözü yükseklerde olduğu için kitap da öyle. Gücü ve zayıflığı, içtenliği ve dogmacılığı, derinlemesine eleştirelliği ve entelektüel küstalığıyla tam da bu çağa özgü." H3 toplantısından altı ay sonra, 1947'nin Nisan ayında, *Açık Toplum*'u *Mind* dergisinde eleştiren Gilbert Ryle de aynı tavrı sürdürmüştü. Bir taraftan övüyordu, "güçlü ve önemli bir kitap. En etkili siyaset kuramlarının altında yatan ve bunun sonucu olarak insan ilişkilerinin gidişatını kuvvetle etkileyen dogmaları eleştiriyor." Ama bir taraftan da yazarın üslubuna dair ciddi çekinceleri vardı, Popper'in "şiddetli, hatta zaman zaman hoyrat" kınamalarıyla konuyu "saptırma" riskine atıldığını belirtiyor ve devam ediyordu, "yorumlarını güçten düşüren bir şirretliği var... Düşünce özgürlüğünü savunan birinin, düşmanlarına yaraşan küfürler kullanması pek de iyi bir taktik sayılmaz." Wittgenstein, *Mind*'ı asla okumadığını iddia etse de Ryle'nin makalesini okumuş ve nefret etmişti. Bunun nedeni büyük olasılıkla Ryle'nin okurlarına verdiği ipucuydu: "Wittgenstein'ın içrekliği üzerine ilginç ve önemli *aperçus* içeren notları kaçırmayın." ("İçrek" terimini Popper, *Açık Toplum*'da Wittgenstein'ı sertçe eleştirdiği uzun bir notta kullanmıştı.)

"Şiddetli", "hoyrat", "şirret"; Popper'in H3'teki üslubunu tanımlamak için uygun sıfatlar mıydı bunlar? Belli ki o akşamki hedefi, Wittgenstein'ın felsefe üzerindeki yıkıcı etkisiydi. *Açık Toplum*'u teklif ettiği ilk yayınevi olan Cambridge University Press'in kitabı sırf Wittgenstein'ı korumak için basmadığına inandığından, belki görmesi gereken başka bir hesap daha vardı. CUP kitabı neden reddettiğine dair bir sebep belirtmemişti ama von Hayek, el altından iki sebep olduğunu öğrenmişti. Bunları Gombrich'e iletti, o da Yeni Zelanda'daki Popper'e yetiştirdi. Kitap fazla uzun bulunmuştu ama üniversitenin yayınevi Platon'a saygısızca yaklaşan bir eseri basmayı da uygun bulmamıştı. Bunu haber alan Popper şu yorumda bulunmuştu: "Ben yine de Platon adının şu üç W yerine kullanıldığına inanıyorum: Whitehead, Wittgenstein, Wisdom."

O gece Popper'in göz önünde bulundurduğu bir Cambrige figürü daha vardı: Russell. H3'teki karşılaşmanın bir belirleyeni de Popper'in, Russell'ın entelektüel mirasçısı olma iddiası ve onu etkileme gayretiydi.

Wittgenstein için bu da son otuz beş yıldır yapılan ABK toplantılarından herhangi biriydi. Ama büyük bir çatışmaya davetiye çıkarırcasına H3'e karamsar bir ruh hali ve Cambridge'e karşı hissettiği büyük tiksintiyle gitmişti. Bir ay kadar önce şöyle yazmıştı, "Buradaki her şey bana itici geliyor. Katılık, yapaylık, insanların kendi hallerinden duyduğu memnuniyet. Üniversite atmosferi midemi bulandırıyor." Sürekli kürsüyü bırakmayı düşünüyordu.

Aynı zamanda yorgundu da. O dönem öğrencilere çok zaman ayırmıştı: haftada iki kere ikişer saatlik dersler, haftada bir kere kendi evinde iki saatlik bir toplantı, Norman Malcolm'a, Elizabeth Anscombe ve Wasfi Hijab'a ayrılmış koca birer ikindi. Herkese vitamin kullanmalarını tavsiye eden Wittgenstein, yorgunluğa ve değişken ruh hallerine karşı B vitaminini keşfetmişti. Ama vitamin yutsa da yutmasa da ders vermek onu hep asabi bir bitkinliğe sokardı.

Hasmını düşünmüş müydü? Muhtemelen hayır. O güne kadar Wittgenstein, hemşerisi olan bu Viyanalı filozoftan ve onun kendisiyle kozunu paylaşma kararlılığından bihaber görünüyordu. İki hafta kadar önce Peter Munz, Yeni Zelanda'da Popper'den ders aldığını söyleyince Wittgenstein "Popper mi? Hiç duymadım," demişti. Popper'in uzun zaman kıyıda köşede kalması ve Wittgenstein'ın çağdaş filozoflara karşı ilgisizliği düşünülürse bu söylediği pekala doğru olabilir.

Her halükârda Wittgenstein'ın o dönemde tuttuğu defterlerde farklı felsefi kaygılar –mesela renk sözcüklerinin karmaşık grameri– ve derin kişisel meşguliyetler göze çarpıyor. Kişisel açıdan bakıldığında, o sıralarda Wittgenstein, Ben Richards adında bir tıp öğrencisine saplantılı bir biçimde bağlanmıştı. Ertesi yıl Wittgenstein görevinden istifa edip İrlanda'ya taşındığında Richards onu ziyarete giderdi. Wittgenstein, Richards'ı Amerikan cinayet hikayeleri okumaya zorlardı. Toplantı günü çocukluğunda öğrendiği ve normal Almanca kadar seri yaza-

bildiği bir şifreyi –A=Z, B=Y, C=V, vs.– kullanarak şunları karalamıştı, "B bana karşı bir şeyler hissediyor. Böyle bir şey olsa bile... yürümez... bilmiyorum, bu acıya dayanabilir miyim onu da bilmiyorum. Bu bağları iblisler örmüş, ellerinde onlar tutuyor. İster koparırlar, ister olduğu gibi bırakırlar."

Richards'ın ona karşı "bir şeyler" hissetmesi imkansız. Wittgenstein ilişkileri olduğundan daha anlamlı görmeye meyilliydi. Sonradan evlenen Richards'ın homoseksüel olduğuna dair hiçbir işaret yok. Yine de Wittgenstein, ABK toplantısından bir gün sonra 26 Ekim'de aşkın değeri üzerine fikir yürüterek aynı minval üzerinde devam ediyordu:

> aşk insanın kalbinde tuttuğu o EN [*sic*] değerli inci, insanın asla hiçbir şeyle değiştirmeyeceği ve her zaman en kıymetli şey olarak görebileceği bir şey. Dahası insan ona sahip olduğunda büyük değer ne demekmiş onu da anlıyor. Değerini anlamak için ne olduğunu bilmeniz lazım. Kıymetli taşları seçmenin ne anlama geldiğini öğreniyor insan.

İşte bu ruh haliyle gitmişti H3'e. Bu noktada, bütün maziyi aklımızda tutarak, verileri değerlendirmeden önce olası olay akışını tekrar inşa etmeye çalışalım.

Nihayet yalnız kalmıştı! Ludwig Wittgenstein, o gün Woolworth's'ten aldığı domatesli sandviçleri yedi. Açlığını yatıştırmaktan ziyade, bunları çok seven Francis'in anısını yad etmek için yedi sandviçleri ve odasından çıktı. Dışarıda, küçük sahanlık ve dik, tahta basamaklar ona Alleegasse'deki evin hizmetçilere ayrılmış bölümünü hatırlattı ama orada katlanan sandalyeler böyle düzensizce istiflenmezdi – hatta hiç istiflenmezdi. Daha kıdemli hizmetkârlar buna asla izin vermezdi. Sandalyeleri düzenledi –gemi sandalyeleri bir tarafa, bahçe sandalyeleri bir tarafa– hepsinin birbirinin üzerine tam oturmasına, simetrik sıralar oluşturmasına özen gösterdi. Domatesle ekmeğin mi yoksa Francis'in anısından mıydı bu? Neden birinin anısı diğerinin anısını tetikliyordu? Anılar da sandalyeler gibi birbiri üzerine mi yığılmıştı? Şimdi de ABK...

Dayanılmaz... Dayanılmaz... Hem Ben'i aklından bir an olsun çıkaramazken nasıl açık seçik düşünsündü. Ben... Ben'in de aynı şeyleri hissettiğine dair ne umudu vardı? Yine de son Max Latin'i onunla paylaşacaktı. Ya toplantı – şöyle bir, bir buçuk saat kalıp çıkacaktı. Trinity Caddesi'nden sola döndü.

Bir öğrenciyi Caius'un kapısında birşeyler durdurdu. Bu adamın tuhaflığı nereden geliyordu? Çok belirgin asker yürüyüşünden mi? Kırlaşan, dağınık saçlarından mı? İntizamından mı? Keskin, kuş bakışlarından mı? Ziyarete gelen ya da üniversitedeki görevine dönen eski bir asker miydi acaba? Her ne ise, ardında çok etkili bir izlenim bırakarak geçip gitmişti.

H3'te tek sıcaklık kaynağı olan kömür ateşi küllenmişti ve cılız bir ısı yayıyordu. Braithwaite maşayı alıp, ateşin daha iyi yanmasını sağlamak için yukarıdaki külleri araladı. Bu gayretinin karşılığında bir an poflayıp, sonra gözlerinin önünde dağılan bir duman bulutundan başka bir ödül alamadı. Karartma perdeleri kirli ve eprimişti, bu da uzun zamandır tefriş edilmemiş odanın kasvetini arttırıyordu. Braithwaite bir soru sormak için misafirine döndü ama Popper'in notlarına dalmış, Almanca bir şeyler mırıldandığını görünce sorusu da dudaklarında kaldı.

Odayı tıklım tıklım dolduran –sandalye sayısından çok daha kalabalık– üyeler çevrelerine karşı kayıtsızdı. Beklentili bir atmosfer hakimdi. Dr. Popper'in yeni çıkan kitabı sansasyon yaratmıştı. Girton'daki bir hoca, Platon'a rezilce saldırdığı için, öğrencilerinin kitabı okumasını yasaklamıştı. Komünistler ve İşçi Partili solcular da Marksizm ve planlı toplumlara yönelttiği eleştiriler yüzünden ona karşı bayrak açmıştı. Konuşmacı da kulüp başkanı Profesör Wittgenstein gibi Viyanalıydı ama memleketlisinin dil-temelli yaklaşımına kesinlikle karşı olduğu anlaşılıyordu. Popper'i tanıyan Braithwaite bu yüklü atmosferde bir şeylerin patlayacağını önceden sezmişti. Söylenti yayılmıştı: nihayet Wittgenstein'a meydan okuyacak, karşısında ezilmeyecek birisi gelmişti. Koskoca Viyana Çevresi'ni –Wittgenstein'a tapmayan yegâne üyesi olarak– tek bir yıkıcı içgörüyle yerle bir eden de Popper değil miydi? Hem daha otuzlu yaşlarının başlarındaydı. Doğrusunu söylemek gerekirse ABK'nin tek bir adamın ısrarlı monologlarıyla geçen her za-

manki mühim toplantılarından bıkanlar için bir çatışma olasılığının da büyük cazibesi vardı. Bu açıdan bakıldığında, misafirin ağzından çıkan açış kelimeleri çok vaatkârdı.

Popper başlamak için can atıyordu. Enerjisi boşalacak yer arıyor, kalbi fazla adrenalinle küt küt çarpıyordu. Kısmen mırıltıları dinleyip nelerin beklendiğini anlamak için, kısmen kendini yatıştırmak için kulak memesini çekti. İşte beklediği an gelmişti. Nihayet dünyanın bu en önemli ülkesinde tanınmıştı: *Açık Toplum* siyaset felsefesini değiştirmişti, tıpkı *Logik der Forschung*'un bilimsel yöntemi tümüyle açıklığa kavuşturduğu gibi. Konuşma davetleri yağıyordu. LSE daha başlangıçtı. Bu gece üçüncü bir zafer daha kazanacaktı. Kelimelerle oynamanın felsefe olduğu mefhumunu saf dışı edecekti, o imkansız *Wichtigtuerei*'yla bu *Scharfmacher*'i –bu önemi kendinden menkul tahrikçiyi– alt edecekti. Hem Russell da ondan yanaydı, ikisinin de istediği bu savaşta doğru konuyu seçtiğine dair son şüphelerini de silmiş –Newton'un odasında– ona destek çıkmıştı. Yanlışlanabilirlik testini formüle eden adamın, adeta Tanrı'dan inmiş muamelesi yapılan kanunları sonradan yanlışlanan bilim adamının odasında bulunmasından daha yerinde bir şey olabilir miydi? Hele Kant'tan beri gelmiş en büyük düşünürün yanında oturmak! Bu gece kazanacaktı. Wittgenstein özür dileyecekti.

Bundan büyük zafer var mı? Wittgenstein'ı faş etmek. Yükseklere çıkarılan bu adamı yere vurmak. Kendini daima özenle uzağında tuttuğu Viyana Çevresi'nin ilhamı; Wittgenstein Salonlarını arşınlayan yalnız deha. Hatta kafelerde latife olarak Wittgenstein'ın var olmadığı söylenmeye başlanmıştı – zavallı Schlick ve Waismann'ın hayal güçlerinin bir ürünüydü, onların altın dağıydı. Bu gece dünya onun ne kadar gerçek olduğunu keşfedecekti... Popper dinleyicilere baktı. Ewing botlarına dikmişti gözlerini; Wisdom şüphesiz bir yarış gazetesi okuyordu. Braithwaite cesaret verircesine gülümsedi. Karısı bacak bacak üzerine atıyordu. Yabancı görünüşlü bir öğrenci huzursuzca yerinde kıpırdandı.

Ziyaretçi toplantıyı açtığında normal kibarlıkların beklenmemesi gerektiği ortaya çıktı. Dinleyiciler arasındaki eski bir

bahriye subayı Amiral Fisher'in düsturunu hatırladı: "İlk yumruğu at, sert vur, sakın yumruklamayı bırakma", bu arada Popper doğrudan davetiyedeki kelime seçimine taarruza geçmişti: "kısa bir bildiri sunulacak ya da bir-iki açılış cümlesiyle bir felsefi bilmece öne sürülecektir." Bilmecelerden söz eden her kimse (hafif bir gülümsemeyle konuşuyordu) belki de farkında olmadan taraf tutmuştu.

Misafir bu yorumu, gerektiği gibi umursamaz bir tavırla yaptığını hissetmişti. Ama orada bulunan bir kişi için bu meydan okuma demekti: kendisi de buna cevap vermeye hazırdı.

Dayanılmaz. Bu dayanılmazdı. Wittgenstein böyle bir şeye izin vermeyecekti. Bu zıpçıktının, bu *Emporkömmling*'in ağzından, sekreterin sorumlusu bile olmadığı resmi bir davet hakkındaki bu zırvaları neden dinleyecekti? O davetiyedeki ifade kendisine aitti. Amacı lafın uzatılmasını engellemek, çabucak sadede gelmekti. Wittgenstein'ın öğrencisi olan sekreteri, hocasını savunmak için ayağa fırladı. Yüksek sesle. Üsteleyerek. Popper'in hissettiği kadarıyla, öfkeyle. Akşam nasıl başlamışsa öyle devam edecekti.

Savunucusunun ani ve doğrudan karşı saldırısına minnettar kalan sekreter Wasfi Hijab, karşılıklı cevap ateşini kaydetmek için hızlı hızlı yazmaya çalışıyordu, sesler açık denizdeki öfkeli dalgalar gibi birbiri üzerine kapanıyordu:

> *Popr*: Wittgenstein ve onun okulu asla felsefe adını verdikleri en temel şeylerden, felsefenin daha önemli meselelerine geçmeye cesaret edemiyorlar... ancak dilin yüzeyinin altına inerek çözülebilecek bazı zorluklardan örnekler verdi.
>
> *Wittgen'n*: bunlar sadece matematik ya da sosyoloji meseleleridir.
>
> *Dinl'ci:* Popper'in örneklerinden ikna olmadı. Atmosfer yüklü. Alışılmadık bir zıtlaşma. Bazıları çok yüksek sesli.

(Hijab bir an tutanakları kaydetmenin her zamankinden daha eğlenceli olacağını düşündü. Ertesi gün bu işle uğraşacak-

tı.)

Ama şimdi, bir nevi refleksle, Wittgenstein'ın eli şömineye uzanmış, maşayı kavramıştı; maşanın ucu, az önce Braithwaite bıraktığında olduğu gibi küller ve minik kıvılcımlarla kaplıydı. Hoca, Wittgenstein'ın maşayı eline alışını ve sözlerini vurgulamak için kendini tutamayarak sallamaya başlamasını endişeyle izliyordu. Braithwaite, onun bu hareketi yaptığını daha önce de görmüştü. Bu sefer Wittgenstein fazlasıyla sinirli, hatta fiziksel olarak rahatsız görünüyordu – belki de konukların karşı hamlede bulunmasına alışık olmadığından. Toplantının bu aşamasında genelde sazı tümüyle eline alır, herkes arkasından bu huyunu çekiştirirdi. Braithwaite aniden huzursuzlandı: maşayı elinden almaya çalışsa mıydı? Olaylar kontrolden çıkmış gibi görünmeye başlamıştı.

Birisi –Russell mıydı?– "Wittgenstein bırak şu maşayı," dedi.

Wittgenstein, yanlış hızda çalan bir taş plağı dinliyormuş gibi sürekli bir rahatsızlık, bir acı içindeydi. Bu yavan düşünüş! Bu hıyarın, bu Ringstrasse akademisyeninin bir teori ortaya koyması, söylenemeyecek şeyler söylemeye çalışması, kendini nüfuz edebileceği gizli derinlikler olduğuna kandırması yetmiyordu sanki – açık bir madende yeraltı tüneli kazmakta ısrar eden biri gibi... Bu yetmiyormuş gibi bir de bu pisliği temizlemek için zihnini açmıyor, onun sözlerine kulak asmıyordu... Bunu durdurmak şarttı, bu habisliği kesip atmalıydı.

Popper içten içe fazla ileri gittiğini hissediyordu. Tıpkı Viyana'daki Gomperz akşamı gibi ertesi gün, kendini kontrol edemediği için pişmanlık hissedecekti – gerçi bunu zavallı Schlick'e asla itiraf edememişti. Bu Wittgenstein pekala gerçekti işte. Ama buna "mistik" demek ne mümkün? Cizvit dogmacılığı. Nazi hiddeti. Felsefeyi yanlış yöne sevkeden bir manyak –tümüyle yanıldığını itiraf etmesi gerekirdi. Bir darbe daha, bu çaçaronluk kulesinden bir tuğla daha düşürmeli. Deli herif maşayı almış, lafa girmeye çalışan Popper'e sallıyordu. Her heceye vurgu yaparak. "Popper, YANILIYORSUN." Pıt, pıt... "YANILIYORSUN!"

Kendi haline bırakılan ateş sönmek üzereydi. Ama kimse

farkında değildi: toplantıda bulunmak, bir serada kapalı kalmaya ve cangıl sarmaşıklarına dolanmaya benziyordu. Öfkeli seslerin kapışması, Wittgenstein'ın müritlerinin nidaları, görülmemiş kalabalık –ayakta duranlar ("duvarçiçekleri") atılan ilk yumruğu kaçırmamak için iyice öne abanmışlardı, dinleyiciler göz kamaştırıcı bir karmaşaya kapılmıştı. Edebiyata meraklı bir öğrenci Matthew Arnold'a sığınmıştı:

> ... kararan ova
> Gafil ordular geceleyin birbirine girerken
> Karmakarışık saldır ve çekil alarmlarına bulanmış.

İkinci dönemde İngilizce bölümüne geçsem mi diye düşündü tekrar.

Bir dakika! "Çekil" komutu doğruymuş, zira Wittgenstein maşayı atmış, ayağa kalkmış. Russell da. Bir anlık sessizlikte Wittgenstein'ın ona söyledikleri duyuluyor.

"Beni hep yanlış anladın, Russell." Bu ismi telaffuz ederken adeta gırtlağından, "HRussell" diye söylüyor.

Russell'ın sesi her zamankinden daha tiz. "Hayır Wittgenstein, esas sen bazı şeyleri karıştırıyorsun. Zaten hep karıştırmışsındır."

Kapı Wittgenstein'ın arkasından gürültüyle kapandı.

Popper, inanamayan gözlerle Wittgenstein'ın boş sandalyesine baktı. Russell, Locke hakkında bir şeyler söylüyordu. Kazanmış mıydı? Wittgenstein'ı kaçırmış mıydı? Ona söyleyecek söz bırakmamış mıydı? Viyana Çevresi gibi onun da işini bitirmiş miydi? Ama yanıldığını itiraf etmemişti. Özür neredeydi? Birisi ona birşeyler söylüyordu. O akşamki ev sahibi Braithwaite, kibar bir sesle bir ahlaki ilke örneği vermesini rica ediyordu. Kafasında bir maşa resmi belirdi. "Konuk konuşmacıları maşayla tehdit etmemek." Bir sessizlik, gülüşmeler – savaştan önceki konuşması gibi, dinleyiciler şaka yapmadığı halde yaptığını zannetmişlerdi. Neyse, onlara göstermişti.

Sorular tekrar başladı, ama bu sefer İngilizce soruları her zamanki gibi eksik anladı. Adeta dalgın dalgın cevapladı. Kazanmış mıydı? Birisi –belli ki bir Wittgenstein yandaşı– onu fa-

Wittgenstein ve Ben Richards.
"B bana karşı bir şeyler hissediyor.
Ama yürümez."

Karl ve Hennie. Karl yazdıkça yazardı.
Hennie onları durmadan daktiloya çekerdi.

ka bastırmayı amaçlayan bir soru sordu: Sir Henry Cavendish'in deneyleri, gizlilik içinde yürütüldükleri düşünüldüğünde, bilim olarak tanımlanabilir mi? "Hayır." Onu susturup Wittgenstein'la yaptığı muharebeye döndü yine. Russell da kendisinin kazandığını düşünüyor olmalıydı. Değil mi?

Dışarıda boş sokakta, sessiz şapelin devasa cüssesi altında Wittgenstein soğuk havayı derin derin içine çekti. O akşamki seminerinde ortaya atılan bir bilmeceyi düşünmeye başladı: çizgi romanlarda içinde kelimeler olan bir balon "konuşma", içinde kelimeler olan bir bulut "düşünme" anlamına gelir. Bu bize ne anlatır? King's Parade'deki bir dükkanın üzerindeki bir odada, bir öğrenci radyosunu Üçüncü Program'a ayarlamış. Açık pencereden Dylan Thomas duyuluyordu – o hafif Galler aksanı, yuvarlak sesli harfler, neredeyse şarkı söyler gibi:

> Ağustos Banka Tatili. Dondurma külahı üzerinde bir nağme. Bir avuç deniz, bir tutam kum. Açılan güneşliklerin farfarası. Yanıltıcı suyla dans eden yüzücülerin büzüşmeleri, cıvıldamaları. Katlanmış giysiler. Yuvarlanmış pantalonlar. Bir yayalar uzlaşması. Güneş banyosu kızları, şamata oğlanları. Balonların sessiz salıntısı...

22

Bulanıklığı Netleştirmek

Çoğu avukatların da bildiği gibi görgü tanıkları genelde hata yapar... Bir olay cazip bir yoruma yol açıyorsa, o zaman bu yorumun genelde gerçekte görülen şeyleri çapıtmasına izin verilir.

–POPPER

"Bu vakada önce sonuçları gördünüz... şimdi size olayı çözerken geçtiğim farklı basamakları göstermeme izin verin."

–SHERLOCK HOLMES, SIR ARTHUR CONAN DOYLE'UN "A STUDY IN SCARLET" HİKAYESİNDEN

Kuşkusuz Wittgenstein, Popper'in şakasından sonra odayı terketseydi Popper için kahramanca bir galibiyet olacaktı bu. Bu entelektüel düelloda, onun açısından benzeri görülmemiş kişisel bir yan var sanki. Nişan alıp ateş ediyor. Vuruyor ama öldürmüyor. Yaralanan diğer düellocu alanı terkediyor. Alanı Popper ve şahidi Russell'a bırakıyor.

Ama olasılıklar dengesi göz önünde bulundurulduğunda Popper'e ahlaki kural örneği soranın Wittgenstein olması şüpheli görünüyor. Peter Geach ve Polonya doğumlu bir felsefi mantık uzmanı olan Casimir Lewy, bu ifadesi yüzünden Popper'e yalancı dediklerinde mesleki nezaket olmasa da haklılık onlardan tarafaydı belki. Soruyu soranın Wittgenstein olduğu-

nu ilk iddia eden Sir John Vinelott bile sonradan şüpheleri olduğunu itiraf etmişti.

Bu kadar çarpıcı bir olayın –başkan bir soru soruyor ama cevaptaki nükteden öyle rahatsız oluyor, öyle öfkeleniyor ki elindeki maşayı atıp dışarı çıkıyor– tutanaklarda kendine yer bulması muhtemel görünüyor. Hem *Bitmeyen Arayış* daha yakından incelendiğinde Popper'in ifadesi biraz kuşkulu bir hal alıyor. Popper hazırlamış olduğu meseleler listesini, birbiri ardı sıra saydığım anlatıyor. Wittgenstein bilmecelerden ve meselelerin var olmadığından söz ederek bunları bir kenara itiyor. Ama Popper, Wittgenstein'ın soru sorduğundan bahsetmiyor –yani birdenbire ahlaki bir ilke talep ettiği o ana kadar. Bu soru, diyaloglarının akışına uymayan bir biçimde, aniden beliriyor.

Wittgenstein, adeti olduğu üzre sürekli lafa karışmış, Popper'in felsefi meseleler konusunda verdiği örneklere –tümevarım, duyularımız yoluyla bilgi sahibi olabilir miyiz, potansiyel, hatta fiili sonsuzluklar var mıdır– saldırmıştı. Ama maşa ilkesinin, ustalarının savaşı terketmesinin ardından Wittgenstein'ın müritleriyle Popper arasındaki yoklama konuşmaları sırasında zikredilmiş olması daha münasip görünüyor. Mesela Peter Geach, Sir Henry Cavendish'in yaptığı deneylerin bilim sayılıp sayılamayacağını sorarak Popper'i tuzağa düşürmeye çalışmıştı. Hidrojen ve başka gazların kâşifi olarak ün salan Cavendish öyle gizliliğe meraklı bir araştırmacıydı ki hizmetkârlarla karşılaşmamak için evine ikinci bir merdiven yaptırmıştı. Trappist keşişlerinden bile daha az konuştuğunu söylenirdi. Popper bir teorinin bilimsel olduğunun söylenebilmesi için hem yanlışlanabilir hem de incelenmeye açık olması gerektiğinde ısrarlıydı. Bu yüzden de Geach'ın sorusuna sadece "Hayır," cevabı vermişti.

Wittgenstein'la Russell arasında geçtiği söylenen konuşma o akşamki erken ayrılışın gerçek katalizörü olabilir. Wittgenstein'a şahsen ulaşabilecek biri varsa o da Russell'dı. Wittgenstein'm karakteri icabı, nezaket uğruna kımıldamadan oturması gibi bir şey söz konusu değildi. O hafta her zamanki monologu elinden alınmıştı. En azından bunun sebebi Popper'di.

Ayrılışın birdenbireliğine gelince, Popper elbette, Wittgens-

Şömine.
Maşa şöminenin taşlarına
"hafif bir tıkırtıyla" yuvarlandı.

tein'ın başkan olmasına rağmen, daha sakin olduğu günlerde bile ABK toplantılarından erken ayrıldığını bilemezdi. Daima bir asker gibi rap rap yürür ve Peter Munz'a bakılırsa asla yavaş kapı kapamazdı. Bir önceki dönem, A.J. Ayer ABK'de konuşurken Wittgenstein toplantı bitmeden çıkmış ve misafire tek kelime bile söylememişti. Ayer, Wittgenstein'ın "gürültülü" bir biçimde çıktığını belirtmişti. 25 Ekim'deki gergin misafire, Wittgenstein öfkeyle dışarı fırlamış gibi görünmüş olmalı.

Ancak Popper, sadece yanılmakla suçlanmıyordu. Platon ve Marx'ı mahveden, cumhurbaşkanları, başbakanlar ve devlet büyükleri tarafından takdir edilen önemli bir filozof olarak, gayet kesin ve mantıklı otobiyografisinde yalan söylemiş olmakla suçlanıyordu.

Yalan mıydı? Peter Geach geçmişte bu suçlamayı yapmış olsa da şimdi bu olayı daha hoşgörülü yorumlamaya meyilli. Shakespeare'den V. Henry'nin bir Agincourt yaşlısı hakkında düşündüklerini aktarıyor:

İhtiyarlar unutur; her şey unutulacak zaten,
Ama bire bin katıp hatırlar,
O gün kazandığı zaferleri...

Ama bu ilk başta göründüğü kadar cömert bir temize çıkarma değil. Hasmın alanı terkettikten sonra arkasından saldırdığın halde yüzüne karşı saldırdığını iddia etmek Henry'nin gerçekten yiğit askerlerinden çok Falstaff'a yaraşır bir şey. Aslında Henry'nin konuşmasına dikkatlice bakıldığında Geach'in kendi niyetinin aksine bir alıntı yapmayı göze aldığı görülüyor. Henry, Agincourt ihtiyarının önemli bir çarpışmayı gayet iyi hatırlayacağını tahmin ediyor ama bu çarpışmada kendi yaptıklarını biraz süsleyeceğini düşünüyor: başka şeyleri unutsa da onları hatırlayacaktır. Profesör Geach sonradan-olma hoşgörüsünü ifade etmek için "İhtiyarlar unutur" cümlesini kullanıyorsa, Popper'e haksızlık ediyor. Popper, ilk olarak Schlipp'in *Yaşayan Filozoflar Kütüphanesi* için kaleme aldığı otobiyografisini tamamladığında altmışlı yaşlarının ortalarındaydı. Ama bütün zamanını yazmaya ayırmak için LSE'den daha yeni emekli olmuştu ve iki önemli eser daha verecekti. Zihinsel açıdan her zamanki gibi enerji doluydu.

Bitmeyen Arayış'ta buna benzer başka bir anlatı hatası olmaması manidardır – ihtiyar bir adamın belleğindeki boşluklara verilecek başka bir şey yoktur. Popper, 25 Ekim akşamını olağanüstü ayrıntılı anlatır, aynı zamanda bunun kadar uzun ve canlı bir başka anekdot daha yoktur, kitabın hemen hemen ortalarında otobiyografinin kişisel kısmını bu anı sonlandırır. Popper hikayenin kelime seçimine çok dikkat etmiş, müsvette üzerinde tekrar tekrar düzeltmeler yapmıştı. Mesela Cambridge'e gitme sebebini açıklarken, Wittgenstein'ı "kışkırtmak, ayartmak, tuzağa düşürmek, meydan okumak" gibi seçenekler üzerinde durmuştu. Sonunda "harekete geçirmek" üzerinde karar kılmıştı.

Popper maşa hadisesini ihtilaflı bir biçimde anlattığının gayet iyi farkındaydı. Arşivlerinde tarihsiz bir not vardır –Almanca el yazısı karalamalar, muhtemelen *Bitmeyen Arayış*'ın yeni bir baskısı için düzeltmeler– burada kendisini eleştirenlerin yaydıkları Russell'ın orada bulunmadığı söylentisine karşı ken-

disini savunur. 1968 Mayıs'ında da, Profesör McLendon'ın versiyonu üzerine yorum yapan bir mektup yazmıştır. Popper kendi ifadesini sonuna kadar destekler ve belleğinin "tarih hariç her konuda berrak" olduğunu söyler.

Kısacası Popper, eline kalemi aldığında ne yaptığını biliyordu. Peki olayları bilerek mi yanlış aktarıyordu yoksa kendi hikayesine inanıyor muydu? Bu sorunun cevabı, meselenin onu ne kadar alakadar ettiğinde aranmalı.

Bir bütün olarak *Bitmeyen Arayış* bağlamında bakıldığında, maşa hikayesi Popper'in kafasındaki kendi görüntüsünün, yerleşik görüşe meydan okuyan dışarlıklı imgesinin merkezinde yer alıyor. Popper kendini muhalefetle tanımlamıştı. Bir ara, entelektüel otobiyografisini maşayla açmayı bile tasarlamıştı. En azından bu, Poper'in gözünde bu olayın parlak bir zafer olduğunu gösteriyor. Malachi Hacohen, Popper'in hadiseyi "kendisinin kazandığı... devler arasında bir savaş" olarak gördüğüne inanıyor. Ancak sonunda, bu şekilde başlamanın böbürlenme gibi görüneceğine karar vermişti.

Kendini olayların birincil yazarı olarak gören Popper'de bariz bir kendini büyütme damarı vardı. Otobiyografiler, yazarlarını tanım gereği sahnenin merkezine yerleştirerek onları kahraman haline getirir. Ama *Bitmeyen Arayış*'ta Popper, Wittgenstein canavarını öldürmesinin yanı sıra iki kere daha kahraman olmuştur. Mantıkçı pozitivizmi yerle bir eden adamdır: "Korkarım bundaki sorumluluğumu kabul etmek zorundayım." Aynı zamanda Friedrich Waismann'ın Viyana'dan ve Nazilerin elinden kurtulmasına yardım eden adamdır –Popper süslemeciliğinin bir diğer örneği:

> [Yeni Zelanda'daki iş] normal bir işti, oysa Cambridge'in konukseverliği sadece sığınma anlamına geliyordu. Karım da ben de Cambridge'e gitmeyi tercih ederdik, ama ben bu konukseverliğin başka birisine aktarılabileceğini düşündüm. Bu yüzdenden Yeni Zelanda'dan gelen daveti kabul ettim ve AYK ile Cambridge'e başvurarak benim yerime Viyana Çevresi'nden Friedrich Waismann'ı davet etmelerini rica ettim. Bu ricamı kabul ettiler.

Popper'in, Waismann uğruna Cambridge fırsatını teptiği iması, Popper'in o sırada yazdığı mektuplarda doğmuştur. Zaten Cambridge'deki geçici hocalık *ad personam*'dı – yani özellikle Popper için icat edilmişti. Waismann'a daha sonra benzer bir paket –Akademik Yardım Konseyi'nden bir bağış ve Cambridge'de geçici hocalık– önerildiği doğrudur; Popper'in Waismann'ı hem Cambridge'e hem de AYK'ye kuvvetle tavsiye ettiği de doğrudur ama Popper bu teklifi kabul etmedi diye Waismann'a ya da başka birine aynı mevkinin önerilmesi söz konusu değildi. Waismann, Popper'i referansları arasında göstermemişti bile.

Popper'le Wittgenstein sadece bir kere karşılaşmış oldukları halde, Popper'in 1952'deki konferansında kullandığı "onu son gördüğümde" ifadesinin yanıltıcılık potansiyelini de hatırlamak lazım.

Yani Popper yalan mı söylemişti? En iyi tahmin, hayalgücünün yanlış olsa da sabit bir anı yarattığını söylemek olacak. Popper kendi ifadesinin doğru olduğuna inanıyordu.

"Bellek duyuların en paradoksal olanıdır" diye yazmıştı, Londra'daki Psikiyatri Enstitüsü'nden nöropsikiyatrist Peter Fenwick, "aynı zamanda öyle güçlüdür ki en önemsiz izlenimler bile depolanabilir, tümüyle unutulabilir ve seneler sonra bütün ayrıntılarıyla tekrar hatırlanabilir ama bu öyle güvenilmezdir ki bizi tümüyle yalancı çıkarabilir." Anı olduğu iddia edilen şeyleri değerlendirirken pek çok sorunla karşılaşılır. Sonradan edinilen bilgiler, doğru da yanlış da olsa kolayca hatırlananları çarpıtabilir, hatta hiç gerçekleşmemiş olayların gerçekleştiği inancı yaratabilir. Bir olayın belki de tekrar tekrar hayal edilen, hayali bir versiyonu gerçeğin yerini alabilir: kişi, hayal ettiği bir şeyin gerçekten meydana geldiğine inanmaya başlayabilir. Gerçek anı silinir. "Sahte anıların nasıl ve ne zaman oluştuğunu henüz bilmiyoruz. Bazı araştırmacılar olay sırasında zihne kaydedildiklerini düşünüyor; bazıları, insanların olanlara dair bir şema geliştirdiklerini ve özgün deneyimlerinin anısı yerine, geriye dönerek, şemaya uyduğu halde doğru olmayan olayları yerleştirdiklerini düşünüyor."

Belki Viyana ve Yeni Zelanda'da, tek başına düşüncelere

dalmışken böyle bir yüzleşmeyi hayal etmişti Popper. Felsefi ve kişisel açıdan bundan büyük ödül olamazdı. Saldırısının ana hatlarını çizerek, itirazları tahmin ederek özenle hazırlanmıştı. Ama tahmin edemeyeceği şeyler vardı: bir grup öğrencinin müthiş husumetini ve bu husumet içinde maşayı tahmin edemezdi. Maşanın sallanmasının Cambridgeli dinleyiciler üzerinde yarattığı etkiyle Popper üzerinde yarattığı etki bambaşkaydı. Onlar Wittgenstein'a alışıktı – gerçi o gece kendi standartlarına göre bile fazlasıyla sinirliydi.

Sonra Wittgenstein beklenmedik bir biçimde çekip gitmişti, hem de görünüşe göre başka birinin söylediği bir şey yüzünden. Savaş bitmemiş, kazanılmamış, kaybedilmemiş; sadece buhar olup uçmuştu.

Böylesine yüceltilmiş ve önemli bir olay, heyecanla tekrar tekrar hatırlanabilir. Kilit anlar seçilip üzerlerinde durulabilir. Bazı olaylar elenebilir; diğerleri daha tatminkâr bir hale, başka bir sıralamaya sokulabilir. Yeni nedensel bağlantılar kurulur. Bu sürecin sonucu sabitlenir; olayın anısı halini alır.

Popper'in otobiyografisinde toplantının tarihini yanlış –26 Ekim– yazması da söz konusuydu. Bunun nedenini bulmak daha kolay. 1968'de McLendon'ın versiyonunu kontrol etmesi istendiğinde Popper ABK'nin o zamanki sekreterine tarihi sormuştu. Sekreter Hijab'ın Cumartesi günü temize çektiği ve üzerine 26 Ekim tarihini attığı tutanaklardaki tarihi vermişti. Popper, Penn'deki evinde yığılan binlerce mektup, bildiri, konuşma ve müsvettenin arasına dalsaydı ABK bildirisi için aldığı notları bulabilirdi –onların üzerinde gerçek tarih vardı, 25 Ekim.

Bertrand Russell'ın muhtemel rolüne dair aydınlatılması gereken bir konu daha var. Wittgenstein'la arası bozuk olan ve onun felsefeye yaklaşımını hiç onaylamayan Russell, felsefeyi çay saati sohbetleri seviyesine inmekten kurtarmak uğruna Popper'i mi ileri sürmüştü?

Bu çarpıcı iddia, Ivor Grattan Guinness'in bir makalesinde ortaya atılmıştı. Popper'in toplantının ardından Russell'a yazdığı mektubun bir yorumuna ve aşağıdaki bölümlere dayanıyordu:

> Sizinle geçirdiğim ikindiden büyük zevk aldım, akşamleyin Wittgenstein'a karşı verilen savaşta *sizinle işbirliği yapma fırsatı* da harikaydı...
> Hatırlayacaksınız sizi de ikaz ettiğim üzre, bildirimde pek fazla bir şey yoktu; işte bu yüzden başka bir şey tartışmayı düşündüm...
> Sizin Locke'u ortaya atmanız çok yardımcı oldu. Şimdi durumun son derece netleştiğini düşünüyorum...

Mantıksal savları tartıştıktan sonra şöyle devam ediyordu:

> İşte bu yüzden (neticede *sizin tavsiyenize* uyarak) bu konuyu seçtim. [İtalikler eklenmiştir.]

Ama bu ifadeler en azından muğlak. Popper'in Russell'a bildirisinden bahsettiği açık. Ama ne zaman? Hemen toplantıdan önce Trinity'de çay içerken mi yoksa daha önce mi?

Bütün bunlar çayda konuşulmuş olabilir, özellikle de Popper ayrıntılı bir bildiri hazırlamamış, sadece zihnine bazı notlar düşmüşse. Belki de Popper gerçekten ilk geldiğinde kararsızdı ve sonuçta hangi konuyu seçmesi gerektiğine onu Russell ikna etti.

Ama *Bitmeyen Arayış*'ta pek böyle bir izlenim verilmiyor, belgeler de bunu kanıtlamıyor. Popper, ABK ziyaretinin günü kararlaştırıldıktan sonra Russell'a (arşivlerde olmayan) bir mektup yazmıştı. Russell ona 16 Ekim'de cevap yazarak, Cuma öğleden sonra dörtte ya da Cumartesi sabahı görüşmeyi teklif etti. Mektubun resmi üslubuna bakılırsa, kendisine önceden bir şey danışılmışa ya da bir konferans konusu tartışılacağa benzemiyor – öyle bir niyet olsa Cumartesi sabahı buluşmayı neden teklif etsin?

Hem Russell'ın, Popper'in toplantı sonrası mektubuna verdiği cevapta şu cümle göze çarpıyor: "Baştan sona sizin tarafınızdaydım, ama siz kendi savaşınızı sürdürürken öyle maharetliydiniz ki tartışmaya daha fazla dahil olma gereği hissetmedim." Burada önceden kararlaştırılmış bir işbirliğinin izi görülmediği gibi "kendi savaşınızı sürdürürken" ifadesi de

Russell'ın kendini Popper'le aynı saflarda görmediğini ima ediyor. "Baştan sona sizin tarafınızdaydım" sözleri de Popper'i kendisi bu çatışmaya sürmüşse çok gereksiz bir gözlem olurdu.

Ama "(neticede sizin tavsiyenize uyarak)" ifadesi gizemini koruyor. Ama *Bitmeyen Arayış*'ta Popper'in bildirisinin başlığı hakkındaki ifadeyle garip bir benzerlik arzediyor, Popper toplantı tutanaklarının pek de doğru olmadığından şikayet ediyor: "Bildirimin başlığı orada (ve matbu toplantı listesinde) sonuçta tercih ettiğim *'Felsefi Meseleler Var mıdır?'* yerine *'Felsefenin Yöntemleri'* şeklinde görünüyor." Sonuçta – ama ne zaman? Acaba bu değişiklik çay sırasında gerçekleşmiş ve Russell tarafından hınzırca teşvik edilmiş olabilir mi? Belki de ancak bildiri okunmadan önce söylendi – matbu listeye geçemeyecek kadar geç ve sekreter tarafından fark edilmedi.

Her halükârda Popper'in notları toplantıda yapacağı konuşmayı ne kadar dikkatli hazırladığını gösteriyor. Düşüncelerini sıralarken şu tezle başlamış: "Biz akılcı yöntemler kullanarak meseleleri inceliyoruz. Bunlar gerçek meseleler... dilsel meseleler ya da bilmeceler değil."

Bir sonraki aşama "Felsefenin Yöntemleri" başlıklı birkaç maddeden oluşuyor:

I. Neden bu konuyu seçmek zorunda kaldım
II. Felsefi Yöntemin Tarihi üzerine
III. Felsefede dilsel yöntemin değerlendirilmesi ve eleştirilmesi
IV. Felsefe ve Yöntem Üzerine bazı tezler

Bunun ardından sütunlar halinde yazılmış, kenarlara taşmış, sıkışık bir sayfa geliyor. Şu gözlemi barındırıyor: "Felsefe öncüllerin öncüllerinde kayboldu. Doğrusu felsefe buysa benim hiç ilgimi çekmiyor." Bir sonraki sayfada belli ki düşünce süreci sona ermiş, konuşmaya odaklanmaya başlanmış. Karl Popper'in *ipsissima verba*'sını duymak üzereyiz.

"Buraya felsefi bir bilmece üzerine bir tartışma başlatmak için davet edildim," diye başlayacaktı konuşma, sonra "bilmece"yi tahlil edecekti. "Sözde-meselelerin dilsel analize tabi tu-

tulması yöntemi. Meseleler kayboluyor. Bazen felsefenin doğasına –bir doktrinden ziyade bir edim– bilmeceleri çözme edimi olduğuna dair bir tezle birleşiyor. Psikanaliz benzeri bir nevi terapi."

Bu noktada Popper davetiyedeki "felsefi bir bilmece" zikretme şartına saldırıyor:

> Bütün bunlar davetiyede varsayılıyor; işte bu yüzden ben kabul edemeyeceğim. Başka bir deyişle, davetiyenizde felsefenin doğasına ve felsefi yönteme dair oldukça belirleyici bir görüş mevcut. Bu benim paylaşmadığım bir görüş. Nitekim bu varsayım beni konuşma konusu olarak onu seçmeye zorladı.

Wittgenstein ilk müdahalesini yaptığı ve çarpışmanın başladığı yer burası olmalıydı.

Bunların hiçbiri Russell'la belli başlı bir irtibata işaret etmiyor. Notların hepsi LSE antetli kağıtlara yazılmış. Popper'in bunları çay, King's'te Braithwaite'le yemek ve 8.30'daki toplantı arasında yazmış olmasına pek ihtimal yok. Yani en akla yatkın açıklama şu: Popper bildirisini çay esnasında tartıştı, Russell savlarına destek verdi ve Popper kahramanıyla ilişkisini güçlendirme ya da ona iltifat etme arzusuyla bu konuşmanın önemini abarttı.

Popper'in mektubu, ayrıntılı savları ve memnun etme gayretiyle kuşkusuz, bir keresinde Hume ve Kant'la aynı kefeye koyduğunu söylediği adamla sürekli bir ilişki kurmayı hedefliyordu. Popper hem bu mektupta hem de sonrasında Russell'ın kendisine aynı şekilde karşılık vermemesinden ve ilişkilerinin dengesiz yapısından hayal kırıklığına uğrayacaktı.

Hiram McLendon, hocası Russell'ı Cumartesi öğleden sonra gördüğünü ve hocasının Popper'in maruz kaldığı "barbarca muameleden" duyduğu üzüntü nedeniyle ona bir özür mektubu yazdığını söylediğini, iddia etmişti. McLendon'a Popper'in "o zıpçıktıların tümünden daha engin bilgiye sahip" olduğunu söylemişti. Ama arşivler, Russell'ın söz konusu mektubu ancak bir ay sonra yazdığını gösteriyor. Ancak cevabında ne ortak bir

zafere gönderme yapıyor, ne de Popper'in değindiği felsefi hususlar üzerine yorumda bulunuyordu.

Ahlak Bilimi Kulübü'ndeki bu rutin toplantı –dönem çizelgesindeki yedi toplantıdan biri– üçüncü bir muamma daha ortaya atıyor. "Popper yalan mı söyledi?" ve "Onu kavgaya Russell mı kışkırttı?" sorularının yanı sıra, "Popper Wittgenstein'ın ikinci dönem çalışmalarına göründüğünden daha mı aşinaydı?" H3'te gayet iyi bilgilendirilmiş gibi bir hali vardı. Wittgenstein'ın dil saplantısı ömrü boyunca sürmüş olsa da felsefenin "terapi", Freud'cu psikanalize benzer bir edim olduğu imgesi ikinci döneme aitti; "bilmeceler"in –ve felsefi meselelerimizin dilsel kramplar olduğu türünden metaforların– kullanımı da öyle. Yine de Popper, Wittgenstein II'den haberdar olmadığında, hedefinin Wittgenstein I olduğunda ısrar etmişti. Tuhaf bir itiraf bu –yani miyadı dolmuş bir hedefe saldırdığı– yine bir sahte tevazu manevrasına benziyor. Wittgenstein'ın doktrinini değiştirmesine "şaşmıştı". Bu konuyu araştırmaması pek muhtemel görünmüyor.

Popper, Russell'a mektup yazmakta ve çatışmadan bahsetmekteyken ("Benim karşılaşmayı beklediğim Wittgenstein bu değildi"), yine felsefi tefekküre dalmıştı. Pazar günü, şifreli günlüğünde, kırk sekiz saat önceki toplantıya ilk selamı çakıyordu: "Felsefede dilsel gözlemlerle dalga geçenler için kendilerinin de derin kavram karmaşası içinde olduklarını görmedikleri söylenebilir."

Peki Wittgenstein, Popper'le yüz yüze geldikten sonra ona karşı tavrı ne olmuştu? Bunu gösteren bir kanıt mevcut. H3 toplantısından kısa süre sonra Wittgenstein, eski öğrencisi ve yakın arkadaşı olan (ölümünden sonra *Felsefi Araştırmalar*'ı tercüme etmişti) Rush Rhees'e bir not çiziktirmişti. Zar zor okunan notta şunlar göze çarpıyor, "iğrenç bir toplantı... eşeğin teki, Londra'dan Dr. Popper, uzun zamandır duyduğum en beş para etmez konuşmayı yaptı. Ben de her zamanki gibi çokça konuştum..." Wittgenstein'la ilgili her konuda arşivcilere has ansiklopedik bilgisi olan Michael Nedo "eşek" kelimesini açı-

yor. Düşünmeden hareket eden biri anlamına geldiğini söylüyor –Almanca bir deyime gönderme yapıyor: "Öküzle eşek yapar, insan söz verir." Ya da "eşek" belki "ilgiye değmeyecek kadar Ringstrasse kokuyor" manasına geliyordu.

Beş para etmez olsa da olmasa da, Wittgenstein üç hafta sonraki bir ABK toplantısında Popper'in savlarını cevaplamak zorunda kalmıştı. Tutanaklarda şöyle yazıyor: "Prof. Wittgenstein'ın esas amacı Cambridge ekolünün (yani Wittgenstein'ın kendisinin) yaptığı felsefeye dair bazı yanlış anlamaları düzeltmekti." Tutanaklarda Wittgenstein'ın "bir felsefi meselenin genelde 'Çamura saplandım, nasıl çıkacağımı bilmiyorum' şeklinde olduğu" iddiasına da yer verilmişti.

Popper'in versiyonuna dair merak uyandıran bir nokta daha kalıyor. Bu da maşa hadisesinden bir gün sonra Londra'ya yaptığı yolculukla ilgili. *Bitmeyen Arayış*'ta trende otururken iki gencin "sola meyilli bir dergide" *Açık Toplum* hakkında çıkan tanıtım yazısını tartıştıklarını ve "bu Dr. Popper de kim?" diye sorduklarını duymuş. Peki bu dergi hangisiydi? Kitap hakkındaki yazıların çoğu 1946 Ocak ayında yayınlanmıştı. Ekim'de *New Statesman*'da hiçbir eleştiri yoktu; *Tribune* kitabı Ocak'ta tanıtmıştı. Hugh Trevor-Roper, kitapla ilgili yazısını Mayıs'ta *Polemic*'te yayımlamıştı. Yoksa Popper'in bu "anısı" da mı yanlıştı?

23

Herkes Ödül Almalı

Bir cümle benim için başka bir anlam ifade ediyor, senin için başka. Hayatının bir döneminde yabancılar arasında yaşamış ve onlara muhtaç kalmış olsaydın çektiğim zorluğu anlardın.

–WITTGENSTEIN

Popper'in kendi bilim felsefesinde bu paranoya unsuru vardı. Çünkü bize, doğru bir teoriye en yakın şeyin henüz size ihanet etmemiş teori olduğunu öğretirdi. Bütün önermeler sonuçta bizi mutlaka yarı yolda bırakacaktır ama bizi henüz yarı yolda bırakmamış olanlara dört elle sarılırız.

–STEPHEN TOULMIN

Elli küsur yıl sonra tekrar ziyaret edilen H3 hâlâ akademik dehayı barındırıyordu, Kraliyet Astronomu Sir Martin Rees ve Nobel Ödülü iktisatçı Amartya Sen'in karısı tarihçi Emma Rothschild tarafından paylaşılmıştı. Kitaplar, dergiler, gazeteler rafları ve bütün yatay yüzeylerin üstünü kaplamıştı. Oturma odası mütevazı ama rahattı; koltuklarda epeyce oturulmuşa benziyordu. Küçük bir divan vardı (ama orjinali değil – Braithwaite onu bir meslekdaşına beş pound'a satmış, Wittgenstein'ın Popper'e saldırdığı gecenin sessiz tanığı olduğunu söyleyerek reklamını yapmıştı). Yine de H3 1946'da içinde toplanan onca olağanüstü kafanın sığamayacağı kadar kü-

çük ve böylesi tutkulara tanıklık etmiş olamayacak kadar sıradan görünüyordu.

Dışarıda Russell, Wittgenstein ve Popper'a hiç yabancı gelmeyecek, onlarca yıldır el değmemiş, en güzel şehir manzaralarından biri uzanıyordu – gerçi King's Parade'e giderken turistler arasından sıyrılmak için epeyce gayret sarfedecekler, kolejin artık ziyaret saatleri olduğunu öğrenecekler ve savaş sonrası halen Gibbs Binasının mahzeninde korunmakta olan King's College Şapelinin vitraylarına bakmak için başlarını kaldıracaklardı.

Ama oda ve manzarası hiç değişmemiş olsa da günümüzde orada benzer bir tartışma hayal etmek zor – hem Cambridge'de hem de başka yerlerde. Maşa hadisesi eşsizdi çünkü şimdi yok olmuş Orta Avrupa kültüründen gelen iki ziyaretçinin bir araya gelmesiyle vuku bulmuştu. Toplantı, Avrupa demokrasisi için verilen canhıraş mücadelenin sonunda ve o demokrasi karşısında yeni ve aynı ölçüde tehlikeli bir tehdit şekillenmeye başladığında yapılmıştı. Büyük meselelerde haklı olmak yeterli değildi – tutku şarttı. Artık o entelektüel aciliyet hissi ortadan kalktı. Hoşgörü, görelilik, postmodern kendini adamayı reddediş, belirsizliğin kültürel zaferi – bütün bunlar H3'teki çatışmanın tekrarını imkansız kılıyor. Belki fazlaca uzmanlaşmaya gidilmesi, yüksek eğitimde farklı hareketler ve dallanmalar olması yüzünden şimdi önemli konular gözden kaçıyor.

25 Ekim 1946'da kim kazandı?

Yeni demokrasiler ve kapalı toplumlarda *Açık Toplum* hâlâ tazeliğini ve güncelliğini koruyor. Otuzu aşkın dile tercüme edildi ve sürekli yeni basımlar planlanıyor. Ama Britanya ve Amerika'da Popper yavaş yavaş üniversite müfredatlarından çıkıyor; adı daha unutulmasa da soluklaşıyor. Kabul etmek lazım ki bu başarısızlığın bedelinden ziyade başarının cezası. 1946'da çok radikal ve önemli görülen siyasi fikirlerin çoğu artık iyice kabul görüp, yerleşti. Otoritaryenizm, dogma, tarihsel kaçınılmazlık, hoşgörü, şeffaflık ve tartışmanın vurgulanması, deneme yanılmanın, kesinliğe karşı güvensizliğin ve alçakgönüllüğün kabullenilmesi – günümüzde bütün bunlar karşı çıkılmayan, tartışılmayan şeyler. Komünizm, faşizm, saldırgan

milliyetçilik ya da kökten dincilik yeniden hortlayıp, açık toplum üzerine kurulu uluslararası düzeni tehdit ederse Popper'in eserleri yeniden açılıp, savları yeniden öğrenilecek. Onun da sık sık belirttiği gibi geleceğe, geçmişte döşenmiş çelik raylar üzerinden ulaşılmaz.

Bilimsel Araştırmanın Mantığı'na gelince, bilim felsefesi alanında yirminci yüzyılın en önemli çalışması kabul edilebilir, gerçi Popper'in en sadık takipçileri bile güçlü bir yanlışlanabilirlik kıstası formüle etmenin zorluklarını teslim ediyor. Yine de bu alanda iki başka isim, hiçbir şey olamadıysa daha ünlü oldu –bilim felsefesinin diline duyduğu ilgiyle daha ziyade Wittgensteinci bir yaklaşım sergileyen Paul Feyerabend ve dünyayı açıklamak için kullanılan bir bilimsel çerçevenin yerine tümüyle yeni bir başkasının konduğunda neler olduğunu tanımlayan "paradigma kayması" terimini ilk ortaya atan Thomas Kuhn. Popper'in akademik üssü olan London School of Economics'te onu hatırlatan kalıcı bir şey olmaması da tuhaf. Ofisi laboratuvara dönüştürülmüş. (Ama Yeni Zelanda, Popper'in unutulmasına izin vermiyor, Christchurch'te geçirdiği günleri bir bina ya da sokağa onun adını vererek yad etmeye hazırlanıyor – muhtemelen sigara içilmeyen yerler olacak bunlar.)

Oysa Wittgenstein'ın yirminci yüzyıl düşünürleri arasındaki şöhretini geçebilen yok. Bir deha olduğuna kimse karşı çıkmıyor; felsefi kanonun bir parçası oldu. 1998'de profesyonel filozoflardan oluşan bir heyet onu bu alana en büyük katkıda bulunanlar arasında, Aristoteles, Platon, Kant ve Nietzsche'nin ardından beşinci sıraya yerleştirdi; Hume'la Descartes'i geride bırakmıştı. Dostları ve takipçilerinde gayet bariz olan o göz ışıltısı sonraki nesillere de aktarıldı; Tora'dan irfan alan Talmud alimleri gibi metinlerini ezberlediler.

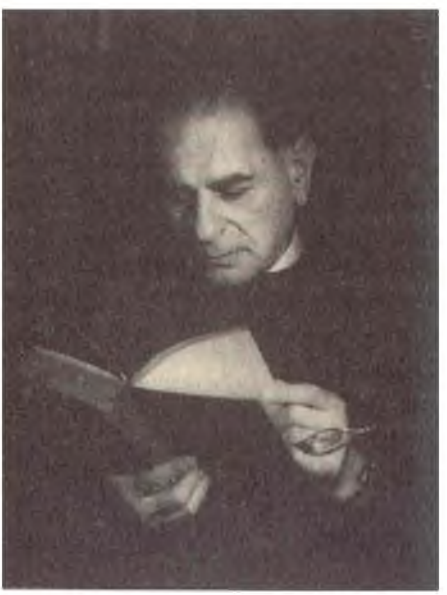
Tuhaftır, entelektüel mirası da yazılarının çoğu gibi muğlak kalmıştır; bu mirasın tözü, tıpkı felsefi beyanlarının anlamı gibi kolay kolay kavranamaz. En acımasız eleştirmenleri yarattığı etkinin de felsefe çözümlemesine benzediğini söyler: her şeyi olduğu gibi bırakmıştır. Felsefe dünyasından bir kasırga gibi geçti ama onun ardından her şey yerli yerine oturdu. Viyana Çevresi ve mantıkçı pozitivizm için ilham kaynağıydı ama

mantıkçı pozitivizm (Popper'in yardımıyla) gözden düştü. Oxford dil felsefecileri üzerinde önemli bir etki yarattı ama onların yaklaşımı da rağbet görmez oldu. Wittgenstein'la postmodernistler arasında bir bağ bulunabilir – ama kendisi onlardan sorumlu tutulmaktan nefret ederdi.

Bazı Wittgenstein'cı fikirler artık birer veri olmuştur. Doğruluk tabloları biçimsel mantığın vazgeçilmez bir aracı olmuştur. Mantık ve matematiğin totolojik yapısı geniş kabul görmüştür. "Anlam kullanımdır" kalıcı bir slogan halini almıştır: kelimeler onlar için tayin ettiğimiz anlama sahiptir. Dil –diğer bütün kurallı faaliyetler gibi– uygulamalarımıza, alışkanlıklarımıza, hayat tarzımıza bağlıdır. Fakat filozofların çoğu, Wittgenstein'ın bizi dilin dünyanın aynası olduğu yanılsamasından kurtarmakla diğer bütün sorunlarımızdan da kurtardığı kanaatinde değillerdir. Özgürleştirici projesi bizi bazı dil-temelli karmaşalardan kurtarmıştır. Yine de bütün felsefi meselelerimizin sadece dil kullanımımızdan kaynaklandığı açık değildir. Güneşin yarın doğacağına inanmak için iyi bir sebebimizin olup olmadığı, dili aşan bir meseleye benzemektedir. Bu yüzden de profesyonel filozoflar böylesi meseleleri bilincin ve zihinle beden arasındaki ilişkinin gizemleri olarak değerlendirmeye devam etmektedir – bu gizemlerin dil analiziyle çözülebileceğine inanmazlar. Wittgenstein bilmeceler olduğunu kanıtlamışsa bile filozofların çoğu onun *yalnızca* bilmeceler olduğunu kanıtladığına inanmamaktadır. Mesele köşesinde ringe çıkan Popper bunu kısmi bir zafer olarak görebilirdi – ama elbette kayıtsız şartsız teslimden daha aşağısına razı olmazdı.

Yirminci yüzyıl felsefesindeki büyük figürlerden sadece birkaçı isimlerini kendi yollarını takip edenlere vermişlerdir. Popper'le Wittgenstein işte bu figürlerdendi. Felsefi dağarcıkta Russell'cılar, Moore'cular, Braithwaite'ciler, Broad'cular, Schlick'çiler ya da Karnap'cılar yoktur. Akademide birilerinin Popper'ci ya da Wittgenstein'cı olarak tanımlanması, bu filozofların fikirlerinin özgünlüğünden ve kişiliklerinin gücünden kaynaklanır. Bu olağanüstü nitelikleri H3'te de sahnedeydi. Maşanın sallanması, bu iki adamın büyük meselelerin doğru cevaplarını bulmaktaki yılmaz kararlılığının simgesi halini aldı.

Peki bu hikayenin olmazsa olmazına ne oldu? H3'te olanlar belki bir nebze açıklığa kavuşmuştur, ama maşanın kaderi gizemini koruyor. Çok arayan çıktı ama bulan olmadı. Bir hikayeye bakılırsa Richard Braithwaite onu yok etmişti – akademisyenlerle gazetecilerin tasallutundan kurtulabilmek için.

1960'lardaki haliyle Popper. "Kazandığını hissediyordu." Ama herkes aynı fikirde değildi.

Kronoloji

26 Nisan 1889: Ludwig Josef Johann Wittgenstein, milyoner sanayici ve çelik imparatoru Karl Wittgenstein ile kızlık soyadıyla Leopoldine Kalmus'un sekizinci ve son çocukları olarak dünyaya geldi.

28 Temmuz 1902: Karl Raimund Popper, hali vakti yerinde bir avukat olan Dr. Simon Popper ve kızlık soyadıyla Jenny Schiff'in üçüncü ve son çocukları olarak dünyaya geldi.

1903-6: Özel eğitim gördüğü için Yunanca bilmediğinden Gymnasium'a gidemeyen Wittgenstein Linz'deki Realschule'ye yazıldı, okul koridorlarını Adolf Hitler'le paylaştı (1904-5), Weininger'in *Cinsellik ve Karakter*, Hertz'in *Mekaniğin İlkeleri* ve Boltzmann'ın *Populäre Schriften (Popüler Yazılar)* kitaplarını okudu.

Ekim 1906-Mayıs 1908: Wittgenstein, Berlin'deki Technische Hochschule'de makine mühendisliği eğitimi gördü ve felsefe defterleri tutmaya başladı.

1908: Wittgenstein havacılık eğitimi almak üzere Manchester'e gitti.

1908: Popper ilk öğretmeni Emma Goldberg'den okuma-yazmayı ve aritmetiği öğrendi.

1908-11: Manchester Üniversitesi'nde araştırma öğrencisi olan Wittgenstein, Russell'ın *Principia Mathematica* ve Frege'nin *Grundgesetz (Temel Kanun)* kitaplarını okudu.

1911: Wittgenstein felsefe üzerine bir kitap tasarladı, Frege'yi görmek için Jena'ya, Russell'ı görmek için de (randevu almadan) Cambridge'e gitti.

1912: Wittgenstein ilk metnini yazdı, Trinitiy College'a kabul edildi, G.E. Moore'un derslerine katıldı, William James'in *Dinsel Deneyimin Çeşitleri* kitabını okudu, Ahlak Bilimi Kulübü'nün etkili bir

üyesi haline geldi, Havariler'e davet edildi, David Pinsent'le İzlanda'ya tatile gitti, Frege'yi Jena'da ziyaret etti.

1912: Popper (on yaşında), milliyetçilik karşıtı ve sosyalist Arthur Arndt'la birlikte, Monistler Cemiyeti'nin düzenlediği yürüyüşlere katıldı.

1913: Wittgenstein, Pinsent'le Norveç'te tatile gitti. "Mantık Üzerine Notlar"ı Russsell'a verdi.

Ekim 1913: Babası Karl'ın ölümü, Wittgenstein'ı kişisel zenginliğe kavuşturdu. Bir ev yapmak, çalışmak ve yazmak niyetiyle Norveç'e gitti.

Nisan 1914: Wittgenstein, Skjolden'de bir ev yapmaya başladı. Mantık Üzerine Notlar'ını Moore'a dikte ettirdi.

28 Haziran 1914: Arndt'la birlikte bir yürüyüşten dönen Popper, Arşidük Franz Ferdinand'ın Sarayevo'da suikaste kurban gittiğini öğrendi.

Haziran 1914: Wittgenstein, ailesinin Avusturya'daki kır evi Hochreit'a döndü.

Temmuz 1914: Wittgenstein, Rilke ve Kokoşka dahil zor durumdaki sanatçılara 100.000 altın verdi.

7 Ağustos 1914: Rusya'ya savaş ilan edilmesinin ardından, Wittgenstein gönüllü olarak Avusturya-Macaristan ordusuna katıldı. Tolstoy, Emerson ve Nietzsche'yle felsefe okumalarına devam etti; dilin resim teorisini geliştirdi; *Tractatus* üzerinde çalışmaya başladı. Ağabeyi Paul, Rus cephesinde çarpışırken sağ kolunu kaybetti.

1915: Popper savaş karşıtı savlarını yazarak babasına verdi.

1915: Wittgenstein, askerliğini yaptığı Krakov'daki topçu atölyesindeki patlamada yaralandı.

1916: Wittgenstein, kendi isteğiyle Galiçya cephesindeki topçu alayının ileri saflarına gönderildi. Defalarca madalya aldı. *Tractatus*'u yazmayı sürdürdü.

1916: İmparator Franz Josef öldü.

1917: Popper en "kritik senesinde" kabakulak yüzünden okula gidemedi.

1917-18: Wittgenstein Rusya'ya karşı Bukovina'da, sonra da İtalya'ya karşı Asiagno yakınlarında ön saflarda çarpıştı. Kılıçlı Özel Askeri Hizmet Madalyası'yla ödüllendirildi.

1918: Popper *Matura* bitirme sınavlarına giremeden okuldan ayrıldı ve Viyana Üniversitesi'ne yazılamadı, ama kayıtsız öğrenci olarak derslere devam etti.

Temmuz 1918: Wittgenstein *Tractatus*'u, özgün Almanca adıyla *Logisch-philosophische Abhandlung*'u bitirdi.

Kasım 1918: Wittgenstein İtalyanlara esir düştü. Ağustos 1919'a kadar savaş esiri olarak kaldı, *Logisch-philosophische Abhandlung*'u *(Tractatus)* Russell ve Frege'ye gönderdi. Aralık 1919'da yayımlanması imkansız görünen metni açıklamak için Russell'la The Hauge'de buluştu.

Kasım 1918: Büyük askeri bozgunun ardından Avusturya Cumhuriyeti kuruldu. Popper, Cumhuriyet ilan edilirken, buna karşı olan askerlerin geçici hükümet üyelerine ateş ettiklerine tanık oldu. Avusturya için "açlık yılları" başladı.

Eylül 1919: Wittgenstein kişisel servetini ağabeyine ve ablalarına devretti. Felsefi imkanlarını tükettiğine inandığı için öğretmen okuluna yazıldı.

1919-20: Bu zor dönemde Popper babasının masraflarını azaltmak için evden ayırılıp, öğrenci yurtlarında yaşamaya başladı. Konümizmle ilgilendi ama genç sosyalist göstericilerin polis tarafından vurulduğunu, "hayatının bu en önemli olaylarından birini" görünce komünizmden uzaklaştı. Adler'in yanında çalıştı, Einstein'ın Viyana'da verdiği konferansa gitti, yol işçisi olarak hayatını kazanmaya çalıştı ama fiziksel gücü bu işi sürdürmesine yetmedi.

1920: Russell, *Tractatus*'un basılmasına yardımcı olmak için bir önsöz yazdı ama önsözü Wittgenstein tarafından reddedildi. Wittgenstein, Avusturya'nın güneyindeki Trattenbach'ta öğretmenliğe başladı. Sonraki yıllarda Hassbach, Puchberg ve Otterthal'de öğretmenlik yaptı, 1925'te *Wörterbuch für Volksschulen*'i, ilkokul öğrencileri için 5700 kelimelik sözlüğü yazdı.

1921: *Logisch-philosophische Abhandlung,* Wilhelm Ostwald'ın *Annalen der Naturphilosophie* dizisinin sonuncusu olarak, Russell'ın önsözüyle yayınlandı.

1922: İngiliz yayımcı Kegan Paul, *Tractatus*'u çift dilli olarak basmayı kabul etti. Moore, İngilizce basım için *Tractatus Logico-Philosophicus* başlığını önerdi. Kasımda Wittgenstein ilk yazar nüshasını aldı.

1922-24: Popper bir marangozun yanına çırak girdi, üniversiteye girebilmek için *Matura*'yı dışarıdan verdi, Viyana Konservatuarı'na gitti, Arnold Schönberg'in başkanlığını yaptığı Özel Müzik Performansları Cemiyeti'ne üye oldu.

1923: Wittgenstein Edebiyat Falkültesi diploması alıp alamayacağını araştırırken kendisine doktora yapması tavsiye edildi.

1924: Viyana Çevresi lideri Moritz Schlick, fikirleri ve kitabı Viyana'da büyük ilgi uyandıran Wittgenstein'la ilk irtibatı kurdu.

1924: Popper marangoz çıraklığını bıraktı, ilkokul öğretmeni diploması aldı ve özürlü çocuklarla çalışmaya başladı.

1925: Popper, Viyana'da yeni kurulan Pedagoji Enstitüsü'nde çalışmaya başladı; müstakbel karısı Josefine Anna Henninger'le ("Hennie") tanıştı. Bir gencin yaralanmasında ihmali olduğu suçlamasıyla açılan davadan beraat etti.

26 Nisan 1926: Wittgenstein bir öğrencisine karşı kötü muamele ettiği için mahkemeye verildi – Haidbauer vakası. Öğretmenliği bırakıp bahçıvan olarak çalışmaya başladı. Ablası Margarete Stonborough için Paul Engelmann'la birlikte Kundmangasse'deki evi tasarladı.

Kasım 1926: Sosyal Demokrat Parti'nin Linz konferansında silahlı çatışma fikri bir politika olarak ortaya atıldı.

Şubat 1927: Wittgenstein tekrar felsefe üzerine düşünmeye başladı. Moritz Schlick'le buluştu. O yılın yaz aylarında, Pazartesi akşamları düzenlenen tartışmalarda Carnap, Feigl ve Waismann'la–Viyana Çevresi üyeleri– birlikte oldu.

15 Temmuz 1927: Solcu Schutzbund'la bir sokak çatışmasında bir sakatla bir çocuğu öldüren Heimwehr Frontkämpfers'in beraat etmesi üzerine Viyana'daki mahkemeleri yakmaya teşebbüs eden seksen beş gösterici polis tarafından öldürüldü. Popper ve müstakbel karısı bu olaya şahit oldu.

1928: Popper, müzik, felsefe ve psikoloji tarihi üzerine doktora tezini başarıyla verdi. En yüksek notu aldı.

1928: Wittgenstein, Viyana'da L.E.J. Brouwer'in matematiğin temelleri üzerine verdiği konferansa gitti – bu konferans onu yeni çalışmalara sevketti.

Ocak 1929: Wittgenstein, Cambridge'e döndü. Sonradan *Felsefi Düşünceler* adıyla yayımlanacak olan bir dizi kitap üzerinde çalışmaya başladı.

18 Haziran 1929: *Tractatus* sayesinde Cambridge'den doktorasını aldı, Trinity College'dan araştırma bursu kazandı.

Temmuz 1929: Wittgenstein'ın "Mantıksal Biçim Üzerine Bazı Düşünceler" bildirisi yayınlandı. Her fırsat bulduğunda yaptığı üzre yazın ve Noel tatilinde Viyana'ya gitti.

1929: Popper ortaokullarda matematik ve fizik öğretmeye hak kazandı. Viktor Kraft ve Herbert Feigl dahil Viyana Çevresi üyeleriyle temasa geçti.

1929: Wittgenstein Waismann'la, sonu hüsranla sonuçlanacak ortak çalışmasına başladı. Dil, mantık ve matematik problemleri üzerine ilk konferanslarını verdi, felsefeye yeni yaklaşımını tam olgunlaşmamış terimlerle ifade etti ve araştırmalarına devam edebilmesi için şahsa özel bir bursla ödüllendirildi.

Aralık 1929: Anayasadaki değişiklikler, Avusturya cumhurbaşkanlığını, diğer demokratik ve anayasal unsurlar karşısında daha güçlü bir hale getirdi.

1930: Popper orta okulda öğretmenlik yapmaya başladı ve Hennie'yle evlendi. Feigl'in teşvikiyle *Logik der Forschung (Bilimsel Araştırmanın Mantığı)* eserinin temellerini attı.

1930: Wittgenstein, Cambridge'de ders vermeye ve Ahlak Bilimi Kulübü'ne devam etmeye başladı. Trinity'ye beş yıllığına araştırma görevlisi olarak başvurdu, başvurusu kabul edildi ve savaştan önce kaldığı Whewell's Court'taki odasına geri döndü.

1931: Wittgenstein Norveç'e döndü ve *Felsefi Gramer* adıyla yayımlanacak eseri üzerinde çalışmaya başladı. Arkadaşlarıyla ilk "itirafnamesini" paylaştı.

1932: Popper *Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie (Bilgi Teorisinin İki Temel Meselesi)*'ni tamamladı. Yazın Tyrol'de Carnap ve Feigl'le tatil yaptı.

1932: Wittgenstein "Büyük Daktilo Metni"ne başladı, daha sonra bu kitabı 1933 yazında Hochreit'ta bir sekretere dikte ettirecekti. Metin sürekli değişecekti. Ahlak Bilimi Kulübü'nü tekeline almakla suçlandığından bir süreliğine faal katılımda bulunmaktan kendini alıkoydu.

7 Mart 1933: Avusturya'da Angelbert Dollfuss parlamentoyu resmen feshetti ve Avusturya'yı dine dayalı, yarı faşist bir devlete dönüştürdü.

1933-34: Wittgenstein'ın "Mavi Kitap" ve "Kahverengi Kitap"ı – Wittgenstein öğrencilerine yazdırdığı ders notları ve verdiği konferanslar. İlki mavi bir kapakla 1933'te ikincisi kahverengi bir kapakla 1934'te çoğaltılarak el altından dolaşıma sokulmuştu.

12 Şubat 1934: İç savaş'ta Schutzbund ayaklanma başlattı – ordu tarafından bastırıldı. Bütün Sosyal Demokrat kurumlar kapatıldı ve parti üyeleri tutuklandı.

25 Temmuz 1934: Bir Nazi ayaklanmasında Dollfuss öldürüldü. *Vaterländishce Front* (Milliyetçi Cephe)'nin liderliğine Kurt Schuschnigg geçti.

Eylül 1934: Popper, Prag'da esasen Viyana Çevresi'nin damgasını vurduğu, uluslararası felsefe konferansına katıldı.

Aralık 1934: Yaptığı kontrattaki kitabı kısaltma şartına uyan Popper, *Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie*'yi budanmış olarak *Logik der Forschung* adıyla yayımladı.

Eylül 1935: Wittgenstein Sovyetler Birliği'ne gitti.

1935: Popper, Viyana'da Karl Menger'in matematik kolokyumunda konferans verdi.

1935-36: Wittgenstein "Duyu Verileri ve Kişisel Deneyim" üzerine konferans verdi. Araştırma süresinin dolmasıyla birlikte Norveç'e döndü ve *Felsefi Araştırmalar* üzerinde çalışmaya başladı.

1935-36: Popper öğretmenlikten ücretsiz izin alarak İngiltere'ye iki ziyarette bulundu, konferanslar verdi, bildiriler sundu, Londra, Cambridge ve Oxford'da toplantılara katıldı. Moore, Schrödinger, Ryle, Ayer, von Hayek, Gombrich ve Berlin'le görüştü, Russell'ı dinlemek için Aristotelian Society'nin bir toplantısına katıldı ve Cambridge Ahlak Bilimi Kulübü'nde bir bildiri sundu. Sonra Kopenhag'a geçip Bohr'la tanıştı.

1936: Wittgenstein ailesi ve dostlarına dağıtmak üzere ikinci bir itirafname yazdı.

1937: Wittgenstein Norveç'e döndü; *Matematiğin Temelleri Üzerine Düşünceler*'in birinci bölümünü yazdı. İkinci itirafnamesini İngiltere'deki arkadaşlarıyla paylaştı.

1937: Popper, Akademik Yardım Konseyi'nin teklif ettiği, Cambridge'de geçici göçmen statüsünü reddetti ve Yeni Zelanda, Christchurch, Canterbury Üniversitesi'nde kadrolu bir işi tercih etti.

1938: Popper yeni Zelanda'da, *Tarihselciliğin Sefaleti* ve *Açık Toplum ve Düşmanları* üzerinde çalışmaya başladı.

Şubat 1938: Wittgenstein Dublin'e Maurice O'Connor Drury'yi ziyarete gitti.

12 Mart 1938: *Anschluss* sonrasında Avusturya Almanya'yla birleşti. Avusturya, Büyük Almanya'nın Ostmark eyaleti oldu. Piero Sraffa, Wittgenstein'a Avusturya'ya gitmemesini tembihledi, Wittgenstein Britanya vatandaşlığı ve Cambridge'de kalıcı bir iş için başvur-

du. Viyana'daki ailesi *Anschluss*'un Yahudi olarak onlar için nasıl sonuçlar doğurabileceğinin farkına vardı.

Nisan 1938: Wittgenstein ders vermek üzere Cambridge'e döndü. Ders notları o öldükten sonra *Estetik, Psikoloji ve Dini İnanç Üzerine Dersler ve Konuşmalar* adı altında yayınlanacaktı.

Şubat 1939: Wittgenstein Felsefe Profesörü tayin edildi. Trinity'deki kadrosu yenilendi ve Whewell's Court'taki odasına geri döndü. Ahlak Bilimi Kulübü'ndeki faal rolüne kaldığı yerden devam etti.

Haziran 1939: Wittgenstein Britanya pasaportu aldı ve önce New York, sonra Viyana ve Berlin'e giderek Viyana'daki ailesinin "Yahudi değildir" statüsü kazanması için uğraştı.

Ağustos 1939: Berlin, Wittgenstein'ın ablaları için ilk "Yahudi değildir" sertifikasını verdi ve onları Nürnberg Kanunları gereği *Mischlinge* ilan etti.

Eylül 1939: Britanya, Almanya'ya savaş ilan etti.

Şubat 1940: Berlin'deki yetkililer Nürnberg Kanunlarının, Hermann Christian Wittgenstein'm soyundan gelenler için geçerli olmadığını karara bağladı.

1941-44: Wittgenstein Londra'da hastabakıcı ve Newcastle'da laboratuvar asistanı olarak çalıştı.

Mart 1944: Wittgenstein Cambridge'deki kürsüsüne döndü ve yazmaya, ders vermeye kaldığı yerden devam etti. Moore'un ardından Ahlak Bilimi Kulübü'nün başkanı oldu. İlkbahardan sonbahara kadar, Rush Rhees'le Swansea'de kaldı.

1943: Popper *Açık Toplum ve Düşmanları*'nı bitirdi.

1944: Popper, Hayek'in *Economica*'sında *Tarihselciliğin Sefaleti*'ni yayımladı.

1945: Popper *Açık Toplum ve Düşmanları*'nı Britanya'da yayımladı. Londra Üniversitesi, London School of Economics'ten, Mantık ve Bilimsel Yöntem alanında öğretim görevliliği teklifi aldı.

1946: Popper 6 Ocak'ta İngiltere'ye geldi. Aynı yıl Britanya vatandaşı oldu.

25 Ekim 1946: Wittgenstein'la Popper'in H3 karşılaşması.

1947: Wittgenstein Cambridge'teki profesörlük görevinden emekli oldu.

1947-48: Wittgenstein İrlanda'ya taşındı ve *Psikoloji Felsefesi Üzerine Düşünceler* üzerinde çalışmaya başladı.

1949: Wittgenstein kısa süreliğine İngiltere'ye döndü, *Kesinlik Üzerine* üzerinde çalıştı ve kansere yakalanan ablası Hermine'i görmek için Viyana'ya gitti. Birleşik Devletler'de Norman Malcolm'u ziyaret etti. İngiltere'ye döndüğünde kendisine de kanser teşhisi kondu.

1949: Popper LSE'de Mantık ve Bilimsel Yöntem Profesörü oldu.

1950: Wittgenstein *Renk Üzerine Düşünceler*'i yazdı, son olarak Norveç'e gitti ve Cambridge'de Dr. Bevan'ın evine taşındı.

1950: Popper, Harvard'da William James konferansları vermek için Birleşik Devletler'e gitti, Princeton'da Einstein'la da görüştü. Buckinghamshire, Penn'de kendine bir ev alabildi.

1951-53: Popper *Sonsöz: Yirmi Yıl Sonra* üzerinde çalışmaya başladı.

1951: Wittgenstein *Kesinlik Üzerine* üzerine çalışmaya devam etti, ama 29 Nisan'da Cambridge'de Dr. Bevan'ın evinde öldü.

1959: Popper'in *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* kitabı İngilizcede ilk olarak yayımlandı.

1961: Popper, Adorno'yla birlikte Tübingen'de Alman Sosyoloji Derneği konferansına katıldı ve Oxford'da Herbert Spener anısına konferanslar verdi.

1962-63: Popper, Schilpp'in önerisiyle *Kestirimler ve Çürütmeler*'i yayımladı, *Yaşayan Filozoflar Kütüphanesi* için otobiyografisini yazmaya başladı.

1965: Popper şövalyelik ünvanı aldı.

1969: Yazıları ve konferansları üzerine yoğunlaşmak için Londra Üniversitesi'nde tam gün hocalığı bıraktı.

1972: Popper, Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünya kavramları üzerinden nesnel zihin teorisini geliştirdiği *Nesnel Bilgi*'yi yayınladı.

1974: *Yaşayan Filozoflar Kütüphanesi*'nin iki cildi Popper'e ve düşüncelerine ayrıldı – otobiyografisinin bulunduğu birinci bölüm daha sonra *Bitmeyen Arayış* adıyla ayrı olarak yayınlandı.

1983: Viyana'da bir Popper sempozyumu düzenlendi.

1985: Popper, karısı öldükten sonra Penn'den Londra'nın güneyindeki Kenley'e taşındı.

1989: Popper LSE'de "Evrimci Bir Bilgi Teorisine Doğru" başlıklı bir konferans verdi.

1990: Popper *Eğilimler Dünyası* kitabını yayınladı.

1994: Popper 17 Eylül'de öldü.

Ekler

Times Literary Supplement Mektupları

1998'in Şubat ve Mart aylarında, Londra'da çıkan *Times Literary Supplement* dergisinin okur mektupları bölümünde, 25 Ekim 1946'da Karl Popper, Ludwig Wittgenstein'la karşılaştığında neler olduğuna dair tartışmayı yeniden alevlendiren yedi mektupluk bir seri yayımlandı. Bu seri, Wittgenstein yandaşı Profesör Peter Geach'in, yeni yayımlanan bir anma yazısında, kavganın Karl Popper'in naklettiği şekilde anlatılması karşısında kaleme aldığı zehir zemberek mektupla başladı. Mektupların dördü Geach ve anma yazısının sorumlusu Profesör John Watkins arasındaydı. Geri kalan üç yazışmacı tanıklıklarıyla olaya ağırlıklarını koydular. Mektuplar hem meselenin halen uyandırdığı tutkuyu, hem de tarihi toplantıda bulunanların çelişkili anılarını sergiliyordu.

1. Wittgenstein ve Karl Popper

Beyefendi, – British Academy Tutanaklarında (1996) kısa süre önce, Karl Popper'in, Wittgenstein'ın onu maşayla tehdit ettiğine, Popper'in ona karşı çıkması üzerine de maşayı yere fırlatıp odadan dışarı çıktığına dair eski hikayesi tekrar edildi. Wittgenstein'ın hayatta olan arkadaşları genelde onun hakkında anlatılan münasebetsiz, eski hikayelere tahammül etmek durumunda kalıyor, itirazları da kaale alınmıyor; ama bu sefer bir cevap vermeden olmayacak, aksi taktirde hikaye akademik çevrelerde onaylanmış gibi görünecek.

1976'da Londra, Ontario'daki bir toplantıda yine bu hikaye hiç alakasız bir biçimde konuşmacı tarafından aktarılmıştı. Popper'in hikayesini anlattığı Ahlak Bilimi Kulübü toplantısında bizzat bulunan müteveffa Casimir Lewy ve ben hemen itirazda bulunduk: Lewy hikayenin tümüyle düzmece olduğunu söyledi, ben de "Popper yalancının teki," dedim. Karl Popper ölümünden kısa süre önce bana ondan özür dilememi talep eden bir mektup yazdı; dilemedim, dilemem de.

Peter Geach, 3 Richmond Road, Cambridge.
13 Şubat 1998

2. *Wittgenstein, Popper ve Maşa*

Beyefendi, – Karl Popper'in, British Academy'nin son Tutanaklarında yayınlanan anısını yazan kişi olarak, Peter Geach'in izniyle (13 Şubat'ta yayımlanan mektuba cevaben) "Karl Popper'in eski bir hikayesini" tekrar etmekle kalmadığımı belirtmeliyim. Elbette Popper'in *Bitmeyen Arayış*'taki hikayesinden faydalandım ama başka verileri de iyice gözden geçirdim. Benim anlatımımda, hem onun hem başkalarının yaptığı hatalarla, yeni malzemeler de vardı. Profesör Geach'in tam olarak neyi yanlış bulduğunu belirtmesi umuduyla yazımın temel noktalarını sıralıyorum.

1. Ahlak Bilimi Kulübü'nün sekreterinden gelen davetiyede "bir felsefi bilmeceyi ortaya koyan birkaç açış cümlesi" sözcükleri mevcuttu.

2. Popper'in konuşması sekreterin davetinden yola çıkıyordu.

3. Sadece felsefi bilmeceler olarak değil, hakiki felsefi meseleler olarak gördüğü pek çok örnek vermişti.

4. Toplantının başkanlığını yapan Wittgenstein sık sık lafını kesmişti. Şöminenin iki yanında duruyorlardı ve bir aralık Wittgenstein maşayı eline alıp gayet serbest bir tavırla sallamaya başlamıştı.

5. Wittgenstein, Popper'e konuları karıştırdığını söylemişti.

6. Bertrand Russell sesini yükselterek, Wittgenstein'a konuları karıştıranın esas kendisi olduğunu söylemişti.

7. Popper'in hakiki felsefi mesele örneklerinden biri, ahlaki ilkelerin geçerliliğine dairdi. Kendisinden bir ahlaki ilke örneği vermesinin istenmesi üzerine Popper, "Konuk konuşmacıları maşayla tehdit etmemek gerekir" gibisinden bir şey söylemiş ve bu sözü gülüşmelerle karşılanmıştı.

8. Wittgenstein, toplantı bitmeden kapıyı çarparak odadan ayrılmıştı.

(5) ve (6) hariç yukarıda sıraladığım maddeler Popper'in anlatımında da bulunuyor. Şimdi ihtilaflı meseleye gelelim: Popper "Konuk konuşmacıları maşayla tehdit etmemek gerekir" lafını Wittgenstein'a söylediğini belirtmişti, ben de buna sadık kaldım. Geach kısa süre önce bana yazıp Popper'in bu sözü Wittgenstein gittikten sonra çıkan tartışmada söylediğini bildirdi. Bu konuda bir yargıya varmaktan kaçınıyorum. Ancak Geach'in haklı olduğunu kabul etsek bile, bu "tümüyle düzmece" bir hikayeden hatta hafif bir uydurmadan söz etmeye yeterli mi? Bu işe getirilecek en makul açıklama, Popper'in bu ayrıntıyı bilerek değiştirdiği değil, belleğinin ona bir oyun oynadığıdır.

Son olarak, Geach'in verdiği bilgilere karşılık ben de ona biraz bilgi vereyim. Toplantıda Hiram McLendon adında bir Amerikalı vardı, sonradan New York Üniversitesi'nde felsefe profesörü olan bu zat Russell'ın öğrencisiydi. Ertesi gün öğleden sonra gördüğü Russell'ın kendisine şunları söylemişti: "Popper bütün o zıpçıktılardan daha engin bilgiye sahip bir adam; felsefi yetkinliği de çok fazla. Kulübün gürültücü üyelerinin ona karşı davranışı utanç vericiydi. Öyle utandım ki hiç vakit geçirmeden, bugün, Profesör Popper'e kendisine karşı gösterilen bu barbarca tutumdan dolayı bir özür mektubu yazdım." Bana yazdığı mektuplara bakılırsa, Peter Geach bu gürültücü üyeler arasındaymış. O zamanki davranışları utanç verici olsa da olmasa da bu sözde hatayı doğrulamak için hiçbir kanıt göstermeye gerek duymaksızın "Popper yalancıdır" lafını basına aksettirmiş olması bana utanç verici görünmektedir.

John Watkins, 11 Erskine Hill, Londra NW11.
20 Şubat 1998

3. Popper ve Maşa

Beyefendi, – Karl Popper'in Cambridge Ahlak Bilimi Kulübü'ne yaptığı ziyareti anlatan John Watkins (20 Şubat'ta yayınlanan mektupta) benim orada bulunduğumu bildiği ve bunu hikayesinde ifade ettiği halde bana danışmamıştır. Senelerce Popper ve arkadaşları toplantı hakkında dramatik bir hikaye anlatıp durmuşlardır: öfkeyle maşa sallamakta olan Wittgenstein'ın karşısına dikilen Popper ona "konuk konuşmacıları maşayla tehdit etmeyeceksin" buyurmuş, bunun üzerine Wittgenstein maşayı elinden atıp, kapıyı çarparak odadan çıkmıştır. Bu hikaye baştan sona yanlıştır. Watkins TLS'ye yazdığı mektupta, Popper'in "ahlaki ilke"yi Wittgenstein odadan çıkmadan önce mi yoksa çıktıktan sonra mı söylediği meselesini bir ayrıntı, Popper'in belleğinin ona oynadığı bir oyun olarak değerlendirdiği izlenimi vermeye çalışıyor. Birisi yalan yere "John'la Mary çocuk sahibi olduktan sonra evlendiler" dese, evliliğin mi yoksa bebeğin mi önce geldiği konusunda belleğinin ona oyun oynadığını söyleyen bir dostu tarafından yapılan savunma pek de etkili olmazdı.

Peter Geach, c/o Mrs. Gormally,
44 Bromley Street, Londra E1.
6 Mart 1998

4. Popper ve Maşa

Beyefendi,– Popper'in konuşmacı olarak katıldığı, Wittgenstein'ın da başkanlığını yaptığı Ahlak Bilimi Kulübü toplantısı tarihten ziyade mitolojinin konusu olma tehlikesiyle yüz yüze. Toplantıda bulunduğum ve mümkün mertebe iyi hatırladığım için John Watkins'in ifadesine benim tanıklığımın da eklenmesi belki uygun olacaktır. Benim hatırladıklarım da Dr. Watkins'in anlattıklarına uyuyor ancak Russell'ın, Peter Geach'in ya da Wittgenstein yandaşlarının "gürültücü azınlığının" kendisi odadayken herhangi bir müdahalede bulunduklarını hatırlamıyorum. Wittgenstein sandalyesinin ucuna ilişmişti. Ateşli tartışma esnasında şöminede duran maşayı aldı ve yorumlarını vurgulamak için orkestra şefi sopası gibi kullandı. Kısa süre sonra Popper, Watkins'in mektubundaki sözü söyle-

di. Wittgenstein belli ki pek havai bulduğu bu söz karşısında sinirlenerek odadan çıktı.

Ertesi gün Russell'ın Profesör McLendon'a ne söylediğini bilemem ama Russell'a atfedilen sözleri şaşırtıcı bulmadım. O sıralarda Russell Cambridge'deki hakim felsefi eğilimden pek hoşlanmıyordu. Ahlak Bilimi Kulübü toplantılarına nadiren katılıyordu. Anladığım kadarıyla Popper'in iddia ettiği gibi Wittgenstein'ın onu maşayla tehdit ettiğini söylemek, en ufak bir tehdit içermeyen ve öyle değerlendirilmeyen bir hadiseyi fazlasıyla abartmak olur. Popper'in gözlemini, en azından çoğumuz şaka olarak görmüştük. Aynı şekilde bu abartıyı "tümüyle düzmece" ya da "yalan" olarak nitelendirmek de haksızlıktır.

John Vinelott, 22 Portland Road, Londra W11.
6 Mart 1998

5. Popper ve Maşa

Beyefendi,– Benim açıklama yapma davetimin Peter Geach'i, Popper'in sözde yalanını kanıtlayacak ayrıntılar temin etmeye sevkedeceğini umuyordum.

Ama öyle olmadı; "tümüyle düzmece" yerine "baştan sona yanlış" ifadesini ekleyerek Popper'in söylediklerine dair kendi ifadesini yineliyor (6 Mart tarihli mektup). Ama çarpıcı bir kayma var. Şimdiye kadar Profesör Geach'in hikayesinde, Popper'in Wittgenstein'ın kendisini maşayla tehdit ettiğini söylediği belirtiliyordu. Popper böyle bir şey söylemiş olsa John Vinelott'un da söylediği gibi (6 Mart tarihli mektup) çok büyük bir abartı olurdu; ama Popper'in konuk konuşmacıları maşayla tehdit etme lafı elbette bir nükteydi (Popper "şaka" demişti), zaten Vinelott da bunun toplantıda böyle algılandığını doğruluyor. Geach'in Popper hakkındaki bir akademisyene yakışmayan hikayesinin ana unsuru Geach'in uydurmasıdır (bulaşıcı bir üslubu var) ve gerektiği gibi son mektubunda yinelenmemiştir.

John Watkins, 11 Erskine Hill,
Londra NW11.
13 Mart 1998

6. Popper ve Maşa

Beyefendi, – Peter Geach, Wittgenstein konferasında sadece "Popper yalancıdır" dememiş "Popper yalan söylediği için cehennemde yanacak" demiştir. Ama kimsenin belleği kusursuz değildir. Hem görünüşe göre Lehçe bir küfür savurduktan sonra Ahlak Bilimi Kulübü toplantısı terkettiği için kimse Geach hakkında kötü düşünmemiştir. Pek takdir edilecek bir tarafı olmasa da bu eleştiri üslubu da Roger Teichmann'ın efsanevi tutanağı "Profesör Emmet uyandı" kadar meşrudur.

Karl Popper'in Wittgenstein'la karşılaşması konusunda sorulması gereken esas soru şudur: "başkanlığını yaptığı bir toplantıyı terkeden biri nasıl bir insandır?" Kuşkusuz bundan çıkarılacak hisse, tartışmaları hükmü altına almak isteyenlerin başkanlık yapmaması gerektiğidir, tabii bunun tersi de geçerlidir. Kulübün başkanı olarak, bu kuralın son on iki yıldır uygulandığını söylemekten memnuniyet duyarım.

Timothy Smiley, Felsefe Fakültesi
Cambridge Üniversitesi, Sidgwick Avenue, Cambridge.
13 Mart 1998

7. Popper ve maşa

Beyefendi, –Peter Geach (13 Şubat tarihli mektup) Wittgenstein'ın korlaşmış bir maşayla Popper'i tehdit ettiği hikayesi (John Watkins tarafından) "akademik olarak onaylandığı" için endişe duyduğundan, ben de olayın görgü tanığı olarak bu onaylamanın yerinde olduğuna şahitlik etmek istiyorum. Wittgenstein kendi düşüncelerinin aksine, Popper'in sadece bilmeceler değil ciddi felsefi meseleler olduğunda diretmesine çok sinirlenmişti.

Kısa bir tartışmadan sonra Wittgenstein korlaşmış maşayı ateşten alıp Popper'in yüzüne doğru salladı. İkisinin arasında, yüzü ateşe dönük oturan Bertrand Russell piposunu ağzından çıkarıp, tiz ve çatallı bir sesle: "Wittgenstein, o maşayı hemen bırak!" diye bağırdı. Wittgenstein onun dediğini yaptı ve kısa bir süre sonra ayağa kalkıp odadan fırtına gibi çıktı. Geach de bütün bunları benim gibi gayet net gördü ve duydu ve Witt-

genstein'a bağlılığı yüzünden bu olayın gerçekleştiğini inkâr etmesi akıl alır şey değil. Ancak maalesef bazıları hikayeyi süsleyip, Wittgenstein'ın Popper'i fiilen maşayla "tehdit ettiği" şekline sokmuşlar. Wittgenstein, Popper'i tehdit etmedi; sadece fazlasıyla heyecanlanmış ve kendisine karşı gelindiği için sinirlenmişti.

Peter Munz, Tarih Bölümü
Victoria Üniversitesi, PO Box 600, Wellington.
27 Mart 1998

Teşekkürler

Bu kadar kısa bir kitap için epeyce bir borç listesi tahakkuk ettik.

Öncelikle bize zaman ayırıp anılarını gözden geçiren, bizim için anlatan ve bize arkaplan bilgilerini sağlayan görgü tanıklarımıza teşekkür ederiz: Peter Geach, Peter Gray-Lucas, Wasfi Hijab, Georg Kreisel, Peter Munz, Stephen Plaister, Stephen Toulmin, Sir John Vinelott ve Michael Wolff.

İkinci olarak kahramanlarımızın birini ya da ikisini birden tanıyan veya 1946'da Cambridge'de bulunan ve bize aynı şekilde çok kıymetli bilgiler sunmuş olanlara teşekkür ederiz: Joseph Agassi, müteveffa Lord Annan, Peter Baelz, Joan Bevan, Lord Dahrendorf, müteveffa Dorothy Emmet, Anthony Flew, Ivor Grattan-Guiness, John Grey, Christopher Hindley, Jancis Long, Hugh McCann (kırk yedi yıl boyunca King's College mutfağında çalıştı), David Miller, Alan Musgrave, Arne Petersen, David Rowse, müteveffa Dennis Sciama, Antonia Sewell, Jeremy Shearmur, Peg Smythies, George Soros ve Maurice Wiles.

Üçüncü olarak uzmanlıklarını ve yeri geldiğinde üzerinde çalıştıkları işleri cömertçe bizimle paylaşan, çeşitli dallardan uzmanlara teşekkür ederiz: Peter Conradi, Sir Michael Dummett, David Earn, Elizabeth ve Peter Fenwick, Sir Stuart Hampshire, Andrew Hodges, Allan Janik, Malachi Hacohen, Jutta Heibel, Liu Junning, Manfred Lube, Celia Male, Roland Pease, Charles Pigden, Friedrich Stadler, Barbara Suchy, Hans Veigl ve Sir Colin St: John Wilson.

Birkaç kişiye burada özel bir yer ayırmak istiyoruz. John Watkins maşa araştırmasının öncüsüydü. İhtilafı yeniden körükleyen anma yazısını yazmasaydı biz de bu kitabı yazmazdık, hem de bize bağlantı kurmamız gereken pek çok kişinin adını o vermişti. Ne yazık ki 1999'da öldü. John ve Veronica Stonborough bize karşı çok cömert bir konukseverlik gösterdiler, karşılığında biz de onlara, genelde Wittgenstein ailesi, özeldeyse Ludwig Dayı hakkında pek çok faydalı bilgi ve hayret verici hikaye sunduk. Joan Rippley bütün tereddütlerini bir kenara bırakıp bize babası Paul Wittgenstein'dan bahsetti. Stephen Toulmin, Cambridge ve felsefe, Wittgenstein ve Popper, Pyrrho ve Sextus Empiricus konularındaki bilgi ve tavsiye taleplerimize daima, tam tekmil cevap verdi. Melitta ve Raymond Mew'la yaptığımız uzun seanslar, East Croydon'a yapılan yolculuğun yorgunluğunu almak için hep yemek masasında başlıyordu. İki müsvetteyi de cümle cümle okudular, Karl Popper konusundaki bilgileri ve bağlılıkları bizi pek çok hataya düşmekten kurtardı, ama bizim çizdiğimiz portreye katıldıklarını da söyleyemeyeceğiz. Wittgenstein hakkında dünyanın en bilgili insanı olduğu söylenebilecek Michael Nedo, zamanını ve engin bilgisini bizimle seve seve paylaştı ve hayatını adadığı arşiviyle bize tam destek verdi.

Bu kitapta yer alan her beyanın doğru olduğunu garanti edemesek de ilk başta yaptığımız hataları bize gösterenlere teşekkür etmek isteriz. Aşğıda adı geçenler müsvettelerin tümünü ya da bir kısmını okuyup çok sayıda faydalı öneride bulunmuşlardır: Roger Crisp, Hannah Edmonds, Sam Eidinow, David Franklin, Anthony Grayling, Malachi Hacohen (Popper'in gençlik yıllarına dair ayrıntılı çalışmasını bizimle paylaştı), Peter Mangold, David Miller, Adrian Moore, Michael Nedo, Zina Rohan, Joan Ripley, Friedrich Stadler, Barbara Suchy, Stephen Toulmin, Lord Tugendhat, Maurice Walsh ve Jenny Willis.

Hannah Edmonds, Ron Gerver ve Lawrence Gretton'a çevirilerdeki yardımları için, Esther Eidinow'a da Birleşik Devletler'deki röportajları yaptığı için ayrıyetten teşekkür ederiz. David, BBC World Service'ten Liz Mardall'a kendisine izin verdiği için teşekkür eder. John, İsviçre ziyaretleri sırasında kendisine

mükemmel çalışma ortamı sağlayan Peter ve Margaret Schlatter'e teşekkür eder.

Pek çok kütüphane, kurum ve arşivden faydalandık: Avusturya Devlet Arşivleri; Zürich'teki Bergier Komisyonu; Innsbruck'teki Brenner Arşivi; British Library; Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi; CARA (Akademik Göçmenlere Yardım Konseyi); City of London Barbican Library; King's College, Cambridge; London Library; London School of Economics (arşiv görevlilerinin büyük yardımını gördük); Birleşik Devletler'deki Ulusal Arşiv; Bodleian Library, Oxford Üniversitesi; Avusturya, Klagenfurt'taki Popper Kütüphanesi; Hoover Institution'daki Popper Arşivi; Kew'deki Public Records Office; Frankfurt'taki Reichsbank Kayıtları; Ontario, Hamilton'daki McMaster Üniversitesi Russell Arşivi; Trinity College, Cambridge; Norveç, Bergen'deki Wittgenstein Arşivi (özellikle Alois Pichler ve Oystein E. Hide); Wittgenstein'ın telif haklarını ellerinde bulunduranlar ve Cambridge'deki Wittgenstein Arşivi.

Sir Karl Popper'in yayımlanmamış yazılarından alınan parçalar, Sir Karl Popper vakfının nazikane izniyle alıntılanmıştır.

191-94'te Julian Bell'in şiirinden alınan mısralar Bayan Quentin Bell'in izniyle basılmıştır. Rabindranath Tagore'un şiirleri Visva-Bharati'nin izniyle basılmıştır.

Bizi H3'teki gizemli maşa hadisesinden haberdar eden mektupları yayımlayan *Times Literary Supplement*'e de buradan teşekkür etmek isteriz.

Son olarak, bilhassa DVA'dan Bernhard Suchy ve Michael Neher'e, Faber'den Julian Loose'a, maşa saplantımıza ilgi duyup kitabımızı bastıkları, Faber'deki editörümüz Bob Davenport'a ve Ecco/HarperCollins'teki editörümüz Julia Serebrinsky'ye gözlerinden hiçbir şeyi kaçırmadıkları için ziyadesiyle teşekkür ederiz.

Fotoğraflara Dair

Wittgenstein (28) King's College (10), Braithwaite (62), Wittgenstein ve ablaları (79), Alleegasse holü (82), Moritz Schlick (129), Kundmangasse'deki radyatör (187) ve Ben Richards'la Wittgenstein (228), Michael Nedo ve Wittgenstein Arşivinin izniyle basıldı. Popper'in yalnız fotoğrafları (33 ve 246), Popper ve ablaları (80), Popper'in dairesi (85), Popper sınıfıyla (99), Karl'la Hennie (228), Melitta Mew'in izniyle basıldı. ABK Dönem Programı (33) için Popper Arşivine ve Bertrand Russell'ın fotoğrafı (51) için Russell Arşivi'ne teşekkür ederiz. Hermine'in mal bildirimi (107) Avusturya Devlet Arşivi'nden temin edildi. Hitler fotoğrafı (106) Berlin'deki Ullstein Bilderdienst'ten alındı. Peter Munz fotoğrafı (21 Profesör Munz'un kendisinden alındı. Popper'in dolabının (188) ve şöminedeki maşanın (232) fotoğrafları, John Eidinow'a ait.

Kaynakça

Önerilen Başlıca Kaynaklar:

Malachi Hacohen, *Popper: The Formative Years 1902-45* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000); Ray Monk, *Wittgenstein: The Duty of Genius* (Londra: Cape, 1990); Michael Nedo ve Michele Ranchetti, *Wittgenstein: Sein Leben in Bildern und Texten* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1983); Friedrich Stadler, *The Vienna Circle: Studies in the Origins, Development, and Influence of Logical Empiricism* (Vienna ve New York: Springer, 2000).

Diğer Kaynaklar:

Agassi, Joseph. *A Philosopher's Apprentice* (Amsterdam: Rodopi, 1993).

Ayer, A.J. *Russell* (Londra: Fontana, 1972).

———. *Part of My Life* (Londra: Collins, 1977).

———. *More of My Life* (Londra: Collins, 1984).

———. *Wittgenstein* (Londra: Weidenfeld&Nicolson, 1985).

Bambrough, Renford, ed. *Plato, Popper and Politics* (Cambridge: Heffer, 1967).

Bartley, William Warren III. *Wittgenstein* (Londra: Cresset, 1988).

Beller, Steven. *Vienna and the Jews* (Cambridge University Press, 1989).

Bernhard, Thomas. *Wittgenstein's Nephew*, çev. David McLintock (Londra: Quartet, 1986); ilk basımı *Wittgensteins Neffe* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1982).

Bett, Richard. *Sextus Empiricus against the Ethicists* (Oxford: Oxford University Press, 1997).

Bouwsma, O.K. *Wittgenstein Conversations*, ed. J.L. Craft ve Ronald E. Hustwit (Indianapolis: Hackett, 1986).

Braithwaite, Richard. *Scientific Explanation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1953).

Broad, C. *The Mind and Its Place in Nature* (Londra: Weidenfeld&Nicolson, 1996).

Cartwright, N., vd. *Otto Neurath: Philosophy between Science and Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

Clark, Ronald. *The Life of Bertrand Russell* (Londra: Weidenfeld&Nicolson, 1975).

Cohen, R., Feyerabend, P. ve Wartofsky, M., ed. *Essays in Memory of Imre Lakatos* (Dordrecht: Reidel, 1976).

D'Agostino, F. ve Jarvie, I., ed. *Freedom and Rationality: Essays in Honour of John Watkins* (Dordrecht ve Londra: Kluwer, 1989).

Dahrendorf, Ralf. *History of the LSE* (Oxford: Oxford University Press, 1996).

Davis, Norbert. *The Adventures of Max Latin* (New York: The Mysterious Press, 1988).

Drury, Maurice. *The Danger of Words* (Londra: Routledge, 1973).

Eagleton, Terry. *Saints and Scholars* (Londra: Verso, 1987).

———. *Wittgenstein: The Terry Eagleton Script, the Derek Jarman Film* (Londra: BFI, 1993).

Emmet, Dorothy. *Philosophers and Friends* (Basingstoke: Macmillan, 1996).

Engelmann, Paul. *Letters from Ludwig Wittgenstein* (Oxford: Basil Blackwell, 1967).

Essler, W., vd. *Epistemology, Methodology, and Philosophy of Sciences: Essays in Honor of Carl G. Hempel* (Dordrecht: Reidel, 1985).

Ewing, Alfred. *The Definition of Good* (New York: Macmillan, 1947).

Feighl, Herbert. *Inquiries and Provocations*, ed. R. Cohen (Dordrecht ve Londra: Reidel, 1981).

Feinberg, B. ve Kasrils, R., ed. *Dear Bertrand Russell* (Londra: Allen&Unwin, 1969).

Fenwick, Peter ve Elizabeth. *The Hidden Door* (Londra: Headline, 1997).

Fogelin, Robert. *Wittgenstein* (Boston ve Londra: Routledge&Kegan Paul, 1980).

Fraenkel, Josef, ed. *The Jews of Austria* (Londra: Vallentine Mitchell, 1967).

Friedländer, Saul. *Nazi Germany and the Jews Vol. I* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1997).

Gadol, Eugene, ed. *Rationality and Science: Memorial Volume for Moritz Schlick* (Viyana: Springer, 1982).

Gates, Barbara. *Victorian Suicide* (Princeton, NJ ve Guildford: Princeton University Press, 1988).

Geach, Peter, ed. *Wittgenstein's Lectures on Philosophical Psychology 1946-7* (Brighton: Harvester, 1988).

———. *Peter Geach, Philosophical Encounters*, ed. H. Lewis (Dordrecht: Kluwer, 1990).

Geier, Manfred. *Karl Popper* (Hamburg: Rowohlt, 1994).

Gellner, Ernest. *Language and Solitude* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

Golland, Luise, McGuinnes, Brian ve Sklar, Abe, ed. *Reminiscences of the Vienna Circle and the Mathematical Colloquium* (Dordrecht ve Londra: Kluwer Academic, 1994).

Gombrich, Ernst. *The Visual Arts in Vienna circa 1900* (Londra: Austrian Cultural Institute, 1996).

Gormally, Luke, ed. *Moral Truth and Moral Tradition: Essays in Honour of Peter Geach and Elizabeth Anscombe* (Blackrock: Four Courts Press, 1994).

Grayling, Anthony. *Wittgenstein* (Oxford: Oxford University Press, 1988).

———. *Russell* (Oxford: Oxford University Press, 1996).

Gulick, Charles A. *Austria from Habsburg to Hitler* (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1948).

Hahn, Hans. *Empiricism, Logic and Mathematics*, ed. B. McGuiness (Dordrecht ve Londra: Reidel, 1980).

Hamann, Brigitte. *Hitler's Vieann* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1999).

Hanfling, Oswald. *Wittgenstein's Later Philosophy* (Basingstoke: Macmillan, 1989).

Hayes, John. *Introduction to M. O'C. Drury: The Danger of Words and Writing* (Bristol: Thoemmes Press, 1996).

Hijab, Wasfi. Yayımlanmamış anılar.

Hilberg, Raoul. *The Destruction of the European Jews* (New York ve Londra: Holmes & Meier, 1985).

Hirschfeld, Leon. *Was nicht in Baedeker steht* (Munich: Pipper, 1927).

Hodges, Andrew. *Alan Turing: The Enigma of Intelligence* (Londra: Unwin, 1985).

Ignatieff, Michael. *Isaiah Berlin* (Londra: Chattto & Windus, 1998).

Janik, Allan ve Toulmin, Stephen. *Wittgenstein's Vienna* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1973.)

Janik, Allan ve Veigl, Hans. *Wittgenstein in Vienna* (Viyana: Springer, 1998).

Jarvie, Ian ve Pralong, Sandra. *Popper's Open Society after Fifty Years* (Londra: Routledge, 1999).

Jones, Ernst. *The Life and Work of Sigmund Freud, ed. Lionel Trilling and Steven Marcus* (Londra: Hogarth, 1962).

Josipovici, Gabriel. *On Trust* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1999).

Kenny, Anthony. *Wittgenstein* (Harmondsworth: Penguin, 1975).

Kiesewetter, Hubert. *Karl Popper: Leben und Werk,* (Eichstätt: Eigenverlag, 2001)

Kraft, Viktor. *The Vienna Circle: The Origin of Neo-Positivism* (New York: Philosophical Library, 1953).

Kripalani, Krishna. *Tagore: A Biography* (Londra: Oxford University Press, 1962).

Leavis, F.R. *The Critic as Anti-Philosopher: Essays and Papers,* ed. G. Singh (Londra: Chatto & Windus, 1982).

Levinson, Paul. *In Pursuit of Truth* (Brighton: Harvester, 1982).

Levy, Poul. *G.E. Moore and the Cambridge Apostles* (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1979).

McGuinness, Brian, ed. *Wittgenstein and His Times* (Oxford: Blackwell, 1982).

———. ed. *Moritz Schlick* (Dordrecht: Reidel, 1985).

———. *Wittgenstein: A Life* (Londra: Duckworth, 1988).

McLendon, Hiram. Unpublished memoir of Bertrand Russell.

Magee, Bryan. *Popper* (Londra: Fontana, 1973).

———. *Confessions of a Philosopher* (Londra: Phonex, 1997).

Malcolm, Norman. *Ludwig Wittgenstein: A Memoir* (Londra: Oxford University Press, 1958).

———. *Wittgenstein: A Religious Point of View* (Londra: Routledge, 1993).

Menger, Karl. *Morality, Decision and Social Organization* (Dordrecht: Reidel, 1974).

Minois, Georges. *History of Suicide* (Baltimore ve Londra: Johns Hopkins University Press, 1999).

Monk, Ray. *Bertrand Russell: The Spirit of Solitude* (Londra: Cape, 1996).

Moore, G.E. *Principia Ethica* (Cambridge: Cambridge University Press, 1903).

———. *Commonplace Book,* ed. C. Lewy (Londra: Allen & Unwin, 1962).

Munz, Peter. *Our Knowledge of the Growth of Knowledge* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1985).

Musil, Robert. *Young Törless* (Londra: Panther Books, 1971).

Nemeth, E. ve Stadler, F. *Encyclopedia and Utopia: The Life and Work of Otto Neurath* (Dordrecht. Londra: Kluwer, 1996).

Neurath, M. ve Cohen, R., ed. *Otto Neurath: Empiricism and Sociology* (Dordrecht: Reidel, 1973).

Nicolson, Nigel, ed. *The Letters of Virginia Woolf Vol. 6* (Londra: Hogarth, 1980).

Paperno, Irina, *Suicide as a Cultural Institution in Dostoyevsky's Russia* (Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1997).

Perloff, Marjorie. *Wittgenstein's Ladder* (Chicago, University of Chicago Press, 1996).

Pevsner, Nikolaus. *Cambridgeshire* (Harmondsworth: Penguin, 1954).

Pinsent, David. *Portrait of Wittgenstein as a Young Man*, ed. G.H. von Wright (Oxford: Basil Blackwell, 1990).

Popper, Karl. *The Open Society and Its Enemies* (Londra: Routledge &Kegan Paul, 2 vols., 1945).

———. *The Poverty of Historicsm* (Londra: Routledge, 1957).

———. *The Logic of Scientific Discovery* (Londra: Hutchinson, 1959).

———. *Conjectures and Refutations* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1963).

———. *A Pocket Popper*, ed. David Miller (Londra: Fontana, 1983).

———. *Unended Quest: An Intellectual Autobiography* (Londra: Flamingo, rev. Edn, 1986).

———. *A World of Propensities* (Bristol: Thoemmes, 1990).

———. *In Search of a Better World* (Londra: Routledge, 1992).

Kyoto konferans metni: "How I Became a Philosopher without Trying" (1992).

———. *Knowledge and the Body-Mind Problem*, ed. N. Notturno (Londra: Routledge, 1994).

———. *The Myth of the Framework*, ed. M. Notturno (Londra: Routledge, 1994).

———. *The Lesson of This Century* (Londra: Routledge, 1997).

Redpath, Theodore. *Ludwig Wittgenstein* (Londra: Duckworth, 1990).

Rhees, Rush. *Recollections of Wittgenstein* (Oxford: Oxford University Press, 1984).

Rogers, Ben. *A.J. Ayer: A Life* (Londra: Chatto & Windus, 1999).

Roth, Joseph. *The String of Pearls*, çev. Michael Hofmann (Londra: Granta, 1998).

Russel, Bertrand. *The Problems of Philosophy* (Londra: Oxford University Press, 1912).

———. *Introduction to Mathematicel Philosophy* (Londra: Allen & Unwin, 1919).
———. *An Outline of Philosophy* (New York: Simon & Schuster, 1945).
———. *Human Knowledge: Its Scope and Limits* (Londra: Allen & Unwin, 1948).
———. *Logic and Knowledge*, ed. R. C. March (Londra: Allen & Unwin, 1956).
———. *Portrais from Memory and Other Essays* (Londra: Allen & Unwin, 1956).
———. *My Philosophical Development* (Londra: Allen & Unwin, 1967-9).
———. *Russel on Ethics*, ed. Charles Pigden (Londra: Routledge, 1999).
Ryan, Alan. *Bertrand Rusell: A Political Life* (Londra: Allen Lane, 1988).
Ryle, Gilbert. *Collected Papers* (Bristol: Thoemmes, 1990).
Sarkar, Shotra, *The Legacy of the Vienna Circle* (New York ve Londra: Garland, 1996).
Sheamur, J. *The Political Thought of Karl Popper* (Londra: Routledge, 1996).
Schilpp, P. A., ed. *The Library of Living Philosophers-Moore* (Chicago: Northwestern University Press, 1942).
———. ed. *The Library of Living Philosophers-Russell* (Chicago: Northwestern university Press, 1944)
———. ed. *The Library of Living Philosophers-Broad* (New York: Tudor, 1960).
———. ed. *The Library of Living Philosophers-Carnap* (Londra: Cambirdge University Press, 1963).
———. ed. *The Library of Living Philosophers-Popper* (La Salle: Open Court, 1974).
———. ed. *The Library of Living Philosophers-George Henrik von Wright* (La Salle: Open Court, 1989).
Schlick, Moritz. *Philosophical Papers Vol. 2*, ed. Henk L. Mulder ve Barbara F. B. van de Velde-Schlick (Dordrecht: Reidel, 1979).
Segar, Kenneth ve Warren, John, ed. *Austria in the Thirties* (Riverside, Cal.: Ariadne, 1991).
Skildelsky, Robert. *John Maynard Keynes: A Biography Vol. 2* (Londra: Macmillan, 1992).
Smith, Joan. *Schoenberg and His Circle* (New York ve Londra: Schirmer, 1986).
Stadler, F., ed. *Scientific Philosophy* (Dordrecht ve Londra: Kluwer, 1993).
Steed, Wickham. *The Habsburg Monarchy* (Londra: Constable, 1913).
Stern, Fritz. *Gold and Iron* (Londra: Allen & Unwin, 1977).

Toulmin, Stephen. *Cosmopolis* (Chicago: University of Chicago Press, 1990).

Tagore, Rabindranath. *Gitanjali* (Londra: Macmillan Ltd, 1913).

Uebel, Thomas, ed. *Rediscovering the Forgotten Vienna Circle* (Dordrecht ve Londra: Kluwer, 1994).

Waismann, Friedrich. *Philosophical Papers*, ed. B. McGuinness (Dordrecht: Reidel, 1976).

Wittgenstein and the Vienna Circle, ed. B. McGuinness (Oxford: Blackwell, 1979).

Walter, Bruno. *Theme and Variations* (Londra: Hamish Hamilton, 1947).

Wilkinson, L. F. *A Century of King's* (Cambridge: King's College, 1980).

Wisdom, John. *Other Minds* (Oxford: Blackwell, 1952).

Wistrich, Robert. *The Jews of Vienna in the Age of Franz Josef* (Oxford: Oxford University Press, 1990).

Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. C. K. Ogden (Routledge & Kegan Paul, 1922); geri çev. by D. Pears ve B. McGuinness (Londra: Routledge, 1961).

———. *Wörterbuch für Volksschulen* (Vienna: hölder-Pichler-Tempsky, 1926).

———. *Philosophical Investigations*, ed. E. Anscombe ve G. H. von Wright (Oxford: Blackwell, 1953).

———. *Philosophical Remarks*, ed. Rush Rhees (Oxford: Blackwell, 1975).

———. *Culture and Value*, ed. G. H. von Wright (Oxford: Blackwell, 1980).

———. *Zettel*, ed. E. Anscombe ve G. H. von Wright (Oxford: Blackwell, 1981).

———. *Philosophical Occasions 1912-1951*, ed. James Klagge ve Alfred Nordmann (Cambridge: Hackett, 1993).

———. *Cambridge Letters*, ed. B. McGuinness ve G. H. von Wright (Oxford: Blackwell, 1995).

Wood, Alan. *Bertrand Russell: The Passionate Sceptic* (Londra: Allen & Unwin, 1957).

Wood, O. ve Pitcher, G. *Ryle* (Londra ve Basingstoke: Macmillan, 1971).

Wuchterl, Kurt ve Hübner, Adolf. *Wittgenstein* (Hamburg: Rowohlt, 1979).

Dergi ve Makaleler:

Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society, 43 (1997), David Miller, "Sir Karl Popper;" *Encounter*, Ocak 1969; *The Guardian*, 19 Ağustos 1994; *Journal of Modern History*, 71 (Mart 1999), Malachi Hacohen, "Di-

lemmas of Cosmopolitanism: Karl Popper, Jejwish Identity, ve 'Central European Culture;'" *Journal for the Philosophy of Science,* 3 (1952; Mind, vol. 56, no. 222 (Nisan 1947), ve vol. 60, no. 239 (Haziran 1951); *New Statesman,* 30 Ağustos 1999; *Polemic,* Mayıs 1946; *Proceedings of the Aristotelian Society;* ek cilt. 20 (1946); *Proceedings of the British Academy,* 94 (1997); *Russell,* vol. 12, no. 1 (Yaz 1992); *Sunday Times,* 9 Aralık 1945; *Tages-Anzeiger* (İsviçre), 1 Nisan 2000; *The Times* 25 ve 26 Ekim 1946; 18 Kasım 1946, 2 Mayıs 1951; *Times Literary Supplement,* 24 Ağustos 1946, letters published in Şubat ve Mart 1998'de yayımlanan mektuplar, ve Stevel Beller'm eleştirisi: *Thinking With History,* Carl Schorske, 15 Haziran 1999; The Venture, no. 5 (Şubat 1930); *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte,* Nisan 1998, John M. Steiner and Jobst Freiherr von Cornberg, *"Befreiungen von den antisemitischen Nürnberger Gesetzen."*

Söyleşi ve Yazışmalar:

Joseph Agassi, Lord Annan, Joan Bevan, Peter Baelz, Peter Conradi, Lord Dahrendorf, Sir Michael Dummett, Dorothy Emmet, Peter ve Elizabeth Fenwick, Anthony Flew, Peter Geach, Ivor Grattan-Guiness, Peter Gray-Lucas, John Grey, Malachi Hacohen, Sir Stuart Hampshire, Wasfi Hijab, Christopher Hindley, Andrew Hodges, Allan Janik, Georg Kreisel, Melitta ve Raymond Mew, David Miller, Peter Munz, Alan Musgrave, Michael Nedo, Arne Petersen, Charles Pigden, Stephen Plaister, Joan Ripley, David Rowse, Dennis Csciama, Antonio Sewell, Jeremy Shearmur, Peg Smythies, Friedrich Stadler, John ve Veronica Stonborough, Barbara Suchy, Stephen Toulmin, Hans Veigl, John Vinelott, John Watkins, Maurice Wiles, Sir Colin St. John Wilson, Michael Wolff.

Arşivler:

Austrian State Archive, Viyana; Bergier Commission, Zürich; Brenner Archive, Inssbruck; Cambridge University Library Archives; King's College Archives, Cambridge; National Archives (FBI and CIA), Maryland; Bodleian Library Oxford (Academic Assistance Council records); Popper Archive at the Hoover Institution; Popper Library, Klagenfurt; Public Record Office, Londra; Reichsbank Records, Frankfurt; Russell Archive, Hamilton, Ontario; Trinity College Archives, Cambridge; Wittgenstein Archive, Bergen; Wittgenstein Archive, Cambridge.

25 Ekim 1946 günü, Cambridge Üniversitesi'nin kalabalık bir odasında, yirminci yüzyılın en büyük düşünürlerinden Ludwig Wittgenstein ve Karl Popper, ilk ve son kez karşı karşıya geldi. Bertrand Russell'ın da tanıkları arasında bulunduğu bu karşılaşma yalnızca on dakika sürdü ve pek de iyi gitmedi, ama çıkan kavga derhal bir efsaneye dönüştü. Bu kısa olay sırasında tam olarak neler olduğuysa sonraki yıllarda yoğun şekilde tartışıldı.

Felsefe, tarih, biyografi ve yazınsal dedektiflik karışımı *Wittgenstein'ın Maşası*, Popper-Wittgenstein karşılaşması üzerinden yirminci yüzyılda felsefenin tarihini ele alıyor. Her iki düşünürün doğduğu şehir olan Viyana'nın yüzyıl başındaki gerilimli yapısını; Nazilerin Avusturya'yı işgalini; savaş sonrası dönemde Cambridge Üniversitesi'nin ve felsefecilerinin durumunu anlatıyor.

Wittgenstein'ın Maşası, felsefenin ne olduğu, neyi ne kadar bilebileceğimiz hakkında kafa yoran düşünürlerin, on dakikalık bir olay bağlamında bile ne denli derin görüş ayrılıklarına düşebildiğini göstererek, "gerçek nedir?" sorusuna ilginç ve merak uyandırıcı bir yaklaşımla yanıt arıyor.

İki büyük filozof arasındaki on dakikalık tartışmanın hikâyesi...

ISBN 975-08-0764-2